

Lengyel Dénes

Magyar mondák

a török világból és a kuruc korból

Móra

A védőborítót és a kötéstervet
Hufnagel „Kuruc lovas” című metszetének felhasználásával
Urai Erika tervezte

Az utószót és a jegyzeteket
Lengyel Dénes írta

A mellékleten ismeretlen török mester miniatúrája
és egy névtelen művész kuruc kori csataképe

A képek jegyzéke a kötet végén

Harmadik kiadás

LENGYEL DÉNES

Magyar mondák

a török világból és a kuruc korból

MÓRA KÖNYVKIADÓ

A magyar királyság hanyatlása

A LACIKONYHA

– *Dugonics András és Sándor István nyomán* –

– Meghalt Mátyás király, oda az igazság! – sóhajtotta a szegény nép, amikor a király halálhírét meghallotta. Bezzeg nem sóhajtoztak az urak! Inkább azon tanakodtak, hogy most már olyan királyt kell választani, akinek az üstökét a markukban tartják.

Ilyen „tedd el, s elé se vedd” herceget hamar találtak: a cseh Ulászlót választották királynak, aki mindenre csak azt mondta, mondogatta:

– Dobzse, dobzse, jól van, jól van.

Hát hiszen jól van, amíg jól van, de a király addig osztogatta a földet, a kincset, amíg neki magának semmije se maradt. Őfelsége úgy elszegényedett, hogy a budai palota pincéjében egy hordó bor sem volt, az éléskamrából pedig még az egerek is elhurcolkodtak, mert egy befaló falást, egy morzsát ott nem találhattak.

Egyszer aztán a király őfelsége ebéd nélkül maradt. Zöldet-vereset látott az éhségtől, de nem volt mit tenni: a semmiből a királyi szakács sem tud főzni.

Volt a királynak egy hűséges lengyel szolgája, akit Bradácsnak hívtak. Ez annyira megsajnálta őfelségét, hogy elébe állott és azt mondta neki:

– Már, felséges királyom, megkérem az engedelmet, de én ezt tovább a szememmel nem nézhetem. Nem, mert még itt pusztul éhen ennek a gazdag országnak a királya! Én szegény ember vagyok, mindig szolgasorban éltem, de ha felségedet meg nem sértem, adok kölcsön néhány forintot, majd feljegyezzük a számadó könyvbe, megkapom én ezt még felségedtől!

– Dobzse, dobzse, jól van, jól van – mondta a király erre is.

Ha mondta, jól mondta, mert most az egyszer neki is jó volt: kölcsönkapott a szolgájától négy forintot...

Abból a négy forintból Bradács olyan ebédet készített, hogy a jámbor király még az ujját is megnyalta utána.

A hű szolga lement a budai piacra, ott éppen vásár volt, egymás mellett álltak a hatalmas sátrak. Ezekből a sátrakból szállt, messze szállt a sült disznóhús finom illata.

Bradács vett a királynak egy jókora sültet, hozzá egy cipót. Akkor a cipót szépen felvágta, a húst belétette, és készen volt a királyi délebed.

Régen nem evett a király ehhez fogható lakomát. Ízlett is nagyon a finom disznóhús őfelségének, egyre mondta, mondogatta:

– Dobzse, dobzse, jól van, jól van.

Hát hiszen jól van, mert őfelsége jóllakott, de a csípős nyelvű magyar urak ezt nem hagyták szó nélkül.

Azt mondta az egyik Bradácsnak:

– No, fiam, arra a négy forintra keresztet vethetsz. Mert ennek a királynak, a mi Laci királyunknak soha még négy forintja sem lesz, hogy téged kifizessen.

Igaza volt a csípős nyelvű úrnak: a számadó könyv mindmáig őrzi a bejegyzést, hogy Bradács szolga őfelségét négy forinttal kisegítette.

De igaza volt a másik úrnak is, aki így gúnyolódott:

– Ha a király a piaci vásárolók sátrából étkezik, nevezzük a sültes sátrat Laci konyhájának vagy egyszerűen lacikonyhának.

Elnevezték, és így hívják azóta is.

HOGYAN KORONÁZTAK MEG EGY ÖKRÖT?

– *Heltai Gáspár, Szerémi György és Dugonics András nyomán* –

Lakoma lakomát követett, egyik multság a másik sarkára hággott, amikor II. Ulászló királyt koronázták. Hordták a sok ételt-italt a király elé, ő meg csak mosolygott, és egyre azt mondta, mondogatta:

– Dobzse, dobzse, jól van, jól van.

Addig-addig mondogatta, míg a magyarok elnevezték Dobzse László királynak.

De a cseh küldöttségnek nem tetszett, hogy Ulászló király annyira kedveli a magyarok ételét-italát. Azt mondták öfelségének:

– Amint látjuk, mi már árvák leszünk Csehországban. Felsőged úgy megszerette a magyarokat, hogy többet már képpel sem fordul felénk.

Mondotta nekik a király, ahogy a szíve diktálta:

– Hej, urak, nem csoda, hogy ennyire megszerettem a magyarokat! Mennyivel zsírosabb a magyar konyha, mint a cseh! Élő Isten, milyen olcsóság van ebben az országban!

Amikor a cseh urak ezt meghallották, szép csendesén elsomfordáltak öfelsége előtt.

A koronázás hírért elvitték a cseh urak, elvitték a levelek, mert a külföldön élő diákoknak is meg kellett tudni, hogy királyt koronáztak odahaza.

Megtudták a híres krakkói egyetemen tanuló magyar diákok is, hogy Magyarországon királlyá koronázták II. Ulászlót. Az egyik diáknak szegről-végre megírták, hogyan folyt le a koronázás. Még azt is beleírták a levélbe, hogy Dóczy Orbán püspök úr végezte a szertartást. Amikor a püspök urat a szolgálja öltöztette, a szerencsétlen szolga már olyan részeg volt a sok boritaltól, hogy a püspöksüveget a saját fejére tette fel, helyett hogy a püspök úr

fejére helyezte volna. Azóta mondják Magyarországon a részeg emberről: ez is feltette az Orbán süvegét!

Tetszett a hazai levél a magyar diákoknak, kézről kézre adták, és egyre csak a király koronázásáról beszéltek egymás között. Addig-addig folyt a szó a koronázásról, míg Glogor tanár úr, a csillagászat tudós professzora is felfigyelt a diákok szavára, és elkérte a levelet, hadd olvassa ő is.

Hát ahogy Glogor tanár úr a levelet olvassa, kezd vörösödni az arca, ami nála nagy harag jele, aztán egészen pulykavörös lesz, végre felkapja a nagy csillagászati könyveket, és egymás után földhöz csapja őket.

Puff! Puff! – szólnak a könyvek, és csak úgy száll belőlük a por.

Glogor tanár úr pedig pulykavörösén kiáltozni kezd:

– Jaj, jaj a magyaroknak, jaj az egész kereszténységnek! Azok a szerencsétlen magyarok egy ökröt koronáztak királlyá!

Amikor a diákok Krakkóból hazatértek, elmondották szerte az országban, amit Glogor tanár úrtól hallottak. Ezért aztán Ulászló királyt ki Dobzse Lászlónak, ki meg ökörnek nevezte, csak az igazi nevén nem emlegette senki.

KINIZSI PÁL ÉS A PAPOK

– *Heltai Gáspár és Szerémi György nyomán* –

Mátyás király jó vitéze, Kinizsi Pál nem találta helyét az új király udvarában. Egyre zsörtölődött, egyre morgolódott:

– Verekedhetnékem van, a király meg csak azt mondja, mondogatja, hogy dobzse, dobzse. Bezzeg Mátyás alatt másképpen volt!

Addig zsörtölődött, addig morgolódott, míg egyszer Ulászló király fülébe is eljutott a szava.

Ulászló király pedig mindenkinek a kedvére akart tenni, ezért magához szólította Kinizsit, és azt mondta neki:

– Hallom, fiam, hogy verekedni való kedved van. Adok tizenégyezer fegyverest a kezed alá, lesz elég lovasod, lesz gyalogosod is, indulj a sereggel, és égesd fel, pusztítsd el Rácországot!

Akkor már Kinizsi is annyi rosszat tanult a főuraktól, hogy örömmel indult a hadjáratra. Seregével átkelt a Száva folyón, aztán égetni, pusztítani kezdte a békés rác falvakat. Tizenöt napon át folyt a rabló hadjárat, annyi zsákmányt szerzett ott mindenki, hogy szinte roskadozott alatta. A tábori szekereket színiültig megrakták fegyverekkel, ruhákkal és fényes kincsekkel, de még akkor is annyi maradt, hogy a táborban elkótyavetyélték a maradékot. Egy aranyforintért ott öt kövér ökröt vehettél, egy asszony négy lányával tizennyolc garason kelt el.

De Kinizsi Pál még ezzel sem érte be. Arra biztatta a sereget, menjenek tovább, rabolják ki Törökországot is. Azt mondta a katonáknak:

– Akkoron kell a hársat hántani, a fának héját lehántani, amikor hámlik!

De a katonákat hiába biztatta. A közvitézek már megelégtették a rablást, hiszen annyit raboltak, hogy már szégyenlették.

Bezzeg nem szégyellte Kinizsi! Szekérszámra vitette udvarába a sok kincset, és mindenkinek eldicsekedett vele.

Eldicsekedett a papjának is, az pedig azt mondta erre a dicsekedésre:

– Vitéz voltál, rabló martalóc lett belőled!

Hej, megharagudott erre Kinizsi! Mindjárt szólította a fegyvereseket, és megparancsolta nekik, hogy a papot vetkőztessék meztelenre, aztán kössék a malomkerékhez, úgy fojtsák a Temes folyó vizébe.

Amilyen az úr, olyan a szolgálja is. A fegyveresek megragadták a szent életű papot, lerángatták róla a reverendát, a derekára kötelet hurkoltak, és odakötötték a forgó malomkerékhez.

Halljatok csudát: a malomkerék egyszerre megállott! Azt

mondják, Isten csodát tett, mások azt beszélnek, hogy a kegyes molnár elterelte a vizet, azért állott meg a kerék.

A fegyveresek mind keresztet vetettek, a csodán az egész város elámult, csak Kinizsi nem rettent meg, hanem azt mondta nagy hegyesen:

– Bizony haragos az én Isten komám!

Ezt nem felejtették el a papok Kinizsinek, jól eszükbe vésték, s várták a bosszúállás napját. Erre azért is okuk volt, mert Kinizsi minden esztendőben elvette a csanádi püspök dézsmáját.

Végül az egyház Kinizsit kiközösítette, magából kivetette, de ő bizony azzal sem törődött.

Kinizsi vígan élte világát, még a halála óráján sem tért meg. No, ha nem, a hívők mind azt tartották, hogy a lelke sehol sem talált békességet. Ez a lélek éjjel-nappal zörgetett, fazekakat tört-zúzott, máskor meg hangosan kerepelt.

A papok is a hívekkel tartottak, ők is azt hirdették, hogy a bűnös lelke visszajár, nem tud megnyugodni, míg fel nem oldozzák. Addig-addig hirdették, míg Demeter atya felajánlotta, hogy eligazítja a hazajáró lélek dolgát. Úgy is történt: az atya megemlékezett Kinizsi lelkéről, sok szárnyast, kecskét és borjút áldozott a torára. Amikor az áldozatot megelégette, megnyugtatta a családot és a híveket, hogy Isten megbocsátott a bűnösnek. Attól fogva Kinizsi lelke többé nem jelent meg a földön.

A BAKÓCZ CSALÁD CÍMERE

– *Szirmay Antal nyomán* –

Azt tartották a régi nemesurak, hogy a nemesség is olyan, mint a bor: csak az jó, ami régi. Akinek régi nemessége volt, lenézte az új nemest, mert annak alig száradt meg a festék a címerpajzsán.

Amikor Bakócz Tamás elérte a legmagasabb rangot, esztergomi érsek lett, az urak erősen szégyellték, hogy jobbágyivadék került az érseki székbe, és hirdetni kezdték, hogy az Erdődiek ősi családjából származik. Hirdethették is, mert Bakócz valóban Erdőd községből származott, csak éppen jobbágy családból: az apja a Drágfi nemzetség jobbágya volt.

Maga az érsek nem szégyellte eredetét, sőt írásban is hirdette, hogy „nem nemes szülők gyermeke, hanem szegény házból magasztalta fel a gondviselés kegye”.

A Bakócz család nemesi címerét maga Mátyás király adományozta, s nem is Tamásnak, hanem bátyjának, Bálintnak adta. Bakócz Bálint kedves papja volt Mátyás királynak, ezért őfelsége nemességet adott neki és családjának. Márpedig a nemességet szép címer koronázza meg. Mátyás festetett is olyan címet Bakócz Bálintnak, hogy arra a család, de még az egész Szatmár megye is büszke lehetett.

A Bakócz-címer pajzsán egy szép szarvast látunk, előtte vörösre festett fél kerék, agancsai mellett aranykereszt. Ezt a pajzsot angyal tartja a kezében, ennek fejét aranyozott napsugarak övezik.

Mit jelentenek ezek a képek? Hogy kerül egymás mellé a szarvas és a fél kerék?

Bakócz érsek édesapja jobbágy volt Erdődön, és mint kerékgyártó dolgozott az uradalomban.

Erős, hideg tél volt, amikor a felesége a kis Tamással volt viselős, ezért befogott, hogy tüzelőt hozzon az erdőről. Fel is hajtott nagy bajjal az erdőre, ott a lovakat kifogta, szénát vetett eléjük, maga meg elment, hogy megkészítse a fát. Hát amíg oda volt, egy szarvas került oda a szekérhez, és úgy beleakadt a kerékbe a szarvával, hogy nem bírt onnan elszabadulni. No, ha nem, Bakócz Ferenc a fejszével agyonütötte, feltette a szarvast a fa tetejébe, és szépen hazavitte. Amikor hazaérkezett, megtudta, hogy a finom szarvashúst a kis Tamás keresztelőjére hozta.

Ezzel a történettel magyarázzák a szatmáriak a címer képeit,

a fél kerék és az ágaskodó szarvas ábrázolását. Szép is ez a címermagyarázat, de azt is hozzá kell tenni, hogy a címer nemcsak kép, hanem jelkép is. Mátyás király, a címer adományozója, nagyon kedvelte a jelképes beszédet, a sokértelmű szólást, ezért Bakócz Bálintnak is jelképes címet festetett.

Alsó részén fél kereket látunk. Ez arra tanítja Bakócz Bálintot, Tamást és az egész családot, hogy ők jobbágyivadékok, apjuk kerekesmester volt, s ezt sohasem szabad elfelejteniük. Az ágaskodó szarvas, amelynek agancsa előtt aranykereszt látható, Istennek hírnöke, égi üzenetet hoz a Bakóczoknak. Ilyen szarvas jelent meg Szent László előtt is, hogy Isten akaratát vele közölje. Végül az angyal, a napsugár azt jelképezi, hogy a hit terjesztésével, hűséges szolgálatával a Bakóczok túlvilági jutalmat nyernek.

KEMENCE

– *Bonfini nyomán* –

Jobbágycsaládból, egyszerű szülőktől származott Bakócz Tamás, az esztergomi érsek. Annál inkább meg akarta mutatni az uraknak, hogy őt sem a gólya költötte.

Egyszer lakomára hívta az urakat. Ott ült a jobbágyivadék asztalánál Báthori, Országh, Újlaki és még sok más főúr.

Nemsokára jókedvük kerekedett az uraknak, és régi szokás szerint vetélkedni kezdtek. Mindegyik ki akart tűnni, egyik sem hagyta az elsőséget. Ugyan miben vetélkedtek? Mindegyik a birtokával, az összeharácsolt kincseivel dicsekedett.

Báthori azt mondta:

– Nekem olyan *károm* van, amiből sok a hasznom.

Az urak mindjárt megértették a szójátékot, mert Báthorié volt a Somogy megyei *Kára* község.

De Országh uram sem hagyta magát, azt mondta erre:

– Nekem pedig még a kutyáim is *gyöngyösön* járnak.

Jót kacagtak ezen az urak, mert Országh úré volt *Gyöngyös*.

– Nekem meg – tódította Újlaki Lőrinc – a *parasztjaim* filléreiből hatezer forint aranyam van.

Igazat mondott ő is, mert az övé volt a *parasznyai* uradalom.

De Bakócz Tamás, a jobbágyivadék, az összes urat lefőzte:

– Nekem meg akkora *kemencém* van, hogy az urak összes jobbágysai elférnek benne.

Mondhatta, mert övé volt a Hont megyei *Kemence*, ez az óriási uradalom.

A parasztháborúk

DÓZSA GYÖRGY PÁRVIADALA

– Szerémi György nyomán –

Hej, de szép mező a vracasai mező! Magyar vitéz vére, török katona vére öntözte annak minden virágszálát.

A szép, virágos mező ott terül el Nándorfehérvár mellett, s amikor békesség volt, a magyarok kaszálták a fűvét, de ugyan mikor volt békesség? Mert a török nem fért a bőrébe, és Szendrő várából mindig lecsapott, hogy kárt tegyen a magyarnak.

No de a magyarokat sem kellett féltetni! Nem bizony, de még a székelyeket sem, mert a magyarokkal együtt vitézül védelmezték Nándorfehérvárt, helyt állottak a vracasai mezőn is.

Egyszer a nagy hírű Ali basa, a török lovasok legerősebb vitéze, nagy csapattal kivágatott Szendrő várából, és a vracasai mezőn elkezdett kiáltozni:

– Hej, magyarok! Ide élém, aki bátor! Jöjjetek ki a várból, itt a mezőn válik meg, ki a legény!

Nem kellett ezt kétszer mondania.

Egy kis csapat hamar felkészült, és a székely Dózsa György vezetésével kivágatott a vár kapuján.

Már-már összecsapott a két csapat, de akkor megszólalt a török vezér:

– Nem úgy, magyarok! Csapatostul a lúd is bátor. Egy vitéz vívjon meg mindenkiért. Ki mer énvelem szembeszállni?

Zúgtak-morogtak a magyarok, zúgtak-morogtak a székelyek is, de nem volt annyi lelkük s istenük, hogy a nagy erejű Ali basával szembeszálljanak.

Amikor a basa látta, hogy a magyarok egyre haboznak, egyre

késlekednek, csúf szavakat mondott, gúnyolta, ócsárolta a magyarokat, de még a székelyeket is.

Addig-addig ócsárolta, míg Dózsa György megelégtelte a csúf szavakat, kiugratott a középre, és azt mondta:

– Elég a szóból, ebhitű törökje! Megvívok én veled az én Jézusomért!

Mindjárt kijelölték a magyar meg a török igazlátókat, ők ügyelnek arra, hogy a párviadal rendben folyjon; el is igazították a két lovast az akkori szokás szerint.

Amikor az eligazítás megtörtént, a lovasok megfordították paripájukat, és szép lépésben a mező szélére lovagoltak, úgy álltak fel egymással szemben.

Az igazlátók jelt adtak.

Ebben a pillanatban a lovasok megsarkantyúzták paripájukat, és megindultak egymással szemben. Surrogott-burrogott a levegő, amerre vágattak, s hát egyszerre nagy csattanással összecsaptak.

A két vitéz lándzsája miszlikbe szakadt, de egyik sem tudta a másikat kivetni a nyeregből.

Ekkor Dózsa kardot rántott, Ali basa is kihúzta görbe kardját. Úgy összecsaptak, hogy a két kard szikrát vetett. A második összecsapásban Dózsa megsebesítette a törököt, végre harmadszorra úgy odavágott, hogy Ali basa ájultan fordult le lováról.

Abban a szempillantásban Dózsa leugrott paripájáról, és a törököt egyetlen csapással lefejezte. A díszes fegyvereket mind magához vette, mert ez mint zsákmányt őt illette, aztán ismét lóra pattant, és visszavágtatott a várba. Utána vágattak a magyar és a székely vitézek is.

Mire a török észbe kapott, vége volt a viadalnak, vége Ali basa életének, de még a török dicsőségnek is.

A KERESZTES HADJÁRAT

– Szerémi György nyomán –

Addig-addig biztatták Dózsa Györgyöt a katonapajtások, addig biztatták a tisztek is, míg elhatározta, hogy a hadizsákmányt öfelségének, Ulászló királynak is bemutatja.

Hosszú-hosszú utat tett meg Dózsa György, míg Budára megérkezett. Itt aztán a király öfelsége után tudakozódott.

Amikor a sok budai szájtató megtudta, hogy Nándorfehérvárból jött, és egy török basa hadizsákmányát hozta magával, mindjárt sürgölődni kezdtek:

– Jöjjön csak kegyelmed, én egyenesen a király elébe vezetem!

Hogyne sürgölődtek volna, mikor mindegyiknek alamizsnára fáj a foga! Azt tartották, hogy ahol a vendéget kedvelik, ott a kutyájának is vetnek valamit.

Dózsa György pedig illő tisztelettel, mégis bátran járult a király elébe, és jelentette:

– Király atyám, ím, elhoztam egy legyőzött török basa hadizsákmányát.

A király megbámulta a török fegyvereket, megbámulta a paripát is, aztán azt mondta Dózsának:

– Dobzse, dobzse, jól van, jól van, édes fiam. Fogadd ezért a bátor tetteredért királyi elismerő szavamat! Egyébképpen is megjutalmaználak, hanem a kincstáram éppen üres. Hanem tudod, mit? Fordulj nevemben Csáki Miklós úrhoz, a csanádi püspök úrhoz, és mondd meg neki, fizessen hősi tettered jutalmául kétszáz aranyat!

A király kegyelmesen bocsátotta el Dózsát, ő meg a jutalom után nézett. Mert szép, szép a király elismerő szava, de a kétszáz aranyat sem szabad veszendőbe hagyni.

Az udvari szolgák nagy szíveskedve kísérték Dózsát a püspök úrhoz, de amikor odaértek, mind Dózsa háta mögé húzódtak,

mert sejtették, hogy mi következik ezután. No, ha sejtették, hát jól sejtették!

Dózsa pedig mit sem sejtett, hanem tette, amit a király parancsolt. Odaállt a püspök úr elé, és szép szóval kérte, fizetne neki a király parancsára kétszáz aranyat.

Hej, megharagudott erre a püspök úr! Még hogy ő fizessen a király parancsára? Ki hallott már olyant? Ki-ki fizesse a maga szolgáját! De ezt csak magában gondolta, mert fennhangon a király ellen szólni nem mert, annál keményebben beszélt Dózsával. Tehette, mert az csak kurtanemes volt.

Azt mondta a püspök úr Dózsának:

– Ácsi, te! Hátrább az agarakkal, te nagy törökverő, mert itt megverődöl! Kétszáz arany helyett kétszáz botot veretek rád, ha énrajtam követelőzől!

Hej, megharagszik Dózsa ezekre a szavakra! Úgy elfutja az indulat, hogy ha nem nézi, kivel áll szemben, még meg is üti. De a felszentelt püspök atyára mégsem emelhet kezét! Haragjában, szégyenében olyan lesz, mint a főtt rák, aztán megfordul, és köszönés nélkül elmegy.

Már most hova forduljon, kitől várjon igazságot? Nem sokáig tépelődik, egyenesen Bakócz Tamás érsek úrhoz megy. Jól tudja, hogy Bakócz jobbágyivadék, hátha ő megérti a panaszát.

Éppen jó helyre ment, ha Bakócz érsek úrhoz indult! Az érsek úr éppen azon tépelődött, vajon kit állítson a keresztes hadak élére. Mert az urak közül senki sem alkalmas vezérnek, egyik jobban félti azt a kényes bőrét, mint a másik, egyiket sem nevezheti ki. S lám, itt jön most egy törökverő vitéz!

Hallgatja, hallgatja az érsek úr Dózsa panaszát, sokáig töpreng magában, aztán így szól hozzá:

– Édes fiam, ne gondolj te azzal a kétszáz arannyal, ne gondolj a bosszúállással! Nagyobb dologra hívlak el téged. Az Úr Jézus nevében felszólítalak, vedd a szent keresztet, szólítsd a magyarokat közös nagy táborba, úgy menjetelek a pogány ellen megszentelt fegyverrel!

do geschehen ist durch das Creutz das
am Cardinal hat aufgeben inn
dem ganzen Hungerischen
Land wid die Turcken.

Keresztes vitéz Dózsa seregéből
(XVI. századi német fametszet)

Nagyot dobbant Dózsa szíve erre a szóra! Hiszen erre vártak a vitézek már esztendők óta! És most éppen ő lesz a keresztetek vezére, Krisztus Urunk első katonája. Mondta is az érseknek igaz szívből, őszinte, nagy lelkesedéssel:

– Megyek én, szent atyám, vágatok én mindjárt a pogány ellen!

De az érsek visszatartotta.

– Megállj, fiam, állj meg egy szóra! Holnap ismét eljössz hozzám, akkor felvarratom köntösödre a szent keresztet skarlátposztóból.

A következő napon, április 24-én, amikor Szent György vértanú ünnepét ülik, Dózsa György újra megjelent az érsek úr színe előtt. De akkor már tíz társa is vele volt, mind azt kérték, varrassa fel az érsek nekik is a szent keresztet.

Az érsek úr szívesen teljesítette a kérésüket. A szent keresztet felvarratta, felszentelte, és Dózsa Györgyöt hadvezérnek kinevezte.

Dózsa György ezután tíz társával Szent György budai kápolnájához vonult, ott mindenki füle hallatára fennszóval kikiáltotta, hogy ők a szent keresztet felvették, és a harcot a pogány ellen megindítják. Bátor szóval mondta, szíves szóval kérte: álljon mindenki a szent zászló alá, induljanak közös akarattal a pogány ellen.

A PARASZTHÁBORÚ

– *Istvánffy Miklós nyomán* –

Szállott a hír, sebes szárnyon szállott: Dózsa György kereszties hadat indít a török ellen. Erre a hírre megmozdult az ország népe, innen is, onnan is sereglettek a kereszties zászlók alá.

A papok vezették a menetet, minden épkezláb férfit, ifjút ma-

gukkal hívtak, és együtt mentek Dózsa táborába. Egy hónap sem telt belé, és több mint negyvenezer keresztes volt a pesti táborban.

Az urak pedig azon vették észre magukat, hogy a falvak, a tanyák kiürültek, a munkás kéz elfogyott, mert a parasztok és a jobbágyok keresztes vitéznek álltak.

De már itt tenni kell valamit!

Tettek is: minden községben, tanyán kihirdették, hogy a lakóhelyét senki el nem hagyhatja. Aki mégis megpróbálta, azt a hajdúkkal elfogatták, és keményen megverették.

Most már csak szökve jöttek a jobbágyok, a parasztok a keresztesek táborába, és mind arról panaszkodtak, hogy lám, az urak megtiltották a táborba szállást. Sokan még a botozás nyomát is megmutatták: azért verték meg őket a hajdúk, mert ez a szökés büntetése. De hiszen verhették, újra megszöktek, mégis eljöttek a táborba!

Amikor Dózsa ezeket a panaszokat hallotta, a sebeket látta, erősen felindult. Hát ezt merik az urak? Ő felfegyverkezik a török ellen, viszi magával a jobbágyot, a parasztot, s hát még meghalni se engedik a hazáért?

Így háborgott magában, de még a kereszteseknek nem szólott, inkább békességre intette őket. Csak Lőrinc pap előtt fakadt ki egyszer, az pedig így szólott hozzá:

– Hallgass meg engemet, Dózsa György, régi, igaz barátom! Füleddel jól hallod, szemeddel jól látod, hogy a pórnép szenvedése az egekre kiált! Tudod-e, miért küldött téged az Isten? Egyedül azért, hogy bosszút állj a szegénységért. Kezedben a fegyver, fordítsd az urak ellen, úgy töltsd be az Isten akaratát!

Olyan indulattal beszélt a ceglédi pap, hogy Dózsa talán hallgatott volna rá, amikor Dózsa Gergely, az öccse így kezdett beszélni:

– Édes jó bátyám, hallgass rám, mert az én szavam a testvéri szeretet diktálja! Együtt katonáskodtunk, mi ketten többet tudunk a vitézi életről, mint száz pap. Ne gondold, hogy paraszthadakkal az urak seregeit, tanult katonáit valaha is legyőzheted. Meg aztán a pogány ellen öltöttünk fegyvert, az a mi ellenségünk.

Azért légy hát türelemmel, majd megjön a király parancsa; őfelsége dolga, hogy a jobbágyokat az urak ellen megvédelmezze.

Jól van, Dózsa elhatározta, hogy megvárja a király döntését. Gergely és néhány tanult katona segítségével a paraszthadból sereget szervezett: reggeltől késő estig folyt a táborban a fegyvergyakorlat. Minden katona köpenyére vörös posztóból keresztet varratott, és fegyvert is szerzett mindenkinek.

Dózsa csak várta, várta a királyi parancsot, de az csak nem érkezett meg. A katonáknak meg enni kellett, s nem volt mit. Egyre követelöztek a keresztesek, hadd fosztogassanak, hadd rabolják ki a budai és a pesti gazdag polgárokat, azok úgyis vígan élnek, ők pedig az életüket áldozzák a hazáért, Krisztus zászlójáért. Addig-addig követelöztek, míg Dózsa engedett.

Ezt várták csak a paraszt vitézek! Mindjárt megrohanták a házakat, fosztogattak, raboltak, de még gyilkoltak is.

Ettől már őfelsége is megrettent, a polgárok és a nemesurak pedig sereget gyűjtöttek a keresztesek ellen. Végre a király Bornemisza Jánosra bízta: verje szét a keresztes hadat!

El is indult Bornemisza uram, ezer lovas vitézzel indult el, mert azt hitte, az is elég a keresztesek megijesztésére. De amikor a parasztok rettenetes sokaságát meglátta, inába szállt a bátorsága. Megállt a tábor előtt, és tanácskozni kezdett a tisztekkel. Ahogy ott tanácskoztak, a parasztok is kigyűltek, és kiáltozni kezdtek:

– Erre, erre, jó uraim! Jöjjenek csak közelebb kegyelmetek! Majd megismerik itt a keresetlen fát!

De nem sok kedvük volt ehhez a nemesuraknak. Inkább megfordultak, és szégyenszemre Budára visszalovagoltak.

Ott fenn a budai Várban, amikor már biztonságban voltak, kiadták a mérgüket. Mind az érsekre támadtak: mi jutott eszébe, hogy fegyvert adott a paraszt kezébe?! Lám, most itt a veszedelem ez a gyülevész had minden nemest, minden polgárt elpusztít!

Hiába tiltakozott az érsek, hiába magyarázta, hogy mi a keresztesek célja, az urak addig erősködtek, míg rávették, hogy

levelet írjon Dózsának. Meg is írta az érsek: az urak a háborút nem akarják, a kereszteseket mind haza kell bocsátani.

Amikor Dózsának az érsek levelét felolvasták, iszonyúan megharagudott. Haragjában így fogadkozott:

– Nem vagyok én se gyerek, se bolond. Ezért nekem ilyen levelet senki se írjon! Most már megfogadom az én istenemre, hogy megbüntetem az urakat!

Az érsek pedig elrendelte, hogy az új határozatot a templomokban ki kell hirdetni. Minden templomban ki is hirdették:

– A keresztes hadakat az érsek úr ezennel feloszlatja. Azért a vörös keresztet mindenki tegye le, és békével menjen haza! Aki pedig ezt nem cselekszi, azt agyoncsapják.

Nem sejtették a keresztesek, hogy mit fognak hallani, elmentek szép békésen a templomba. Egyszer csak hallják, hogy mit prédikálnak a papok. Amikor a hadak feloszlatására került sor, a keresztesek kiáltozni kezdtek:

– Nem tesszük le a fegyvert! Ez gyalázat! Aki pedig keresztesekre támad, azt magunk csapjuk agyon!

A papok csitítani próbálták a népet, de ugyan megjárták vele. Most már ellenük fordultak a keresztesek. Ott a szent helyen, a budai templomban ezt kiáltozták:

– Mind szemenszedett hazugság, amit a papok beszélnek! Nem hiszünk ezután sem a prédikálásnak, sem az éneknek! Nem is jövünk többé hozzátok a templomba!

De még ennél több is történt. Néhány keresztes levette a tarisznyáját, és a papok fejéhez vágta.

De már ezt a papok sem vették tréfára! Gyorsan futásnak eredtek, és kiszaladtak a templomból. Jól tették, hogy kiszaladtak, mert hamar szenteket csináltak volna belőlük.

A CEGLÉDI BESZÉD

– *Tubero Lajos nyomán* –

Mint a megbolydult méhkas, úgy lázadozott, forrongott az egész kereszttestábor. Forrt, forrongott Dózsa lelke is, de nem akart maga határozni ilyen főbenjáró dologban, hát tanácskozásra szólította a vezetőket.

A tanácskozáson közös akarattal elhatározták, hogy megindítják a háborút az urak ellen, és a kereszteseket seregestül az Alföldre vezetik.

Ahogy határoztak, úgy is tettek: mindjárt útnak indultak.

Dózsa György maga állott a sereg élére, kivonult Pestről, és megindult seregével Szeged felé.

Amikor a sereg Cegléd városába érkezett, az egész nép kigyúlt a fogadására, mindenki kiállt a ház kapujába, és sokan fennszóval ezt mondták:

– Éljenek a keresztések! Éljen Dózsa György! Vivát, vivát!

Lelkesen kiáltoztak, integettek a parasztok, és még csak akkor lelkesedtek igazán, amikor Dózsa kihirdette, hogy beszédet mond a város piacán.

Megtelt a hatalmas piactér, megtelt a keresztésekkel, de ott szorongott Cegléd népe is, még a házak tetejét is ellepte a nép.

– Halljuk Dózsát! Halljuk Dózsát! Vivát, vivát! – kiáltozta mindenki.

Sokáig várni nem kellett, Dózsa előállott, és messze csengő hangon szónokolni kezdett. Tiszta, igaz szívből szólott: a szegények panaszát mondotta el. De nemcsak panaszolt, vádolt is, kemény szóval vádolta az urakat, a nemeseket, akik mindentől megfosztották a szegénységet. Így beszélt:

– Tudjátok-e ti, magyar parasztok, hogy a nemeseknek egyenlő társai, és nem szolgálai vagytok? Hiszitek-e, hogy mindenhez éppen annyi jogotok van, mint a nemeseknek? Mert ez az igazság,

amelyet az urak elöttetek elrejtettek, és ezért az igazságért fog küzdeni minden kereszties!

A nemesek elrabolták tőletek az emberi jogokat, és mindenből kifosztottak titeket. Nekik szántjátok a földet, nekik ültetitek a szőlőt, nekik nevelitek a nyáját és a csordát. Nektek, magyar parasztnak, nem marad egyéb, mint a szolgaság és az inség.

Meddig tűritek még ezt a gyalázatot? A nagy király, az a híres Attila azért hozott-e ebbe a hazába, hogy néhány gögös úr játék-szere legyetek? Azért, hogy mások nemesek legyenek a ti szolgaságotokból? Hogy másoknak hatalom, főpapság jusson, nektek reményetek se legyen az emelkedésre?

Kövessétek hát Istent, aki szabadságotokat megteremtette, és most összegyűjtött, fegyvert adott a kezetekbe! Rajta hát, támadjatok az urakra, ők az ellenségeink! Kergessétek, pusztítsátok őket!

Magyar vitézek! Mi nem állunk meg a feleúton! Kiirtjuk a nemességet, mert másképpen örök szolgaságot kellene szenvednünk.

Én pedig mindig itt leszek veletek, a vezéri hatalmat a ti javatokra használom, és így közös erővel kivívjuk a győzelmet!

Támadt erre olyan fergeteges kiáltás, hogy az égbolt majd leszakadt tőle. Amikor a hangzavar kitisztult, tisztán lehetett hallani a kiáltást:

– Éljen Dózsa György, a parasztnak királya!

DÓZSA GYÖRGY BOSSZÚJA

– Szerémi György nyomán –

Nemsokára megindult Ceglédről a kereszties had, és mint a megáradott folyó, előzönlötte az egész környéket. De nemcsak előzönlötte, magával is sodorta a falvak népét: minden épkezláb paraszt beállott Dózsa seregébe. Mire Gyula városához érkeztek, már harminchármezer kereszties volt a táborban.

Alighogy tábort vertek, Dózsa hívatta Balogh Istvánt, akit bátorsága miatt nagyon kedvelt, és azt mondta neki:

– Hallod-e, István! Végy magadhoz kétezer vitézt, és foglald el az apáti révet, ott kelek át a sereggel a folyón!

Többet mondani nem kellett: Balogh István maga mellé vette a vitézeket, és elindult, hogy elfoglalja az apáti révet.

De az urak is résen álltak! Báthori István temesvári kapitány és Csáki Miklós csanádi püspök, akik nagy sereggel a Maros partjára vonultak, ott vártak a keresztiesekre. Az urak azt hitték, hogy a keresztiesek megijednek a lovas katonától meg a fényes fegyvertől, de ugyancsak csalódtak.

Balogh István szavára megindultak a keresztiesek, és ellepték a Maros partját, mint az áradat.

Folyt a gyilkos küzdelem, vértől piroslott a folyó habja. Végre győzött a túlerő: a keresztiesek véres fejjel menekültek a csatából.

Hej, megörültek a nemesek ennek a győzelemnek! Azt hitték, végképpen legyőzték a parasztokat. Nagy vidámsággal, kiáltozással Nagylakra vonultak, ott az urak a várban, a közvitézek pedig a táborban a győzelmet fényesen megünnepezték. Mulatozással töltötték az egész éjszakát: citerákkal, nádsípokkal zenéltek, énekeltek és ittak.

Bezzeg nem mulattak a parasztok táborában!

Dózsa György néhány tisztársával odalopakodott, és megles-

te, miképpen mulatnak az urak. Amikor látta, hogy még az örök is részegek, azt mondta a tiszteknek:

– Hajnalban elhúzó é én az urak nótáját!

Úgy is történt.

Kora hajnalban Dózsa tizenkétezer vitézzel megtámadta a nagylaki várat. A vár mély árkát leszedett háztetőikkel betemeték, aztán rohamra indult a parasztság.

De az urak nem várták meg ezt a rohamot. Bár mindegyik részeg volt a jó szerémi bortól, mindjárt kijózanodtak, amikor a parasztok jelszavát meghallották:

– Korpázd a bestyét!

Maga Báthori István kapitány úr, aki részegen hevert egy ágyon, mezítláb, egy ingben, süveg nélkül futott le a lépcsőn, felugrott egy lóra, úgy menekült el Temesvárra.

Csáki Miklós püspök úr gyalog próbált egérutat venni. Néhány társával a Maros partjára lopakodott, ott eloldottak egy halászcsonakot, azon akartak egérutat nyerni.

De a parasztok észrevették a menekülőket, elfogták a püspök urat is, a kísérőit is, és Dózsa elé kísérték őket.

Dózsa ilyen szavakkal fogadta a püspök urat:

– De jó, hogy megjöttél, püspök uram! Most hát emlékezzél, miképpen ígért és adott nekem a király kétszáz aranyat! Ezt átadni nem akartad, de még szidalmaztál is, ahogy hitvány latrokat szokás. Talán meg is verettél volna, ha fegyvert nem látsz a kezemben. Pedig én teéretted, az árvákért, az özvegyekért és az ártatlanokért a pogánnyal megharcoltam, véretem öntöttem. De most megfizetek a hálátlanságért!

Meg is fizetett erős kegyetlenül. Rákiáltott a parasztokra:

– Korpázd a bestyét! Húzzátok karóba az urat!

A parasztok megragadták a püspök urat, és mert annyira gyűlölték, fejfelé húzták karóba.

Így állott bosszút Dózsa György, a parasztok királya.

Ki lovon, ki gyalog, menekült a nemesség Nagylak várából. Futott mindenki, amerre a szeme látott, legtöbben mégis Temesvár felé menekültek. Oda menekült a mezítlábas várkapitány, Báthori István is. Csak akkor jött meg a szava, amikor a vizesárok csapóhidját felhúzták utána. Akkor nagyot szusszantott, és azt mondta:

– Ide jöjjenek utánam a parasztok!

Mondhatta bátran, mert a Temes folyó természetes védelmet nyújt a várnak, és a régi királyok erős, magas falakat emeltek.

De azért mégsem kellett volna a parasztokat hívogatni, mert lám, megjelentek! Dózsa megjött a fősereggel, nekiszegesztette az ágyúkat a várnak, és megindította az ostromot.

Az urak csak nevték a próbálkozását. Az erős falak fittyet hánytak az ágyúgolyóknak, és a Temes miatt nem lehetett közel férközni a várhoz.

De a parasztkirály nem engedett. Parancsot adott, hogy a Temesnek más medret ássanak, mert ha a vizet elvezetik, a keresztések száraz lábbal átkelhetnek a folyó medrén.

Hozzáfog a sok paraszt a munkához, ássák az új medret. Szépen halad a munka, úgy feketélik a sok paraszt az új folyómederben, mint a hangya. Dózsa még őrizőket is állított, nehogy a munkásait megzavarják.

De már ezt az urak se vették tréfára. Báthori összeszedte minden lovas vitézét, kinyitatta a várkaput, és megtámadta a parasztok őrségét.

Az őrség bátran ellenállott, de a lovasok sokan voltak, levágták az öröket, aztán a fegyvertelen keresztéseket kezdték aprítani. Vágták, pusztították a parasztokat, nem irgalmaztak egy árva léleknek sem.

Amikor Dózsa látta, hogy így nem ér célt, újra előhúzatta az ágyúkat, és töretni kezdte a falakat. Magát a várat olyan erős őrséggel vette körül, hogy oda még a madár sem repülhetett be.

Az erős ostromzár miatt olyan éhség támadt a várban, hogy az urak meg a lovas katonák még a hátsalovukat is megették, és esővizet ittak rá.

Ekkor töprengeni kezdett Báthori István: ugyan kihez forduljon segítségért? Addig-addig töprengett, míg ráfanyalodott, hogy Szapolyai Jánosnak, az erdélyi vajdának írjon, tőle kérjen segítséget. Pedig nagyon régi haragosok voltak, de hát szükség törvényt bont, a paraszttal szemben minden úr szövetséges. Arra gondolt a várkapitány, hogy az erdélyi vajda is a paraszt ellen fordul, mert ő is bukik, ha győz a keresztes. Ahogy mondani szokás: „dolmány a dolmánnyal, guba a gubával” – csak eljön Szapolyai, meg is segíti az urakat, amikor az ősi ellenséggel, a paraszttal állnak szemben.

Nagy szégyenkezve, sok fohászkodás közben ilyen levelet írt a kapitány Szapolyai Jánosnak:

„A mindenható Isten és Szent Anyja nevében könyörgök kegyelmednek, szabadítson meg az oroszán torkából. Nincsen másban bizodalunk, csak kegyelmedben. Segítsen hát nagy bajunkban, szabadítson meg a parasztok hadától, s bizony megfogadjuk, hogy László király halála után kegyelmedet koronázzuk meg!”

Mintha hájjal kengették volna, olyan gyönyörűséggel olvasta a vajda ezt a levelet. Hogyne gyönyörködött volna benne, amikor régi ellensége írta, s lám, hogy megalázkodott! Hiszen úgylátta, hogy Báthori pusztulása után rá kerülne a sor. Ezért kiadta a parancsot:

– Lóra, vitézek! Indulunk Temesvár felé.

DÓZSA GYÖRGY HALÁLA

– Szerémi György nyomán –

Lassan, óvatosan haladt Szapolyai vajda, úgy körözött seregével, mint a róka, útközben pedig innen is, onnan is magához szólította az urakat, jöjjenek minden katonájukkal parasztot verni. Az urakat pedig nem kellett biztatni, jól látták, hogy ez közös veszedelem, csapatostul özönlöttek a vajda táborába. Olyan volt a nemesi sereg, mint a pusztító sáskahad, jaj annak, akit megtámad!

De vajon megretten-e Dózsa ettől a seregtől? Elfut-e a paraszthad az urak fényes serege elől?

Jól tudta Szapolyai János, hogy nincsen olyan erő, amely a nép haragjának ellenállhatna, ezért cselhez folyamodott. Atyafiságos levelet küldött Dózsa Györgynek, és ebben közölte, hogy ő is Báthori ellen indul. Hit alatt fogadta, hogy szövetséget köt Dózsával, ha egyesül az ő seregével a keresztesek tábora.

Dózsa nagyon megörült ennek a levélnek. Nem is sejtette, hogy az erdélyi vajda tört vetett neki, hanem így szólott a keresztesekhez, amikor a levelet felolvastatta:

– Íme, vitézek, itt a bizonyság! Van már hűséges szövetségünk, az erdélyi vajda mellénk állott, s engemet atyafiságosan üdvözöl. Hit alatt tett ígéretet!

Ami Dózsának tetszett, nem tetszett a keresztes vitézeknek. Gyanakvó, sokat tapasztalt parasztemberek voltak a táborban, ezek a vajdának egy szavát sem hitték el. Először csak egymás között sugdolóztak, aztán így szólt az egyik öreg:

– Uram, ne higgy neki, mert a vajda Katalin, úgy hívják Erdélyországban, mert nem ura a szavának.

De hiába beszélt az öreg, hiába mondogatták a többiek is, hogy az úrnak csak akkor szabad hinni, ha három méter föld van felette, Dózsa hitt az írásnak, és bebocsátotta táborába Szapolyai

katonáit. Ezek pedig mindjárt maguk köré gyűjtötték a kereszteseket, és így beszéltek hozzájuk:

– Ide hallgassanak, emberek! Más a katona, és más a paraszt. A fegyveres harcot bízzák ránk, maguk pedig menjenek haza, gyűjtsenek ennivalót a családnak, mert éhen halnak a télen, ha nyáron nem dolgoznak. Egy-kettő, induljanak haza, ott van a helye a parasztnak, ott a jobbágnak is. Aki pedig nem vonul el, jól teszi, ha tölgyfalevelet tűz a süvegéhez, mert arról megismerjük, hogy a mi emberünk.

Mire Dózsa és a többi vezér észbe kapott, a parasztok egy része eldobta a fegyvert, és haza akart menni. Sőt a rác Radozáv kapitány parancsot adott a rác lovasoknak, hogy készüljenek fel, mert indulnak a vajda táborába.

Amikor Dózsa meglátta, hogy a rácok kilovagolnak a táborból, úgy megharagudott, hogy mindjárt hozatta paripáját, felpattant rá, és egyedül üldözőbe vette az egész csapatot.

Utolérte, hamar utolérte Dózsa a rácokat, rájuk is kiáltott, azok meg csak csodálkoztak: ugyan mit akar tőlük úgy magánonosan? De sokáig nem csodálkozhattak, mert Dózsa odavágtatott Radozáv kapitányhoz, és rákiáltott:

– Hitvány áruló!

Radozáv erre kardot rántott, de Dózsa egyetlen lándzsaütéssel kivetette a nyeregből, aztán leugrott lováról, és lefejezte az árulót.

A rácok pedig csak nézték, hogy mit csinál, egy sem mert rá kezét emelni. Dózsa pedig visszafordította őket, és együtt visszatértek a táborba.

Amikor Dózsa a táborba visszaérkezett, már csatára készen állt a sereg. Dózsa ekkor a csatasor elé lovagolt, és azt mondta:

– Utánam, aki vitéz!

Megszólaltak a trombiták, megindultak a keresztesek, és mind fennszóval kiáltották:

– Jézus! Jézus! Jézus!

Olyan gyűlölettel, akkora elkeseredéssel támadtak a parasztok,

hogy Szapolyai serege megingott, hátrálni kezdett. Már úgy látszott, hogy a keresztések győznek, amikor a vajda bevette a lovas testőrséget is. Ez a tanult lovasság kegyetlenül vágta, pusztította a parasztokat. Most már a parasztok kezdtek hátrálni, hiába biztatta Dózsa a csüggedőket.

Dózsa György maga mindig a harc sűrűjét kereste, kardjával széles rendet vágott, mint a jó kaszás, s ahogy harcolt, nem is vette észre, mi történik a háta mögött. Pedig az ellenséges lovasság vezére, Petrovics Péter a háta mögé került, és amikor Dózsa egy erős ellenféllel vívott, hátulról, alattomosan megdöfte.

Dózsa sebesülten fordult le lováról, Petrovics is leugrott a magáéról, de még a sebesült vezérral se mert megküzdeni, hanem azt mondta neki:

– Kedves György testvérem! Be sajnálom, hogy megsebesültél! Lásd, nem volt szükség az ellenségeskedésre, János vajda jó ember, hitemre mondom, bizvást eljöhetsz a táborába.

Dózsa György pedig hitt az álnok szónak, és követte Petrovics Pétert, önként átment a vajda táborába.

Amikor az urak megtudták, hogy Dózsa megsebesült, és fogásba esett, újabb ravaszságot gondoltak ki. Kiáltozni kezdtek a csatatéren:

– Keresztések, oda a vezérek! Kegyelem mindenkinek, aki a fegyverét eldobja!

Ez a kiáltás erősen megzavarta a keresztéseket. Akinek lova volt, elvágatott a csatatérről, a gyalogosok egy része pedig hitt a szónak, önként lerakta a fegyvert.

De az alvezérek és a gyalogosok egy része tovább harcolt, mert jobban bízott fegyverében, mint az urak ígéretében.

A nemesek pedig személyválogatás nélkül gyilkolták, vágták a parasztokat. Meggyilkolták a fegyverteleneket, nem kímélték az asszonyokat és a gyerekeket sem. Mert asszonyok, gyerekek is voltak a keresztések között: sok jobbágy a táborba menekítette a családját az urak bosszúállása elől.

De az urak kegyetlensége nem lakott jól ezzel a bosszúval.

Dózsát és az alvezéreket akarták megbüntetni, olyan büntetéssel, hogy még száz év múlva is ráemlékezzenek a parasztok.

Csakhogy Dózsa és az alvezérek Szapolyai táborában voltak, és a vajda hit alatt kegyelmet ígért nekik. Először Szapolyait, Katalin vajdát kellett megnyerni, hogy kiadja a foglyokat az urak törvényszékének.

Összejöttek hát az urak, és megbeszélték egymással, hogy Szapolyait megnyerik maguknak. Valamit valamiért – gondolták magukban. és ilyen üzenetet küldtek a vajdának:

– Add át minekünk Dózsa Györgyöt és társait kegyetlen halálra, mert nagy kárt okoztak Magyarországnak tűzzel is, vassal is! Ha pedig ezt megcselekszed, mihelyt erre alkalom leszen, téged választunk meg az ország királyának.

Tetszett az ígélet a vajdának, mégis erősen bántotta, hogy levelében szövetséget ígért Dózsának, aztán meg kegyelmet a kereszteseknek. Ezért azt válaszolta az uraknak:

– Uraim, én ezt nem tehetem. Dózsa György kegyelmet kapott az én hitem alatt.

De a főnemesek ezzel nem érték be. Addig-addig erősködtek, míg a vajda végre engedett, mert igazán Katalin volt, afféle aszszony-vajda.

Amikor az engedély megvolt, az urak katonái rátörtek Dózsára, bilincsbe verték, egy mély verembe taszították, ott őrizték, amíg az urak ítéletet hoztak róla. Megkötözve, étlen-szomjan ott tartották Dózsa Gergelyt és az alvezéreket is.

Amikor Dózsát az úri bírák elé vezették, keményen végignézett rajtuk, de egy szót sem szólott. Mégis, amikor Szapolyait meglátta köztük, azt mondta neki:

– Kérlek megígért hitedre, vajda uram, tégy velem, amit akarsz, de testvéremet, Dózsa Gergelyt megölni ne engedd, mert különb vitéz ő énnálam.

Erre a vajda csak annyit felelt:

– Azt kapja mindenki, amit megérdemel.

Ekkor a főbíró intett a hóhéroknek, és azok elkezdték a rémes

munkát. Fújtatóval tüzet szítottak, a vasból készített koronát, koronázószéket és kormánypálcát megtüzesítették. Amikor minden izzott, Dózsát megragadták, a tüzes trónba beleültették, kezébe adták a kormánypálcát, és fejére tették a tüzes koronát. Így kínozták és gúnyolták, amiért a parasztek királyának mondta magát.

Ezután elővezették Dózsa Gergelyt, akiért hiába emelt szót, mert a katonák ott, a szeme láttára miszlikbe aprították.

Végül odakisérték hű szolgálait, kedves alvezéreit, akiket tizenöt napon át éhezettek egy sötét veremben, és rájuk parancsoltak, hogy egyenek Dózsa húsából. Ezt egyik sem akarta megtenni, erre három rabot a katonák abban a helyben levágtak. Ettől megrémült a többi, és most már teljesítette a rémes parancsot.

Dózsa eddig egy szót sem szólt, a kínzás alatt el sem jajdult. De ekkor megszólalt, és azt mondta:

– Kutyákat neveltem, nem férfiakat!

Így halt meg Dózsa György, a parasztek királya, akit az urak halálában is meg akartak gyalázní, de felmagasztalták vele.

Amikor Dózsa fejét elküldték Szeged városába, ott a szegény nép összefutott, és úgy tisztelte azt a levágott fejet, mint a szentek ereklyéjét.

Milyen ereklye volt Dózsa György feje? Az bizony a szegények ereklyéje volt, akikért úgy harcolt, mint egy hős, és úgy halt meg érettük, mint egy mártír. Így vált méltóvá a György névre, mert Szent György is vitéz katoná és a hit mártírja volt.

Dózsa kíahalála az Úr Jézus szenvedéseihöz volt hasonlatos: Dózsát a parasztek királyának, az Úr Jézust pedig a zsidók királyának gúnyolták. Mind a kettőt királyi jelvényekkel akarták csúffá tenni, de a csúfolódás visszájára fordult, mert a szegénység hitte, erős hittel vallotta, hogy feltámad még Dózsa György, amiképpen az Úr Jézus is feltámadott.

Dózsa a tüzes trónon
(XVI. századi fametszet)

DÓZSA GYÖRGY KOVÁCSA

– *Istvánffy Miklós nyomán* –

Hetvenkét paripa állott Dózsa György istállójában, és mindnek úgy fénylett a szőre, hogy még a napsugár is elsikult rajta. Jól tartották a paripákat a lovászok, de még jobban Lőrinc kovács, aki nemcsak patkolta, hanem gyógyította is a lovakat.

Amikor Dózsa fogságba esett, elfogták a lovászokat, el a kovácsot is. A vezér belső embereivel, szolgálival különösen kegyetlenül bántak: sötét verembe taszították és tizenöt napig éhezttették őket.

Tizenöt nap múlva a negyven közül csak kilenc maradt életben, közöttük volt Lőrinc kovács is.

A félig éhen halt rabokat felvezették a terembe, ahol Dózsa izzó vastrónja állott.

A katonák odalökdösték a foglyokat a trónhoz, az őrség parancsnoka pedig rájuk kiáltott:

– Faljátok fel a gazdátokat! Aki Dózsa húsából eszik, elmehet, de aki nem fal belőle: halál fia!

Hiába a fenyegetés, Dózsa hívei inkább a halált választják, egyik sem lép oda. Ekkor a katonák rájuk rohannak, és három foglyot ott, abban a helyben levágnak.

Ettől megijed a többi, és megteszi, amit kívánnak, teljesíti a parancsot.

Azokat a rabokat, akik ettek Dózsa húsából, Szapolyai vajda elbocsátotta. Hazatért Lőrinc kovács is, azután a Baranya megyei Kisasszonyfán patkolta a lovakat. Szótlan, mogorva, keserű öregember volt, amikor Istvánffy Miklós, a jeles történétíró meglátogatta.

ÚRI HUNCUTSÁGOK

– *Istvánffy Miklós nyomán* –

Hiába rendelkezett az érsek, hiába erőlködtek az urak is: a pesti keresztések nem tették le a fegyvert, nem engedelmeskedtek senki parancsának. Még nem hallottak a főserég veszedelméről, sem Dózsa kihaláláról, ezért nagy bátran álltak szembe az urak katonaságával.

Most már az udvari nép is megrémült, mert mindenki megértette, hogy ez a háború életre-halálra megy: a parasztok nem tűrik tovább az évszázados szolgálót.

A király először az érsektől kért tanácsot, aztán minden tanácsadóját összehívta: segítsék meg nagy bajában!

A tanács úgy döntött, hogy külföldi segítséget kell kérni: hívja be a király Miksa császár és Zsigmond lengyel király hadait, majd elbánnak azok a fékezhetetlen magyar paraszttal. Hiszen a külföldi uralkodók is tudják, ha Magyarországon győz a parasztság, őket is veszedelem fenyegeti.

Már-már elfogadták ezt a tervet, de ekkor felállott Bornemissza János, a király legravaszabb tanácsadója, és így kezdett beszélni:

– Mindnyájan egyetértünk abban, hogy a vakmerő parasztok gaztetteit kegyetlen büntetéssel kell megtorolni. De amíg le nem győztük őket, nem gondolhatunk a megtorlásra. Ugyan mit gondoltok, ki fogja őket legyőzni? Azt hiszitek, hogy a külföldi uralkodók seregeit békésen bevárhatjuk? De hiszen máris felgyújtják a nemesek házát, pusztítják az urak birtokát! Most, most kell cselekedni! Ezért ide mellém, aki bátor, induljunk együtt a rabló parasztok ellen! Egész életünkben a fegyverforgatást gyakoroltuk, bizonyosan legyőzzük őket! Aztán okosabbak, ravaszabbak vagyunk, mint ők, és a ravaszság is jó fegyver ebben a háborúban. Utánam, aki nemes!

Ez a beszéd föllelkesítette az urakat. Sokan csatlakoztak Bor-

nemisza seregéhez, közöttük volt Tomori Pál is, a lovasság parancsnoka.

Bornemisza óvatosan, körözve vonult, mint a róka, és Pest külvárosánál megállott, hogy tanácsot tartson.

Amikor a keresztések az urak seregét megpillantották, egy percig sem tanácskoztak, hanem szörnyű haraggal megrohanták a nemeseket.

A támadók kevesen voltak, Tomori lovasai hamar elbántak velük. De Bornemisza parancsára a lovasok most nem kegyetlenkedtek, aki eldobta a fegyvert, fogságba került.

Bornemisza pedig mindjárt maga elé vezettette a foglyokat. Szíves szóval kérdezősködött tőlük, mintha csak barátságból tenné. Először azt kérdezte:

– Ugyan hogy érzi magát az én derék barátom, Szaleresi Ambrus, a keresztés tábor vezetője?

Hogyne válaszoltak volna szívesen az ilyen kérdésre!

Szóból szó kerekedett, Bornemisza ravaszul kivallatta a foglyokat, mindent megtudott tőlük, amit tudni akart. Amikor pedig eleget tudott, elhagyta a mézes-mázás hangot, és a lovasokhoz fordult:

– Vádjátok az ebhitű rablókat!

Azok pedig könyörtelenül levágták a védtelen parasztokat.

Ezután Bornemisza előszólitotta azokat a nemeseket, akik Szaleresit, ezt a budai polgárt jól ismerték, és azt mondta nekik:

– Elmentek követségbe Szaleresi Ambrushoz. Mondjátok meg neki, hogy a király nevében kegyelmet adok mindenkinek, aki önként leteszi a fegyvert!

Meghallgatta Szaleresi a követeket, meghallgatták a parasztok is. Szaleresi jámbor polgárember volt, mindjárt hajlott a békére, de a parasztok nagy része nem akarta letenni a fegyvert. Vitatkozni, veszekedni kezdtek, még fegyvert is ragadtak haragjukban.

Éppen ezt várta Bornemisza! Amíg a keresztések egymással vitáztak, megközelítette a tábort. Először ágyútűzzel félemlítette

meg a parasztoakat, aztán a lovasságot indította rohamra, végül maga is támadásra indult a gyalogsággal.

Bátran harcoltak a keresztések, de az erős támadást nem tudták visszaverni. Bornemisza katonái elfoglalták a tábort, a lovasok pedig a menekülőket vették üldözőbe.

A táborban sok foglyot ejtettek, mert Bornemisza tudta, hogy kell a munkás kéz ezután is, de a lovasok nem kíméltek senkit: egészen az isaszegi erdőig üldözték a menekülőket, és mindenkit levágtak, akit utolértek.

A tábor vezetőit úri bíróságnak adták át. Ez a bíróság mindenkét halálra ítelt. Az elfogott parasztoakat kegyetlenül megcsonkították: orrát, fülét mindegyiknek levágták.

Így ejtették törbe a gyanútlan Szaleresi Ambrust, és így pusztították el a keresztések pesti táborát.

AZ UTOLSÓ KERESZTESEK

– *Verancsics Antal nyomán* –

Futva futott a parasztság az urak katonái előtt, ki lovon, ki gyalog menekült a veszedelem előtt.

De a bátrak még a vereség után sem engedtek: Mészáros Lőrinc vezetésével Bács megyébe tartottak, mert ott Hosszú Antal erős kereszties sereget táboroztatott.

Lőrinc pap nem vesztette el a reményt, rábeszélte Hosszú Antalt, szálljon szembe Szapolyai hadaival. Aztán összehívta a tábor népét, és lelkesítő beszédével harcra tüzelte a keresztieseket. Úgy feltüzeltelte a parasztoakat, hogy mindjárt kivonultak a táborból, és szembeszálltak a vajda seregével.

Szapolyai seregét Bánffy Jakab vezette. Azt hitte a jó úr, hogy a parasztoak az első ágyúlövésre megadják magukat, hiszen a

fősereg pusztulása és Dózsa halála után már semmiben sem bízhatnak. De ugyan csalódott Bánffy, amikor ezt gondolta, mert a parasztok elkeseredett vakmerőséggel támadták meg a seregét.

Az első rohamban a keresztesek győztek, de a fegyelmezett katonák nem futamodtak meg, és két órán át folyó küzdelemben végül mégis leverték a parasztokat.

Hosszú Antal lovát golyó érte, a vezér nem tudott idejében leugrani róla, alája került, és így fogságba esett.

De Lőrinc pap kicsiny csapatával akkor sem hátrált meg.

– Előre! Utánam! Jézus, Jézus! – egyre azt kiáltozta.

Egyszerre csak kísérei rémülten látták, hogy Lőrinc pap arcát előnti a vér, talán golyó találta. Abban a pillanatban mintha lelkét vették volna a csapatnak, mindenki futásnak eredt. Csak néhány keresztes küzdött ott halálig, a többiek magukkal ragadták Lőrinc papot, és elvágattak a csataterőről.

Hosszú Antalra kegyetlen halál várt, de Lőrinc pap több társával együtt úgy elmenekült, hogy senki se akadt a nyomukra. Ezért a nép között híre járt: „Visszatér még Lőrinc pap, ha megéri az idő.”

Kicsiny, rosszul felfegyverzett keresztes csapata volt Sós Domonkosnak, ezért elhúzódott a nyílt csata elől, a Bakony sűrűjében keresett menedéket. Onnan járt portyázni: sok kárt tett a nemesek vagyonában, sőt még a templomokat sem kímélte.

Szapolyai még az írmagját is el akarta pusztítani a kereszteseknek, ezért Sitkei Gothárdot, Pápa és Somló várának parancsnokát küldte a bakonyi csapat ellen.

Sitkei egyesítette csapatait a székesfehérvári és a győri sereggel, és ezzel a hatalmas haddal indult a kicsiny csapat ellen. Még ágyúkat is vitt magával.

Sós Domonkos pedig szembeszállt a hatalmas sereggel; kivonult a nyílt mezőre, s azt kiáltotta:

– Gyöpre, magyar!

Ekkor Sitkei elsüttette az ágyúkat. Azok pedig ronggyal és fűvel voltak töltve, ezért az ellenségben nem tettek kárt, annál

nagyobbat szóltak, és rémesen füstöltek. Ettől a tanulatlan paraszthad úgy megrémült, hogy futásnak eredt. Hiába biztatta őket a bátor vezér, hasztalan próbálták visszatartani a futókat az alvezérek, az ágyúk megnyerték a csatát.

Sós Domonkos és társai bátran ellenálltak, harcoltak mindhaláláig, ott pusztultak el a csatamezőn.

Amikor a nemesurak megtudták, hogy most már minden paraszt fegyvertelen, kegyetlenül megtorolták a felkelést. A bátrabbak a csatamezőn kegyetlenkedtek, de most került sor a gyávákra, akik bosszút akartak állni a rettegésért, a félelemért, amit elszenvedtek.

A gyáva Kenderesy András, akinek Bács megyében volt birtoka, különösen kitűnt kegyetlenségével. A parasztháború emlékezetére vasból keresztet csináltatott, azt megtüzesíttette, és a jobbágyok homlokára süttette. Ehhez hasonló dolgokat más urak is elkövettek.

De még ezzel sem érték be! Törvénybe akarták foglalni, hogy a jobbágy örökös rabja az úrnak, és a földet, amelyet művel, el nem hagyhatja.

Ezért Rákos mezején országgyűlést tartottak, és kegyetlen törvényt hoztak a parasztok ellen. Nemcsak az örökös rabságot mondták ki, hanem ezenfelül még sok más terhet is ráraktak a parasztokra. Mindez Isten ellen való véték volt.

Amikor az urak egymás között ezt elvégezték, a határozatot írásba foglalták, és a királynak ajánlották. Két követet is választottak, hogy ezek az írást Budára felvigyék.

A követek magukhoz vették az írást, és elmentek a Duna partjára, mert hajón akartak Budára menni.

De halljatok csudát! Olyan köd támadt, hogy az urak eltévedtek, nem találtak el a Duna partjára.

Amikor végre a köd eloszlott, megtalálták a parton a révészeket meg a hajót is. Mondták a révészeknek:

– Az országgyűlés akaratából őfelsége elébe megyünk. Egykettő, indulás azzal a hajóval!

Jól tudták a révészek, hogy miben járnak az urak. Azért a legöregebb révész azt mondta nekik:

– Uraim, ilyen ködben istenkísértés útnak indulni.

Az urak pedig egyet sem vitáztak: abban a helyben megbotozták a révészeket.

Jól van, a révészek semmit se szóltak, azt is lassan mondták, csak felszerelték és elindították a kis hajót. Hogy történt, hogy nem, a hajó a ködben összeütközött egy vízimalommal: a két úr az írással együtt belefordult a vízbe. Mind a ketten belefelladtak a Dunába, ott veszett az írás is.

Sok utánjárással, újabb tanácskozással mégis pótolták az írást, el is juttatták a király elébe. Ott aztán szentesítették a törvényt, amely a parasztot rabbá tette, és sok esztendőre bilincset vert a kezére.

Harc a török hódítók ellen

A BUDAI FARSANG

– Szalay László nyomán –

Úr és paraszt acsarkodott egymás ellen az országban, a török ott ólálkodott a határok körül, keserűség és panasz hangzott mindenfelé.

Bezzeg nem keseregtek a fényes budai Várban! Sőt inkább vidám mulatságokat rendeztek, egymást követte a sok bál, felvonulás és játék, mert az ifjú király, II. Lajos az udvaroncok rabja volt. Azt tette, amit Brandenburgi György, ez a híres táncmester tanácsolt: táncolt, mulatott és szórakozott, míg az ország népe pusztult el a nyomorúságtól.

Szomorúan látták az öregek, hogy Mátyás király dicsőséges palotája, az ország büszkesége, most a mulatozás háza lett, és a szép pamlagokon, ahol egykor tudósok és államférfiak ültek, Lajos király vadászkutyái nyújtózkodtak.

Amíg a nép nyomorgott, Brandenburgi Györgynek azon járt az esze, hogy minél fényesebb farsangi mulatságot rendezzen.

Zene, tánc, játék, jókedv verte fel a palota csendjét, s amikor már elég volt a mulatságból, lovagi tornát is rendeztek.

De ez nem a férfiúi erő tornája volt, hanem a bohóckodás, az álarcos komédia mutatványa.

Először két gyalogos álarcos csapott össze: Stibitz és Zettritz küzdött meg egymással.

Ezután lovas összecsapásra került sor: Krabat lovag és Brandenburgi György szállt szembe egymással. Hogy szebb legyen a játék, Krabat ördögnek, Brandenburgi pedig vadembernek öltözött. Ebben az összecsapásban a vadember győzött: az ördög lefordult lováról, és megsebesült.

Ezután a király díszes kísérettel kivonult, végiglovagolt a főutcákon a szépasszonyok előtt. Amikor ezt meglétele, visszatért a palotába, beállt a táncolók közé, és eljárat a toborzó táncot.

Szomorú esztendők köszöntöttek a magyar népre: züllött főnemesség játékszere lett a magyarok királya, és bordélyház a budai várpalota.

SZABÁCS VÁRA

– *Verancsics Antal nyomán* –

Széles vizesárok, sok hatalmas bástya és kilenc torony védelmezte Szabács várát. Erős falak vették körül a külső várat, de még erősebbek a belső erődítést.

Sokáig a török fészkelte a várban, és váltig azzal büszkélkedett, hogy ezt tőle senki el nem veszi. Addig-addig büszkélkedett, míg Mátyás király ostrom alá vette Szabács várát, és kemény téli időben elfoglalta. Tehette, mert a vizesárok befagyott, azon a katonákat átvezette, s mire a török észbe kapott, már meg is hódította a várat.

Azóta magyar vitézek őrzik Szabácsot, de senki sem gondol velük, a hópénzt nem fizetik, a járandóságot nem kapják.

Lajos király csak játszik, mulatozik az udvarban, az urak a saját hasznukat lesik, Thorma András várkapitány pedig nem tudja, hogyan lássa el a vár népét, miképpen csendesítse a vitézeket. Rabolni nem engedi őket, pedig váltig példálózna, hogy ingyen még a Krisztus koporsóját sem őrizték, nemhogy a szabácsi várat! De ha példálózna is, csak egymás közt tehetik, mert Thorma András várkapitány olyan szigorú, hogy előtte még mukanni sem mernek.

A török szultán pedig jól tudja, mi folyik a királyi udvarban,

ismeri a magyar vitézek gondját-baját is, nemhiába tart kémeket mindenfelé. Azt tervezi, hogy először a kisebb várakat foglalja el, aztán kerít sort Nándorfehérvár meghódítására. Az pedig Magyarország kulcsa: ha az elesik, kezébe hull az egész ország.

Megindul hát a török hatalmas haddal, tömérdek gyalogos, lovas katonával, rengeteg ágyúval, és ostrom alá veszi Szabács várát.

Piri basa úgy körülveszi a várat, hogy oda még a madár se repülhet be. Akkor felhúztatja az ágyúkat, és tizenöt napon át éjjel-nappal töreti a falakat.

A tizenötödik napon a vár külső falai mind leomlottak. Ekkor Thorma András visszavonult a belső várba, de megadásról hallani sem akart. Pedig Piri basa két követet küldött hozzá, s azok ezt mondták neki:

– Add meg magad, Thorma András, sem király, sem Isten terajta nem segít!

– Segít az én Jézusom! – válaszolta Thorma András, azzal elbocsátotta a követeket.

De már erre igazán megdühödött a török. Piri basa minden ágyúját felvonultatta, és olyan tüzet zúdított a belső vár falára, hogy ég s föld megrendült belé. De nem rendült meg a vitézek lelke; ha közel merészkedett a török, mindjárt golyót kapott az oldalába.

Egyszer aztán észrevették a törökök, hogy a várbeliek már nem lőnek vissza: elfogyott a puszkaporuk.

Most már rohamra indult a török sereg, de véres fejjel fordult vissza, mert Thorma András vitézei karddal fogadták.

Ekkor Piri basa parancsot adott, hogy messziről, golyóval kell leteríteni a magyarokat. Hullottak a végvári vitézek, egymás után hullottak a földre, mint ősszel a falevél.

Thorma András ekkor összegyűjtötte a vitézeket egy torony mögött, és azt mondta nekik:

– Csak bátran, fiaim, becsülettel éltünk, haljunk is becsülettel!

– Úgy legyen! – mondták erre a vitézek.

– Jézus! Jézus! – kiáltotta Thorma András, ezt kiáltották a vitézek is, és kirántott karddal rárohantak a törökökre.

Nagy rendet vágtak a török hadsorban, verekedtek mindnyájan mindhalálíg, s ahogy fogadták: becsülettel haltak meg.

ZIMONY VÁRA

– *Verancsics Antal nyomán* –

Nagy, erős had, sok nagy ágyú ostromolta Szabács várát, de mi volt ez a szultán hadához képest! Az a nagy had pedig egyenesen Zimony várának tartott.

Hiszen erős vár volt az is, nem messze Szabács várától, de csak három tarack védelmezte. Zkoblit Márkó, a parancsnoka csak négyszázötven katonának parancsolt.

Bezzeg a szultán több mint százezer törökkel támadott, ágyúja is annyi volt, hogy még a föld is rengett, amerre vonultak.

Derék délszláv vitéz volt Zkoblit Márkó, derék magyar, román és délszláv vitézek voltak a keze alatt. Mind elhatározták: halálíg védelmezik a várat.

A szultán lövetni kezdte a várat, éjjel-nappal szóltak az ágyúk. A nehéz golyók törték a falat, pusztították a várat és az embert.

De a végvári vitézek nem engedtek: keményen puskáztak a törökre. Három napig lötték az ellenséget, akkor elfogyott a puskaporuk. Attól kezdve követ, gerendát hajigáltak a betolakodó törökre.

A janicsárok egyszerre tüzet adtak, s amikor a füstfelleg eltűnt, már ott is voltak a vár piacán. Kiáltozni kezdtek:

– Adjátok meg magatokat! Kegyelem annak, aki a fegyvert elhajtja!

De Zkoblit Márkó és társai nem hallgattak a török ígéretére, a maguk fogadására gondoltak: halálíg nem adjuk meg a várat!

Kirántott karddal rohantak a törökre. Aprították, vágták a pogányt, egy se adta meg magát közülük, végül mind ott feküdtek a porban. A holtak között feküdt Zkoblit Márkó várnagy is.

A törökök mindjárt hozzáfogtak a rabláshoz, nem kímélték a holtakat sem: egymás után kifosztották a vitézeket.

Az egyik janicsár magát a várnagyot kezdte fosztogatni, amikor észrevette, hogy még élet van benne, gyengén lélegzik. Mindjárt szólt az egyik tisztnek, az meg Zkoblit Márkót bevittette egy sátorba, ott addig legyeztette, öntöztette, míg a várnagy magához tért.

Hírüladták a szultánnak is, hogy Zimony várának parancsnoka életben maradt. A szultán maga is látni akarta a vitézt, aki százezernek sem adta fel a várat, és századmagával rohant ezek ellen. De nem ismerte fel Zkoblit Márkó hősiességét, ezt kérdezte tőle:

– Ugyan miért nem adtad fel a várat? Miért kellett neked is, népednek is elveszni? Hiszen ha feladod a várat, életben maradsz, és úrrá tettelek volna!

Márkó erre gyenge szóval, de erős lélekkel így felelt:

– Én ezt a várat nem a török császártól, hanem a magyar királytól kaptam, akinek hűséget esküdtem. Most sem azt bánom, hogy a várat fel nem adtam, csak azt, hogy elevenen vontak ki belőle.

Hej, megharagudott erre a szultán! Még hogy övele így merjen valaki feleselni! Ezt nem hagyhatja bosszulatlan!

Nem is hagyta annyiban, a sebesült vitézen szörnyű bosszút állott.

Volt a török szultánnak két öreg harci elefántja, azoknak agyarára éles kardot köttetett, aztán a sebesült vitézt megkötöztette, és az elefántok elé vettette.

A két elefánt egymás után felkapta a várnagyot, felhajította a levegőbe, úgyhogy estében a szablya felhasogatta a testét.

Így pusztult el kínos halállal Zkoblit Márkó, a hűséges várnagy, Zimony kapitánya.

II. LAJOS KIRÁLY TÁBORBA SZÁLL

– Szerémi György nyomán –

Vége van már a budai farsangnak! Az urak is csak azt nézik, merre tágasabb, mert jön a török, és senkinek sem irgalmaz.

A király sereget gyűjt, segítségért könyörög, hol a főurakhoz fordul, hol a külföldi uralkodóknak üzenet. Hiszen könyöröghet, üzengethet, a vidám pajtások, az álarcos táncosok és vívók mind elfordulnak tőle, mert féltik a bőrüket.

Szolimán szultán ezalatt elfoglalta a végvárat, Szabácsot, Zimonyt bevette, Nándorfehérvárt is meghódította: kezében van már Magyarország.

Most már Lajos király is látta, hogy könyörgéssel semmire se megy, összehívta hát a királyi tanácsot, mert katonákra, tisztekre és vezérekre volt szüksége. Felhívta az urakat, akikkel annyi szép napot töltött együtt: induljanak a törökre.

Az urak csak hümmögtek, vállukat vonogatták, egyik sem akart szólni, csak a másikat lökdöste: mondd meg te!

Végre mégis megszólalt az egyik úr:

– Már megmondom felségednek őszintén, amiről egymás között sokat szóltunk, mi bizony csak akkor szállnánk táborba, ha felséged személyesen vezetné a sereget. Másképpen nem köteles a magyar nemes!

– Úgy van! Úgy van! – kiáltozták a többiek, mert azt gondolták, így a királlyal együtt ők is Budán maradhatnak.

A király végignézte az ivócimborákat, aztán keserű szóval ezt mondta:

– Az urak a nemesség kiváltságával hozakodnak elő, de ezzel csak a gyávaságukat leplezik. Én magam tehát példát mutatok, táborba szállok, és vezetem a sereget a török ellen.

De már erre elszégyellték magukat az urak. Most már akarva, nem akarva, mindenkinek el kellett menni, hiszen maga a király

vezeti a sereget. Nagy keservesen felkészültek, hogy az uralkodót a táborba elkísérik.

Lajos király összegyűjtötte a csapatokat, aztán a budai kikötőbe vonult, mert hajóval, a Duna hátán indult a török ellen.

Akik vele tartottak, ugyancsak lógó orral mentek utána, csak a budai Vár népe, az udvari léhűtők voltak vidámak: őket hátrahagyták a palota őrizetére.

Amikor a király az udvarmestertől búcsút vett, az megkérdezte tőle:

– Mit parancsol felséged? Mit tegyünk, míg felséged hadakozik?

Felelte a király illő komolysággal:

– Jó híveim, foglalkozzatok a kiskutyákkal, hetenként kétszer mosdassátok őket!

II. Lajos király
gyerekkori páncélja

A MOHÁCSI VERESÉG

– *Istvánffy Miklós nyomán* –

Lajos király Mohács alatt táborot vert, oda várta a segítő csapatokat. Hiszen várhatta, mert bizony kevés csapat érkezett, és azok is elég hitványul voltak felfegyverezve.

De az uraknak megjött a táborban a bátorságuk: a fegyverzaj és a tábor tömege megrészegítette őket, egyre többen követelték, hogy a király adjon parancsot a támadásra. De a józanabbak csitították a heveskedőket, és azt javasolták, hogy várják meg a segítő csapatokat.

Amikor javában vitatkoztak, egyszer csak jelenti az őrálló, hogy itt van Pekri.

Jól tudták az urak, hogy ki az a Pekri. Magyar katona volt, török fogságba esett, mohamedán hitre tért, és török lányt vett feleségül. Most a szíve visszahozta a magyar táborba, azt mondta, sürgős mondanivalója van, de csak a király előtt beszél.

Mindjárt bevezették a tanácskozó urak közé, s a király azt kérdezte tőle:

– Ugyan mekkora lehet a szultán serege?

Mondta erre Pekri János őszinte szóval:

– Felséges királyom! Nem szívesen keltek félelmet a magyarok szívében, de meg kell mondanom az igazságot. Annyi a török a szultán táborában, hogy ha mindegyiknek a kezét hátrakötnék, úgyhogy fegyvert nem húzhatna, olyan kisszámú csapattal, amilyen felségednek van, még három nap alatt sem lehetne őket mind levágni és megölni.

Megharagszik erre Tomori Pál, a magyar sereg fővezére, és azt mondja:

– Legfeljebb százötvenezer embere van a szultánnak, az sem mind katona, hanem gyülevész had.

– Azért akkor is több katonája van a szultánnak, mint nekem
– mondja erre a király.

De Tomori pap volt, az Istenre hivatkozott, és ezzel a vitát befejezte:

– Bízunk ügyünket a jóságos és hatalmas Istenre, aki az övéit megsegíti.

De Isten másik szolgájának, Perényi Ferenc püspöknek ez sehogy sem tetszett. Azt mondotta nagy keserőséggel:

– Íme, látom, hogy meg akartok ütközni. Tomori Pál nekiviszi a sok jámbort a töröknek. Ezért aztán ha eddig a magyarok tízezer mártírt ünnepeltek, ezután húszezer mártír ünnepe is lesz náluk, mert annyi katonája van felségednek. Küldjük hát el Brodarics főtisztelendőt Rómába, kérje meg a pápa urat, írja be a húszezer magyar mártírt a kalendáriumba!

Hiába volt az okos szó, hiába a figyelmeztetés, a gúnyolódás, a nemesurak támadni akartak, semmi sem tarthatta vissza őket.

A török pedig jól tudta, mi folyik a magyar táborban. Még jobban szította a magyarok harci kedvét: kisebb csatározásokat kezdett, és engedte, hadd győzzön a magyar. Ezért a nemesek még inkább elhitték magukat, azt gondolták, egy magyar felér három törökkel.

Végre a katonák, a tisztek és a vezérek sürgetésére felállították a hadsort.

A király a csatasor előtt végiglovagolt, megsejmelte a rendeket.

A nádor pedig ilyen buzdító beszédet mondott:

– Íme, itt van közöttünk a királyi felség, aki fejét és életét kockáztatja Magyarországért, az oltárokért és a tűzhelyekért. Ezért minden magyar tegye meg a kötelességét! Az ellenséget pedig nem számlálni, hanem aprítani kell! Minthogy Isten a keresztényeket támogatja, győzelmünk biztos.

– Éljen a király! – lelkesedtek a rendek a nádor beszédére, és alig várták, hogy kardjukat megfürösszék az ellenség vérében.

Hanem arra ugyan hiába vártak. A török nem támadott, mint-ha csak ki akarná fárasztani a hadirendben álló magyarokat.

Már-már azt hitte a magyar sereg, hogy elmarad az ütközet, amikor késő délután Tomori észrevette, hogy a dombok alatt elterülő völgyben egy török lovascsapat közeledik.

Tomori rájuk küldi lovasait, és a csapatok harsány kiáltozással támadnak egymásra.

Amíg a magyar sereg a lovasok kergetőzését figyeli, egyszerre félelmes kürtjel hangzik fel a török táborból, majd ezerhangú csatakiáltás harsan fel.

Abban a pillanatban megindul a török lovasok és testőrgyalogosok serege, és ijesztő lassúsággal lefelé halad a dombról. Ez a csatasor egyenesen a magyarok főserege ellen vonul.

Ekkor a király parancsot ad: emeljék fel a zászlójukat, és fújják meg a trombitákat, üssék meg a dobokat. Ezután sisakját kéri; a körülállók rémülten látják, hogy halálsápadt az arca.

– Ez rossz ómen, rossz előjel – suttojják.

De nincs idő ezen búcsálódni: a két csatasor egymásba roppan, és szörnyű öldöklés kezdődik.

A magyarok olyan vitézül küzdenek, hogy a török testőrlovaság meghátrál, hátrálás közben rázúdul a tartalékban hagyott janicsárookra.

Amikor Báthori András ezt látja, odavágtat a királyhoz, és magával ragadja.

– Előre, előre, itt van a király is!

Kétszeres erővel harcol a magyar: miénk a győzelem! Már Szolimán sátrához közelednek a lovasok, előre, előre!

Ebben a pillanatban vérrel, porral borított menekülők rohannak a támadó magyar sereg felé, és így kiáltoznak:

– Hátunk mögött a török! Árulás! Árulás!

Ugyanebben a pillanatban a törökök minden ágyújukat elsütötték.

A rémület megbénította a vitézeket, az ágyúgolyók egész sorokat kaszáltak le közülük.

De a bátrak még egy rohamot próbáltak az ágyúk ellen; ekkor elesett Drágfi is, aki addig az ország zászlaját lobogtatta.

Sokan még ezután is bátran harcoltak, már nem a győzelemért, csak a becsületért küzdöttek. A csata elveszett, ki lovon, ki gyalog menekült a csatatérről.

Menekült a király is. Csekély kíséretével Pécs felé vette útját: árkon-bokron át vágatott, paripája sokszor megcsúszott a felázott mezőn, de tovább sarkantyúzta, mert mögötte jártak az üldözők.

A király a sötétben víz csillanását látta: a Csele-patak volt előtte, amely a Duna vizétől és a záportól erősen megáradt. Előre, előre! A király meghúzta a kantárszárat, hogy átugrasson a patakon, de a ló a magas partról visszacsúszott, hanyatt vágódott, és az iszapos patak sarába zuhant. Lovasát maga alá temette.

Így pusztult el a mohácsi csatatéren a harcra kész nemesi rend, és így halt meg nyomorúságos halállal az ifjú király.

KECSKÉS PÁL HÚSÉGE

– *Istvánffy Miklós nyomán* –

Vitézül harcolt, bátran küzdött a hős nádor a mohácsi csatában, hullott előtte az ellenség, mint kaszás előtt a fű. Mellette vágattak lovas vitézei, akik saját testükkel védelmezték a nádor személyét. Mindig az oldalán harcolt Kecskés Pál, a lovasok vezetője.

Amikor a török váratlanul egyszerre háromszáz ágyút szólaltatott meg, a legbátrabbak szíve is megremegett. De a vitézek nem tágitottak, hanem a nádor lova megbokrosodott, és elragadta gazdáját.

Mit tehettek a lovasok? Vágattak a nádor után, de a megbokrosodott hátast nem érhették utol.

Egyszerre botladozni kezdett a nádor lova, már egészen habba keveredett, látszott, hogy mindjárt kidől.

Ekkor értek oda a legények, akiknek akkor már nyomában járt a török lovasság.

A nádor attól tartott, hogy paripája összerogy, és maga alá szorítja, ezért rákiáltott hű vitézére, Kecskés Pálra:

– Add át a lovadat, hadd meneküljek! Add meg magad a töröknek, bármi áron is kiváltalak!

Kecskés Pál egy percig sem habozott. Nyomban leugrott paripájáról, felsegítette rá a nádort, és rávágott a lóra.

A nádor elvágatott, elvágatott a többi lovas is, Kecskés Pál pedig eldobta a fegyvert, és mutatta a töröknek, hogy megadja magát.

Az egyik lovas le akarta vágni, de a tiszt rákiáltott: nem Kecskés Pál életét féltette, hanem a váltságdíjra gondolt, amikor megmentette.

Jól számított a török tiszt, gazdag váltságdíjat kapott a magyar fogolyért.

Mihelyt hazaért a nádor, mindjárt üzent a töröknek, hogy kímélje Kecskés Pál életét, és gazdag váltságdíjat ajánlott érte.

A török mind többet és többet követelt, végre mégis megegyeztek: Kecskés Pálnak egy hajszála sem görbült a fogságban, és rövid idő alatt ismét a nádor udvarában volt.

A nádor pedig megdicsérte Kecskést bátorságáért, és szép birtokot adományozott neki.

KANIZSAI DOROTTYA

– *Istvánffy Miklós nyomán* –

Hej, be szomorú mező a csatamező! Vérell locsolják a földjét, és virág helyett holtak teremnek rajta.

De a holtakat ősi hadiszokás szerint sírba helyezi a győző, és a vitézek teste a föld porával vegyül el.

A mohácsi csatamezőn azonban temetetlenül maradtak a holtak, mert a magyar sereg elmenekült, a török meg nagy sietve elvonult onnan.

Nemsokára varjúcsapatok sötétítették el az eget: a varjak csőrükkel tépték a vitézül holt testeket.

A kutyák is felfedezték az ingyen lakomát: százával rohanták meg a holtakat. Akkora marakodást csaptak, hogy a környék lakói már járni se mertek arra. De nem is járhattak, mert olyan bűz terjedt onnan, hogy azt ember el nem viselhette.

Ki védelmezi meg a hazáért halt vitézek testét a gyalázattól? Ki temeteti el a vitézül holtakat?

Egy nagyszívű asszony, Kanizsai Dorottya, Perényi Imre nádor özvegye, saját költségén négyszáz napszámot fogadott, és ezek a szanaszét heverő testeket nagy sírgödrökben eltemették.

Így tértek örök nyugalomra a hazáért halt hősök Mohács gyászos mezején.

DOBOZY MIHÁLY ÉS HITVESE

– *Istvánffy Miklós nyomán* –

A mohácsi csatamezőn elhullt a nemzet színe-virága, a gyengébb szívűek pedig elmenekültek, és most már védtelenül állott az ország. Minden község, minden város a maga erejéből védekezett, ahogy tudott, a török csapatok támadása ellen.

Mert a török, mint az éhes farkas, egymás után megrohanta, kirabolta és felgyújtotta a falvakat, elpusztította a városokat. Mindenütt gazdag zsákmánnyal, sok rabszíjra fűzött fogollyal hagyta el a füstölgő romokat.

Az épségben levő falvak népe is félt, reszketett a töröktől. Minden falu határában őrizők állottak, ezek figyelték, nem közeledik-e a rabló sereg. Ha jelt adtak, a falu népe az erdőbe vagy a nádasba menekült.

De Pilismaróton más haditervet eszeltek ki. A község határában erős szekérvárat állítottak, a szekerek mögött a férfiak hadrendbe sorakoztak, középen pedig az asszonyokat, gyerekeket helyezték el, úgy várták a pogányt.

Hiszen sokáig várni nem kellett! Nemsokára jelentették a vigyázók, hogy itt a török.

No, ha megjött, az első roham után megtanulta, hogy mi a magyar igazság! Véres fejjel vonult vissza a csatából.

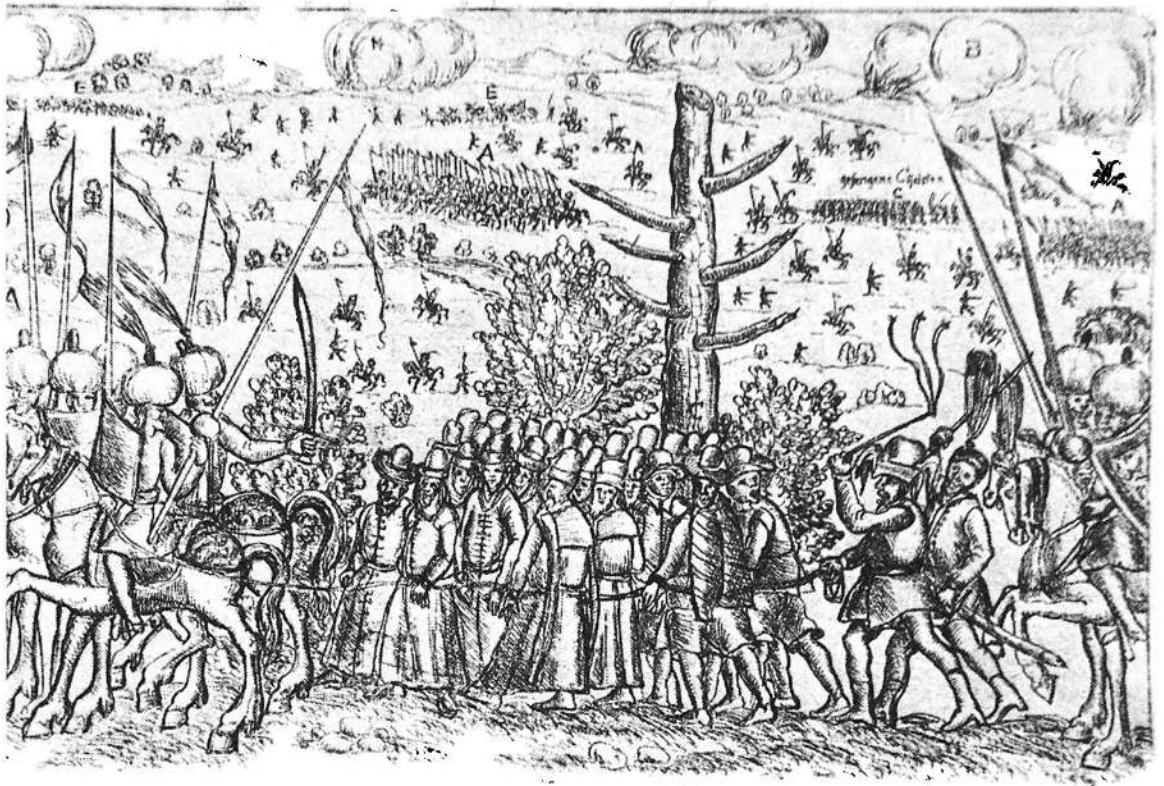
Hiába is rohamozott, a sok paraszt doronggal, villával s a néhány nemesúr puskával meg karddal verte el a szekérvár alól.

Már-már elvonult a török, amikor erősítés érkezett: két kerekes ágyút toltak előre.

Pukk! Pukk! – két lövés esett, a szekérváron nagy rés nyílott, és azon át csak úgy özönlött a sok török.

Most már hiába volt minden ellenállás. Akinek lova, szekere volt, felkapott rá, és menekült.

Futásnak eredt Dobozy Mihály is, egy környékbeli nemes, aki

Magyar foglyok török rabságban

addig vitézül védelmezte a szekérvárat. Elővezette paripáját, feltette rá szép ifjú feleségét, maga is nyeregbe pattant, és kivágtatott a szekérvárból. Azt remélte, hogy amíg a törökök a szekérvárat fosztogatják, jó paripáján egerutat nyerhet.

De egy török lovascsapat lesben állott, és a tiszt mindjárt észrevette: ott menekül egy magyar, és szépasszonyt visz magával.

– Hajrá! Utána!

Egy ideig bírta a versenyt Dobozy paripája, de aztán fáradni kezdett a kettős teher alatt, egyre lassult a futása.

Amikor Dobozy né látta, hogy ketten nem menekülhetnek meg, így szólt a férjéhez:

– Ölj meg engem, édes férjem, ne kerüljek élve a török kezébe! Egyedül még elmenekülhetsz.

Jól tudta, érezte Dobozy Mihály, hogy az asszonynak igaza van, de azt is érezte, hogy élve-halva ő a feleségét el nem hagyja. Ezért megsarkantyúzta paripáját, és továbbvágatott.

Már-már utolérték a törökök a menekülőket, amikor Dobozy-né hirtelen kibújt férje karja közül, és leugrott a lóról.

Dobozy Mihály pedig visszafogta a paripát, kirántotta kardját, és szíven dőfte feleségét.

Mint a párjavesztett oroszlán, keserű haraggal fordult szembe az üldözőkkel: három törököt levágott, amíg elnyomhatták.

Így halt meg Dobozy Mihály és az ő hűséges felesége.

SZAPOLYAI JÁNOS KORONÁZÁSA

– Szerémi György nyomán –

Megígérték az urak, szentül megígérték Szapolyai Jánosnak, hogy a király halála után őt emelik trónra.

Szapolyai pedig nem vette tréfára az ígéretet, egyre sürgette a koronázást. Sürgette Verbőczy István is, aki érdemet akart szerezni az új királynál.

Addig-addig buzdították az urakat, míg összegyűltek a koronázó városban, Székesfehérváron, hogy királyt válasszanak.

A királyválasztó gyűlésen Verbőczy István azt kérdezte az uraktól:

– Magyar urak! Kit akartok az ország királyának?

Akkor már jól előkészítették az urakat, ezért egyre-másra Szapolyai János nevét kiáltották. Ki szívből, ki színből kiáltotta, de az bizonyos, hogy a választás nem volt egyhangú.

Eközben megérkezett Ferdinánd király követe, és tiltakozott az ellen, hogy még egy uralkodót válasszanak. Hiszen van már királya az országnak Ferdinánd őfelsége személyében. Még fenye-

1. Thury Gyula vízfestménymásolata ismeretlen török mester miniatúrájáról.
A kép bal felső sarkában aranyozott ezüstpáncélban, díszesen szerszámozott
lovon II. Lajos király látható

getőzött is a német, hogy így meg úgy, ne merjenek a magyarok királyt választani, mert rútul járnak!

Ez kellett csak a magyar uraknak! Még hogy a német dirigáljon nekik! Most már csak azért is mind azt kiáltották:

– Éljen János király!

Verbőczy István meg azt mondta a követnek:

– Mi pedig engedelmet senkitől sem kérünk, mert az ellenség minden órában megtámadhat. A királyválasztást még egy órával sem halasztjuk el.

Amikor a követ látta, hogy jó szóval nem boldogul, gúnyolódni kezdett, és kikacagta a magyar urakat. Akkorát kacagott, hogy még a könnye is potyogott.

Bezzeg nem kacagtak a magyarok! Úgy megharagudtak, hogy egyszeriben kardot rántottak, és azt kiáltották:

– Kapjuk körül a bestye németjét, és vágjuk le!

Szerencséje a németnek, hogy idejében észbe kapott, és futásnak eredt, mert másképpen bizony fübe harapott volna.

Ezután Verbőczy parancsot adott, hogy a koronázást készítsék elő. A székesfehérvári templomot posztóval feldíszítették, mindenütt gyertyákat tűztek fel, és az ünnepi katedrát is felékesítették.

Nemsokára bevezették Szapolyai Jánost a díszes sekrestyébe, ott ráadták Szent István király zöld színű bársonypalástját, derekára övezték Szent István kardját, jobb kezébe adták a kormánypalcát és baljába a keresztes almát.

Ezután a püspökök kézen fogták Szapolyait, bevezették a templom közepére, és ott a királyi avatószékbe leültették.

Ünnepélyes léptekkel közeledett hozzá a nyitrai püspök, mögötte lépkedett Perényi Péter, a korona őrzője.

Amikor az avatószék közelébe értek, Perényi Péter fogta a koronát, és Szapolyai János feje fölé emelte.

De mi történt, mi nem, nem tudhatjuk, annyi bizonyos, hogy Perényi Péter alig tudta elfojtani a nevetését, amikor megkérdezte:

– Magyarok, meg akarjátok-e koronázni Szapolyai Jánost?

Bizony csak kevesen kiáltották:

– Akarjuk!

Ez bizony kevés volt. Nagyon szégyellte a dolgot Verbőczi, ezért így kezdett beszélni:

– Nemesek és polgárok! Jól tudjátok mindannyian, mit tett értetek Szapolyai János! Aki vele tart, emelje fel a kezét!

Bizony csak kevés kéz emelkedett fel a levegőbe.

Azért csak feltették Szapolyai János fejére az angyali koronát, megrendezték a nagymisét, és a király fejét a püspökök felkenték.

Egyszer csak mit lát a közönség? Ugyan mit nevetnek ezen a szent helyen? Bizony azt nevetik, hogy az angyali korona félrebillen az új király fején. No, ha félrebillen, a püspökök mindjárt megigazítják, de hiába, mert amint eleresztik, ismét félreecsúszik.

Ahogy ezt a hívek látják, azt kezdik mondogatni:

– Lám, ez az igazságos Isten büntetése. Azért adta Isten ezt a jelet, mert Szapolyai János a keresztéseket megcsalta, és kegyetlenül kiirtotta. – Mások meg azt mondták: csak azért van ez, mert kicsi a feje. – De hiába védelmezték, mert a többség érezte: ez Isten büntetése rajta.

JÁNOS KIRÁLY TOKAJBAN

– Szerémi György nyomán –

Amikor Szapolyai János király Tokajban megszállott, arról értesült, hogy Tarcalban németek vannak, Ferdinánd király katonái szállásolnak.

„De már ezeket kifüstölöm onnan!” – mondotta magában, fennszóval pedig parancsot adott a vezéreknek, hogy induljanak Tarcal ellen.

Mindjárt nyergeltetett is Bodó Ferenc és Marjai Lukács, mert ők vezették a lovashadakat. Nem maradt el tőlük Czibak Imre sem; ő a gyaloghajdúkat indította a német ellen.

A magyar vezérek meg akarták lepni a németet, nagy csendben, lopva haladtak Tarcál felé.

De a német résen állott: az örök jelt adtak, s egyszerre nappali világosság támadt. Hogyne támadt volna, amikor a német felgyújtott néhány házat, hogy jobban lásson. Azért is rendezte a kivilágítást, hogy jobban célba találjon az ágyúval. Mert mindjárt megszólaltak az ágyúk is, és rettenetes kárt tettek a lovasságban. A lovasok hadnagya, Marjai Lukács az első lövésre elesett, egymás után hullottak el a legjobb vitézek az ágyúgolyóktól. Még akkor sem adta meg magát a lovasság, de amikor a lovak megvagdultak, és elragadták a vitézeket – elveszett a csata.

Czibak Imre még egy rohamot próbált a hajdúkkal, de a német visszaverte a támadást; ekkor aztán a gyalogság is visszavonult.

A vert had még az éjjel visszatért Tokajba.

Nagyon várták az urak a csata kimenetelét, mert bizony sokan ingadoztak: mindig az erősebb pártjára húzódtak.

Amikor a vereség híre elterjedt, az urak mindjárt összegyűltek a községházában, és tanácskozni kezdtek. De nem is tanácskozás volt az, inkább dühös kiáltozás, senki sem értette a másik szavát. Addig-addig kiáltoztak, míg az egyik tekintélyes úr csendet nem parancsolt, és azt nem mondta:

– Urak, mi nem jó párton állunk. Mármost azt javaslom, fogjuk el János királyt, megkötözve vigyük el Budára, ott adjuk át Ferdinánd királynak, mert akkor bizonyosan kegyelmet nyerünk tőle!

Sokan éljent kiáltottak erre a javaslatra, másoknak nem tetszett. De azzal senki sem gondolt, hogy egy szemfüles hajdú lábatlankodik közöttük, az pedig János király híve volt.

A hajdú sietett a hírrrel a király házához.

A nagy sietségben nem találta meg a bejáratot, de rákiáltott Kőrösy Ferenc, aki éppen őrségben állott:

– Ki vagy? Mít keresel éjnek idején a király udvarában?!

Felelte a hajdú:

– Kedves uram, vezess a királyhoz, mert mindjárt elfogják!

– Mondd el nekem az ügyet, és én előadom öfelségének!

– Nem mondom biz én, csak a királyi felségnek, mert kevesen vagytok hívek hozzá.

– Ha nem akarod másképpen, gyere velem! – mondotta Kőrösy Ferenc, és egyenesen a királyhoz vezette.

A szegény király pedig ébren volt, s talpig fegyverben fogadta őket.

A hajdú így szólt hozzá:

– Halld, kegyelmes király, még ma elfognak, ha nem vigyázol, mert a főemberek már kétségbeestek, és mind a német párthoz akarnak csatlakozni.

De a király ettől nem ijedt meg. Azt mondta a hajdúnak:

– Hallod-e, jó testvér, ne higgy semmi rosszat, mert új ütközetbe megyünk a német ellen.

Azután a kamarását szólította, és azt mondta neki:

– Hallod-e, Bence! Adj ennek a hajdúnak tíz forintot, ne várjon itt hiába.

A hajdú mindjárt megkapta a jutalmat. Akkor a király azt kérdezte tőle:

– Hányan vagytok hajdúk?

– Kétszázan.

– Azonnal a szokott fegyverekkel jöjjetek az udvaromba, mert végül nemességet adok mindnyájatoknak.

Futott a hajdú, mint a szél, és nemsokára visszatért a fegyverekkel. Összesen háromszázan őrizték a királyt napkeltéig.

Amikor a latrok látták, hogy a király éber, nem mertek a házához közeledni.

UGASS A FARKASOKKAL!

– Szerémi György nyomán –

Kassa város polgárai örök hűséget fogadtak János királynak, de ez a hűség csak addig tartott, amíg Ferdinánd király követe hitegetni nem kezdte őket. Márpedig ez a követ tudott a polgárok nyelvén beszélni:

– Ha Ferdinánd pártjára álltok, mind meggazdagodtok!

Tetszett ez a szó a kassai polgároknak, és egyre többen mondták, mondogatták:

– Ördög vigye János királyt, ha jobban keresünk Ferdinánd alatt!

De a város bírása, az öreg Sayttlich János, aki régi, becsületes kereskedő volt, azt mondta erre:

– A kereskedőnek mindene a hitel, az adott szó, tehát a hűség. Mi örök hűséget fogadtunk János királynak, szavunkat nem másolhatjuk meg.

– Igaza van a bírónak! – kiáltotta Szerémi György tisztelendő úr, aki János király híve volt.

De bizony magára maradt ezzel a kiáltással, mert a polgárok csak zúgtak, morogtak; végre előugrott Kakuk Mihály, és azt mondta a bírónak:

– Hallod-e, Sayttlich János, te a város bírása vagy, a korod miatt is megbecsülünk, ezért egy rossz szót sem mondok neked. De hallgasd meg az összegyűlt polgárságot, és tudd meg, a többség Ferdinánd király pártján áll, és mi mind elhagyjuk János királyt!

A többiek pedig rákiáltották:

– Úgy van! Éljen Ferdinánd király!

Kakuk Mihály meg odafordult Szerémi Györgyhez, rámutatott a város kapujára, és azt mondta:

– Látod-e a kassai kaput, György atya?

– Látom.

– No, ha látod, hát azon a kapun tüstént kimenj, mert a város azt határozta, hogy nem lakhatol miközöttünk!

Erre Szerémi György nagy bátran azt mondta:

– Nem én vagyok az áruló, hanem ti vagytok azok, kassai tanácsosok! Ezért én a városból el nem megyek, és az adott szót meg nem szegem.

Kakuk Mihály elszégyellte magát, elszégyellte magát a többi tanácsos is, ezért a dolog akkor abbamaradt.

De Ferdinánd követe tovább izgatta a polgárokat, addig-addig tüzelte őket, míg végre elérte a célját.

Egy reggel a bíró nagy szószéket emeltetett a temető falánál. Amikor a szószék állott, gyűlést hirdetett, felment a szószékre, és bejelentette, hogy a város Ferdinánd király pártjára áll.

Ezután a városi hajdúk fát hordtak a szószék elé, mindjárt örömtüzet gyújtottak, a tűz mellett kürtösök kürtöltek, dobosok doboltak, úgy adtak hálát Istennek, amiért német királyt adott nekik.

Amikor Ferdinánd királyt már eleget éljenezték, a bíró ismét a szószékre lépett, és azt mondta:

– Ezentúl János királynak még a nevét se vegye senki a szájára! Aki pedig János királyt élteti, éljenzi, annak tüstént fejét veszik, vagyonát elkobozzák, és kótyavetyére bocsátják.

Sok híve volt a városban János királynak, de egy se mert szót emelni a határozat ellen. Mindenki Szerémi Györgyre pillantott, de a tisztelendő úr sem szólalt fel, szép csendesen csak ennyit mondott:

– Ugass a farkasokkal, ha élni akarsz azokkal!

Amikor a tanácsosok látták, hogy nincsen ellenállás, előhívták János király kincstárosát, és azt mondták neki:

– Azonnal és hiánytalanul hozd elénk a király kincseit, máskülönben téged keresztre feszítünk, családotad pedig elpusztítjuk!

Futott, szaladt a kincstáros, és hozta mindjárt a király kincseit. Kapott is a fáradságáért száz márkát, nem többet, pedig mérhetetlen kincset adott át a bírónak.

Septentrio
CASSOVIA
SUPERIORIS HUNGARIE CIVITAS PRIMARIA

Kassa városa 1617-ben
(Hufnagel György metszete)

Ezután csúfot űztek János felséges személyéből: címerét lerántották a falról, és felkötötték egy kiskutyára. Aztán a kutya mellett szalmatüzet gyújtottak, és mind ezt kiáltották:

– Íme, a kutya-király! Íme, a kutya-király!

Bizony, szomorúan nézte ezt Szerémi tisztelendő úr, szomorkodott Szapolyai János többi híve is. Egymás között ezt mondogatták:

– A felséges Isten bosszút áll majd János király megcsúfolásáért!

De fennhangon ezt kiáltották:

– Ez bizony nagy csúfság!

Ezt aztán ki-ki úgy értette, ahogy éppen akarta.

NÁDASDY TAMÁS

– Istvánffy Miklós nyomán –

Elhullott a nemzet színe-virága a mohácsi csatamezőn, de azért maradtak jó vitézek Szapolyai János táborában, maradtak Ferdinánd király táborában is. Hiszen ha ezek mind összefogtak volna egymással!

Amikor a mohácsi veszedelemnek híre járt, Ferdinánd király jó hívére, Nádasdy Tamásra bízta Buda várának védelmét. Mondotta is Nádasdy, ahogy a szíve diktálta:

– Esküszöm Isten előtt, megesküszöm jó kardomra, hogy a várost és a várat megvédelmezem!

Bezzeg nem esküdtek erre a gazdag budai polgárok! Ahogy meghallották, hogy Szolimán császár százötvenezer válogatott vitézzel Buda felé közeledik, mindjárt összeszedték, ami féltőjük volt, és futásnak eredtek. Sokan Székesfehérvárra, mások Esztergomba menekültek, de olyanok is voltak, akik meg sem állottak Bécs városáig.

Amikor ezt a várbeli német zsoldosok látták, azt mondták egymást közt:

– Akinek pénze van, esze is van. Tudja a polgár, merre meneküljön. Nekünk is fel kell húzni a nyúlcipőt!

De ezt csak egymás között mondogathatták. Mert ha Nádasdy vagy a magyar vitézek meghallották volna, más utat mutatnak a németnek: a túlvilágra küldték volna.

Nemsokára megérkezett a török sereg. Még a föld is rengett alatta, amerre a nagyágyúkat elvontatta. Hát még mikor megszólaltatta az ágyúkat! Recsegett-ropogott minden, összedőltek a házak, derékba törtek a fák, leomlottak a falak.

Hiába vitézkedett Nádasdy, hiába rohamozott a lovasokkal, néhány nap múlva a várost fel kellett adni. De a Várat erősen tartották: a falak alól mindig véres fejjel futott el a török.

Amikor a császár látta, hogy nem bír a védősereggel, cselhez folyamodott. Fegyvertelen török katonákat küldött a Vár alá, az egyiknél pecsétetes levél volt, s mind azt kiáltozta németül:

– A török császár szabad elvonulást enged! Itt a pecsétetes levél, rajta a császár aláírása!

Tetszett ez a levél a németeknek, hogyne tetszett volna! Hiszen egyik sem akarta a bőrét a vásárra vinni. Egymásra hunyorítottak, és elkezdték eldobálni a fegyvert, annyira bíztak a császár pecsétjében.

De bezzeg nem bízott Nádasdy! Mindjárt ott termett, és ráripakodott a németekre:

– Mindenki vegye fel a fegyverét! Tüzérek az ágyúkhöz!

Hiszen kiáltozhatott! A németek ismét egymásra hunyorítottak, aztán közös elhatározással rárohantak Nádasdyra, lefegyverezték, és belökdösték egy boltozatos szobába, az ajtót meg rázárták.

Most már senki sem állt a németek útjában. Nagy örömmel lefutottak a Várból, és megadták magukat, hiszen a szultán pecsétje a szabad elvonulást biztosította.

Lett is abból szabad elvonulás! A törökök a Vár alatt sorakoztatták a németeket, azok meg türelmesen várták, mikor kapják meg a pecsétetes levelet, hogy elvonuljanak.

Levél helyett egy janicsársapat érkezett oda, körülfogta a németeket, és irgalmatlanul kaszabolni kezdte őket. Hiába kiáltoztak, hiába rimámkodtak, mind egy szálíg levágták a zsoldosokat, akik hittek a török ígéretének.

Ezalatt Nádasdy erősen verte az ajtót, nagy zenebonát csapott, s ugyan csodálkozott, amikor a janicsárok kiszabadították, és mindjárt Ibrahim basa elé állították. De sokáig nem csodálkozhatott, mert Ibrahim basa rákiáltott:

– No, te ebhitű, hát a kezembe kerültél! Magyar létedre a török ellen harcolsz? Megállj, átadlak János királynak, majd elbánik az veled!

Pedig dehogy akarta János királyhoz küldeni! Két csauszt

adott melléje, s azoknak megparancsolta, hogy alkalmas helyen Nádasdyt fojtsák bele a Dunába.

Sejtette Nádasdy, hogy mit forral a török, ezért úgy tett, mint-ha fájna a lába, erősen sántítani kezdett. A csauszok még sajnálták is, és ravasz szóval így vigasztalták:

Ne félj, magyar, nem sokáig fáj a lábad!

Megértette a vigasztalást Nádasdy Tamás, ugyan jól megértette, és attól kezdve még erősebben sántikált, rá is támaszkodott egyik kísérőjére. De amikor a Duna partján megpillantott egy elhagyott csónakot, egyszerre elmúlt a sántasága, futásnak eredt, s mire a két török észbe kapott, már beleugrott a csónakba, és kezével hajtani kezdte a túlsó part felé.

Nádasdy szerencsésen áthajtotta a csónakot a Dunán: a túlsó parton már várták János király katonái. Mindjárt Szapolyai elébe vezették. János király megkérdezte tőle:

– Akarsz-e engem igaz hűséggel szolgálni?

Nádasdy Tamás, akit a németek árulása, a törökök hitszegése nagyon elkésértett, igaz szívvel felelte:

– Ha felséged megbízik bennem, életem fogytáig igaz hűséggel szolgálom.

Állta is a szavát, híven szolgálta János királyt, mert tőle várta az ország felszabadítását.

BUDAVÁR OSTROMA

– *Verancsics Antal nyomán* –

A szerencse forgandó, Budavár szerencséje is nagyot fordult Mátyás halála óta. Hol a török, hol meg a német fenyegette ostrommal, nem volt nyugalom, nem volt békesség a Várban. Hogy is lett volna békesség, amikor a várbeliek sem értettek egyet: egyik-

nek Szapolyaihoz, a másíknak Ferdinánd királyhoz húzott a szíve.

Amikor Roggendorf tábornok erős német sereggel megtámadta a várat, olyan ágyúzás kezdődött, hogy még a föld is rengett belé. A németek a Madár-hegy tetejéről, a Gellért-hegy tetejéről és oldalából lötték a várat.

Hiszen renghetett a föld, süketülhetett az ember: a várfalaknak nem sokat ártottak az ágyúgolyók. Annál többet az árulók: a budai bíró a tanáccsal elvégezte, hogy titokban átadják a Várat Ferdinánd katonáinak.

Egy sötét éjszakán a kisbíró. Palczan Péter felnyitotta a temető melletti kiskaput, és bebocsátotta a németek válogatott csapatát. Az pedig csupa jeles vitézből állott, Roggendorf tábornok a fiára bízta a vezetést, a zászlót is az ő kezébe adta.

A sötétségben a németek zajtalanul lopakodtak előre, Palczan Péter vezette őket, egyenesen a piactérre tartottak.

De egy órálló katona észrevette őket, és rájuk kiáltott:

– Kik vagytok? Adjatok jelt!

A németek erre nem feleltek, ehelyett az egyik katona kiugrott a sorból, és alabárdjával átverte az őrt.

De a tanácsháza előtt is őt állott, az is rájuk kiáltott:

– Kik vagytok? Adjatok jelt!

A németek erre nem tudtak mit mondani. Csak azt mormolták:

– Her, her, her.

Az őt pedig zajt csapott, a polgárok is kiáltozni kezdtek:

– Árulás! Árulás! Itt vannak a németek!

Csak úgy forrt, forrongott a magyarság, egyre többen jöttek a házakból, a kertek alól, és azt kiáltozták:

– Csak a fejét! Korpázd a bestyét!

Fegyver mindenkinél volt, mert abban az időben fegyver nélkül senki sem járt, ezért egy perc alatt a németeket körülfozták, és úgy aprították, mint a tököket.

A németek úgy megrémültek, hogy a nagy zavarodásban azt

sem tudták, merre meneküljenek. Ijedtükben a magas falról leugráltak, és egymás nyakába estek odalent.

Roggendorf fia sem sokáig vitézkedett: a zászlót elhajította, és futva futott a csatából.

De most már Palczan Péternek is szűk lett Buda vára! Amikor a németek vereségét látta, maga is futásnak eredt, otthagya családját, ott a házát és minden vagyonát.

Budán pedig nagy vizsgálatot indítottak. Kinyomozták, hogy kik a bűnösök, és mindegyiknek fejét vették. Még azokat is keményen megpálcázták, akik tudtak az összeesküvésről, és nem jelentették a várkapitánynak.

Így védelmezte meg Buda várát 1541-ben egy éber katona, így védelmezték meg a bátor budai polgárok.

MIRE JÓ A KÖVÉR ASSZONY?

– Szerémi György nyomán –

Ingadozott János király fején a korona, ingadozott alatta a trónszék is, de azért elfoglalta a budai palotát, és onnan parancsolgatótt. ha volt kinek.

Már a bevonulás nem sokat ígért: a sok éhes úr ebédelni kívánt, és a király kiadta a parancsot, hogy készítsenek ebédet.

Hej, lett lótás-futás, kavarodás az egész udvarban! Addig-addig boldogtalankodott az udvari nép, míg egyszer előállott az udvarmester, és azt mondta öfelségének:

– Már én megmondom az igazságot, király atyám, a Vár tisztartója a tűzifát mind elhasználta, és most az sincs, amivel a konyhán tüzet gyújtsunk.

Majd kisült a király szeme, amikor az urak előhozatták a tarisznyájukat, és ott a királyi palotában kezdtek belőle falatozni.

Hát még mikor a kocsisok szénát, abrakot kértek!

Megmondták a jó budaiak kereken:

– Nincs itt a királynak sem szénája, sem abrakja.

Hallotta ezt a király, hogyne hallotta volna, fülig veresedett tőle, de egy szót sem szólt rá.

No, ha ő nem szólott, megszólalt Szerémi tisztelendő úr, és csendes hangon azt mondta az uraknak:

– Igazán nevezték Szapolyai Jánost annak idején Katalin vajdának, mert most valóban *Katalin király*.

Hát hiszen volt, ahogy volt addig, de amikor a német ostrom alá vette Buda várát, nehéz napok virradtak a királyra. Még szerencse, hogy az udvarmester legalább a király szükségéről gondoskodott, mert olyan éhség támadt a Várban, hogy mindenki zöldet-vereset látott.

Amikor a katonák az utolsó csepp bort is megitták, az utolsó háts paripát is megették, azt kérdezte az egyik török aga a magyar vitézektől:

– Halljátok-e, magyarok! Vannak-e itt a házakban kövér asszonyok?

Mondták erre a magyarok:

– Vannak hát, hogyne volnának, bár az ostrom alatt ők is megfogyatkoztak. De hát mire jó a kövér asszony?

– Az arra, hogy a lóhús mind elfogyott, és mi jól értünk hozzá, miképpen kell az asszonyhúst sütni és főzni.

Hej, lett erre sírás, jajgatás, mert az asszonynép azt gondolta, hogy eljött a végső órája.

El is jött volna bizonyosan, ha a német meg nem unja az ostromot. Szerencsére a németek másnap elvonultak, így az asszonynép is megszabadult a veszedelemből.

KOMÁROM OSTROMA

– Takáts Sándor nyomán –

Erős vár védelmezi Komárom városát, de mi haszna, amikor a várban kevés a lőszer, kevés a katona, és kevés az élelmiszer?

Az is igaz, hogy már közeledik a török, az hoz magával lőszert is, katonát is eleget.

De az ilyen segítség még jobban megrémíti Gortschacher urat, a komáromi vár kapitányát, aki már az ötödik sürgető levelet írja Ferdinánd királynak. Az ötödik levélben őfelsége már ezt olvashatja:

„Jelentem Felségednek, hogy megérkeztek a Duna hátán a török hajósok, a naszádosok, és a város fölött állást foglaltak. Ha ostrom kezdődik, a várat legfeljebb négy napig tarthatom, mert se lőporom, se katonám nincsen. Segítsen Felséged, másképpen elvesz Komárom vára!”

Csak hogy Ferdinánd királynak akkor éppen egyéb gondja akadt, még választ sem írhatott erre a levélre. Hiszen könnyű volt neki ott a távoli Bécsben!

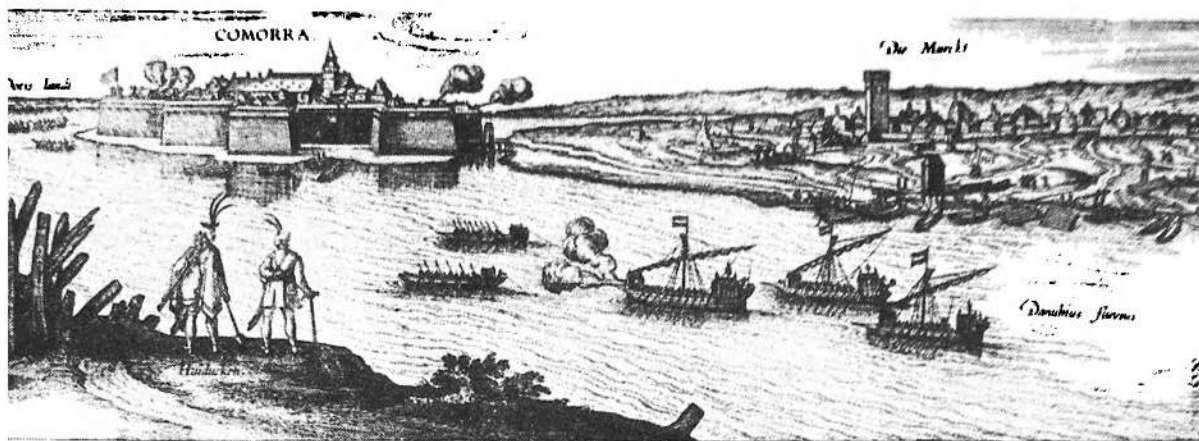
Bezzeg Komáromban nem vették tréfára a dolgot! Ha a német és a török ágyúzni kezd, csak a magyar adja meg annak az árát. Hogy lehetne ezt az ostromot megakadályozni?

Ezen töprengett a város népe, ezen töprengett Kapitány Imre is, Komárom nagyszű bírája. Addig-addig töprengett rajta, míg egyszer azt mondta a feleségének:

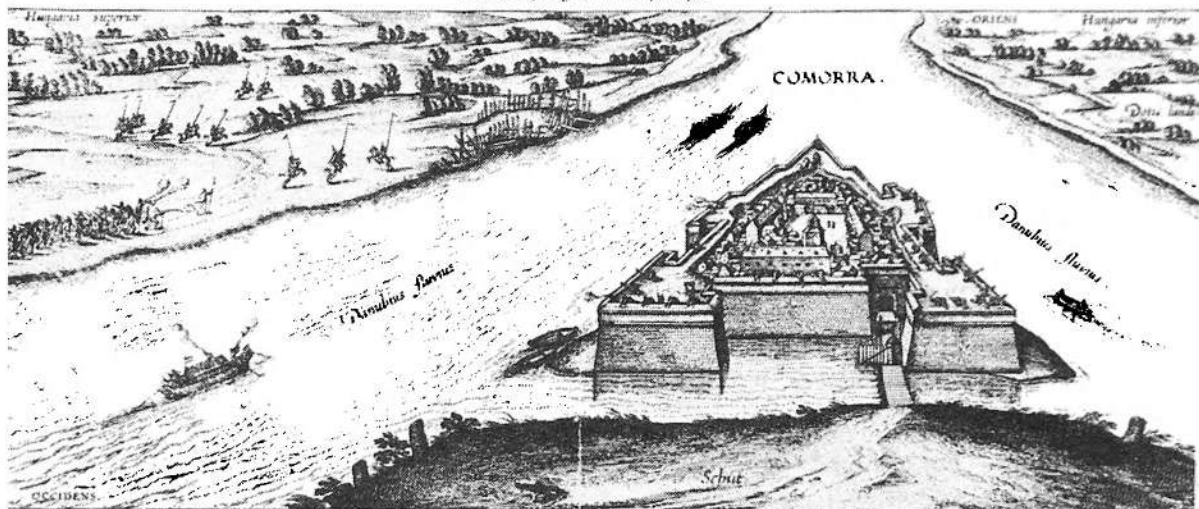
– Egy életem, egy halálom, elmegyek a török szultánhoz, aztán lesz, ahogy lesz, eligazítom a város dolgát.

– Jaj, édes uram, jaj, drága uram, ne menjen el, kifogyunk magából! – siránkozott az asszony.

De hiába siránkozott, Kapitány Imre hajnali órában kiszökött a házából, és meg sem állott, míg a török szultán táborába nem érkezett.

Comaroma & Hof. A. 1595. dep. a. Hufnagel

Komárom 1595-ben
(Hufnagel György metszete)

Ott sok szép fényes aranyat elosztogatott, míg végre a felséges szultán színe elé bocsátották. Amikor a sok hajlongás után szóhoz juthatott, ezt mondta:

– Felséges szultán! Az én városom, a Duna melletti Komárom, nem híve Ferdinánd királynak. Mi mindnyájan Szapolyai Jánosnak vagyunk a hívei. Ezért kérek, kíméld meg a várost, sőt vedd pártfogásodba!

Tetszett ez a szó a szultánnak, meg aztán neki is szép ajándékot

hozott a bíró. Ezért kegyesen válaszolt, megígérte, hogy a várost nem prédáltatja fel, de bíró uramat nem bocsátotta el a táborból.

Egy szép őszi napon a szultán is megérkezett Komárom alá, egy árnyékos ligetben fölverette sátrát, és parancsot adott a seregnek, hogy sátort verjen.

Hej, volt rémület a várban, amikor a törökök sátrait meglátták! Négyezret számoltak össze, a Dunán és a Vágon pedig egész sereg török hajó horgonyzott.

Kapitány Imre engedélyt kért a szultántól, és amikor megkapta, egyenesen felment a várba. Felkereste Gortschacher kapitány urat, és azt mondta neki:

– Tekegyelmed jól tudja, hogy a töröknek ellene nem állhat. Ha lövöldözés lesz, a német sereg húzza a rövidebbet, meg Komárom városa, mert a török győzi ágyúval is, emberrel is. Ezért azt ajánlom, adja fel tekegyelmed a várat, még ajándékot is kaphat érte a szultántól.

De a várkapitány szeretett vitézkedni, amikor sok fegyveres állott mellette, egyébként is nagyon bátor volt, amíg meg nem ijesztették, ezért nagy hangon kiáltozni kezdett:

– A krucifikszét nekednek! Fogjátok meg, és vigyétek a tömlöcbe!

Úgy is történt. Bíró uramra rázárták a tömlőcajtót, ott aztán gondolkodhatott a sötétben, hogy milyen a magas diplomácia.

Ezalatt pedig összeröfönt a német várórség, mert erősen tartott a töröktől. Jól tudta mindenki, hogy a várban sem lőszer, sem ennivaló nincsen, hát akkor mi lesz, ha megindul az ostrom?

Addig-addig tanácskozott egymással a legénység, míg követeket választottak, és elküldték őket a kapitányhoz. A követek azt kérdezték a kapitánytól:

– Kapitány úr, segít-e minket Ferdinánd király?
– Az ugyan nem, most vont a seregét Óvárról.
– No, ha ő nem segít, mi sem segítjük őt – mondották a követek.

Erre a kapitány is meggondolta magát. Hiszen ha a katonák

nem harcolnak, ő sem vitézkedhet egyedül. De legalább megtréfálja a törököt!

Gortschacher kapitány a vár kapuit erősen bezáratta, a vár egész készletét, a hadiszert meg az élelmet elpusztította, aztán az éj sötétjében minden ágyújával és felszerelésével együtt elillant.

Másnap hajnalban a törökök elkezdték az ostromot. A fényes szultán szeme láttára akarták megmutatni, hogy mit tudnak. Három órán át ágyúzták a vár falait, s amikor a golyók már nagy réseket vágtak, rohamra indultak. Nagy trombitaszóval, csatakiáltással rohantak a rések felé, ám ugyan elhültek, amikor nyomát sem látták az ellenségnek.

A komáromi várban egy teremtettséget sem találtak. De nini, talán mégis: nagy dörömbölés hallatszik a tömlöc felől. Odarohannak, kinyitják a tömlőcajtót, hát Kapitány bíró urat szabadították ki.

Azóta is mondják, mondogatják Komáromban: legnagyobb úr a komáromi bíró, mert ha azt tömlöcbe vetik, húszezer török indul a szabadítására.

A KATONAI BECSÜLET

– Szerémi György nyomán –

Amikor egy időben két király uralkodott, Szapolyai János és Ferdinánd király, a magyar urak és főtiszték hol az egyik, hol a másik pártra álltak, azt a királyt szolgálták, aki jobban fizetett.

De az egész országot mégsem ronthatták meg a királyok; az egyszerű közvitézek, a hajdúk és a tiszték nem feledték el, mi a katonai becsület. Ha egyszer hittel, esküvel elkötelezték magukat, az életüket, a szabadságukat is feláldozták, de a szavukat nem szegték meg.

A tisztek közül is kitűnt bátorságával, kitűnt hűségével is Bodó Ferenc, aki először a török ellen harcolt, de később esküt tett János királynak, és őt soha el nem hagyta.

Bodó Ferenc jeles vitéz volt, mindig elsőnek ment a csatába, és utolsónak tért meg a csatatérről. Szállt, szálldogált a híre a magyarok között, de jól ismerte az ellenség is.

Addig szállt, szálldogált Bodó Ferenc híre, míg Ferdinánd király is meghallotta, és töprengeni kezdett, vajon mi módon állíthatná a maga pártjára. Nem sokáig töprengett, hanem hívatta Török Bálintot, ezt a hatalmas főurat, és azt mondta neki:

– Hallod-e, Török Bálint! Te régi katonapajtása, barátja vagy Bodó Ferencnek, hozd át valami furfanggal az én táboromba! Ha a kezembe adod, tied lesz Tata vára.

Ez kellett csak Török Bálintnak! Egy várért még az apját is eladta volna.

Török Bálint ravasz tervet gondolt ki, és csak az alkalmat várta, hogy tervét végrehajtsa. Jól tudta, hogy Bodó Ferenc hiszékeny, tiszta lelkű katona, nem lesz nehéz törbe csalni.

Eljött az alkalmas pillanat: Bodó Ferenc a keresztesi mezőn vert tábor, nem messze Debrecentől, ahol Török Bálint szállásolt.

Török Bálint száz lovassal és hatszáz gyaloggal kivonult Debrecenből, és megközelítette Bodó Ferenc táborát. De nem támadott, hanem a táborból messze megállította a katonákat, és egyedül belovagolt Bodó Ferenc vitézei közé. Azok meg csak nézték, hogy mi lesz ebből. Az lett belőle, hogy Török Bálint atyafiságosan megölelte, megcsókolta Bodó Ferencet, régi barátjának nevezte, hízog szóval tartotta, aztán azt mondta neki:

– No, testvér, én megnéztem a te táborodat, nézd meg te is az enyémet! Hitet teszek rá, hogy nem lesz bántódásod!

Mit lehet erre mondani? Török Bálint hitét nem lehet kétségbe vonni, meg aztán úgy látszanék, hogy Török Bálint el mer jönni az idegen táborba, és Bodó Ferenc ezt nem meri megtenni. Itt

nincs más hátra, meg kell fogadni Török Bálint szavát: menni kell.

Igen, de a hajdúk mind ott settenkedtek körülöttük, és amikor látták, hogy Bodó Ferenc indulni készül, azt mondták neki:

– Ügyelj, jó urunk, mert rászednek, s megcsalódnál!

De Bodó Ferenc azt válaszolta nekik:

– Vitéz katonáim, ez az én barátom és uram.

A hajdúk nem engedtek:

– Semmiképpen se hallgass rá!

De Bodó nem hallgatott a hajdúkra, hanem lóra pattant, és elindult Török Bálinttal.

Szép barátságosan beszélgettek útközben, hát egyszerre a bokrok közül kiugrálnak Török Bálint katonái, megrohanják Bodó Ferencet, letaszítják a lóról, és kezdik kötözni.

– Hol a hited, Török Bálint?! – kiáltotta Bodó.

Török Bálint pedig így válaszolt:

– Gyere csak, gyere velem, Bodó Ferenc! Jót akarok én neked. Azt akarom, hogy ezentúl Ferdinánd királynak szolgálj.

Nemsokára Budára kísérték a jeles vitézt, s amikor híre járt, hogy hozzák Bodó Ferencet, a város népe kigyúlt az utcára. Sokat beszélt ott az utcai nép, voltak, akik azt mondták:

– Jól tette vele Isten. Azelőtt a törököt verte, most meg a keresztényeket. Úgy kell neki, megérdemli a büntetést.

Mások így beszéltek:

– Milyen szépséges vitéz! Nagy kár, hogy kegyetlen halállal pusztul el.

Bécsben egyenesen Ferdinánd király színe elé kísérték a hadnagyot. Megállt nagy bátran a trónus előtt, még a szeme pillantása sem rebhent a király láttára.

Ferdinánd király pedig végignézte a daliás vitézt, és azt mondta neki:

– Engemet is olyan hűséggel szolgálj, mint János királyt szolgáltad, és nem bánod meg!

De Bodó Ferenc megrázta a fejét, és azt mondta Ferdinánd királynak:

– Az én hitem János királynál van, én már abban a hitben halok meg.

Bodó Ferenc szavának állott: három esztendeig sínylődött sötét börtönben, de a hitét nem másolta meg.

Pedig János király nem feledkezett meg hűséges vitézéről, és mindenképpen azon volt, hogy kiváltsa a fogságból. De hiába kínálta cserébe akármelyik főtisztet, Ferdinánd nem bocsátotta szabadon Bodó Ferencet.

Történt egyszer, hogy Szapolyai János királynál kihallgatásra jelentkezett Hobordánszky János, aki azelőtt Ferdinánd király követe volt a szultán udvarában. A király fogadta ugyan, de gyanakodva figyelte, mert nem bízott benne.

Hiszen igaza is volt, hogy nem bízott, mert Hobordánszky átadott egy levelet a királynak, s míg Szapolyai János a levelet olvasta, töréhez kapott, hogy leszúrja.

De a király fél szemmel figyelte Hobordánszkyt, beszólította az őrséget, és így az orvtámadást megghiúsította.

Hobordánszkyt börtönbe vetették, aztán a király tanácskozásra szólította az urakat, és azt kérdezte tőlük:

– Urak, mit szólnátok hozzá, ha Hobordánszkyt kicserélnénk Bodó Ferencért, aki Ferdinánd börtönében sínylődik?

Azt mondta erre az egyik tanácsos:

– Ehhez azt szóljuk, hogy Ferdinánd nem adja az oroszlánt egy kígyóért.

Ezért aztán a cserét fel sem ajánlották. Hobordánszkyt zsákba varratta a király, úgy hajították bele a Dunába.

Török Bálint pedig hiába kérte, követelte a megígért jutalmat. Amikor a király a sok követelőzést meguntta, azt mondta neki:

– Ebet ebbel maratok.

Ebből megérthette Török Bálint, hogy a hitszegőt még az sem becsüli, aki felhasználja.

– *Horváth Mihály nyomán* –

Sürög-forog a sok vitéz a kőszegi várban, ki fegyvert próbál, ki lovat nyergel, mintha csatába indulnának. Pedig messze van odáig! Csak Ferdinánd király táborába vonulnak, oda is csak egy kis csapat, mert öfelsége üzent értük: a török ellen kell menni!

Nem kell ezt kétszer mondani Jurisich Miklós várkapitánynak, kiválaszt huszonnyolc huszárt és tíz nehézlovast, és indul velük a király táborába.

Pedig ugyan mondják, mondogatják neki a környékbeli parasztok, akik a török elől a várba menekültek:

– Uram, nagy jó uram, ne hagyj el minket, mert idejön a török, és bizony felprédálja a várat!

Nagyot kacagott Jurisich ezen a paraszti bölcsességen.

– Egyéb dolga sincsen a töröknek, mint hogy tiutánatok fusson! Tanuljátok meg: a sasmadár nem fogdos legyet. A nagy Szolimán szultán sem azért gyűjtött össze százezer katonát, hogy Kőszeget ostromolja.

De Jurisichnak is torkára forrt a kacagás, amikor vérrel, porral mocskolt menekülők futottak a várba, és már messziről ezt kiáltották:

– Fusson, aki futhat! Itt a török!

Való igazság: Ibrahim vezér előhada a vár alá érkezett. Mert Szolimán szultán, akinek tizenhét magyar vár és város rakta lábához a kulcsát, Kőszeget is meg akarta hódítani, hogy ellenséges vár ne maradjon a serege mögött.

Jurisich Miklós pedig feltette magában, hogy a várat mindhalálig védelmezni fogja. Hétszáz vitézzel – százezer ellen!

Összeszólította a vitézeket, szent esküvéssel megeskette őket, hogy az ellenséggel szóba nem állanak, és a várat soha, semmilyen körülmények között fel nem adják.

Szent esküvéssel fogadták a kőszegiek is, hogy a várat és a várost utolsó csepp vérükig védelmezik. Herman bíró javaslatára ilyen fogadást tettek:

– A várost az utolsó csepp vérig védelmezzük. Az árulókat pedig, ha lennének ilyenek, elevenen megnyúzzuk.

Hiszen szép az egyetértés a vitézek és a kőszegiek között, de mi történjék a sok menekülttel? Azok egyre sírnak, panaszkodnak, az ételt fogyasztják, a vár védelmét csak nehezítik.

Azt mondta az egyik vitéz a kapitánynak:

– Nagy jó uram, megmondom az őszinteséget, a menekültek kiesznek minket a várból. Mert nem fele kár, amit megesznek, hanem egész. Ezért azt mondom, sok társam is mondja: hajtsuk ki innen őket, mert másképpen ők pusztítanak el minket.

De a várkapitány nem hallgatott erre a szóra. Azt felelte:

– Aki tőlem menedéket kér, soha el nem utasítom.

Pedig nem hitte, hogy a várat megvédheti. Egyik levelében ezt írta:

„Én e gyöngye várost védeni merészelttem a hatalmas ellenség ellen, nem mintha megvédhetni hittem volna, hanem hogy az ellenséget egy ideig feltartóztatva, időt szerezzünk a keresztény fejedelmeknek a török elébe jönniök s annak ellenállniok. Ezért tettem ki magamat a legnyilvánosabb életveszélynek.”

Augusztusban Ibrahim fővezér megszállta a vár környékét, és még ugyanabban a hónapban megérkezett a szultán is a fősereggel.

A fővezér felhúzatta a nagyágyúkat, és három napon át lövette a vár falait. A falak megrepedeztek, nagy rések támadtak rajtuk, és néhány falrész teljesen ledőlt.

A harmadik napon a török négy oldalról támadást indított. Hágcsókon, létrákon és gyalog rohamozott a török, keményen vívta a várat, de mindenütt ott voltak Jurisich vitézei, és visszaverték a támadást.

Mint a hullámozó tenger, újra meg újra ostromolta a török a falakat, de hiába, mert Jurisich népe úgy védelmezte a várat, mint a sziklagát.

Amikor Ibrahim látta, hogy ostrommal nem veheti be a várat, aknát ásatott, hogy a falakat föld alatti aknával felrobbantsa. Egyszerre tizenhárom helyen ásták az aknát, de Jurisich résen volt, ellenaknát ásatott, és a török szándékát megghiúsította.

A fővezér meg akarta mutatni a szultánnak, hogy ezt a porfészket elsöpri a föld színéről: parancsot adott, hogy hosszú gerendákból, fatörzsekből tornyot építsenek a várral szemben. Valóságos hegy emelkedett Kőszeg fölött, erről a hegyről lövette a vezér a várat és a várost.

Augusztus végén a török újra rohamot indított, a janicsárok halált megvető bátorsággal rohantak a fal rései felé. Hiába volt az ellenállás: már a vár négy falán kitűzték a lófarkas zászlót.

De Jurisich új csatára lelkesítette katonáit, ellentámadást indított, és kiüzte a törököt a várból. Ismét magyar zászló lengett a vár minden szegletén.

A török táborban híre járt, hogy Jurisich a dzsinnekkal, az ördögökkel cimborál, másképpen nem győzhetne hétszáz katonával százezer ellen.

Pedig Jurisich nem cimborált az ördöggel, de még a földön sem volt támogatója. A nagy támadás után ezt írta Ferdinánd királynak:

„Hétszáz fegyveres parasztnak fele már elhullott, háromszáz forintot szerzett puskaporomból csak egy mázsa maradt fenn. Egyedül Isten irgalma védelmez bennünket.”

A várbeli vitézek nem számlálták az ellenséget, mindhalálig védtek Kőszeget. Bátran küzdöttek a kőszegiek is, és még az asszonyok meg a gyerekek sem reszkettek az ágyúzástól.

Mégis akadt áruló a városban. Éppen a város vezetője, Herman bíró árulta el a várost. Egyik szolgája kihallgatta, amint a törökkel a vár és a város megadásáról tárgyalt.

Futott a szolga, mindjárt futott a tanácsosokhoz, és elmondta nekik, hogy mit hallott.

A város tanácsosai pedig hajdúkkal mentek a bíró házához, de Herman bíró megsejtette a szándékot, és elmenekült a közeli erdőbe.

Hajrá, utána! A fél város a bíró nyomába eredt, egy forrás mellett meg is találták őkegyelmét. Ott mindjárt leteperték, összekötözték, és elevenen megnyúzták. Azt az ítéletet hajtották végre, amit ő maga szabott ki a bűnösöknek.

Most már Ibrahim nagyvezér is látta, hogy az elszánt vitézek halálig védelmezik a várat, ezért üzenetet küldött a várkapitánynak:

– Add meg a várat, szabad elvonulást engedek!

– Amíg élek, nem adom meg – felelte Jurisich.

Amikor a szultán meghallotta, hogy Jurisich mit válaszolt, majd megpukkadt haragjában. Ibrahim nagy nehezen lecsillapította, és ezt üzenté Jurisichnak:

– Váltsd meg a várost kétezer aranyon!

– A város nem az enyém, kétezer aranyam pedig nincs – felelte Jurisich.

Ekkor a szultán parancsot adott: Köszeget mindenáron be kell venni! Induljon rohamra az egész tábor!

Úgy hullámzott a török sereg a vár felé, mint a zúgó vízáradat. Szóltak a kürtök, harsogtak a harsonák, peregtek a dobok, zengett a csatakiáltás; már ez a látvány és a hangzavar rémületet kelthetett volna a gyávák szívében.

De Jurisich parasztvitézei nem rémültek meg. Bátor szívvel, erős karral fogadták a támadást. Egy pillanatra fel is tartóztatták a tömeget, aztán összecsapott fejük felett az áradat.

A janicsárok már bent járnak a vár piacán, a szegleteken lófarkas zászló van kitűzve. Úgy látszik, minden elveszett.

Ekkor váratlan, csodás eset történt. A vár piaca mellett egy tágas házban asszonyok, öregek és gyerekek kerestek menedéket, s amikor ezek a janicsárokat meglátták, kétségbeesetten sikoltozni kezdtek.

A babonás janicsárok pedig azt hitték, hogy a keresztények angyalai sikoltoznak abban a házban. Úgy megrémültek a hangoktól, hogy mindjárt futásnak eredtek, és a táborig meg sem állottak. Ott aztán kitalálták, hogy egy mennyei kard kergette ki

Janicsár harcos

öket a várból. Hiába erősködtek a tisztek, hiába fenyegetőzött Ibrahim fővezér is, a janicsárok nem mertek a vár közelébe menni. Azt mondták:

– Mi csak emberek ellen harcolunk, az angyalok ellen nem küzdhetünk.

Mit tehetett a szultán? Parancsot adott Ibrahimnak, tárgyaljon ismét a vár kapitányával.

Ekkor Ibrahim fővezér két túszt küldött a várba, Jurisich pedig lement a török táborba.

Amikor Jurisich a fővezér sátrába belépett, Ibrahim felállott előtte, kezet nyújtott neki, és sebeiről érdeklődött. Ezután azt mondta:

– Kőszeg várát a török császár neked ajándékozza. De ezt az ajándékot illik megköszönni. Jöjj hát kézcsókra a felséges császárhoz!

Nem azért küzdött Jurisich, hogy most a császárnak kezet csókoljon! De megharagítani sem akarta a törököt, ezért Ibrahim hiúságára számítva ezt mondta:

– Ó, én jól ismerem a te hatalmat a nagyúrnál. Amit te megígérsz, a császár is megtartja. Különben sebeim miatt gyöngé vagyok, hadd térjek vissza a váramba.

Tetszett ez a beszéd Ibrahimnak, és többet a kézcsókot nem erőltette.

De ekkor meg a janicsárok agája lépett elő, és azt mondta Jurisichnak:

– Mutasd meg nekem a vár belsejét, ahol az angyalok lakoznak, akik elől az én katonáim elfutottak!

– Jaj, azt nem lehet – mondta a körmönfont kapitány –, mert ott dühös németek és spanyolok vannak, azoknak én sem parancsolok. Még az életedet sem tudnám megoltalmazni tőlük.

Most már visszatérhetett Jurisich a jó hírrel. Örömeben minden ezüstjét ajándékba küldte Ibrahim basának, és megígérte neki, hogy a török sebesültekre is gondja lesz.

Így védelmezte meg Jurisich Miklós, a kőszegi hős, a rábizott várat – hétszáz parasztkatonával százezer török ellen.

CZIBAK IMRE HALÁLA

– Szalay László nyomán –

Szapolyai János és Ferdinánd király uralkodása alatt, amikor a nagyurak pénzért árulták a hitet, a nép előtt nagy becsülete volt azoknak, akiket nem lehetett megvásárolni. Ilyen volt Czibak Imre úr is, aki János király mellett híven kitartott, tőle soha el nem tántorodott.

A nép tisztelte, a katonák szerették, annál jobban gyűlölték Gritti kormányzó tanácsadói, mert tudták, hogy sem pénzzel, sem ígéretessel el nem csábíthatják. No, ha nem, lehet azon is segíteni. Akinek olyan szép birtoka van, sok annak az irigye, kerül köztük olyan is, aki a gyilkosságtól sem retten vissza.

Gritti tanácsadója, az alattomos Dóczy János addig fondorkodott, míg elérte, hogy a kormányzó kiadta a parancsot: Czibak Imrét el kell pusztítani.

Több sem kellett Dóczynak! Mindjárt hívatta Paksi Ferencet, aki nem ijedt meg a maga árnyékától, és azt mondta neki:

– Hallod-e, szép pénzt kereshetnél, ha Czibakot láb alól eltennéd.

De Paksi erre így felelt:

– Nem akarok hűtelen lenni Magyarország összes lakóihoz, és még gyilkos is.

Meghallotta ezt Batthyány Orbán, aki mindig Dóczy körül settenkedett, és azt mondta:

– Nagyuram, ha a kormányzó úr nekem adományozza Czibak Imre úr egész birtokát, és nekem erről adománylevelet ad, akkor odamegyek szolgálaimmal meg kétszáz janicsár gyaloggal, és foglyul elhozom Czibakot.

Dóczy mindjárt kiállította az adománylevelet.

Másnap reggel Batthyány Orbán összehívta a szolgálait, odarendelt kétszáz janicsárt, és elindult, hogy végrehajtsa, amit ígért.

Czibak Imre ott táborozott Felméren, nem messze Szebentől. Szép nagy sátorban töltötte az éjszakát, csak Péter pap és néhány ifjú lakott a sátorában, fegyvereseket nem tartott maga körül, mert nem is álmodta, hogy milyen veszedelem fenyegeti.

Amikor a csapat a sátorhoz ért, kora hajnali órában, Orbán úr megparancsolta, hogy mukkanás nélkül vegyék körül a sátrat. A katonák kivont fegyverrel álltak a sátor körül, s akkor Orbán úr beszólt:

– Czibak úr, keljen fel, és jöjjön a kormányzó úrhoz!

Czibak Imre felkelt, csak úgy mezitláb és hajadonfővel lépett a sátor bejáratához. Amint a hadinépet megpillantotta, mindjárt megértette, miről van szó. Rákiáltott az ifjakra:

– Keljetek, mert itt a veszedelem!

Felszöktek az ifjak, mindjárt fegyvert ragadtak, már akkor Péter pap és Czibak Imre kezében is kard villogott.

Batthyány Orbán olyan nyúlszívű volt, hogy megijedt tőlük, és azt mondta:

– Jöjjön ki nagyságod, hitemre fogadom, hogy nem esik baja!

De Czibak nem hitt neki. Rátört a katonákra, mint a dühös vadkan: vágta, aprította őket. Úgy szétszórta a csapatot, mint a cséplő a gabonaszemet. Bátran vívtak mellette az ifjak is, rakásra hullottak a katonák.

Amikor Batthyány Orbán látta, hogy a katonák nem bírnak ezekkel a vitézekkel, ilyen parancsot adott a janicsároknak:

– Vágjátok el a sátor köteleit!

A janicsárok elvágták, a ponyva a vívók fejére hullott. Akkor a katonák a ponyvát leszorították, és azon keresztül a vitézeket összeszurkálták.

Nagy sírással, keserves zokogással Szebenben temették el Czibak Imrét. Harmadnap csillag hullott arra a helyre, ahol halált szenvedett. Némelyek reszkettek, mások nevettek, amikor ennek a csodának hírét hallották.

Bezzeg nem nevetett senki, amikor Czibak Imre unokaöccse,

Petróczy Miklós körülhordoztatta a véres kardot, fegyverbe szólított mindenkit, akinek helyén van a szíve.

Pár nap múlva hatalmas tömeg gyűlt össze, hogy bosszút álljon a gyilkosságért.

Gritti kormányzó egész kíséretével Medgyes várába menekült, de hiába, mert a bosszúállók körülvették a várat. A kormányzó úr segítségért rimáncodott: követeket küldött Szapolyai János királyhoz, a szendrői basához és a moldvai vajdához, de egyedül a vajda vonult Medgyes alá, az is azért, hogy az ostromlókhoz csatlakozzon.

Az ostromlók először ki akarták éhezteni a várost, de mikor ágyúra is szert tettek, löni kezdték a falakat.

Ez már nem tetszett a medgyesi polgároknak, fellázadtak a kormányzó ellen, és feladták a várat.

A felháborodott vitézek mindjárt elfogták a kormányzót, elfogták Dóczyt is, de nem sokáig tartott a fogságuk, mert a bírák egyhangúan halálra ítélték őket.

Az árulók megfizettek: Medgyes piacán fejüket vették.

A TÖRÖK SZULTÁN ELFOGLALJA BUDA VÁRÁT

– *Verancsics Antal nyomán* –

Örvendezett Buda népe, hogy a némettől megszabadult, de korai volt az örvendezés, mert még nagyobb veszedelem közeledett: Szolimán szultán nagy hadat gyűjtött, és útnak indult Buda felé.

Haddal indult Szolimán, de ravaszsággal győzött: egy csepp vért sem ontott, mégis elfoglalta magas Buda várát.

Amikor a törökök Buda alá érkeztek, felverték a díszes sátrakat, és úgy berendezkedtek, mintha soha onnan elmenni nem

akarnának. Hiszen nem is akartak, szívesen maradtak volna örökre a Duna partján, de még annál is inkább kíváncsiak Buda várába.

Keleti szokás szerint a szultán azzal kezdte, hogy Izabella királynét, a csecsemő János Zsigmondot, a budai főbíró és a fő polgárokat gazdagon megajándékozta. A legdrágább ajándékot a magyar vezérnek, Török Bálintnak küldte.

Megörült az ajándéknak Török Bálint, nagyon sokba vette, hogy őt a török szultán így megtisztelte. Pedig az egyik vitéze intette:

– Ügyelj, uram, mert apámtól azt hallottam, hogy „az okos madarász inkább annak a madárnak sívol, akit inkább keres, hogy az ő kelepceiben hamarabb fennakadna”.

Nagyot nevetett Török Bálint ezen a falusi bölcsességen, és tovább dicsekedett az uraknak: lám, milyen sokra becsüli őt a szultán!

Ezután Szolimán szultán hívatta egyik legravaszabb szolgáját, Orucs főcsauszt, és megparancsolta neki, hogy menjen követségbe Izabella királynéhez.

A főcsausz hízelgéssel, szép szóval kezdte: megköszönte a királynénak, meg az uraknak is, hogy a németet a Várból kiverték, és biztosította őket a felséges szultán jóindulatáról.

Hiszen szép a jóindulat, de a főcsausz ilyen szavakkal fejezte be a szónoklatot:

– A felséges padisah, a nagy szultán felkéri az összes urakat és fő polgárokat, hogy jöjjenek el a táborába. Hozzák el magukkal néhai Szapolyai János király fiát, a csecsemő János Zsigmondot, mert a szultán gondot akar rá viselni mint tulajdon fiára. Neki adja Buda várát, de még Bécset is. Mind a két várost megkapja, mihelyt tízesztendőös lesz. Készüljenek hát az útra, mert a felséges padisahot nem lehet megváratni!

Ez bizony veszedelmes meghívás volt, de mit lehetett tenni? A sok úr egymásra nézett, összenéztek a polgárok is, de szólni nem mertek, csak elsápadtak a főcsausz szavára.

Hát még a királyné! Hogy az ő fiát, az ártatlan csecsemőt a török táborba küldje? Vajon viszontlátja-e valaha? Addig tépelődött ezen, míg végre megmondta az uraknak igaz, őszinte anyai szóval:

– Én a szívemről szakadt magzatomat nem adom a pogány kezébe!

Mármost mi lesz? A török szultánt nem lehet megvártni!

Addig könyörgött György barát, addig Török Bálint, míg végre a királyné azt mondta:

– György barát szerzetes, nem volt soha nős, sem fias ember, nem tudja, mi a magzati szerelem. De te tudod, Török Bálint, mert feleséged is van, fiaid is vannak. Ezért egyedül tereád bízom a fiamat, úgy vigyázz rá, mintha a tiéd volna. Hozd vissza békével!

Megígéri Török Bálint, hogyne ígérné meg, csak hogy indulhasson, mert a főcsausz egyre sürgeti őket.

Hiszen sürgetheti, de amíg ajándékot nem szereztek a szultánnak, addig nem indulhatnak. Üres kézzel nem mehetnek a török császár táborába! De ugyan honnan szerezzenek ajándékot? Mert kincse, vagyona bőven volt az uraknak, de azt nem azért szereztek, hogy a török szultánnak ajándékozzák.

Végre az egyik úr azt mondta:

– Most foglaltuk le azoknak az árulóknak a vagyonát, akik Budát a németnek eladták. Itt van a közelben Bornemisza Tamás háza, ő maga megszökött a büntetés elől, de a vagyona itt maradt, abból telik ajándéokra!

Tetszett az uraknak a gondolat, hogyne tetszett volna! Csak hogy a máséból ajándékozhattak!

Mindjárt megrohanták Bornemisza Tamás házat, és ami értéket találtak, mind magukhoz vették. Volt ott pénz, arany- és ezüstserleg, drága selyem annyi, hogy vetette fel a házat. Telt abból ajándékra bőven, a többi megmaradt az uraknak.

Fényes öltözetben, két aranyos hintóval, díszes lovascapattal indultak a magyarok a szultán táborába. Olyan nagy volt ott a

fény és a pompa, hogy még a lovak nyakában is aranylánc fitygett. A második hintóban ott ült a kövér dajka, ölében a csecsemő királyfi, aki ugyancsak kapkodott az aranyláncok, a fényes gombok és sujtások után.

A tábor határában előkelő török személyek várták a küldöttséget. Jó szóval, keleti szívességgel fogadták a magyarokat, mind tessékelték őket, egyenesen a szultán színe elé.

A díszes sátorban szépen rendbe állították a küldöttséget: elől állt a dajka a csecsemő királlyal, mögötte György barát, Török Bálint és a többi úr rang szerint.

Amikor a török szultán egy függöny mögül előlépett, mindenki mélyen meghajolt.

A török szultán először az ajándékot vette szemügyre. Amikor látta, hogy gazdag ajándékot kapott, szíves szóval köszöntötte a küldöttséget. Ezután a csecsemő felé fordult. Elvette a dajkától, tapogatta, forgatta. Ügyesen bánt a csecsemővel, és amikor senki sem figyelte, csak az öreg dajka, akinek a szemét nem lehetett becsapni, a szultán becsúsztotta kezét az ingecske alá. Azért csúsztotta be, hogy megtudja, fiú-e vagy lány, mert olyan hír járta, hogy a királyné lánygyermeknek adott életet.

Amikor a szultán megtudta, amit tudni akart, átadta a csecsemőt Török Bálintnak, az meg a dajkának.

Ezután finom ételeket hoztak a szultánnak, és külön sátrakban a magyar urakat is megvendégelték. De nem ízlett az uraknak a török lakoma! Nem bizony, mert a janicsárága ott termett a sátor előtt, kiszólitotta a budai bírót, és azt mondta neki:

– Induljon előttünk, és adja át Buda várát a török császárnak!

Nagyon megkeseredett a török édesség az urak szájában! Sokan még enni sem tudtak, néhányan sírva fakadtak, amikor a parancsot meghallották. De mit tehettek? Ők maguk foglyok voltak, még a kezüket sem emelhették fel a török ellen.

A kövér dajka hangos sírásra fakadt, és azt mondta:

– Ó, drága virágom, kicsi királyom, sohase látod meg az édesanyádat!

Amíg a magyar küldöttség a szultán sátrában volt, a janicsárok egyenként, mintha csak nézelődnének, felmentek a Várba. A Szombati kapun át a Szent György tér felé húzódtak, ott csoportosultak, mintha csak látogatóba jöttek volna.

Hát egyszerre megjelent a téren a janicsáraga, vele volt Szolimán basa is, felemelték a török zászlót, és kihirdették:

– A felséges padisah birtokába veszi Buda várát. A magyar nemesurak ebben a percben a Várból kitakarodjanak, mert akit ezentúl a városban talál a katonaság, tüstént kifosztja és levágja!

Mit tehettek a nemesurak? Menekültek ész nélkül, csakhogy a kapukon nem bocsátották ki őket. Behajtották a menekülőket Mátyás király egykori lóistállójába, ott annyira kifosztották az urakat, hogy mind alsóruhában maradtak, úgy hajtották ki őket nagy gúnyolódás közben a városból.

Egyedül Podmaniczky János, Palota várának kapitánya járt túl a török eszén. Leborotválta a szakállát, parasztszűrt vett magára, egy puttonyt emelt a vállára, úgy ment ki a török örök között.

Késő este, szövétnek fénye mellett hozták fel a Várba a kis királyfit. Visszatértek az urak is a táborból, de Török Bálintot nem bocsátotta el a nagyúr. Szép szóval egy hajóra tessékelt, ott elfogatta, és Konstantinápoly városába vitette.

Héttorony várában szomorú tömlöcben sínylődött Török Bálint, míg a halál megszánta, és szenvedésétől megváltotta.

TÖRÖK ISTENTISZTELET BUDÁN

– *Verancsics Antal nyomán* –

Csendesen lopakodva, félve jártak az utcán a budai polgárok, annál inkább feszítettek a törökök. Büszkék voltak rá, hogy ravasz csellel Buda fényes várát bevették.

Hát még a török császár! Azt se tudta, hova legyen örömeiben, hogy ezt a fényes várát, ezt a szép várost meghódíthatta. Örömeiben hívatta Szolimán basát, és azt mondta neki:

– Allah kegyelméből Buda várát meghódítottuk. Most már rajtunk a sor, hogy Allahnak ritka kegyét megköszönjük. Készítsd elő az ünnepi istentiszteletet, magam akarok hálaadó imát mondani!

Ennél több szó nem kellett. Szolimán basa katonásan fogott a dologhoz: Nagyboldogasszony templomából az oltárokat, a kórusokat és a többi berendezést az utcára kihajigáltatta, azután a templom szentélyében bal felől tágas és kerek pulpítust készített, éppen olyant, amilyent a konstantinápolyi Hágia Szófia-templomban látott. De még a falakra is gondolt: török szőnyegekkel, aranyos bársonnyal boríttatta be a templom falait.

A szultán pedig megvárta a pénteki napot, mert ez a törökök vasárnapja, és reggel nagy kísérettel elindult Buda vára felé. Mellette jött két fia, utána rang szerint az udvari népség és a katonaság. Nagy ünnepélyesen átvonultak a Szombati kapun, és bementek a templomba.

A szépen feldíszített templomban a szultán megállott, körülnézett, aztán felment a pulpitusra. Ott leborult, hosszan imádkozott, és elvégezte a hálaadó szertartást: megköszönte Allahnak, hogy Budát a kezébe adta.

Ezután a szultán lassú léptekkel kijött a templomból, ott megvárta, míg a menet felzárkózik utána, aztán olyan rendben, ahogy felvonultak, a Szombati kapun át a táborba visszatértek.

ÜRÖM UTÁN ÍZLIK A MÉZ

– *Verancsics Antal nyomán* –

Futott a magyar nemesség, esze nélkül futott Buda városából, de mégis akadtak olyan urak, akik megegyeztek a törökkel, mert bíztak a szultán jóakarátában. Verbőczi úr sem tiltakozott, amikor a szultán nagy kegyesen előkelő állásba helyezte, annak meg éppen igen örült, hogy a vagyonát is megtarthatta.

De korai volt még az öröm! Mert a török basák csak arra vártak, hogy a szultán elvonuljon Budáról, és máris fondorkodni kezdtek Verbőczi ellen. Hogyne fondorkodtak volna, mikor mindegyik a vagyonára lesett!

Egyszer a budai basa üzenetet küldött Verbőczi Istvánnak:

– Jó uram, tisztelje meg asztalomat, legyen a vendégem!

Sejtette Verbőczi, hogy ennek a vendégségnek rossz vége lesz, de hogyan utasítsa vissza a szíves meghívást? Megkérdezte hűséges írnökát, Markó diákot:

– Adj tanácsot, édes fiam, mit tegyek! Ha elmegyek, az is baj, ha nem megyek, az is baj.

Azt tanácsolta erre a diák:

– Nagy jó uram, én azt tanácsolom, menjen el a lakomára, de egy falás ételt meg ne ízleljen, egy csepp bort meg ne igyon, ha jót akar!

Verbőczi István először nagyon tartotta magát: azt mondta, hogy megbetegedett, csak tiszteletből jött el, egy falatot sem ehet, egy kortyot sem ihat.

De a basa addig nógatta, addig biztatta, míg megevett egy süteményt, pedig érezte, hogy különös az íze.

Különös volt biz az, mert a basa úgy rendezte, hogy a tálon a mérgezett sütemények Verbőczi keze ügyében voltak, ő meg a másik oldalról vett.

Alig ért haza Verbőczi, már kirázta a hideg.

– Jaj, de fázom, jaj, de fázom! – mondta Markó diáknak.
– Nagyuram, csak nem evett a török ételéből? – kérdezte a diák.

– Csak egy süteményt, édes fiam.

– Azt sem kellett volna, nagyuram – mondta a diák, azzal lefektette a jó urat, és kezdte orvosolni.

De bizony hiába próbálkozott akármivel: a basa mérge ellen nem volt orvosság. Egy óra múlva Verbőczi István úr meghalt.

Több se kellett a szolgálknak! Összefutottak, és kiáltozni kezdtek:

– Jaj, jaj, jaj, meghalt a mi jó urunk! Vége a mi urunknak!

– Ne jajgassatok, hé! – kiáltott rájuk a diák. – Négyen tüstént vigyétek az úr testét, ti többiek velem jöttök, és a sok kincset elrejtjük, mert mindjárt eljön érte a török!

Úgy is történt. De mire a kincsekért elindultak, már ott jártak a palotában a budai basa katonái és szedték össze, amit találhattak. Alig menthetett meg valami keveset a diák, alig dughattak el néhány aranyat a szolgálak.

De a budai basa még ezzel sem érte be. Amikor megtudta, hogy a diák milyen tanácsot adott az úrnak, és meghallotta, hogy a kincset el akarta előle rejtteni, nagy haragra gerjedt. Még hogy egy ilyen tejfelesszájú akar túljárni az ő eszén!

Bizony, a basa eszén nehéz volt túljárni. Ilyen üzenetet küldött Markó diáknak:

– Hallod-e, jó diák! Ismerem hűségedet, tudom, mit tettél jó uradért. Jöjj hát el hozzám, mert szép ruhákat és sok pénzt hagyott rád Verbőczi István, megillet az téged, át is adom hiány nélkül.

A ravasz basa jól számított: Markó diák ingyen sem gondolta, hogy olyan nagy úr, mint a budai basa, egy írnökocskának hadat üzenjen. Ezért aztán lépre ment, felöltözött szépen, és elindult a basához. Ott mindjárt kihallgatást kért a basától, és azt mondta neki:

Verbőczy István arcképe

– Tisztelettel megjelentem a szép ruhákért, a gazdag kincsekért, amiket Verbőczy István úr rám testált.

A basa pedig keményen végigmérte, aztán elfordult tőle, szóba sem állt a diákkal, csak az udvarosokra kiáltott:

– Fogjátok meg ezt a fickót, vetkőztessétek le, és vessétek a csatornába!

Ennél többet mondani nem kellett. A török udvarosok letépték a diákról a díszes öltönyt, aztán meztelenül a csatornába hajították.

A budai basa szép ruhák helyett ganét ajándékozott a diáknak: így szokták ezt a törökök. Mert náluk ez a közmondás járja:

„Öld meg a méhet, mert üröm után ízlik a méz.”

PÉTER MOLDVAI FEJEDELEM TÖRBE CSALJA MAJLÁTH ISTVÁNT

– *Verancsics Antal nyomán* –

Erőszakos, nagyravágyó úr volt Majláth István, nem is rejtette véka alá a szándékát:

– Egy esztendő sem telik el, s meglássák, én leszek Erdélyország fejedelme!

Csakhogy ehhez még másnak is van ám szava!

Amikor Izabella királynénak hírül vitték, hogy Majláth miképpen fogadkozott, a királyné mindjárt a szultánhoz fordult, és tőle kért segítséget.

Oda jó helyre fordult. A szultán segített is rajta – amúgy török módra. Hívatta a nagy tömlöc, a Héttorony basáját, és azt mondta neki:

– Héttorony várában raboskodik Péter moldvai vajda a te

kezded alatt. Vetesd le róla a láncot, és tüstént idehozasd felséges színem elé!

Ezt kétszer mondani nem kellett: pár perc múlva Péter moldvai vajda ott állott a szultán előtt.

A szultán pedig egyenesen, minden kertelés nélkül megmondta neki, ami a szíven feküdt:

– Ide hallgass, Péter vajda! Én téged elbocsátalak a fogságból, sőt a vajdaságba visszahelyezlek, ha Majláth Istvánt láb alól elteszed.

– Elteszem én, felséges császár, ha száz élete van is – mondta erre Péter vajda, mert Majláth István régi ellensége volt. Különbösen is úgy megunta a török fogságot, hogy még az apját is megölte volna, csak onnan megszabadulhasson.

Nemsokára híre járt, hogy a szultán megkegyelmezett Péter vajdának.

Péter vajda pedig nem késlekedett, nagy sereget gyűjtött, seregét Fogaras vára alá vezette, és beüzent a várba. Ezt üzenté Majláth Istvánnak:

– Nagy jó uram, fényes ígéretet hoztam a török császár udvarából. Tiszteljen meg táboromban, ott elmondom a szultán üzenetét. Becses személyét egy cseppet se féltse, mert én hat előkelő személyt küldök fel a várba, azok lesznek a túszok, amíg kegyelmed a táboromban tartózkodik.

De Majláth István nem bízott a vajdában, még azt is kívánta, hogy pecsétes levelet küldjön neki, és a levélben hit alatt fogadja meg, hogy Majláth Istvánnak egy hajaszála sem görbül meg az ő táborában.

Ha csak ez kellett, megírta a pecsétes levelet a vajda, hogyne írta volna meg. Bár csak ennyi lett volna az ő lelkiismeretén!

Előkészítette a túszokat is, de nem a főemberek közül válogatta ki őket, hanem a közkatonák közül. Ahogy ígérte, hat személyt küldött a várba, de azok mind egyszerű közkatonák voltak. Ezek még örültek is, mert a vajda azt mondta nekik:

– Ti most fényes ruhába öltöztök, aztán velem együtt fogtok

lakomázni. Utána felmentek a várba, ott pedig Majláth István hívei vendégelnek meg titeket.

Tetszett a vendégség a katonáknak, nem is sejtették, hogy mi lesz a várba menés vége.

Péter vajda a tisztek előtt sem titkolta, mi lesz a túsok sorsa:

– Ezek bizony meghalnak, de nemhiába pusztulnak, mert legalább Majláth István a török császár kezébe jut.

Majláth István is útra készült, mert megérkeztek a túsok a várba, kezében van a pecsétes levél is. Most már semmiféle veszedelem nem fenyegeti a táborban.

Dehogynem fenyegeti, hogyne fenyegetné! A felesége úgy sir, hogy még a haját is tépi elkeseredésében, a hű szolgák is egyre mondják, mondogatják Majláth Istvánnak:

– Uram! Törbe csal a vajda! Ne menj a fegyveresek közé, mert rúdul jársz!

De Majláthnak beszélhettek. Ő csak arra gondolt, hogy a török pártul fogja, ő lesz Erdély fejedelme, s nem más. Aztán meg Péter vajda túsokat, pecsétes levelet küldött; ha akarna, se tehetne ellene semmit.

Majláth István díszes ruhába öltözött, lovát is cifra nyereggel nyergeltette, díszkardot kötött, úgy ment Péter vajda táborába. Csak néhány fegyveres szolga kísérte, nem is az őrizet, csak a pompa kedvéért.

Sokáig ott nem pompáztak, mer ahogy a táborba beértek, a szolgákat a katonák lefegyverezték. Nem tetszett ez Majláthnak, de akkor már nem szólhatott, mert ő is fegyver között volt. Nem is szólt semmit, csak belépett a vajda sátorába.

Bár be se lépett volna! A vajda mindjárt nekitámadt, durva szavakkal szidalmazta, minden régi sérelmét felhánytorgatta, fenyegette az öklével, aztán taszigálni kezdte.

Majláth körül keringeni kezdett a sátor, nem látott egyebet, csak ellensége öklét és vérben forgó szemét.

Egyszerre a vajda megragadta Majláth köntösét, és rákiáltott:

– Te kutya! A török császár foglya vagy!

Amikor a lesbe állított katonák ezeket a szavakat meghallották, berohantak a sátorba, megragadták Majláth Istvánt, letépték róla a felsőruhát, saját övével megkötözték, és egy sarokba hajították. Nemsokára szekérre tették, és Konstantinápolyba vitték.

Az ártatlan túszokat Fogaras várában lemészárolták.

MEDDIG VAN A NAP AZ ÉGEN?

– *Köváry László nyomán* –

Ahmed basa erős seréggel szorongatta Majláth István erdélyi vajdát, az meg Fogaras várába menekült a török elől.

Amikor a basa látta, hogy a magyarok a várat erősen védik, cselt szőtt, és azt üzenté Majláth Istvánnak:

– Jöjjön le kegyelmed a táboromba, ott megalkuszunk egymással, mert erősen meguntam a vár ostromlását!

Majláth István már indulna is a török szavára, de a tanácsadói egyre mondják, mondogatják:

– Uram, ne higgy a töröknek, mert lépre visz!

A tanácsadók szavára Majláth is gyanakodni kezdett, és azt üzenté a basának:

– Esküdjön meg Ahmed basa Allahra, hogy Majláth Istvánnak nem esik baja az ő táborában!

Ahmed basa tanúk előtt ilyen esküt mondott:

– Esküszöm Allahra, hogy Majláth Istvánnak egy hajaszála sem görbül meg a táboromban, amíg Nap lesz az égen!

Jól van, ezzel a vajda beérte. Díszbe öltözött, és fényes kísérettel levonult a török táborba.

Ott jól fogadják, Ahmed basa étellel-itallal kínálja, és majd elolvad a nagy nyájasságtól.

A sok evés-ivás, kedveskedés közben lemegy a Nap, beesteledik. Kinéz Ahmed basa a sátor nyílásán, aztán kikiált:

– Két ór ide! Kötözzétek meg ezt az embert!

Megijed erre Majláth István, és ezt mondja:

– Ennyit ér-e a török esküvés? Hiszen Allahra fogadtad, hogy a hajam szála sem görbül, amíg Nap van az égen!

– Tekints az égre! – mondta erre a basa. – A te Napod lement. Én beváltom esküvésemet: csak napnyugta után fogatlak el.

Így is történt. Majláth Istvánt vasra verték, úgy vitték Konsztantinápoly híres börtönébe, a Héttorony várába. Sok szenvedés után ott is halt meg.

GYÖRGY BARÁT

– *Tinódi Sebestyén nyomán* –

Istennek szentelte életét, kolostorban élt Martinuzzi György barát, ott élt addig, míg egyszer Szapolyai János király maga mellé nem szólította. Hallotta a király, innen is, onnan is hallotta, hogy György barátnak olyan az esze, mint a tűz, ezért magához hívatta, és tanácsadói közé választotta.

Amikor János király meghalt, meghagyta végrendeletében, hogy fiára, János Zsigmondra két gyám, György barát és Petrovics Péter ügyeljen. Meg is esküdött a barát, a szultán sátorában esküdött meg, hogy a csecsemő királynak hűséges gyámja lesz, minden veszedelemtől megoltalmazza, és soha cserben nem hagyja.

Hiszen nem is hagyta cserben, de milyen a politika? György barát megelégette a török szövetséget, és az országot a Habsburgok kezére akarta adni. Azt tartják, hogy Salm Miklós, Ferdinánd király követe azt mondta neki:

– Ha György barát Magyarországot Ferdinánd királynak bocsátja. erdélyi vajda. nagyváradi püspök és esztergomi érsek lehet.

Magyar tüzérek a XVI. században (Rézkarc)

De János Zsigmond másik gyámja, Petrovics Péter kitartott a török szövetség mellett. Amikor titokban értesült róla, hogy György barát Ferdinánd király mellé állott, mindjárt értesítette erről a francia királyt. Az meg a törökkel volt szövetségben, meg is írta a török császárnak, amit megtudott.

Amikor a török császár a levelet megkapta, iszonyatos haragra gerjedt. Haragjában megírta a magyar uraknak meg a szászoknak is, hogy György barátot ahol tudják, fogják el, és öneki szolgáltatassák ki. Ezt íratta a levélben:

„Csuda jól tudjátok, hogy mikor kincses Budát elfoglaltam, sátoromban György barát megesküdött, hogy a királynét és gyermekét híven szolgálja. Szerzetes is, öreg ember is, hát hittem neki. Most pedig elárult, ezért meghagyom erős parancsolattal: addig kergessétek, míg megfoghatjátok, vagy fejét, vagy magát ti kézbe adjátok, mert különben szénnel-vassal ti mind elpusztultok!”

De György barát se maradt tétlen. Hadat gyűjtött, és a serege végigfosztogatta a falvakat a Kis-Küküllő mellett. Aztán Gyulafehérvárnak fordul, és amikor megszállja, tanácskozássra hívja Izabella királynét. Addig-addig tanácskoznak egymással, míg a barát Erdélyországból a királynét „kibeszéli”.

Izabella királyné egymás után átadja a várakat Ferdinánd királynak, búcsút vesz hű kapitányaitól, és elhagyja Erdélyországot. Amikor végső búcsút vesz, elkér egy kést az egyik kísérőjétől, és ezt vési fel egy élőfára: „Sic fata tulere” – A sors akarta így.

De nemcsak a sors, hanem György barát is így akarta; bezzeg más volt a szándéka Petrovics Péternek, a másik gyámnak! Írt is Petrovics, olyan levelet írt a török császárnak, hogy amikor elolvasta, nagy bújában szép bajuszát szaggatta. Mindjárt hadat is kiáltott, Begler bégét hatvanezer vitézzel küldte Erdély visszahódítására.

György barát ugyan „gondba esett”, mert erősen kevesellette a király hadierejét. Követet küld ide is, oda is, mindenkitől segítő csapatokat kér. Minden kincsét, aranyát, ezüstjét katonák tobor-

zására fordítja, össze is gyűjt Kenyérmezőnél egy nagy sereget, van abban minden nemzet, cseh, spanyol és német is.

De jönnek már Ferdinánd király vezérei is nagy sereggel, ott van már Castaldo fővezér és Nádasdy Tamás, a király régi híve.

Együtt ostrom alá veszik erős Lippa várát: az égig hallik a „Jézus!”, az „Alláh!” kiáltás, az ég is elhomályosul az ágyú füstjétől, az ostrom porától.

Amikor Ulumán, a vár török parancsnoka látja, hogy a várát meg nem tarthatja, követeket küld Castaldo fővezérhez. De a fővezér nem enged: csak feltétel nélküli megadást ismer.

Ekkor a török követek György barátához fordulnak, ő meg a király nevében megegyezik a törökkel. Sőt, titkos levelet küld a császárnak, és ebben felajánlja: ismét a törököt fogja szolgálni. Ulumánt még meg is ajándékozta, hadd ejtsen érte néhány jó szót a török császár udvarában.

De hiába adott a töröknek szabad elvonulást a barát, a magyar csapatok útközben megrohanták s kezdték vágni az elvonuló törököket. Ulumán bég úgy védi katonáit, mint a fias tyúk a csibéit, de hiába, alig három-négyszáz török jut el Nándorfehérvárig. Ezzel szétfoszlott a barát reménye, hogy a törökkel megegyezhet.

De Castaldo fővezér is jelentette Ferdinánd királynak, hogy György barát az ő engedélye nélkül egyezett meg a törökkel.

Ferdinánd pedig nem habozott, mindjárt megírta Castaldónak: „Halál fia vagy, ha György barátot rögtön ki nem végzed!”

Elbúsul ezen a parancson Castaldo, mert hitet adott a barátának, és a szövetséges ellen nem akart fegyvert emelni, aztán meg az orgyilkosság nem is méltó a jó katonához. De mit tehetett? Ha a barátának hitet adott, a királyhoz meg esküje kötötte – a parancsot teljesítette.

Volt Castaldónak egy szép kastélya Alvincon, ott szállásolta el a barátot, ő maga pedig a közelben egy kis házban húzódott meg. György barát semmit se sejtett, este lakomára hívta Castaldót, ő

vigan evett-ivott, de a fővezérnek nem volt kedve a mulatozásra. Mind az járt az eszében, sikerül-e terve.

György barát elbúcsúzott a vendégétől, nem is maradt mellette más, csak két kisinás. Éppen az esti zsolozsmához kezdett, lefüggesztett fejjel imádkozott, amikor tíz olasz katona betörte az ajtót, és kivont fegyverrel rárohant. Hét sebet ejtettek rajta, aztán vérében ott hagyták, a kincsekre vetették magukat. Végre az egyik lemetszette a barát jobb fülét, mert az gyapjas volt, és ezt Castaldo ismertetőjegyül a királynak elküldte.

György barát minden vagyonát, összes házát, kincsét a királynak lefoglalták. Holtteste hetven napon át ott maradt azon a helyen, ahol meggyilkolták.

Tinódi Sebestyén versbe foglalta a barát históriáját: az ő elretendő példáját idézi, amikor a kegyetleneket ilyen szavakkal inti meg:

Innét példát vehettek, ti kegyetlenek,
A köznépen ti ne kegyetlenkedjeteK,
S imígy-amígy tőlük kincset se gyűjtsetek,
Mert mind kincsetekkel testben-léleKben vesztek.

SZOLIMÁN SZULTÁN ŐFELSÉGE ELFOGLALJA ESZTERGOM VÁRÁT

– *Szinán csausz, a császár udvari történetírója nyomán* –

1543-ban július 25-ét írták, amikor Allah árnyéka, Szulejmán szultán Óbuda felett táborba szállt. Nemsokára odaérkeztek az állam oszlopai, a főemberek is.

Óbudáról a szultán Esztergom felé indult, déltájban oda is érkezett, hogy a nyomorult, alávaló gyaurok szívébe égő sebet vágjon.

Magyar puskás és török ijász
(XVI. századi címerkép)

Rusztem basa, a világhódító szultán fővezére lóra ült, és a várost minden oldalról bejárta, hogy meglássa, melyik pontokról lehet legjobban lövetni a várat.

A basa a várat olyannak látta, hogy tornyai a magas ég boltjáig érnek, árcai pedig a Bika csillagzat szarvával érintkeznek.

Midőn Rusztem fővezér drága és kedves személye a várat ilyenek tapasztalta, jelentést tett erről a hatalmas világhódító, Szolimán szultán őfelségének.

Nemsokára haditanácsot tartottak. Ezután a szultán meghagyta, hogy a janicsárok és a szpáhik fonjanak sátor nagyságú kosarakat, vigyék ezeket a vár tövéhez, töltsék meg földdel, tehát készítsenek maguknak védősáncot.

A következő napon, amikor a hatalmas padisah őfelségének éppen az a gondolat ötlött az eszébe, hogy milyen csodálatos volna, ha a várból valaki hírt hozna az átkozottak felkészültségéről, abban a pillanatban egy gyaurló jött ki Esztergom várából, és ez kijelentette, hogy a császár színe elé kíván lépni, különben is az a szándéka, hogy muzulmán hitre tér.

A gyaurlót gondosan megvizsgálták, és amikor látták, hogy fegyver nincs nála, a boldogságos udvarba küldték.

Az udvarban a gyaurlót kihallgatták. Megtudták tőle, hogy az alávaló és makacskodó gyaurlók várában háromezernél több gyaurló van, és ezek karddal meg lélekrabló puskával felfegyverkezve ellenállásra készülnek. A gyaurlók más várvédő fegyverekkel is rendelkeznek, hatvan ágyú és rengeteg lőszer van a birtokukban. Erősen fogadkoznak, hogy nem adják fel a várat. Egy nyomorult pap váltig biztatja őket, ez mindenféle ravaszszággal, fortéllal, csalással és bűbájossággal rosszra csábítja a várbelieket.

Vasárnap, július 29-én Szinán aga is megérkezett a szultán hajóhadával. Százhet hajó vonult fel a Duna folyó hátán, és amikor a feslett erkölcsű gyaurlók várához érkezett, mindegyik hajó egy-két lövést tett, aztán az egész hajóraj felment a Garam folyó vizén.

Kedden elkezdtek az ágyúzást, estig a vár falán nagy rést nyitottak, sőt a gyaurok két ágyúját is elnémitották.

Az anatóliai hadtest állásaival szemben állt egy torony, ahol a gyaurok tábori zenéje szokott szólni. Jó megfigyelőhely volt, ezért erősen szúrta Mohamed basa szemét. A basa ilyen ígéretet tett a tüzereknek:

– Aki azt a tornyot lerombolja, annak tüstént ezer akcsét adok.

Ez kellett csak a tüzereknek! Alig mondotta ki a basa az ígéretet, már lőttek is, és a tornyot egy perc alatt a földdel egyenlővé tették. Persze a jutalmat is mindjárt felvették.

Csütörtökön, augusztus 2-án ismét kijött egy gyaurok a várból, és a világhódító padisahot ilyen szavakkal figyelmeztette:

– Az átkozottaknak lőporuk is, harcosuk is éppen elég van. Ma éjszakára felmentő sereget várnak: nagy gyaurok sereg jön segítségükre. Az árok előtt pedig aknát helyeztek el, ezért ha rohamra készültök, erre nagyon ügyeljete!

Azt is elmondta a gyaurok, hogy a várbeliek negyven ágyút beástak, fegyverük, lőszerük, élelmiszerük még igen sok van.

Ez a gyaurok is áttért a muzulmán hitre – húsz akcse napi zsoldot rendeltek neki.

Kedden, augusztus 7-én a boldogság ege napjának árnyéka, Rusztem basa ismét lóra ült, és a vár közelébe lovagolt. Egy gyaurok a várból meglátta, és szakállas ágyújával rálőtt. A golyó a padisah vezérének lova előtt esett le.

A számtalan élőlény teremtője véghetetlen kegyelmességéből megvédelte és megoltalmazta igaz szolgáját, hatalmának és bölcsességének karjával elhárította drága testéből a végzet nyilát és a szerencsétlenség törét.

A basa elvágtatott a veszélyes helyről, aztán magához hívatta a legbátrabb tiszteket, és így szólt hozzájuk:

– Bégek és agák! Nemsokára rohamot indítunk a vár ellen. Viseljétek magatok férfiak módjára, és úgy harcoljatok az igaz hit ellenségeivel szemben, amint a próféta korától fogva egészen a

mai napig teljes szívvel és lélekkel szoktak harcolni az igazhívő bajnokok! Aki közületek meghal, igazi vértanú lesz. Aki pedig életben marad, hozzájut a Föld minden boldogságához, mert a világvédő padisah mindenféle agaságai, zsoldjai, kitüntetései, előléptetései, kincsei, vagyontárgyai azok számára vannak fenntartva, akik a szent harcban kitűnnek.

Azonkívül én magam, a padisah csekély szolgája is feláldozom fejemet és életemet az ügyért, csak ti férfiasan harcoljatok a vallásért és a padisahért! Bármit kívántok, forduljatok hozzám!

Amikor a tisztek ezeket a cukorédességű szavakat hallották, azt kérdezték Rusztem basától:

– Uram, miért fizetsz nekünk előre?

De három ifjú tiszt nem kérdezett semmit. Ők már régebben kilesték, hogy a Duna felőli részen áll a várban egy torony, amelyet kevésbé védelmeznek. Ez a torony a hitetlen gyaurok víztartálya, ebbe a vizet a feslett erkölcsű gyaurok mesterei valami úton-módon felhajtották a várba. Mivel pedig az alávaló és nyomorult gyaurok mindig másfelől látták a harcot, ezen az oldalon biztonságban érezték magukat, erre a toronyra nem ügyeltek.

Ennélfogva, a világvédő padisah szerencséjére, a három ifjú egy létrán felmászott a toronyba, és harcot kezdett az ott levő gyaurokkal.

Amikor ezt a janicsárok meglátták, ők is felmásztak, kardot rántottak, az ott levő tizennyolc gyaurt levágták, és a tornyot elfoglalták.

Így vesztették el a gyaurok a vár víztartályát. Most már mindenfelől kegyelemért kezdtek kiáltozni.

Nemsokára kijött a várból egy gyaúr bég, hogy a vár feladásáról tárgyaljon.

Előhívták Hasszán béget, Khajveddin basa fiát, hogy tolmácsolja a bég szavait.

Az átkozott gyaúr bég ezt mondta:

– Adjatok nekünk hét napot, hadd tanácskozzunk, aztán ha úgy határoztunk, átadjuk a várat!

Erre Ruzstem basa így válaszolt:

– Hej, átkozott! Mi ezt a várat hét nap óta lövetjük, és mindenfelől a földdel tettük egyenlővé. Most már egy nap alatt el bírjuk foglalni. Mit késlekedtek? Még ma éjjel várjuk a választ: adjátok fel a várat!

Ekkor az átkozott gyaur legalább háromnapi haladékot kért, de Ruzstem basa nem tágitott: a várbeliek csak egy éjszakát kaptak, azalatt eleget tanácskozhattak.

Mit tehettek az átkozott gyaurok? Hajnalban követeket küldtek a boldogság udvarába, s ezek bejelentették, hogy a várat a világvédő padisahnak átadják.

Amikor az átkozottaktól megkérdezték, ugyan miért harcoltak olyan sokáig, így feleltek:

– Még háromezer vitéznek kellett volna eljönnie a vár védelmére. Ezek nem mertek eljönni, most már nem is jönnek, ezért már nincsen reményünk. Különben is, a víztornyot elzártátok, fel kellett adni a várat.

Ekkor Ruzstem basa lóra pattant, felvágatott a várba, és megparancsolta a janicsáragának, hogy a gyauroktól szedje össze a puskát és a hadiszert.

Az aga teljesítette a parancsot, és a puskákat, a hadiszereket a piacon halomba hányatta. De az egyik gyaurnak a kezében kanócos puská volt, és a kanócot a nagy sietségben nem oltották el. A puskát égő kanóccal dobták a fegyverek közé, a kanóc véletlenül egy lőportartóhoz ért, ezt meggyújtotta, ez azután a többi fegyvert, löszert lobbantotta lánggra, pedig ezernél több puská volt ott egy rakáson. Így a véletlenül elsült fegyverek a közelben levő gyaurok közül sokat megsebesítettek, sőt néhány janicsár is megsebesült, de senki sem halt meg.

Az átkozott gyaurok már előbb néhány ezer aranyat egy zsákba raktak, és két hitehagyottat török ruhába öltöztettek, mert az aranyat ravaszul ki akarták csempészni. A két hitehagyottnak ilyen utasítást adtak:

– Mikor mindenki a lármára, tolongásra figyel, óvatosan ha-

ladva vigyétek ki ezt az aranyat! Egyenesen a király udvarába siessetek vele, ott nagy jutalomban részesültök!

Amikor a fegyverek ropogtak, az ezer puska, a rengeteg lőszer égett vagy robbant, a két hitehagyott feltette a zsákot egy lóra, és óvatosan ki akart surranni a várból. Úgy tettek, mintha a tűz elől menekülnének.

De a janicsárok észrevették őket, utánuk futottak, és megnézték, mi van a zsákban. Amikor a tenger sok aranyat meglátták, úgy megdühödtek, hogy a két hitehagyottat agyonverték, mint a kutyát.

Most már látták az átkozott gyaurok, hogy nem sikerült a tervük: az arany a padisah őfelsége kincstárába került. Az átkozottak felsóhajtottak, de semmit sem tehetek.

Ezután Rusztem basa kihirdette, hogy aki a gyaurok közül muzulmán akar lenni, lépjen elő. Erre a hirdetésre százhatvan-négy gyerek és ötven gyaurok lépett ki a gyaurok sorából. Ezeken kívül a janicsárok és más katonák is loptak egy-két gyereket, ezeket is muzulmáná tették.

Pénteken, augusztus 10-én a világvédő padisah őfelsége fiával együtt felment a várba. Megtekintette a várat, apróra megnézegette a megrongált falakat, aztán intézkedett, hogy mindent javítsanak ki, és amit megrongáltak, hozzák ismét helyre. Ezután erős őrséget rendelt a várba: négyezer-hétszáz katonát hagyott hátra Esztergom védelmére.

Másnap a padisah őfelsége tanácsot, dívánt tartott, majd kitüntette hű szolgálait, a bátor katonákat: jutalomkardot adott a legjobbaknak, másoknak lovakat ajándékozott.

Kedden a világvédő szultán ismét dívánt rendezett, majd az igazhívők hadával megindult Tata vára felé.

VARKOCS GYÖRGY HALÁLA

– *Horváth Mihály nyomán* –

Egykor ingovány, mocsár és nádas vette körül Székesfehérvárt, jól védelmezte a természet minden támadás ellen. De nemcsak a természet, hanem Varkocs György várkapitány is védelmezte, és vele a jó vitézek, akik éjjel-nappal erősítették a falakat, mert a törököt várták.

Hiszen a törökre várni nem kellett: hívatlanul is eljött maga a nagy Szolejmán szultán s vele tengersok katona. Annyian voltak a törökök, hogy a szem belefáradt, amíg a vonulásukat nézte. A szem belefáradhatott, de a szív meg nem rettent: Varkocs György erős esküvéssel megeskette a vitézeket meg a polgárokat is, hogy a várost élve-halva megvédelmezik.

Felhúzatta a szultán a nehéz ágyúkat, lövetni kezdte a falakat; a nagy ágyúszóra Varkocs György csak négy kis ágyúval és néhány mozsárral felelgetett.

Amikor az ágyúk elhallgattak, rohamra indult a török sereg. Ellepte a falakat, s ha egyet a védők leverték, száz jött a helyébe. Már nem is győzték a magyar vitézek, de ekkor a polgárok is fegyvert ragadtak, és melléjük állottak. Az asszonyok meg hordták a fegyvert és a követ. Addig hordták, míg lándzsával, kövel maguk is harcba szálltak. Együttes erővel úgy elverték a törököt, hogy véres fejjel takarodott vissza a táborába.

De szeptember első napján nagy köd szállt le, mintha a természet is a törököt kedvelné, és a nagy ködben negyvenezer török közelítette meg a falakat. Két rohamot is visszavertek a hős védők, de a harmadik elől visszavonultak a belvárosba. A kaput nagy hirtelen bezárták, a felvonóhidat felhúzták, úgy folytatták a csatát.

Csakhogy a gyors visszavonulás nagy veszedelmet okozott: a legbátrabb vitézek Varkocs György vezetésével még harcban áll-

tak a törökkel, és a visszavonulók őket is kizárták. Ott harcoltak halálig a várkapu előtt, ott haltak meg együtt: egy sem kért kegyelmet a töröktől.

Nem kértek kegyelmet a várbeli vitézek sem, mind megtartották a kapitánynak tett esküt, tovább harcoltak a török ellen.

De a polgárok meggondolták magukat. Mi lesz, ha mégis a török győz? Hátha jó szóval többre mennénk, mint fegyverrel? Addig-addig gondolkoztak, töprengtek a polgárok, míg követet küldtek a török szultánhoz, és felkínálták a város megadását.

Hiába a tiltakozás, hasztalan emlegették a vitézek jó Varkocs György példáját, a polgárok feladták a várost.

Hiszen meg is kapták érte a méltó jutalmat! A szultán az őrséget bántatlanul elbocsátotta, de a vagyonos polgárokat lefejeztette, a többiek házáat prédára bocsátotta.

CSANÁD OSTROMA

– Szamosközy István nyomán –

Mehmed basa igazi török hadvezér volt, mindig cselvetésen, ravaszkodáson járt az esze. Hanem egyszer megjárta: Lugosi Ferenc, Csanád várkapitánya túljárt az eszén.

Csanád városa mellett átkelőrév volt a Maroson, ezért a basa mindenáron el akarta foglalni. Tudták már a kémektől, hogy Csanádot sem a természet, sem magas fal nem védelmezi. De azt még nem tudta, milyen vitéz katonák és milyen okos parasztok védelmezik a várat.

Amikor Lugosi Ferenc várkapitány meghallotta, hogy jön a török, mindent előkészített, hogy jól fogadja az ellenséget. Felállította az őrskéket, az ágyúkat pedig tüzelőállásba vontatta. Csak

kétszáz katonája volt, ezek is újonc parasztkatonák, mégsem hátrált meg. Az újonccokkal mindennap fegyvergyakorlatot tartott, a várba menekült parasztokat pedig segítő szolgálatra tanította.

Amikor mindent előkészített, várta a tengernyi ellenséget.

Olyan is volt a török hadsereg, mint a tenger, valósággal körülfolymta a várost. Mehmed basa erre-arra vonultatta a nagy sereget, abban bízott, hogy a magyarok megriadnak ettől a tenger néptől, és feladják a várat meg a várost. De ugyan elszámította magát, nem tudta megijeszteni a magyarokat.

Jól tudta Lugosi, hogy győzelemre nincs reménye, de legalább a lombját meg akarta tépdetni annak a hatalmas fának, amelyet gyökerestül ki nem dönthetett.

A basa fenyegetéssel kezdte, fenyegetőzött ezzel is, azzal is, mert először azt hitte, talán megrémülnek a magyarok, és mégis feladják a várat puskalövés nélkül.

Amikor látta, hogy a fenyegetésnek nincs foganatja, ostromállványokat építtetett, és erre felhúzatta a faltörő ágyúkat. A nagy ágyúk sok kárt tettek: rombolták a falakat, elpusztították a házakat, betörték az ajtókat és az ablakokat.

Amikor az ágyúgolyók a falakat lerombolták, a törökök rohamra indultak. Százával, ezrével indultak támadásra, de bizony véres fejjel futottak vissza a vár alól. A maroknyi őrség olyan vitézül harcolt, hogy a török nem tudott betörni a városba.

Hét napig folyt ezután az ostrom. Hullott a török, mint a falevél, de ha egy elesett, száz másik állt a helyébe. Nem úgy a magyaroknál, mert Lugosinak nem volt tartalék csapata.

A hetedik napon a várkapitány összehívta a katonákat, össze a várba menekült parasztokat, és így szólt hozzájuk:

– Vitéz bajtársaim s ti, derék parasztemberek! Büszke vagyok rátok, mert megtettétek, amit a becsület parancsol. Most azt kérdezitek tőlem, mi lesz ezután. Erre a kérdésre úgy felelek, ahogy katonához illik: holnap elsütjük minden ágyúnkat, kirohunk, és fegyverrel a kezünkben halunk meg. De ez a katona

szava, s itt mások is vannak. Ám szóljon közületek bárki, és fogadjuk meg a legokosabb tanácsot.

Tetszett a vitézeknek, de még inkább a parasztnak, hogy a várparancsnok tőlük kér tanácsot.

Egy darabig senki se mert szólni, aztán előlépett egy öreg parasztember, és így kezdte a szót:

– Már nagy tisztesség nekünk, hogy a várkapitány úr hallgat a szavunkra. Én csak azt mondom, kár addig meghalni, amíg élni is lehet. Mi, öregek, már meghalhatunk, de néhány fiatal, aki törökül is beszél, öltöztessünk fel az elesett törökök ruhájába, vegyüljenek el a törökök között, úgy talán megmaradnak. Teszem azt, a várkapitány úrért is kár lenne, aztán meg úgy beszél a török nyelvet, mint egy basa vagy bég.

Azt mondta erre a kapitány:

– Vitézek, én titeket soha el nem hagyok. Tudok én törökül, álruha is van itt elég, de az ilyen menekülést a katonai becsület meg nem engedi. Erről többet szó ne essék!

Azt mondja erre egy másik öreg:

– Megértjük mi a várkapitány urat, hogyne értenénk meg. De ugyan miért halna meg annyi ember életének virágjában? Inkább szökjünk meg innen éjjel, a török most nem lát éjszaka, mert nincsen holdvilág!

De már erre éljent kiáltott az egész legénység, a várkapitánynak is tetszett a tanács.

Mindjárt hozzá is fogtak az előkészülethez. Az ágyúkat rettenetesen megtöltötték lőporral, kénnel, és mindegyikhez hosszú gyújtózsínórt erősítettek. A lovak lábát ronggyal bekötötték, hogy ne dobogjanak a patájukkal, kémlelőket küldtek előre, s amikor egészen besötétedett, útnak indultak. Amikor a török táborhoz érkeztek, egyszerre iszonyú dördülés hallatszott, akkor robbantották fel a gyújtózsínórok az ágyúkat. A törökök azt hitték, hogy a magyarok éjszakai támadásra készülnek, ezért fegyveresen a város alá vonultak. Hajnalig őrizték az üres várost. Amikor

megvirradt, észrevették a törökök, hogy a magyarok elhagyták Csanádot, ami féltőjük volt, elvitték vagy megsemmisítették.

A basa haragjában üldözni akarta Lugosi csapatát, de az már messze járt, elérte Lippát, és onnan Erdélybe vonult.

VESZPRÉM VESZEDELME

– *Tinódi Sebestyén nyomán* –

Magas sziklákon, erős köveken állott Veszprém vára; ha bátor vitézek védelmezik, sohasem veszi be a török. De a vár kapitánya, Paksi János főhadnagy, csak a maga javát nézte, mindig a saját gazdasága körül járt, a várral nem törődött. Mindent a helyettesére, Vas Mihályra hagyott, az pedig nyúlszívű, gyáva ember volt.

A főhadnagy akkor is a gazdasága után járt, amikor a budai basa ostrom alá vette a várat. A budai basa, akit Kappan Alinak neveztek, mert herélt volt, felhúzatta az ágyúkat, és éjjel-nappal lövetett.

A vár katonái pedig, akiket senki sem lelkesített, és a katonai fegyelemre nem oktatott, fellázdak a porkoláb ellen. Összebeszéltek, hogy ők bizony nem viszik vásárra a bőrüket, azzal fogták a zászlót, és a várfokról lehajították, a kincstárat kirabolták, és elszöktek.

De résen állt a török is! Amikor ez a sok vitéz meg akart előlük szökni, ugyan megjárta, mert a kontyos lesből támadott. A gyáva árulók mind megfizettek: a pogány egyet se hagyott életben.

Vas Mihálynak olyan kevés katonája maradt, hogy már nem bízott a vár megtartásában. Tárgyalni kezdett az ellenséggel, és felajánlotta, hogy ha minden féltőjével elmehet a vár alól, ő bizony feladja a várat a török császárnak.

Hej, megörült ennek Ali basa! Mindjárt megígérte, hogyne ígérte volna meg, még hit alatt is fogadta, hogy Vas Mihályt és néhány katonáját bántódás nélkül elbocsátja.

El is bocsátotta. De titkon egy csapatot utána küldött, s bizony a törökök Vas Mihályt és a katonáit mindenből kifosztották, pénzétől, lovától mindegyiket megtisztították, aztán visszakísérték őket a basához.

Kappan Ali basa pedig kemény szóval, erős korholással így tanította Vas Mihályt:

– Látod, látod, mire visz a túlbuzgóság! De most már ne sajnáld, amit elvesztettél, mert többet adatok én annál. Adatok én neked török császári birtokot, egy szép szpahiságot.

Ezt ígérte a basa, és az lett belőle, hogy Vas Mihályt tömlöcbe záratta, és haláláig ott tartotta.

Így higgyetek a török szavának!

TEMESVÁR SIRALMAS ROMLÁSA

– *Istvánffy Miklós nyomán* –

A Temes folyó partján két szép város állott, az egyiket Szigetnek, a másikat a folyóról Temesvárnak nevezték. A városokat hatalmas vár védte, őrizte évszázadokon át: vízzel telt mély árok, nagy bástyák vették körül a falakat.

Csekély számú volt az őrség: amikor a török közeledett, Losonczi István várkapitánynak csak ezerháromszáz magyar, ötszáz spanyol, háromszáz cseh és száz német vitéze volt. Hogyan harcolhatna ekkora sereg százezer török ellen?

Losonczi István levelet küldött Ferdinánd királyhoz, megírta öfelségének, mekkora sereggel fenyegeti a török, és segítséget kért tőle. Hiszen kérhetett! Öfelsége szép levelet, íratott hívének, ígért

Magyar katonák a XVI. században
(Részlet a csikmenasági oltárképről, 1543)

a levélben segítséget, támogatást, de megmaradt az ígéretnél, mert semmit sem küldött Losonczinak.

Pedig a török egyre közeledett, és Ahmed basa akkora sejjel vette körül a várat, hogy a szem belefáradt, amíg végigtekintette.

Ekkor Losonczi István összehívta a vitézeket, és szép beszédet mondott nekik. A beszédét így fejezte be:

– Vitézek! Nem kell titeket sok szóval arra buzdítani, hogy régi

vitézsegetekre emlékezzetek, és ezt a várat mindhalálig védelmezzétek! Csak arra buzdítalak benneteket, hogy a törökök fenyegetésétől és fegyverétől meg ne rémüljete, hanem bátran küzdjete ellenük! Ti igazságos ügyért ragadtatok fegyvert, hiszen hazátokat védelmezzete, ők pedig zsákmányolni jönnek. Aki az igazságért harcol, annak biztos a győzelme!

Ezután Losonczi megeskette a vitézeket, hogy a várat mindhalálig védik, és soha az ellenségnek fel nem adják.

Ezalatt Ahmed basa felkészült az ostromra. Harminchat faltörő ágyút hozatott fel a vár ellen. Éjjel-nappal szünet nélkül lövette a falakat. Tizenhat-tizenhat ágyú küldte felváltva harmincfontos bombáit, mert a nappal beállított ágyúk éjjel is folyton lőttek, és célba találtak.

A hatalmas ágyúzás eredményes volt: a bombák nagy rést vágta a falba. Ekkor Ahmed basa kiadta a parancsot:

– Rohamra! Előre, előre!

De Losonczi nem hátrált meg, a védősereg élére állt, és azt kiáltotta:

– Utánam, vitézek!

Egyberoppant a két sereg, szörnyű vérontás támadt. A janicsárok bátran küzdöttek, de a magyar és a spanyol vitézekkel nem bírtak: véres fejjel meghátráltak. Csakhogy hátrálás közben egyszerre szembe találtak magukat Musztafa basával, akit nagy pocakja miatt az egész táborban debellának hívtak. Ez rájuk kiáltott.

– Aki hátrál, halál fia! Vissza, vissza!

A janicsárok két tűz közé kerültek. Már-már új rohamra indultak, amikor az egyik spanyol katona célba vette Musztafa basát, és durr! – mellbe lőtte. A janicsárok felkapták és hátravitték a sebesült basát, aztán még egy rohammal próbálkoztak, de amikor az sem járt sikerrel, végképpen visszavonultak.

Amikor a török elvonult, olyan csend támadt, mintha vége lenne az ostromnak. De Losonczi nem hagyta el őrhelyét, és a csapatok egy részét is őrségbe állította.

A spanyol csapat kapitánya, Diégo Mendoza, levetette páncél-ingét, hogy verejtékes testét megtörölgesse, s hát egy elrejtőzött janicsár egy golyóval szíven lőtte. Mintha a lelkét vették volna a spanyoloknak, Mendoza halála után elfogyott a bátorságuk.

Ahmed basa pedig tovább folytatta az ostromot. Újra megszólaltak a nagyágyúk, szóltak éjjel-nappal, törték a falakat, pusztították a házakat, rémítették az embereket.

Jól látta Losonczy István, hogy reménytelen a helyzet. Nem várt már segítséget a királytól sem, ezt írta neki:

„Míg élek, híven szolgálom Felségedet. Ha már eleget éltem, gondoskodjék Felséged szegény árváimról.”

Mégis volt egy halvány reménysugár. Losonczy magához szólította hűséges írődeákját, Földvári Istvánt, és azt mondta neki:

– Levelet viszel jó feleségemnek, Pekry Annának. Megírtam a levélben utolsó rendelkezésemet: azt kérem feleségemtől, adja el mindenét, fogadjon a pénzen katonákat, vásároljon élelmiszert és lőport, aminek híjával vagyunk.

Ahogy Pekry Anna a levelet megkapta, mindjárt minden vagyonát, ékszerét elzálogosította, a pénzen ötszáz gyalogoskatonát fogadott, szekerekre lőport és élelmiszert rakatott, és a sereget Tóth Mihály vezetésével útnak indította.

De a törökök figyelőket állítottak mindenfelé, meglesték, merre közelednek a szekerek, Tóth Mihály seregét megtámadták és szétverték. Az élelmiszer és a lőszer zsákmányul esett, a vitézek elhulltak vagy elmenekültek; most már Losonczinak semmi reménye sem maradt.

Ezalatt tovább folyt az ostrom. Éjjel-nappal szóltak az ágyúk, a vár falai mind a három oldalon egészen az alapokig leomlottak. A vitézek már csak a kapuboltozatok alatt találtak védelmet. De azért onnan is előtörték, ha a török bemerészkedett a várba.

Egyszer egy csauszcsapat lopakodott előre, hátha elfoglalhatná a vár piacát. De meglátta a törököt Pattantyús Balázs, aki néhány

vitézzel egy kapuboltozat alá húzódott. Ha meglátta, mindjárt elébe is szökött, és rákiáltott:

– Megállj, török, állj meg egy szóra!

A CSAUSZOK kapitánya pedig nagy büszkén a mellére csapott, és azt mondta:

– Engem Kubádnak hívnak!

– Engem meg Pattantyús Balázsnak! – volt a válasz.

Aztán már csak a fegyver beszélt: Pattantyús Balázs egy csapással levágta a török fejét.

De hiába a vitézség, hiába a személyes bátorság, annyi a török, mint a hangya, ha egy csapatot elvernek, tíz jön a helyébe.

Egyszer aztán a spanyolok és a németek megfélemeztek az esküről, összebeszéltek egymással, és azt mondták Losonczinak:

– Uram, kezdj tárgyalást a törökkel, mert mi tovább nem harcolunk!

Mit tehetett Losoncz? Eleget próbálta szép szóval is, fenyegetéssel is, de hiába: az idegenek nem akartak harcolni. Kénytelen volt meghallgatni Ahmed basa követeit.

A basa szabad elvonulást adott a vár védőinek. Ki-ki magával viheti, ami féltője van, s az életét sem fenyegeti veszedelem.

Ott állott a vár kapujában Szokoli Mehemed, mellette Kazim bég, hogy Losonczinak megadják a tiszteletet. Felállt már a janicsárok díszes sorfala is, az előtt vonulnak el a magyar vitézek.

Hiszen szép ez a tiszteletadás, de a janicsárok itt is, ott is kiragadják a vitézek kezéből a szép fegyvert, kezdik rabolni, fosztogatni az elvonulókat. Elnézte ezt addig Losoncz, míg kedves apródját, Tomory Endrét fosztani nem kezdték. De mikor az apród kezéből a kapitány aranyos páncélját és sisakját kiragadták, Losonczit is elhagyta a béketűrés, kirántotta a kardját, és ezt kiáltotta:

– Ez a török hűség! Fegyverre, barátaim!

Mindjárt fegyvert ragadtak a magyarok, de nem sokáig harcolhattak, mert a janicsárok éppen erre vártak: közrefogták és vágták a vonulókat, ahol érték.

Maga Losonczi két súlyos sebet kapott a viadalban. A janicsárok megragadták, és behurcolták Ahmed basa sátrába. Ott Losonczi azt mondta a basának:

– Eb a hited, török, megszegted a szavadat!

Ahmed basa pedig nagy haragra gerjedt, és Losonczit mindjárt lefejeztette.

MAKOVICA VÁRA

– *Mednyánszky Alajos nyomán* –

Élt Sáros megyében két hatalmas földesúr, az egyiket Szeredy Gáspárnak, a másikat Rákóczi Jánosnak hívták. Ezek az urak gyakran meglátogatták egymást. Ilyenkor nem volt se vége, se hossza a lakomának, mindig a hajnal vetette végét a mulatozásnak. Csakhogy Rákóczi János nemhiába járt olyan gyakran a makovicai várban! Arra fáj a foga, hogy a várat Szeredy Gáspártól megszerezze.

Egy mulatozás alkalmával Rákóczi uram addig itatta Szeredy Gáspárt, amíg egészen elázott. Akkor azt kérdezte tőle:

– Tudja-e kegyelmed, hogy én egykor tizenhatezer darab aranyat ígértem Makovica váráért? És hiszi-e, hogy ezt a summát még ma is megadom érte?

Azt felelte erre Szeredy Gáspár:

– Nono, barátomuram, még megbánhatná a dolgot, ha valóra venném az ajánlatot!

– Vegye, aminek akarja, de én készen állok a fizetésre.

– No, ha készen áll – mondotta Szeredy Gáspár –, hát készüljön fel még jobban! Eladom kegyelmednek Makovica várát, de csak úgy, ha olyan tizenhatezer aranyat hoz érte, amelyiknek minden darabját ugyanabban az esztendőben verték.

– Meglesz – mondotta Rákóczi.

Több szót nem is vesztegetett, hanem egy esztendő múlva megüzente Szeredynak, hogy együtt van már a tizenhatezer arany, s mind egyazon esztendőből.

A két úr Hosszúrét és Bártfa között találkozott egy szép mezőn. Rákóczi kíséretében fényes vitézek, szépen öltözött szolgák voltak, s ott állottak a mezőn a terhes lovak is, rajtuk az iszák, tele arannyal.

Mondta is Rákóczi nagy büszkeséggel:

– No, barátomuram, meghoztam a tizenhatezer aranyat.

– Hát hiszen majd meglássuk – mondta erre Szeredy. – De ha csak egy is akad közöttük, amelyik más évből való, nem adom ám a várat.

Jól van, asztalokat hozatnak, és az asztalokra kiöntik a rengeteg aranyat. Olyan fényesek voltak azok az asztalok, hogy a napsugár elsikult rajtuk.

Kezdi számlálni az aranyakat, Rákóczi uram mindjobban pöffeszkedik, Szeredy meg sápadozik. Számlálják, számlálják az aranyat, hát mind a tizenhatezer ugyanabból az évből való volt.

Amikor a végére értek, azt mondja Szeredy Gáspár:

– Győzött, barátomuram.

Ez volt az utolsó szava Szeredy Gáspárnak: abban a pillanatban holtan fordult le a székről.

A találkozás, a pénzszámlálás és a halál emlékét őrizi a kőszobor, amelyet azon a helyen Szeredy Gáspár lánya, Zsuzsánna emeltetett.

DRÉGELY VESZEDELME

– *Istvánffy Miklós nyomán* –

Két kapitánya volt Drégely várának: Szondi György és Békefalusi Gergely. Egyik sem gondolta, hogy már közel jár a török, Békefalusi Gergely még a várat is elhagyta, hazalátogatott, hadd lássa az övéit.

Ezalatt Ali basa tízezer katonával, négy nagy ágyúval és hat tarackkal úgy körülvette Drégelyt, hogy oda még a madár sem repülhetett be. De nemcsak körülvette, lövetni is kezdte: éjjel-nappal szóltak az ágyúk.

Szondi György pedig megesküdt, hogy a várat élete fogyáig védelmezi.

Amikor a falakon már nagy rések voltak, a torony is összedőlt, amely a vár kapuja fölött állott, mindenki a rohamot várta.

De Ali basa kímélte a katonáit, nem kívánta Szondi halálát sem, ezért magához szólította Márton papot, az orozfalvi lelkészt, és azt mondta neki:

– Eredj el Szondi várkapitányhoz, mondd meg neki, ezt üzenem: adja fel a várat, szabad elvonulást engedek neki is, vitézeinek is!

Felment Márton pap, kezdte kérlelni Szondit:

– Lásd, itt hiába áldozod fel az életedet. Kár volna ilyen nagy vitéznek a romok alá temetkezni. Fogadd el a basa ajánlatát, őrizd meg az életedet, őrizd meg a vitézeket! Mit szól a családod, mit az ő családjuk, ha itt elvesztek? Fogadjátok el a basa ajánlatát!

De Szondi nem hallgatott a papra. Azt mondta neki:

– Nem várom meg, míg Ali basa csalárd módon szolgaságba hurcol. Az én nyakamba nem vet láncot. Inkább akarok becsülettel meghalni, mint szégyennel életben maradni.

Szondi készen állott a halálra, készen állottak vitéztársai is, de

sajnálták a két énekes apródot, akik énekkel és lantpengetéssel sokszor elűzték a gondot, elfeledtették a veszedelmet. Hogy lehet-ne ezeket megmenteni? Szondi ennek is kieszelte a módját.

Előhozott két fiatal török foglyot, szép gyapjúruhával megajándékozta őket, aztán melléjük adta az énekes apródokat, és azt üzenete a basának:

– Ezt a két apródot neveld jó vitéznek, az én emlékezetemre! Megholt testemet pedig temesd el tisztességgel!

Márton pap elvezette a két apródot, el a török ifjakat is a basa táborába, át is adta Szondi György végső üzenetét.

Azt mondta erre a basa:

– Úgy lesz, ahogy kívánta.

Szondi György ezalatt minden katonai felszerelést, ezüst- és aranytárgyat összehordatott a vár előcsarnokába, és meggyújtott fáklyával lángot vetett alája. Azután az istállóba ment, ott legjobb harci paripáit lándzsával leszúrta, ne kerüljenek az ellenség kezébe.

Ezután összehívta a vitézeket, és azt mondta nekik:

– Jó vitézek, most búcsút veszünk egymástól. A szégyenletes fogság helyett a vitézhez illő halált választjuk. Az utolsó harcban bátran verekedjetek, mutassátok meg, mi a magyar becsület! Utánam, vitézek!

Azzal Szondi György maroknyi népével kirohant a várból, és vágta, aprította a törököt. Egyszerre egy golyó a térdébe fúródott, ekkor fél térdre rogyott, de tovább vívott. Végül távolról, puskagolyóval pusztították el: a janicsárok sortüzet adtak rá, s ekkor több golyótól találva hátrarogyott.

Ali basa megtartotta az ígérését. Szondi György holttestét felkerestette, és ahogy Tinódi Sebestyén versében írta: „Mint oly vitéz embörtl, nagy szépen temetteté.”

– *Horváth Mihály nyomán* –

A két egri várkapitány, Dobó István és Mecssey István felkészült az ostromra, a várat megerősítették, élelmiszerrel, lőporral ellátták, és mindenfelé üzenetet küldtek: katonát és mesterembert kértek a megyétől, az uraktól meg a főpapoktól.

De még jóformán elő sem készülhettek, már ott volt a török, akkora haddal, mint a sáskaraj. Amikor Ali basa, a törökök büszke vezére a várat meglátta, azt mondta:

– Ez a gyöngé akol nem tartóztatja fel a seregemet.

Mindjárt be is mutatta a sereg erejét: felhúzta a nagy ágyúkat, és félmázsás bombákkal lőtte a falakat.

Dobó Istvánnak csak kilenc tüzére volt, de azért bátran felelt a török ágyúknak. Tehette, mert Bornemissza Gergely hadnagy olyan tüzéretet nevelt a parasztfiúkból, hogy mindig célba találtak.

De célba találtak a törökök ágyúi is. Dőltek a várfalak, pusztultak a házak, hullottak az emberek.

Dobó minden éjjel betömte a réseket, földdel töltött kasokkal, gerendákkal megerősítette a falakat. A házak tetejét leszedte, nehogy kigyúljanak az épületek, a takarmányt pedig vizes tehénbőrrel takartatta le.

Amikor Ali basa látta, hogy Eger vára mégsem gyöngé akol, hirtelen köpönyeget fordított, és ígéretessel, levelekkel, csalogatással akarta megvenni a várat.

Csakhogy Dobó István ezt a fegyvert is jól ismerte, idejében védekezett is ellene. A vitézeket szent fogadással megeskette, hogy a várat életük fogytáig védelmézik, a török ígéretését soha meg nem hallgatják.

Azt is kimondta, hogy aki a „feladás” szót kiejti, saját halálos ítéletét pecsételi meg. Megmutatta a töröknek is, hogy mindenre

elszánta magát: a vár falára két kopja közé fekete koporsót függesztett.

De Ali basa mégis megpróbálkozott: először leveleket küldött a várba. Az első levélben szabad elvonulást ígért – Dobó a levél hozóját börtönbe vettette. A második levelet magyar küldönc hozta: Sály Endre, aki Arszlán basa foglya volt. Ezt a levelet Dobó megfüstöltette, úgyhogy egy része el is égett; ami megmaradt, azt Sály Endrével megetette.

A ravasz török a tiszteket is megkörnyékezte. Akadt is egy áruló: Hegedűs István néhány társával a vár feladására készült. Szerencsére kisült az árulás terve. Dobó szigorú törvényt ült: Hegedűs hadnagyot a vár piacán kivégezték, társainak pedig a fülét levágták.

Most már újra ágyúzni és rohamozni kezdett a török. Pusztított, gyilkolt eleget, de az egri védőket meg nem törhette. Pedig október elején nagy szerencsétlenség történt: a főtemplomban elhelyezett löpor felrobbant, Nagy Pál nyolc vitézével ott pusztult, a várfal egy része leomlott, és két szárazmalom is összedőlt.

A török aknákat ásott a falak alá – ellenaknákkal hiúsították meg a tervét; hatalmas farakást készített a falakkal szemben – Bornemissza Gergely gyűjtőhordókkal és tüzes kerekkel gyűjtötte fel a rakást.

Végre október közepén döntő ütközetre készül a török. Egyszerre támad minden oldalról, létrát támaszt a falnak, befurakodik a résen, felmászik a kőomladékon, mintha ezer karja volna, s mindegyikben ártó fegyver.

A Bolyky-bástyát Arszlán, a fehérvári basa támadja. Katonái már több ponton kitűzik a zászlót, amikor Bornemissza, Zoltay és Fügedy hadnagy ellentámadást indít, és lesöpri a törököt a falakról.

Maga Ali basa a tömlőcbástyánál vezeti az ostromot, a törökök ezrei rohannak a falakra, de ott Dobó és vitézei szembeszállnak velük. Még az asszonyok is harcolnak: forró vizet, szurkot

Eger vára 1617-ben

(Hufnagel György metszete. A latin nyelvű felirat fordítása: Eger, Felső-Magyarország legerősebb vára, melyet a török gyakran megrohant, végül III. Mohamed alatt megostromolt és elfoglalt)

öntenek az előrenyomuló törökökre, majd égő üszöggel támadnak azokra, akik a bástyára feljutottak.

– Csak még egy óráig tartsatok ki! – kiáltja Dobó, ezt a jelszót hangoztatja az egész magyar tábor.

És valóban: Mekcsey is visszaveri a janicsárok rohamát, akik az Ókapu felől támadnak. Vége az ostromnak, minden ponton visszaverték a támadókat: Eger felszabadult!

Az agák és a csauszok még egy rohamra buzdítják a harcosokat, de a janicsárok azt mondják erre:

– Isten ellen nem támadunk, márpedig Isten a magyarok mellett harcol.

Elvonult a vert had, mint az éhes farkasfalka, acsarkodva, egymásra is morogva. A vezérek szidták egymást, a katonák meg a vezéreket becsmérelték, mert mindenkinek porba esett a pecsenyéje.

A szép egri vár szinte romokban hevert, a falakat annyira megrongálta az ágyúzás, hogy akár lóháton is fel lehetett nyargalni a várba. Háromszáz derék magyar vitéz áldozta életét a harcban, s hány asszony, lány és gyermek hullt el az ágyútűzben!

Gyász és szomorúság keveredett a dicsőséggel, mert Eger katonasága és népe a vitézség példája lett az egész országban. Az egri ostrom óta mondják az igazi nagy vitézről: ez is kivívta az egri nevet.

A SZEGEDI VESZEDELEM

– *Tinódi Sebestyén nyomán* –

Amikor Szolimán császár Budát elfoglalta, Szegedet is megerősítette, a Tisza mellé szép kővárat rakatott. 1552-ben már sok török gyült oda, és Szeged városában olyan békességben éltek, mint a hazájukban.

De Tóth Mihály, aki azelőtt Szeged városának főbírája volt, és később Debrecenben nagy szegénységben élt, bosszút akart állni a törökön, és jó hit alatt tanácskozni kezdett a szegedi magyarokkal. Élt akkor Szegeden hétszáz magyar halász, s az mind készen állott rá, hogy egy-egy törökkel megívjon.

Ekkor Tóth Mihály a hajdúkat is megnyerte, és ötezer hajdúval készült Szeged megvételére.

Nemsokára a szegediek hírt adtak, hogy mindnyájan készen állanak, itt az ideje a támadásnak.

Tóth Mihály se késlekedett, négyszáz hajdúval és a városbeliekkel a kaput megrohanta. A kaput betörték, ötezer hajdú berohant a városba, és kezdte a törököt aprítani.

A törökök semmitől se tartottak, egy ingben aludtak, míg fel nem verték őket. Maga Héder bég is egy ingben menekült fel a várba. De fiát a hajdúk elfogták, egy agát levágtak, és sok fő törököt elpusztítottak.

Ezután a hajdúk a holttestekből két magas halmot raktak, és mindjárt hozzáfogtak a fosztogatáshoz. Mi kincset, gazdagságot találtak! Vitézi lovakat, gazdag lószerszámot, aranyforintot, ezüst török pénzt, aranyos szablyát, sok szép drága bársonyt annyit összeszedtek, hogy sokat. De nem hagyták ott az állatokat se. Elkötötték az ökröket, a lovakat, elhajtották a juhokat, utána meg előhozták a boroshordókat, és itták a jó baranyai s a somogyi borokat. Ahogy ittak, egyre nőtt a bátorságuk, és azt kezdték kiáltozni:

– Egyet iszunk, és Szeged várát is bevesszük!

De az egyik hadnagy, Horvát Ferenc nem itta el az eszét, és azt mondta a hajdúknak:

– Jobb volna, ha ez a had innen eltávozna, a szép nyereséggel most hazaindulna. Mert a török sem aluszik, és a császár a kárért nagy bosszút áll.

Megszólal az egyik fogoly török is:

– Ezt a várat a császár a maga kincsesládájából rakatta, ha ennek a veszedelmét hallja, bizton megsegéli. Azért jobb nektek, magyarok, innen továbblépni, hogyha nem akartok ti mind itt elveszni!

De lehet-e szót ejteni a kapatos hajdúval? Az még a tüzes ördögtől sem fél, nemhogy a török császártól. Azt mondták csak azért is:

– Most már Nándorfehérvárig megyünk!

Azzal nagy vigan tovább ittak-ettek.

Egyszer csak futnak be a pásztorok.

– Itt a török!

Itt volt bizony: a budai Ali basa jött meg hatalmas sereggel, de vele tartott az esztergomi, a pécsi és a székesfehérvári bég serege is.

Most már a hajdúk is abbahagyták az ivást, a város végén felsorakoztak, két tarackot elővontattak, a két szárnyra a huszárokat állították, aztán nagy „Jézus! Jézus!” kiáltással a törököket megrohanták.

A sok dob pergett, a trombita harsogott, a „Jézus!” és az „Alláh!” kiáltás az égig hangzott, és a két sereg kétszer is összecsapott. A hajdúk már megközelítették a törökök szekértáborát, de a janicsárok olyan erősen tüzeltek, hogy oda betörni nem tudtak.

Amikor a török látta a hajdúság erejét, másképpen akarta megtörni az ellenséget. Ali basa kiválasztott tizenhat jeles vitézt, és ezeket egyenesen a zászlótartó ellen küldte.

A tizenhat vitéz a hajdúk közé vágott, és addig verekedett, míg az egyik a zászlótartót levágta, és a király zászlóját a hajdúktól elragadta.

Amikor a hajdúk látták, hogy a zászló elesett, elvesztették a bátorságukat, és futásnak eredtek. A Tisza folyó mellett menekültek, de a török négyszáz hajdút ott bekerített, s mind le is vágta őket. Csak azok menekültek meg, akik egy-egy kéve nád alatt a folyón átúsztak.

Ezután a török sereg betört a városba, és akit ott elől-hátul talált, mind levágta. A hajdúk holttestét megcsonkították: a holtaknak orrát levágták, ötezer orrot és sok zászlót küldtek Szegedről a török császárnak.

De négyszáz hajdú külön portyázott, és Nagy Bálint hadnagy vezetésével Kászon basa hadával megütközött. Nagy erős csata folyt, és a hajdúk egyre biztatták magukat és egymást:

~ No hozzá! No hozzá!

Hozzá is láttak alaposan, Kászon basa törökjeit aprították bátran.

Végre a basa elmenekült a csatatérről, alig néhány vitéze követte, azok is sebesültek voltak. A hajdúk pedig két szekeret török fejekkel megraktak, sok kincssel megrakodtak, és Szeged felé visszaindultak.

Már Szeged alsó végén, a füzesben jártak, amikor egy halászra találtak, s az elmondta, hogy a várost visszavette a török, a hajdúk pedig elvesztek a csatában. Elbúsul erre a hírre a hadnagy, és azt mondja a csapatnak:

– Ím, mit hallok, atyámfiai: a török visszavette a várost, mármost keljünk át a Tiszán, vigyük el, amit nyertünk, amíg szépen vagyunk!

De a hajdúk nem akartak indulni. Suttogni kezdtek egymás közt, mind azt mondogatták:

– Lám, a beste lélek megijedt!

Amíg ezen tanácskoztak, a török kirohant a városból, és megtámadta őket.

Hullottak a magyarok, mint a falevél, végül jó Nagy Bálint hadnagy csak huszadmagával maradt. Akkor azt kiáltotta a hadnagy a hajdúknak:

– Utánam, atyámfiai! Irány a Tisza!

Átvágták magukat, és a Tiszán átúsztattak, úgy menekülhettek meg.

Már a szegedi veszedelem nagy példa: balgatag a hajdú, mert vitézül harcol, de azután fejébe száll a dicsőség, fejébe száll a bor is, és amiatt mindenét, de még az életét is elveszíti.

ÁROKHÁTI LŐRINC TRÉFÁJA

– *Tompa Mihály nyomán* –

Nagy tréfamester volt Árokháti Lőrinc, a szécsényi vár kapitánya. Még akkor is vidáman tréfálkozott, amikor híre járt, hogy közeledik Ali basa, és minden várat elpusztít, amit útjában talál.

– No, az én váramat nem pusztítja el – mondta Árokháti Lőrinc, pedig Szécsény vára ugyan roskatag volt, s alig néhány katona lézengett benne.

Ali basa nem vette tréfára a dolgot, ott termett a vár alatt, körülvette hatalmas seregével, és felhúzatta a nagy ágyúkat.

Sokáig ágyúzni nem kellett: az újoncok mind megszöktek a várból, a többiek is azt nézték, merre bújhatnának el. Ha nem restellik, még az egérlyukba is bebújtak volna.

De Árokháti régi katonái bátran kitartottak a vezér mellett. Kevesen voltak, mégis azt mondták a kapitánynak:

– Kitartunk, kapitány úr, ha belepusztulunk is. Elhullt a férge-se, elmenekült a gyávája, mi nem hagyjuk a kapitány urat.

– Jól van, jól, édes fiaim – mondta Árokháti –, de most már én kérdem: ugyan mire való a felesleges vérpazarlás? Ezt a várat meg nem tarthatjuk, de az életünket jobb időkre megőrizzük. Addig is csinálunk egy jó tréfát.

Tetszett ez a beszéd a katonáknak, de nem tudták kitalálni, miféle tréfára gondol a kapitány.

Árokháti pedig a csillagtalán, sötét éjszakában úgy elvonult a várból egy titkos ösvényen, hogy a török semmit sem vett észre.

Másnap reggel Ali ismét löveti a várat – hát senki sem lő vissza. Még jobban ágyúztat – még nagyobb a csendesség. Végre rohamra indítja a janicsárokat, azok nagy kiáltozással rohannak a vár piaca felé. De ott már egy sereg várta őket! Nosza, tüzet adnak rá, aztán neki a karddal meg a puskával!

Hát ahogy rohan a sok török, egyszer csak észreveszi, hogy az

ellenség egyet sem mozdul. Persze hogy nem: Árokháti madár-ijesztőket állított velük szembe. Karóra, lándzsára ruhát, rongyot kötöztetett, ez volt a magyar sereg, erre lövöldöztek a janicsárok.

Felvonult ekkor díszes kísérettel Ali basa is, hogy a győzelem tanúja legyen. Ugyan elképedt, amikor az ellenséget meglátta. Alig hitt a szemének, hogy egy hitvány gyaur őt így megtréfálhatta. Nagy haragjában ezt mondta:

– Ha ezt az Árokhátit megfoghatom, tüstént kifordítom a bőreből!

De hiába fenyegetőzött, a magyar csapat ekkor már a hetedik határban járt, a török bottal üthette a nyomát.

SZENTIVÁNY VESZEDELME

– *Orbán Balázs nyomán* –

Amikor Szentivány község lakói meghallották, hogy Ali basa Erdélybe betört, mind azon törték a fejüket, ugyan hova, merre meneküljenek. Ott a közelben sem vár, sem barlang nem volt, ezért úgy határoztak, hogy a templom kökerítését megerősítik, minden féltőjüket a templomkertbe hordják, és ott védekeznek a pogány ellen.

Volt Szentiványnak egy derék papja, aki a haditudományhoz is értett, élt török fogságban is – őt tették meg vezérnek.

A pap járőröket küldött a török elé, nehogy váratlanul rajtaüssön a falun. Az egyik járőr megtámadta Ali basa portyázó csapatát, három törököt lekaszabolt, a többit pedig megszalasztotta.

Ali basa majd kiugrott a bőreből haragjában, amikor meghalotta, hogy az ő katonáit amolyan falusi katonák megugrasztották. Haragjában az ágyúkat egy dombra felhúzatta, és lövetni kezdte a templom kökerítését.

Dőlt, romladozott a kerítés, pusztult a falu népe. Ha ez így tart tovább, az ágyúk mindent elpusztítanak.

Amikor a pap látta, hogy itt már védekezni nem lehet, azt mondta a híveinek:

– Jó híveim! Fussatok a templomba, én pedig kimegyek a török basához, hátha békét szerezhettek!

Azzal kiment egyedül a törökök közé. Tehette, mert amikor fogságba került, évekig tanította Ali basát a magyar nyelvre. Bízott benne, hogy erről a basa sem feledkezett meg.

Amikor a basa elé vezették, azt mondta neki:

– Kegyelmes basa! Egykor én oktattalak a magyar nyelvre. Most irgalmasságra kérlek téged, irgalmazz, kegyelmezz az én híveimnek!

Mondta a basa nagy haraggal:

– Irgalom és kegyelem teneked, amiért egykor tanítottál. De nincs irgalom, nincs kegyelem a híveidnek!

– No, ha nekik nincs, nekem se legyen – mondta a pap, azzal visszatért a hívei közé.

A pap szavai a basát még jobban felháborították. Nem kell neki a basa kegyelme? Hát ismerje meg a basa bosszúját!

Még erősebben lövetni kezdte a templomkertet, aztán a templomot, végül pedig rohamra küldte a janicsárokat. Olyan erővel támadott a török, hogy egy magyarra száz fegyveres pogány jutott.

Ott állott a pap, ott állott az elsők között, szóval bátorította, karddal segítette a híveit.

Senki sem kért, senki sem adott kegyelmet: Szentivány egész népét kardélre hányta a török.

Az elesetteket a templom előtti dombon temették el. Emléküket az a kőtábla örökíti meg, amelyet az új templom falára erősítettek.

ARSLÁN BASA ÁGYÚJA

– *Istvánffy Miklós nyomán* –

Salgó vára olyan magas hegyen állt, hogy még a madár is elfáradt, amíg oda felszállott. Volt abban a várban katonai erő, hadi felszerelés éppen elegendő, de mindez nem sokat ért, mert Ságivári Simon várkapitány nem konyított a hadi tudományhoz.

Amikor Arszlán basa nagy seregével a vár alá érkezett, a katonák csak nevelték az igyekezetét. Ugyan hogy jön majd fel a meredek hegyen? És ha feljönne is, tán a hátán hozza fel az ágyút, hogy a vár falát lerombolja?

Ezen töprengett Arszlán basa is. Ágyú nélkül nem foghatott hozzá az ostromhoz, ágyút pedig nem tudott a meredek hegyre felvontatni. No, ha nem, addig töprengett, míg ravasz tervet koholt.

A furfangos basa egy nagy fát kivágatott, törzsét két kerékre rakatta, és azt a furcsa „ágyút” a várral szomszédos hegy tetejére húzatta. Hat pár ökröt fogatott a fatörzs elé, hadd lássák a várbeliek, hogy nehéz, nagy ágyút vontatnak. A parasztok pedig a basa parancsára erősen biztatták az ökröket, hadd hallják a várbeliek, milyen biztatás kell a marhának.

A basa tervének a szerencse is kedvezett. Aznap az éjszakai eső nedvességétől sűrű köd szállt a levegőbe, és ez elvette a kilátást. Ezért a várbeliek lépre mentek: azt hitték, hogy az a fatörzs a hegy tetején a törökök félelmes ágyúja.

Még jobban megrémültek, amikor Arszlán basa lovasai a vár alá vágattak, és magyarul ezt kiáltották:

– Itt az ágyú! Itt az ágyú! Adjátok meg magatokat kegyelemre! Kegyelem annak, aki megadja magát!

A fatörzs-ágyútól, a fenyegető kiáltozástól úgy megrémültek a

katonák, úgy megrémült a parancsnok is, hogy a várat egy puska-lövés nélkül feladták.

Amikor pedig kisült, hogy Ságivári uram a fatörzset ágyú-nak nézte, és előle kifutott a várból, az egész vitézlő rend ki-kacagta.

A NAGYIDAI CIGÁNYOK

– *Tóth Béla nyomán* –

Nagyida várát két testvér örökölte: Perényi Mihálynak hívták az idősebbet, Perényi Ferenc volt a fiatalabb.

Élhetek volna békekészenben is, de nem tették, mert sehogy sem tudtak a birtokon megosztózni.

Addig-addig civódtak egymással, míg egyszer Perényi Mihály vadászni ment, s amikor hazatért, zárva találta a vár kapuját. Zörgetett rajta, de ugyan hiába. Végre az öccse megunt a sok zörgetést, felment a sánc tetejére, és onnan lekiáltott:

– Hej, bátyám, édes bátyám, fel is út, le is út, én azt mondom! Mert mától fogva ez a vár az enyém, keress magadnak egyebütt szállást!

Hej, megharagudott erre a szóra Perényi Mihály, de rettenete-sen! Még hogy őt a vagyonból így kisémmizzék! No de végén csattan az ostor!

Ment egyenesen Ferdinánd király udvarába, ott kezdett szol-gálni, aztán német segítséggel ostrom alá vette a várat. Maga Puchheim generális vezette a hadakat.

Hiszen vezethette, mert időközben Perényi Ferenc a várat úgy megerősítette, hogy csak nevetett az ostromlókon. Amikor a németek löni kezdték a falakat, olyan sortüzet kaptak, hogy nem győzték a fejüket kapkodni. Ugyan kik tüzeltek úgy, mint az

ördögök? Azok bizony Perényi Ferenc cigányai voltak, akik úgy pufogtattak a puskával, hogy a vár is rengett belé.

Addig-addig pufogtattak, míg a német megunt az ostromot. Pucheim generális parancsot adott a visszavonulásra, s hiába tiltakozott Perényi Mihály, a sereg felsorakozott és elindult.

Amikor a cigányok meglátták, hogy fut a német, mind kigyültek a sánc tetejére, rázták az öklüket, és tele torokból ezt kiáltották:

– Fuss, német, mert futhatsz, de ha a puska porunk el nem fogy, bizony itt maradtál volna!

Meghallják a fenyegetést Perényi Mihály katonái, és mindjárt jelentik a németeknek, hogy mit kiabálnak a cigányok.

Erre Pucheim generális megfordította a sereget, visszavezényelte a katonákat, és rohamot indított a vár ellen.

Mit tehettek a cigányok? Most már ők futottak volna a német elől, ha lett volna hova! Pucheim generális annyira szégyellte, hogy a cigányok megijesztették, hogy a vár védőit mind egy szálíg levágatta.

A KOMONDOR

– *Dugonics András nyomán* –

A királyok, a fejedelmek és a császárok egymással is, a néppel is mindig hadakoznak, mert mindegyik uralkodni akar a maga népe fölött is, idegen népek fölött is.

De V. Károly császár nem érte be azzal, hogy az emberek felett uralkodott, az állatoknak is megmutatta a hatalmát. Különösen a kutyákat szerette dresszírozni, mert az alázatos és hű állatok között még jobban érezte, hogy ő milyen hatalmas. Ha csak kutya kellett, az termett mindenütt elég, a császár pedig minden ország-

ból hozatott más- és másfajta kutyákat. Magyarországról egy hatalmas komondort küldtek neki.

Egyszer a császár egy vesszőt vett a kezébe, és bement a kutyák közé.

A kisebb kutyákat egymás után megütötte, aztán megsimogatta a vesszővel. Lám, hogy engednek neki! Az ütést eltűrték, a simogatásért meg alázatosan csóválták a farkukat.

Odaér a császár a magyar komondorhoz, arra is rá akar vágni a vesszővel.

Amikor a komondor a vesszőt meglátja, a suhintást meghallja, vicsorítja a fogát, és úgy nekiugrik őfelségének, hogy a császár tisztességgel szólva – a hátsó felére esik, alig bír feltápászkodni.

Ahogy nagy nehezen feltápászkodik, mondja nagy keservesen:

– Minden kutyával azt tehetem, amit én akarok, de a magyarral csak azt, amit ő akar.

Híre járt a komondorhistoriának szerte a világon. Eljutott a hír hozzánk, Magyarországra is. Amikor a magyarok meghallották, jót nevettek rajta, és azt mondták:

– Megtanulhatta a császár, hogy magyarnak a kutyája se örömet vereti magát.

ZUNIGA

– *J. Gebhardt nyomán* –

Szárnyon jár a rossz hír, a mohácsi csatavesztés híre is hamar elérkezett a nyugati országokba. Megijedtek az uralkodók, de még a pápa úr is, hogy a pogány az egész kereszténységet elpusztítja. Ezért nyugatról segítő csapatokat küldtek Magyarország védelmére, saját országuk biztosítására.

Ekkor érkezett Magyarországra Alonso de Zuniga, a spanyol

nép nagy hírű hőse. Nem érkezett egyedül, spanyol vitézek egész csapata követte.

Vitézül harcolt Zuniga a török ellen, vitézül harcolt a többi spanyol katona is, nem csoda, ha erősen összebarátkoztak a magyar vitézekkel.

A sok jó cimbora között is feltűnt Zuniga vitéznek Revistey Andor, a legbátrabb magyar harcos és a legderekasabb pajtás. A két ifjú annyira megszerette egymást, hogy örök barátságot fogadott.

Amikor V. Károly császár a segítő csapatokat visszavonta, Zuniga vitéznek is vissza kellett térnie hazájába. Elérkezett hát a búcsúzás pillanata, és ekkor Zuniga azt mondta Revisteynek:

– No, pajtás, mi ebben az életben egymást többet nem látjuk. Ha meghalunk, senki sem őrzi barátságunk emlékét, pedig ez olyan igaz és erős barátság, amelynek párja nincsen. Nincs az egész világon. Mármint azt mondom, adjunk egymásnak olyan emléktárgyat, amit életünk végéig megőrizünk, az utódainknak hagyunk, hogy ők is szívükbe vessék a mi barátságunk emlékét.

– Legyen úgy, ahogy mondod – felelte Revistey, azzal elővett egy gyűrűt, amit addig a nyakában viselt. Felmutatta a gyűrűt, és azt mondta Zunigának:

– Ez a gyűrű a hűség gyűrűje. Aki a szíven viseli, azt a felesége soha el nem hagyja, élete végéig hűséges lesz hozzá. Vedd ezt a gyűrűt, és viseld a szíved fölött, ezt tegye a fiad és az unokád is!

Zuniga vitéz pedig előhozatta mór pengéjű kardját, és azt mondta a barátjának:

– Vedd ezt a kardot! Aki ezt kirántja, hogy vele családját, hazáját megvédelmezze, bizonyosan levágja az ellenséget. Viseld a kardot a derekadra kötve, ezt tegye a fiad és az unokád is!

Még egyszer megölelték, megcsókolták egymást, azután elváltak: Revistey keletre, Zuniga nyugat felé lovagolt.

Revistey Andor a kardot barátja nevére Zunigának nevezte el, és sok ellenséget levágott vele. Később fia, majd unokája aprította

a pogányt a Zunigával, végül az utolsó Revisteyt egy keresztényből lett pogány, egy renegát törbe csalta, és meggyilkolta. Ekkor Zuniga vitéz kardjának is nyoma veszett, de emlékét híven őrzi a hagyomány.

SZÉKELYTÁMAD, SZÉKELYBÁNJA

– *Köváry László nyomán* –

Amikor János Zsigmond erdélyi fejedelem a székelyek jogait csorbítani kezdte, úgy felzúdult a székelység, mint a megzavart méhkas. Hát még mikor a fejedelem a szabad sóhordás jogát elvette! Ez már akkora sérelem volt, hogy a székely falvak mind felkeltek, csak úgy sereglett a nép a faluházára, onnan ki a nagy útra: megindult a székelység a fejedelem ellen.

Hiszen a fejedelem ellen indultak, de a nagy tömeg útközben is gyújtogatott, pusztított és rabolt. Feldúlta akkor a székelység Gernyeszeg, Görgény és Koronka községet.

De már ezt nem tűrte a fejedelem! János Zsigmond parancsot adott, és nagy sereg indult a székelyek ellen.

Marosvásárhely közelében a fejedelem katonái rátaláltak a felkelő székelyekre, mindjárt meg is támadták őket. Egyberopant a két sereg, ölte, vágta, gyilkolta egymást a székely és a magyar, patakokban folyt a vér a mezőn.

Amikor a testvérharcnak vége lett, a fejedelem serege maradt a győztes – a székelyek futásban kerestek menedéket.

Ekkor árulás történt: a menekülők kiadták a fejedelemnek Nagy Györgyöt és Gyepesi Ambrus hadnagyot, csak hogy magukat megmenthessék.

János Zsigmond fejedelem kegyetlen halállal büntette a hadnagyokat: mind a kettőt karóba húzatta.

Elfogták a felkelés minden vezetőjét, azok bizony évekig börtönben sínylődtek, de a fejedelem bosszúja még ezzel sem lakott jól. János Zsigmond fejedelem törvénybe iktatta a székelyek büntetését, és megparancsolta, hogy ennek emlékezetére a székelység két erős várat építsen. A székelyek csúfságára a várakat így nevezte el: *Székelytámad. Székelybánja.*

Nem sokáig tűrte a székelység ezt a csúfságot, rövid idő múlva mind a két várat romba döntötte.

A GYŐRI SZEKERESEK

– *Verancsics Antal nyomán* –

Békés, jámbor emberek voltak a győri szekeresgazdák, szívesen mentek fuvarba, ellátták a gazdaságot is, de a háborúságot nem kedvelték. Akármilyen békések voltak, akármennyire kerülték a háborúságot, egyszer mégis úgy megszalasztották a törököt, hogy a lába sem érte a földet.

Fegyver nélkül, csak egy fejszével indultak a szekeresek, mentek fáért a Bakonyba. Szokás szerint együtt indultak, mert mindenképpen jobb csapatosan járni. Meg aztán sok fát kellett hozni: Győr városát és várát ők látták el tüzelővel.

Megindultak a lovak szép lépésben, s halad a száz győri szekér csendes békességben.

Nem is sejtik a szekeresek, hogy a fák mögül, a bokrok közül vizsga szemek lesik, ki jár a nagy úton.

Hogyne lesnék, amikor Ozlam, a budai basa ostrom alá vette Palota várát, és kiadta a szigorú parancsot:

– Megfigyelőket állítsatok mindenfelé! Ha gyaur csapatok közelednek, mindjárt jelentsétek!

Figyelte is a török az utakat, hogy a szeme majd kiesett.

Hát az egyik őr meglátja, hogy közelednek a győri szekerek. Kezdi számolni: kilett egészen százig!

Hej, futott, vágatott az őr a basához, és jelentette:

– Jaj, basa úr, nagy ám a baj! Száz szekéren jön a magyar Győr felől!

Ozlam basa, aki ötezer vitézzel és tíz ágyúval ostromolta Palota várát, rettenetesen megijedt. Még hogy száz szekéren jön az ellenség! Alig várta, hogy besötétedjék, szép csendesen elvonult a vár alól, otthagya prédának a sok löszert, ágyút és felszerelést.

Így kergették el a győri szekeresek Palota alól a törököt.

ZRÍNYI GYÖRGY ÉS WALLENSTEIN

– *Pethő Gergely nyomán* –

Az ifjú Zrínyi György ezer jó lovassal szolgált Ferdinánd királyt, és sok dicsőséget szerzett magának, de még királyának is. Mégsem becsülték érdemei szerint, mert a hadak fővezére, Wallenstein csak kerülgette az ellenséget, ütközni nem szeretett. Zrínyi pedig tüzesvérű verekedő katona volt, nem sokra tartotta az olyan vezért, aki meneteléssel fárasztja az ellenséget. Ahogy Pethő Gergely, a kor krónikása írta: „Wallenstein igen szép haddal mindennütt nyomában van Mansfeldnek, s meg is verhette volna, ha akarta volna. De egyik varjú a másiknak nem vájja ki a szemét.”

Amikor Palánka alatt, Zólyom vármegyében Zrínyi a törökkel megütközött, egy török basát ő maga vágott le. A levágott fővel odalovagolt Wallenstein sátrához, és azt mondta a vezérnek:

– Íme, így kell a császár ellenségét levágni és győzelmet szerezni.

-- Láttam én már -- mondta erre Wallenstein -- több levágott török fejet is.

– Talán többet láttál, de többet nem vágta! – felelte erre Zrínyi. Ezzel a válasszal végképpen maga ellen haragította Wallensteint. A fővezér Zrínyit a Vág vonalához rendelte, ahol csak a védekezés volt a feladata.

Zrínyi György ott megbetegedett, és kora ifjúságában, huszonnyolc éves korában meghalt. Járványos betegség pusztította el, de a közhit azt tartotta, hogy a járványnak Wallenstein a neve, mert ő étette meg mérgezett retekkel.

AZ ARANYTYÚK

– *Szigetvári népmonda nyomán* –

Amikor a török közeledett, Zrínyi Miklós elrendelte, hogy szigetváron erős várat építsenek.

Hozzá is fogtak a munkához, hordták a követ, döngölték a földet, de a várfal sehogy se akart összeállni – mindig leomlott.

Azt mondja az egyik katona:

– Ide hallgassanak, emberek! Így a vár falát soha fel nem építik. Azt másképpen kell kezdeni.

– Hát hogyan kell? – kérdezték tőle a többiek.

– Akkor áll össze a téglá, ha a falba beépítik az aranytyúkot – felelte a katona.

Erre Zrínyi kiadta a parancsot, hogy mindenki keresse az aranytyúkot.

Kereste is mindenki, látástól vakulásig keresték, végül meg is találták.

No, ha megtalálták, mindjárt megfogták, és a vár déli falába befalazták.

Ettől fogva úgy ment az építkezés, mint a karikacsapás. A várfal szépen emelkedett, többé nem dőlt össze.

Az aranytyúk meg tojni kezdett. Gyűltek a tojások a várfal aljában, s most már a tojásokat kereste mindenki. Azért van most a várfal oldalában az a sok lyuk, mert azóta is keresik az aranytojásokat, de eddig még egyet se találtak.

ZRÍNYI MIKLÓS, A SZIGETVÁRI HŐS

– *Christoph Wagner és a „Szigeti veszedelem” nyomán* –

Míg mások várfalak mögé húzódtak a török elől, Zrínyi Miklós elébe ment az ellenségnek: Siklósnál meglepte Mehmed basa seregét.

Pedig Szkender bég eleget mondta, mondogatta a basának:

– Jól ügyelj, mert Szigetvárbán éh farkasok fészkelnek!

– Nem félek én azoktól – felelte Mehmed basa –, hiszen az *Alkorán* azt írja, hogy minden török négy keresztényt öl meg a harcban.

Ezért aztán ott táborozik a szabadban, a szép siklósi völgyben. Elalvás előtt elénekelteti kedves dalát: „A szerencse erős láncsal oda van kötve Mehmed lábához...”

Bezzeg az óvatos Szkender bég csapatával bevonul a siklósi várba, mert nagyon fél az éh farkasoktól!

Ezalatt Zrínyi Miklós nyolcszáz lovast hadirendbe állít, aztán így beszél hozzájuk:

– Vitézek! Nem szólok a bátorságról, mert jó híreket az egész ország ismeri, most sem hoztok arra szégyent. Az elbizakodott törököt ma megfürösztjük a vérében! A jelszó ez lesz: Mindenütt utánam!

Lopva, mint az éh farkas, nesztelenül közelítik meg a török tábort.

A török strázsák meglátták a sereget, de azt hiszik, hogy Pécs-

La uera effigie dell'
Illmo et ualorosissimo
S.^{ro} Nicolao conte di
Sadrigno, supremo Ca-
pitano Cesareo, nella
gran fortezza di Seget,
oue finalmente fu da
Turchi amazzato, et
preso il fuoco alli 7 di
Sett.^{re} 1566.

Zrínyi Miklós, a szigetvári hős arcképe
(Nicolò Nelh műve 1567-ből)

ről török segítő csapatok érkeztek, nem is sejtik, hogy Zrínyi közeledik.

– Jézus! Jézus! – kiáltják egyszerre a vitézek, és megrohanják az alvó török tábort. Karddal, lándzsával pusztítják a törököt, az meg félálomban botladozik, s mire fegyvert ragadna, már a túlvilágon jár.

Zrínyi maga a vezér sátorát keresi. Ekkor a vezér fia, Rézmán vitéz száll vele szembe. Zrínyi egy csapással kettéhasítja, de már előtte áll Mehmed, és eszeveszett haraggal kiáltja:

– Elevenen megrágom szívedet!

Azzal hozzávág, de Zrínyi elugrik a csapás elől. Az övé jobban talál: Mehmed fejét egy csapással kettéhasítja.

Vágják, aprítják a törököt a többiek is. De Zrínyi megelégteli a győzelmet, összeszólítja a katonaságot, és nagy zsákmánnyal tér vissza Szigetvárra.

Ezt a várat az Almás-patak mocsarai és hatalmas földbástyák védelmezték, ezért sokáig biztos menedéket nyújtott Zrínyinek és vitézeinek. De most már maga a török császár, a nagy Szolimán indult a vár ellen, és a fővezér irányította az ostromot.

A török ágyúknak bátran felelgettek Zrínyi tüzérei. Csontos Pál, a főtüzér, minden golyóhoz egy-egy szép ajánlást is adott. Amikor a nagy ágyút kilötte, ezt kiáltotta a töröknek:

– Itt van nektek a szép billikompohár!

Erre a többi tüzérek is kiáltozni kezdtek, minden golyót szóval kísérték:

– Erős gyomrotok van, megemészthetitek!

– Nem jöttök Szigetben, ha nem isszátok meg!

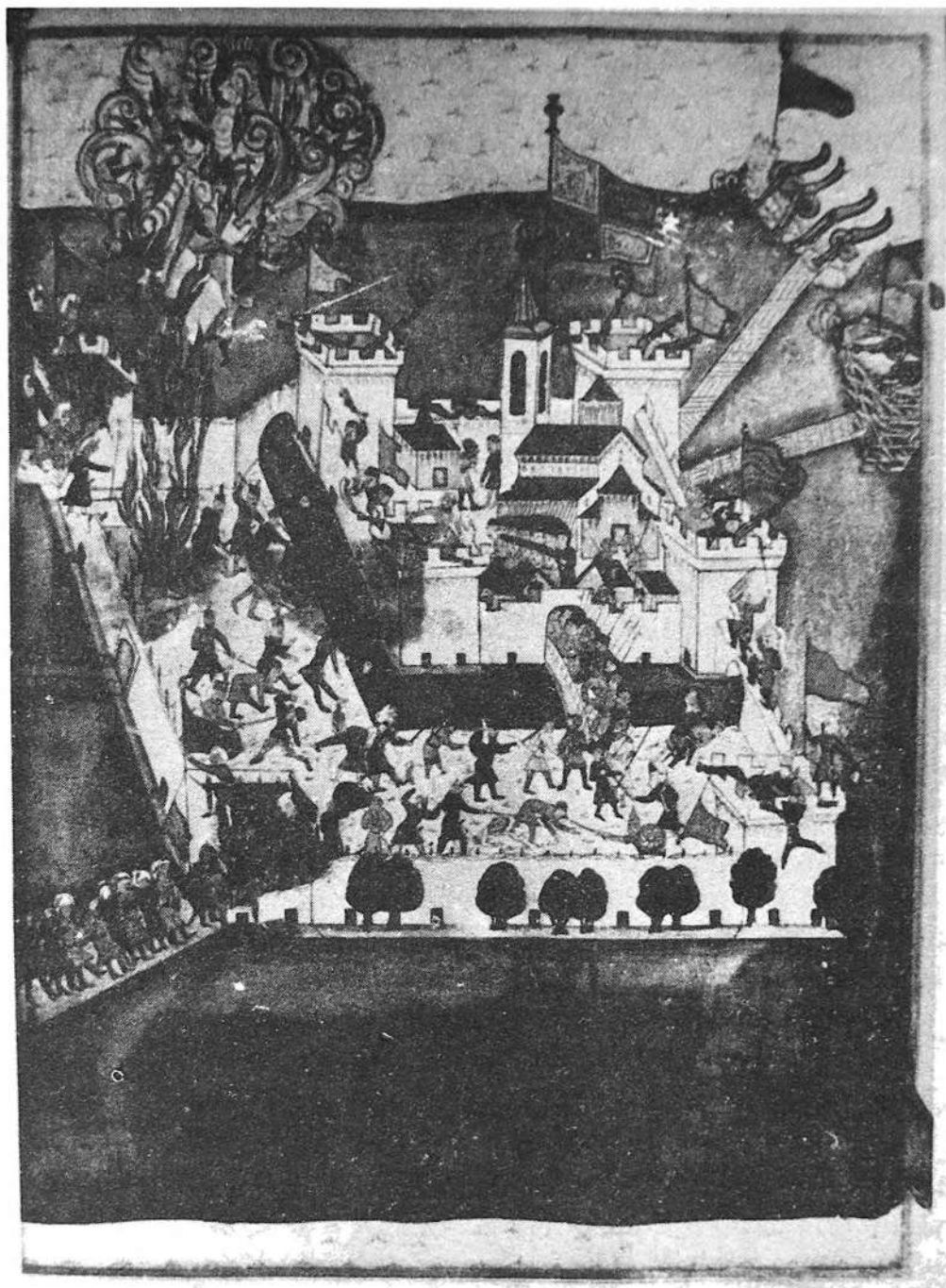
– Zrínyi egészségéért, álnok török ebek!

De a török jobban bírta: nemsokára elhallgattak a magyar ágyúk. Két nap után Zrínyi a belső várba vonult vissza.

A török császár ekkor levelet küldött Zrínyinek, felajánlotta a horvát bánságot, ha a várat feladja.

Zrínyi a levelet tűzbe hajította, és az ostrom tovább folyt.

A török császár ezt írta a fővezérnek:

Szigetvár 1566. évi ostroma
(Török miniatúra)

„Mégsem égett ki e füstfészek, és mégsem riad a diadal kürtje?”

Szokoli Mehemed fővezér újabb rohamokat indít, de hiába, a szigetvári vitézek mindig visszaverik.

Zrínyi maga tudja, hogy a vár elveszett, ha a királytól segítség nem érkezik. De hogyan értesítse a királyt?

Meghallotta Radivoj vajda, Zrínyi hű vitéze, hogy segítséget kell hozni a várnak, és egy percig sem habozott. Felkereste hű barátját, Juranics vajdát, szót értett vele, aztán Zrínyi elé lépett, és azt mondta:

– Elmegyünk mi ketten, titkos úton a török táboron át, hírt adunk a királynak, és meghehozzuk a segítséget!

Hej, megörült Zrínyi ennek a szónak! Nagy örömeben Radivoj vajdának adta azt a türkizes kardot, amelyet Mehemed basától zsákmányolt. Juranics vajdának szép aranysisakot adott, és megígérte, hogy ha sikerrel járnak, hatszáz-hatszáz aranyat kapnak.

Mondták erre a vajdák közös akarattal:

*Ó, hatalmas vitéz, Szigetnek nagy ura,
Ajánlásod böcsüljük, de tedd máshova;
Nem ösztönöz adomány minket próbára.
De ád az jó hír-név nekünk erre szüvet,
Mellyet irigy üdö tőlünk el nem vehet...*

Még azon az éjszakán kilopószik a két vitéz a várból. Radivoj megy elől, mert ő jól ismeri az utat, Juranics a nyomában halad.

Már két török táboron észrevétlenül átmentek – a harmadik táborban megpillantják Kadileszker vezér sátrát.

Körülpillantanak: örség nincsen. Erre Juranics belopózik a sátorba, ott alszik egy ágyon Kadileszker vezér, mellette a földön az inasa. Juranics odalép az ágyhoz, szép csendesen kihúzza a kardját, és a holdvilág fényénél egy csapással levágja Kadileszker fejét. Felébred az inas, már elkiáltaná magát, de Juranics elnémítja.

Radivojnak nem tetszik ez a vitézkedés. Ő csak az üzenetre gondol: mindenáron el kell jutni a magyar király táborába!

Elhagyják az Almás-patak vizét jobb kéz felől, most már tatárok között járnak. Háromezer tatár alszik a táborban, de itt éber öregek állanak, egyszerre továbbadják a szót:

– Kimszi! Kimszi! Kimszi!

Világít a holdfény, merre meneküljenek? Amott van egy erdő, Radivoj gyors futással arra indul. El is éri az erdőt, ott egy bokor tövében meghúzódik, és várja Juranicsot.

A tatárok gyors futással elébe kerültek a vitéznek: Juranicsot körülvették. Juranics bátran védekezik, de innen is, onnan is vágják a tatárok.

Radivoj pedig a rejtekhelyen töpreng magában: most mit tegyen? Barátját meg nem mentheti, legfeljebb magát is feláldozza, és akkor az üzenetet sem kapja meg a király. Tovább kell mennie, és sorsára hagynia vitéztársát, Juranics vajdát. Így beszél az ész, de megszólal a szív is: Radivoj nyilat fektet az aranyos kézjára, elpattantja, és egy tatár holtan rogy Juranics lába elé. Radivoj ismét céloz, egy másik tatár is áldozatul esik.

De ekkor Idriz vezér veti magát Juranicsra, és ezt kiáltja:

– Te fogsz mindnyájokért fizetni egy halált!

Ebben a pillanatban Radivoj vajda kiugrik rejtekhelyéről, és azt mondja:

*...Engem öljetek meg, nem az én társomat!
Én voltam az oka azok halálának...*

De hiszen mondhatta! Idriz egyetlen csapással levágta Juranics vajdát.

Radivoj pedig, mint a leopárd, amikor fiát elragadják, veszett dühvel rohant Idriz vezérre. Hiába védelmezik a tatárok: egy csapással derékban kettészeli a tatár vezért.

Akkor a tatárok levágták Zrínyi másik vitézét is, de Radivoj és Juranics emlékét őrzik a költő Zrínyi Miklós verssorai:

*Ó, áldott, ó, boldog, ó erős vitézek!
Ha mit az én magyar verseim tehetnek,
Soha ti dicséretre méltó híretek
Meg nem hal, míg folynak alá sebes vizek.*

Nincsen már segítség: vége a szép Szigetvárnak. A külső vár csak romhalmaz, a belső vár pedig lángolva ég.

Ekkor Zrinyi minden díszes ruhát, selymet, aranyat, ezüstöt és ékszert halomba hordat a piacon. Tüzet tesznek alája, ne legyen a töröknek zsákmánya.

De még itt van a legdrágább kincs: a szép lányok és az asszonyok, akik a várba menekültek. Ezekről kemény törvényt tesznek: ki-ki ölje meg feleségét, ölje meg lánygyermekét, ne kerüljenek a török kezébe.

És megkezdődik az öldöklés.

Megcsókolják egymást, aztán az apák a lányokat, a férjek az asszonyokat a halálnak adják.

Sokan nem tudják megtenni a szörnyűséget, ezek társaiknak könyörögnek: segítsenek a véres munkában, az Isten is megáldja őket érte!

Lukachich Péter nemrégén hozta ifjú feleségét a várba, most nem tudja, mit tegyen: életben nem hagyja, az bizonyos, de gyilkos fegyvert sem bír ráemelni. Kilép a szobából, odakünn jár fel és alá, tépelődik magában, nem tud határozni. Végre odafordul egyik vitézi társához, és azt mondja neki:

– Tedd meg, testvér, amit én nem tehetek!

Megértette a vitéz, hogyne értette volna meg. Megölelte, megcsókolta pajtását, aztán belépett a szobába, és azt mondta az asszonynak:

– Imádkozz, s készülj a halálra!

– Állj meg, hadd szóljak előtte még egy szót az én vitéz uram-mal.

Jól van, beszélítják Lukachich Pétert, s az asszony azt mondja neki:

– Édes drága uram, ne légy ellenségem. Hadd vívjak én is fegyverrel a pogány ellen, ám öljön meg az ellenség! Ültess lóra, adj kardot a kezembe, nem hozok én szégyent a nevedre!

Tetszett a szó a két vitéznek. Mindjárt felnyírták az asszony haját, lóra ültették, és kardot adtak a kezébe. Azon nyomban indulni is kellett a törökre. Ott harcoltak egymás mellett mind a hárman. Amikor a törökök észrevették, hogy asszony van a lovasok között, kiáltozni kezdtek:

– Ezt élve fogjuk el, mert asszony!

De hiszen kiáltozhattak! Lukachich Péter felesége olyan bátran verekedett, hogy nem bírtak vele. Végül messziről sortüzet adott a lovasokra a janicsárság, így pusztult el egymás mellett Lukachich Péter, a felesége és katonapajtása.

Ekkor már az óvár tornya is égett, Zrínyi Miklós csak a megadás és a halál között választhatott. A halált választotta – így beszélt háromszáz megmaradt vitézéhez:

– Vitézek! A várat nem bírtuk megőrizni, de a vitézi becsületet megőrizzük. Becsülettel halunk meg!

– Úgy legyen! – mondták erre a vitézek.

Ezután parancsot adott a bán, hogy hozzanak neki kétszáz magyar aranyat. Futva hozta a kamarás, de Zrínyi meglátta, hogy török arany is van közte, ezért földhöz vágta.

– Török holmi nem kell nekem! Olyan aranyat hozz, amelyen a magyar király képét látom!

Hozott is a kamarás. Zrínyi mind a két zsebébe száz-száz aranyat tett. Azt mondta:

– Ez legyen a jutalma a töröknek, aki testemet elföldeli.

A kamarás fel akarta adni rá a páncélt, de Zrínyi visszautasította. Ugyan minek a páncél annak, aki halni készül hazájáért?

Zrínyi int: ebben a pillanatban elsütik a nagy tarackot, s a vitézek ennek füstje alatt kirohannak.

Mint a fényes villám, úgy rohant Zrínyi az ellenségre. Kardja villogott: hullott előtte a török.

Rémülten hátrált a török csapat Zrínyi vitézei elől.

De a janicsárok, akik biztos távolságban álltak, egyszerűen sortűzet adtak, Zrínyit mellén és fején találták a golyók.

A bán fejét a janicsárok levágták, és dárdahegyre tűzték. Később a fővezér vitézhez illő módon eltemettette.

Zrínyi Miklós halálát keserves könnyekkel siratta meg a magyar nép. Hogyne siratta volna, mikor legbátrabb védelmezőjét veszítette el!

SPÁRTAI FELELET

– *Dugonics András nyomán* –

A spártaiak híresek bátorságukról, de még híresebbek arról, hogy nemcsak karddal, hanem szóval is vágják az ellenséget. Kevés szóval sokat mondtak, szavuk sebet ejtett, kardjuk halált hozott.

Spárta hőseihez méltó volt Zrínyi Miklós, Szigetvár védője, mert szóval is, tettel is védelmezte hazáját.

II. Szolimán szultán elcsodálkozott rajta, hogy Zrínyi Miklós olyan erősen védi a várat, holott tudhatná, mennyivel nagyobb az ostromló sereg az övéénél. Tanácskozott erről a basákkal, aztán megállapodtak abban, hogy felkérik Zrínyit, adja fel a várat.

Abban az időben a vár átadásának az volt a rendje, hogy a parancsnok a megadás jeléül kardját az ostromló vezérnek kiküldte.

Ezért a szultán röviden ezt írta Zrínyi Miklósnak:

„Küldd el a kardodat, ha élni akarsz!”

„Magad gyere a kardért, ha halni akarsz!” – válaszolta Zrínyi. Azzal felkötötte kardját, vitézeivel kitört a várból, és mindhalálig bátran küzdött hazájáért.

Szolimán szultán arcképe

(A latin nyelvű felirat fordítása: Szolimán, a törökök császára)

A TÖRÖK SZULTÁN SÍRJA

– *Szigetvári népmonda nyomán* –

Dicsőséges, nagy uralkodó volt Szolimán, a törökök császára. De lehetett akármilyen dicsőséges, Szigetvár csak nem adta meg magát, akárhogy ostromolta. Igaz, hogy akkor nem ő irányította a sereget, hanem a fővezér, mert a szultán már nagyon beteg volt. Mindennap várta a vár feladását, de hiába várta, a sok kudarc miatt még betegebb lett, majd annyira rosszabbodott a baja, hogy az orvosok már lemondtak róla.

Betegágyán egyre a győzelem harsonáját várta, s amikor az nem hangzott fel, nem bírta tovább: Szolimán szultán meghalt.

Már most mit tehettek a vezérek? Ha a katonák megtudják a halál híret, elvesztik minden bátorságukat, és félbeszakad az ostrom. Azt mondta a fővezér a basáknak:

– A táborban már így is elterjedt a hír, hogy a szultán súlyos beteg, elterjedhet halálának híre is. Márpedig az egész sereg szíve, ereje maga a szultán; ha ő nincs a katonákkal, a szívüket veszítik el. Ezért megparancsolom, hogy a szultánt öltöztessék díszruhába, ültessék sátora elé, és vonuljon el előtte az egész sereg! Az arcát ki kell festeni, a testet pedig úgy helyezzük el, hogy az elvonuló katonák eleven, élő embernek, a nagy szultánnak lássák!

Úgy is történt, ahogy a fővezér parancsolta. A török sereg elvonult a halott szultán előtt, bátorsága visszatért, és folytatta az ostromot.

Ezután Szolimán szultánt eltemették: díszes sátra alatt ásták meg a sírját. Turbék község mellett, egy hársfa tövében nyugszik. Ez a hársfa minden tavasszal kivirít, és őrzi a nagy vezér emlékét.

A SZIGETVÁRI ALAGUTAK

– Szigetvári népmonda nyomán –

A törökök sok alagutat csináltattak Szigetvár környékén, bizony sok magyar rab dolgozott a föld alatt, míg az a sok alagút elkészült.

Az egyik Babócsáról vezetett Szigetvárra.

Babócsán maga a szultán tartózkodott, nagyon szeretett ott lenni. A várat mindig csinosította, nagy rendben tartotta.

Volt a szultánnak egy világszép lánya, az meg olyan sárga liliomokat nevelt a virágoskertjében, hogy azok tavasztól késő őszig mindig virítottak.

A szultánnak legkedvesebb embere a szigetvári basa volt, mindig küldött neki egy-egy csokorral a sárga liliomokból. Alagúton küldte, hogy szép, friss maradjon a virág.

Ibafa községben, az egyik nagy borospincében van egy lejárát, amely egy szűk alagúthoz vezet. Ez nem olyan, mint a többi, mert ebbe eleven ember nem fér bele, csak olyan, mint a vízvezeték. Annak is készült, csakhogy ebbe a vezetékbe a török nem vizet, hanem bort eresztett a pince hordójából.

Az ibafai pincéből éjjel-nappal jött a bor a szigetvári basának. Persze azért vezették a föld alatt a bort, azért titkolták az egészet, mert a török vallása – úgy mondják – eltiltja a borivást. De ők is csak olyanok voltak, mint mi, ők is szerették a bort. Így jártak túl mindenki eszén, és senki sem látta, hogy mennyi bort isznak Szigetváron.

Mások azt mondják, hogy a várudvar közepén volt egy nagy kút, és abból a basa mindig bort merített. Tehette, mert övé volt a mozsgai szőlő, annak borát az ibafai pincében tárolták hordószám. Onnan már a föld alatti vezetéken folyt a bor a kútba. Így aztán a basa mindig jó bort merített, valahányszor a vödört a kútból felhúzta.

A FEKETE EMBER

– *Mednyánszky Alajos nyomán* –

Amikor a török a szép Magyar Alföldet megszállta, ott panasznál, sóhajtásnál egyebet hallani nem lehetett. A nagy keserűség, a sok kártevés, a török kegyetlenség miatt azt kezdték mondani az emberek:

– Még az ördöggel is szövetkezünk, csak a töröktől megmentsen minket!

De ezúttal az ördögöt hiába emlegették, helyette a fekete ember jött el, aki azt hirdette, hogy Isten nevében szabadítja meg a népet a török hatalma alól.

Ki volt ez a fekete ember? Szilágy vármegyei román családból származott, és azért mondták fekete embernek, mert szénfekete volt a szeme és hajának a színe.

A fekete ember rettenetesen erős volt: a vaspatkót könnyen eltörte, a vastag láncot, az erős kenderkötelet játszva elszaggatta, és a mellén malomkövet törtetett össze.

Egyszerű szántóvető volt, csak a maga munkájával foglalkozott, de amikor meghallotta a jóslatot, hogy a török 1569-ben az országból kitakarodik, egyre ez járt az eszében. Mindig erről gondolkozott, s egyre inkább azt képzelte, hogy éppen ő veri ki a törököt a szép Magyar Alföldről.

Karácsony ünnepén is erről álmodozott a fekete ember, s hát éjszaka csodálatos álmot látott! Álmában megjelent neki az Isten, és így szólott hozzá:

– Nagy dolgot bízok rád: üzd ki a törököt Magyarországból!

Ezt felelte erre álmában a fekete ember:

– Együgyű szántóvető vagyok, uram, ugyan miképpen vihetnék véghez ilyen nagy munkát?

– Éppen azért – mondotta az Úr –, hogy mindenhatóságomat szembetűnően bizonyítsam be. Azért bízom rád, bár az ilyen

munkában tapasztalatlan vagy, mert minden veszedelemből ki-
mentelek.

Attól fogva Karácsony Györgynek hívatta magát a fekete em-
ber, és szentül hitte, hogy a karácsonyi álom őt Isten prófétájává
tette. Hirdette is mindenfelé:

– Halljad, ember, halljad! Az Úr prófétája szólít! Jertek tábo-
romba mindnyájan, mert ahogy a szent jóslat is mondja: megsza-
badítalak titeket a török veszedelemtől!

Ezután Karácsony György egy zászlót felütött egy réten Debre-
cen közelében, s hát csak úgy özönlött a sok nép a zászló alá.
A vezér mindennap beszédet mondott, és lelkesítette a híveket.
Megígérte nekik, hogy a törököt vérük hullása nélkül, Isten segít-
ségével az országból kiverik, s attól fogva mindenki szabad lesz,
mert a jobbagyságot eltörölik. Hogyne tetszett volna ez a beszéd
a szegénységnek!

Amikor már lelkes volt a sereg, Karácsony György felavatta a
vitézeket. Először avató beszédet mondott, és megeskette a je-
lentkezőket, hogy Istenért és a hazáért bátran fognak harcolni, és
mindenben neki engedelmeskednek. Aztán hozzáfogott az avatás-
hoz. Minden vitézt egyenként megragadott az üstökénél, és há-
romszor felemelte a levegőbe, néhány érthetetlen szót mormolt,
majd a vitézt nyakon ütötte, végül pedig homlokon csókolta.
Ettől fogva „fiam” néven szólította, az meg a vezért atyának
nevezte, a vitézek egymást testvérnek hívták.

A vezér szigorú tábori rendet szabott a vitézeknek. Reggel és
este dobszó hirdette, hogy könyörgés lesz: a vitézek térden állva
imádkoztak, aztán a vezér fölment egy szószékbe, és megáldotta
őket. Minden órának megvolt a foglalatossága: hol a fegyvergya-
korlás, hol a vezér beszédének hallgatása, máskor pedig jutalom,
büntetés osztása. Mert a vezér szigorú rendet tartott; a táborban
egy csúf szó, káromkodás el nem hangzott, minden játék, katonai
tréfa tilos volt.

Karácsony György úgy élelmezte a sereget, ahogy tudta, meg-
engedte a vitézeknek, hogy a házakat, az úton járókat fosztogas-

sák, de az volt a szándéka, hogy az okozott kárt később megtéríti.

Már tízezer vitéz volt a táborban, s közöttük háromszáz testőr, ezeket a vezér „isteni lelkeknek” nevezte. Ezzel a hatalmas sereggel Karácsony György elindult, hogy Szolnok erős várát bevegye, és onnan a törököt mindörökre kiűzze.

A vitézek útközben erősen zúgolódtak, mert a vezér ételt-italt nem tudott adni, de Karácsony György lecsillapította őket:

– Fiaim, türegetek, mert közel a megváltás! Szolnok várában, Szolnok városában mindent megtaláltok, amire csak szükségetek van. A győzelem pedig egészen bizonyos: Isten égő tüzével pusztítja el a törököt előttünk. Csak a dobokat, a tárogatókat kell megszólaltatni: a vár falai egyszerre leomlanak. -

A babonás tömegnek nagyon tetszett ez az ígélet: lám, harcolni sem kell, mert Isten megadja nekik a várat is, a várost is.

Amikor a sereg Szolnok vára alá érkezett, a török kémek már mindent tudtak róla, jelentették is a parancsnoknak, hogy milyen különös ellenség támad a vár ellen. A parancsnok pedig figyelmeztető rakétát bocsátott fel, amikor a sereg a várat megközelítette.

– Az égi tűz! Az égi tűz! – kiáltották a vitézek. – Itt az égi tűz, amit az atya megjósolt!

Ebben a pillanatban Karácsony parancsára megszólaltak a tárogatók, peregni kezdtek a dobok.

De a falak nem omlottak le, hanem ehelyett a tüzelőnyílásokból rettenetes golyózapor hullott a seregre. Egész sorok dőltek ki a csatarendből, aki pedig életben maradt, futásnak eredt. De a török ekkor a lesbe állított lovasságot bocsátotta rájuk, a lovasok pedig kegyetlenül vágták a menekülőket. A nagy vérengzésből a vezér alig harminc testőrével szabadult meg.

De a sereg egy része ott maradt Debrecen alatt; ezt a táborát a vezér Szűcs Lászlóra bízta. Ezekkel a vitézekkel akarta Karácsony a harcot folytatni, de először a vereség csorbáját iparkodott

kiköszörülni. Parancsot küldött a debreceni bírónak, hogy élelmet, ruhát, posztót küldjön a táborba.

De a bíró erre a parancsra semmit sem adott, mert erősen bizott abban, hogy Báthori György nemesi csapata megsegíti, ha a paraszti hadak megtámadnák a várost.

Amikor Karácsony György meghallotta, hogy a debreceni bíró nem hallgat a szavára, a parancsát semmibe veszi, harminchat testőr kíséretében bevágatott Debrecenbe. A testőrök a bírót mindjárt elfogták, Karácsony György pedig rájuk parancsolt:

– Akasszátok fel a táborba vezető kapu fölött!

Már vitték is a bírót, de ekkor a debreceni polgárok nagy hirtelen felfegyverkeztek, a testőröket megrohanták, és a bírót kiszabadították.

Most már a bíró fogatta el a fekete embert, s még abban az órában Debrecen piacán lefejeztette.

Amikor Szücs László ennek hírére meghallotta, minden vitézével a város ellen vonult. De Báthori György seregével találta magát szembe, és a tanult vitézek az éhségtől elcsigázott, rosszul fegyverzett jobbágyokat leverték. Szücs László néhány társával bátran harcolt, de végül a lovasok elnyomták.

Így végződött Karácsony György véres háborúja: sok ezer magyar és román jobbágy halt mártírhalált, mert az elkeseredés és a tudatlanság törbe csalta.

A BUGACI PORTYA

– A „Szép ének a vitézekről” (*Cantio de militibus pulchra*)
nyomán –

A leghíresebb vitézek, a legjobb katonák gyültek össze Gyula várában, hogy a végházat a töröktől megvédelmezzék. Ott vitézkedett az okos Beke Pál, a vakmerő Hegedüs János és hű társuk, Ördög Mátyás is.

Egyszer Hegedüs János összeszólítja vitézi társait, és azt mondja nekik:

– Hallgassatok rám, édes társaim, és fogadjátok meg a szavamat! Hat hónapja hópénzünket nem láttuk, szolgálóinkat fizetni nem bírjuk, csak hazugsággal tartjuk őket, lovunkat meg zabszalmával hizlaljuk. Mármost együtt menjünk a várkapitányhoz, és kérjük tőle a hópénzünket! Ha meg nem fizetné, öklelőfával támadjunk rá!

Tetszett ez a szó a vitézeknek, mert Kerecsényi László várkapitány csak a maga javát kereste, a vitézek hópénzét is magának tartotta. Azt gondolták, hogy szép szóra, csúf szóra majd csak megfizeti, ami a vitézeknek jár.

El is vonultak együtt, az egész csapat megállt a kapitány előtt, Hegedüs János pedig előállt, és megmondta magyarosan:

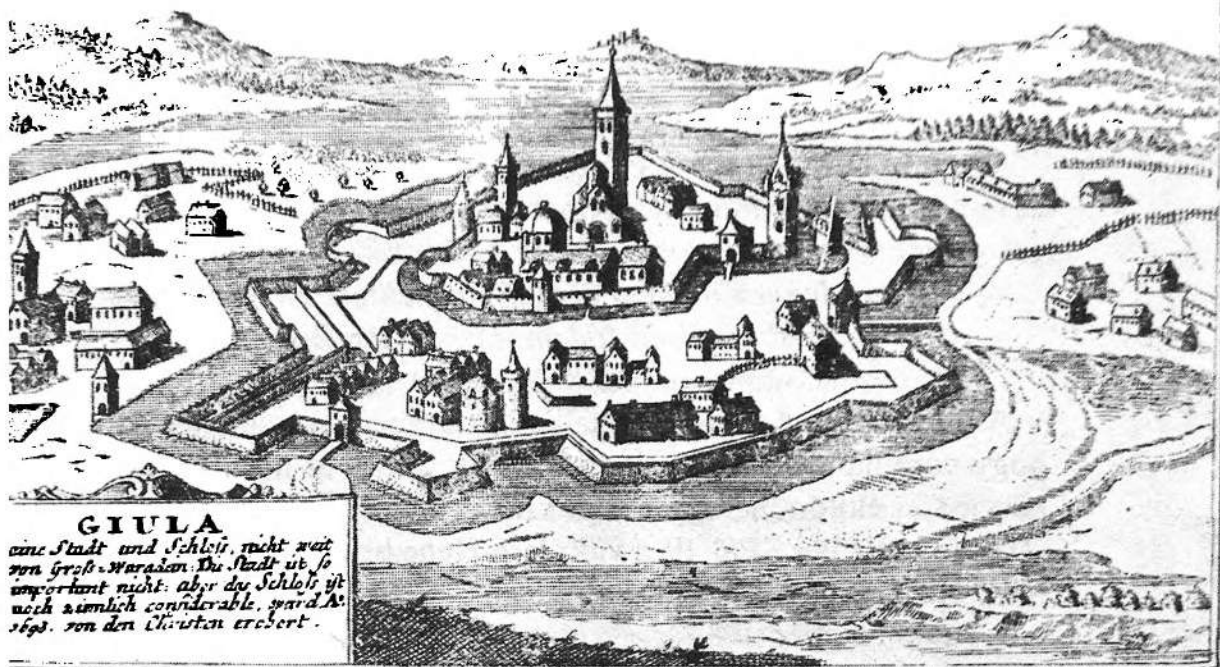
– Hallod-e, te gyulai kapitány! „Most minékünk hópénzünket megadjad!”

Hej, megharagszik erre Kerecsényi László, és mondja nagy haraggal:

– Uratok vagyok én, azt mindnyájan tudjátok! Azt is jó biztonnal tudjátok, hogy sok ideje ingyen eszitek Vég-Gyulában a királynak cipóját. Mert törököt Gyulába nem hoztatok, török fejet egy karóba sem tettetek!

Ahogy ezt hallják, nagyon megharagusznak a vitézek, de nem szólnak egy szót sem, nagy némaságban együtt elvonulnak.

GIULA

GIULA
*eine Stadt und Schloß, nicht weit
von Groß-Werasan. Die Stadt ist so
unimportant nicht, als; das Schloß ist
noch ziemlich considerable, ward A.
1693. von den Christen erobert.*

Gyula vára

(A német nyelvű felirat fordítása: Gyula, város és vár, nem messze Nagyváradtól. A város nem nagyon jelentős, de a vár mégis fontos, 1693-ban a keresztények visszahódították)

De nem sokáig tart ez a némaság! Beke Pál félreszólítja vitézi társait, és azt mondja nekik:

– Ide hallgassatok, édes társaim, vitézek! Kerecsényi uramtól akár éhen is halhatunk, tőle hópénzt ugyan hiába várunk. Menjünk hát ki a széles mezőségre, induljunk portyára, szerencsét próbáljunk a törökkel!

Mindenkinek tetszett a tanács, mindjárt nyergeltek, dobot ütöttek, trombitát fújtak.

Másfél százan vágtattak ki a várból, a lobogókat szépen meg-eresztették, a vezeték lovakat maguk mellett futtatták.

Erre is, arra is keresték a törököt, de hiába. Akkor elvágattak a tömörkényi révig, és ott a Tiszán átkeltek. Estére Kecskemét közelébe értek, a bugaci pusztán megháltak.

Ahogy reggeledik, az őrálló azt mondja a vitézeknek:

*Imhol látok egy szép veres zászlót,
Zászló alatt egy fekete sereget.
Vég-Gyulából amiért kijöttetek,
Ingyen majdan azokat meglelitek:
Ezek, nyilván tudom, bizony törökök!*

Ahogy ezt Beke Pál meghallja, azt tanácsolja a vitézeknek, hogy vonuljanak vissza. Nagy a török sereg, öt-hatszáz katona közeledik, ekkora sereggel nem vívhat meg másfél száz magyar. Okosan szólt Beke Pál, de a vakmerő Hegedűs Jánost nem győzte meg. Hegedűs ilyen szavakkal piringatta Beke Pált:

– Talán megijedtél? Vég-Gyulából azért jöttél ki, hogy a török elől elfuss? Lám, milyen jó vitéznek tartod magad, amikor Vég-Gyulában iszod borodat, és a vitézek előtt hányod magadat!

Azt mondja erre Beke Pál a vitézeknek:

– Én se félek jobban, mint más, de mindig okossággal harcoltam. Ahol nem nyertem, onnét továbbálltam, soha én a futást nem szégyeltem, szégyen lehetett, de hasznos volt az nekem. Akik pedig kevesen is sokkal szembementek, nagy bolondul magukat ott vesztették!

De hiába az okos szó, a vitézek ütközni akarnak, s már itt is a török, kiáltja erősen: „Alláh! Alláh!” Felelnek rá fennszóval a magyarok is: „Jézus! Jézus!”

Reggeltől estig tartott a küzdelem, csattogott a kard, folyt a vér, egymás után porba hullottak a vitézek. Amikor beesteledett, lement a magyarok napja: a gyulai vitézek futásnak eredtek.

Utána! utána! – a törökök üldözőbe vették a menekülőket. Talán mind elvesztek volna, ha a török egyszerre vissza nem fordul. De megfordultak az üldözők, mert a távolban egy nagy sereget láttak, és azt hitték: a magyarok főserege közeledik. Pedig csak egy baromcsorda legelészett arra...

Amikor a magyar vitézek észrevették, hogy most már a török menekül, mindjárt üldözőbe vették, és keményen aprították a menekülőket.

Beke Pál is visszavágtatott a csatamezőre, és mindenütt kereste jó társát, Hegedüs Jánost. De nemcsak kereste, hanem fennszóval is kiáltotta:

*Hol vagy mostan, vitéz Hegedüs János,
Hol vagy mostan, én édes atyámfia,
Élsz-e még e világon, vagy megholtál?!*

Gyenge hang felelt erre, Hegedüs János a földön heverő holttestek közül így válaszolt:

*Imhol vagyok, én édes atyámfia,
Ím, még élek, de már csak alig vagyok.*

Beke Pál hű társát a holtak közül kiszabadította, kulacsából megitta, és egy vezeték lóra felsegítette. Aztán a falukból szekeket hozatott, a magyarok holttestét, a törökök levágott fejét mind felrakatta, és a várba bevitette. Ott a vár karóit török fejekkel megrakatta, aztán a magyar vitézek holttestét szépen eltemettette. Minden vitézt magyar módon temettek el, fejükhöz kopját ástak a földbe.

Ezután Beke Pál és Hegedüs János a kapitánynak is bejelentette, hány török fejet hoztak, kik pusztultak el a magyarok közül, sőt átadták neki azt a török vajdát is, akit sebesülten fogtak el.

Most már szívesen, kedvesen szólott Kerecsényi is a vitézekhez, de Hegedüs János azt mondta neki:

*Igen örülsz te a gazdag prédának,
De nem szánod sok jó vitéz halálát!
Mert te azzal egy szálat sem gondolnál,
Ha mindnyájan mi odavesztünk volna,
Csak tenéked gazdag prédát hozhatnánk!*

FOGAT FOGÉRT

– *Mednyánszky Alajos elbeszélése nyomán* –

Törökök kinzójának nevezték Kerecsényi Lászlót, mert a török foglyokat válogatott kegyetlenséggel kínozza, és már csak azért is erősen meggyötörte őket, hogy minél több váltságdíjat csikarjon ki a családjuktól.

Fiát, a tizenhárom éves Kristófot méltó utódjának nevelte: a török foglyokat kikötötte, és azokra kellett Kristófnak nyíllal célba löni.

A sok török fogoly közül kitűnt egy Ali nevű ifjú, aki előkelő családból származott, basa volt az apja, ezért Kerecsényi gazdag váltságdíjat szabott meg: ötezer aranyat követelt érte. Ali egyik hűséges szolgáját, Hasszánt küldte el a váltságdíjért, de azt is keményen kikötötte, hogy az arany idejében itt legyen, másképpen vége Ali életének.

Amikor a kitűzött nap felvirradt és Hasszán még nem érkezett meg a váltságdíjjal, Kerecsényi előhívatta Alit, és durván rákiáltott:

– No, drágalátos török ifjú, családod kedvence, hát hol a váltságdíj? Lám, a szolgálodat elbocsátottam, de úgy látszik, őt sem látjuk többet. Hanem most megfizetsz!

Azzal parancsot adott a katonáknak, hogy kössék ki az oszlop-

hoz Alit, és hívatta fiát, mert vele akarta elpusztíttatni a török ifjút.

Szegény Ali nagyon megrémült, Kerecsényi lábához borult, és így könyörgött:

– Ó, uram, ne öless meg engem! Légy türelemmel, Hasszán biztosan elhozza a váltságdíjat. Legalább még a mai napot ajándékozd nekem! Hiszen még nem ment le a Nap!

– Micsoda? Még velem ellenkezel? Te mondod meg, hogy mikor jár le a kitűzött idő?!

Kerecsényi intett a katonáknak, és a következő percben Ali már ott függött kikötve a vastag oszlopon.

Kristóf pedig fogta az íját, rátette a nyilvesszőt, és célba vette Alit.

– Egyenest a szívébe! – kiáltotta Kerecsényi.

Ebben a pillanatban az úton egy vágató lovast pillantottak meg, valóságos porfelhő úszott utána.

– Hasszán! Hasszán! – kiáltotta Ali.

Valóban, a hű szolgál közeledett lóhalálában, s már messziről mutogatta az arannyal telt zacskót. Pár perc múlva odavetette az aranyat Kerecsényi lábához, maga pedig szaladt, hogy kis urát az oszlopról leoldja.

De Kerecsényi elrántotta onnan, és rákiáltott.

– Megállj! Ne háborítsd a fiam céllövését! Én azt ígértem, hogy Alit a váltságdíjért visszaadom, de hogy élve vagy halva, azt nem kötöttük ki!

Amikor Hasszán megértette Kerecsényi szavait, sírva borult a kegyetlen úr lábához, és úgy könyörgött kis ura életéért. De hiába könyörgött, Kerecsényi rákiáltott a fiára:

– Egyenest a szívébe!

Pattant az íj, és Ali holtan függött a kötelek között.

– Most már viheted a gazdádat a pokolba! – rikoltotta Kerecsényi, és kinevette Hasszánt, aki keserves sírással oldotta le Alit az oszlopról.

Nem sokkal ezután történt, hogy a törökök ostrom alá vették Gyula várát, amelynek Kerecsényi László volt a parancsnoka.

A híres Persaff basa vezette az ostromot, de a temesvári basa csapatai is csatlakoztak seregéhez.

Ötnapi ostrom után Kerecsényi visszavonult a Huszárvárba, a várost pedig négy sarkán felgyújtotta, hogy az ostromló török ne találjon benne menedéket.

Három hétig ostromolta a török a Huszárvárat, végül annyira lerombolta a falakat, hogy a védők a végső menedékbe, a fellegvárba vonultak vissza.

Ekkor a törökök ágyútűz alá vették a fellegvár tornyát, amelyet még a rómaiak építettek, erősen lőtték a fellegvár három bástyáját is. Végül megtalálták és elzárták azt a forrást, amely a fellegvár ivóvizét szolgáltatta.

A vár védői az ágyútűz, az éhség, a szomjúság ellenére is bátran küzdöttek. Erős esküvéssel megfogadták egymásnak, hogy a fellegvárat utolsó leheletig védelmezni fogják. Védelmezték is bátran, a török minden rohamát visszaverték.

Ekkor Persaff basa gerendákból hatalmas építményt emeltetett, s ez olyan magas volt, hogy a tetejéről jól be lehetett löni a várba. Emellett aknákat is ásatott a falak alá.

Kerecsényi pedig megalkudott a lelkiismeretével, és levelet írt a töröknek. A levélben megígérte a fellegvár feladását, ha a basa szabad elvonulást enged. Ezt a levelet egy nyílveszőre erősítette, és az ellenség táborába átlőtte.

Másnap reggel már megjelent a fellegvár kapuja előtt a basa küldöttje, és Kerecsényivel kívánt beszélni.

Csakhogy a követet meglátták a katonák is, és amikor Kerecsényi visszatért a szobájába, már vártak rá a tisztek, hogy felelőségre vonják. Vízi János ezredes így szólt hozzá:

– Uram, mit forgatsz a fejedben, hogy levelet küldesz az ellenség táborába? Elfelejtetted talán, hogy mire esküdtünk? Megtartjuk a fellegvárat, vagy meghalunk – így szólt az eskünk. És ezt az esküt megtartjuk, de meg is tartatjuk!

Keresztény foglyok kínzása
(Fametszet 1545-ből)

Kerecsényi azt hazudta a tiszteknek, hogy ő csak a sógorának írt levelet, aki renegát lett, töröknek állt, s most ott van Persaff basa táborában.

Hitték is, nem is a tisztek Kerecsényi szavát, de nemsokára valóban megjelent Rebek, csak hogy nem a rokoni szeretet hozta, hanem a basa küldte.

Addig-addig tárgyalt Kerecsényi a sógorával, míg ketten megbeszélték a fellegvár feladásának minden pontját. Akkor aztán Kerecsényi összehívta a vár tiszteit, és így szólt hozzájuk:

– A fellegvárat tovább tartani nem tudjuk; nincs élelmünk,

nincsen vizünk sem, pusztulásunk egészen bizonyos. De nemcsak bizonyos, hanem felesleges is. Ezért azt mondom, fogadjuk el a török ajánlatát: itt van a kezemben a hites levele, ha átadjuk a fellegvárat, senkinek sem esik bántódása, szabadon elvonulhatunk.

De Vizi János nem hitt a töröknek. Nem hitt Kerecsényinek sem, azt mondta neki:

– Uram! Vezérünk! Ne higgy te a hitetlennek! Nem tanultad-e meg számos példából, hogy a török sohasem tartja meg a szavát? Budánál, Temesvárnál, Erdődnél, hogy megszegették az ígéletüket! De még ha szavát tartaná is a pogány, én inkább akarok becsületes halállal meghalni, mint gyalázzal élni! Bajtársaim! Emelje fel a kardját, aki velem érez!

Sok hadnagy felemelte a kardját, de bizony a többség lesütötte a szemét, és mozdulatlanul állt.

Ekkor Kerecsényi ismét beszélni kezdett. Böbeszédűen magyarázta, hogy ezen a hites levélen olyan pecsét van, amelynek hinni kell. A vár már ugyanis romhalmaz, minek temetkezzünk alája? Bizzunk a török nagylelkűségében, a hites levél pecsétjében!

Hiába tiltakozott Vizi János, hiába szólt néhány társa is, Kerecsényi négyezer tallér váltságdíjat küldött a török táborba, aztán sorba állította a magyar, a német katonákat, és megindult Persaff basa sátra felé.

Oda a legjobb helyre ment! Amikor a sátorba belépett, egyszerre tíz janicsár vetette rá magát: földre teperték, és erősen megköztözték.

Kerecsényi az ijedtségtől egészen megbénult. Még szólni se tudott ijedtében. Pedig még csak most jött a nagya!

A basa villámló szemmel nézett rá, aztán így szólt:

– Fogat fogért! Kerecsényi László, fiamnak gyilkosa! Most a kezembe kerültél. Ali vére bosszúért kiált, az életeddel fizetsz fiam haláláért!

Most megtudta Kerecsényi László, kinek a fogságába került. Egy szónak se volt ura, úgy hevert a basa előtt, mint egy kőbálvány.

Ekkor a basa a janicsárokhoz fordult.

– Vigyétek ezt a kutyát Belgrádba! Ott meglátja a többit.

Mi történt ezalatt a magyar és a német csapattal? Ahogy a várkapun kivonultak, a törökök megrohanták és az utolsó szálig levágták őket. Még a sebesülteknek sem adtak kegyelmet.

Ezután a basa még Jenő várát is meghódította, úgy tért vissza Belgrádba. Ott a tömlöcből előhozatta Kerecsényi Lászlót, és elvezette abba a hatalmas sírboltba, amelyben Ali bebalzsamozott holtteste nyugodott. Odavezette Kerecsényit a holttesthez.

– Ismered-e a fiam testét, Kerecsényi László? A te fiad nyilveszszője pusztította el, én pedig megesküdtem Mohamed szakállára, hogy addig nem temettem el, amíg rajtad bosszút nem állottam. Most pedig ütött a bosszúállás órája!

A basa kegyetlen halállal pusztította el Kerecsényit: a törökök kínzóját szöges hordóba tették, és a hordót egy magas hegyről a Dunába gurították.

Kerecsényi Kristóf, Ali gyilkosa fiatalon meghalt, utóda nem maradt, magva szakadt az egész családnak, ezért a Kerecsényi-címert a családi sírbolton megfordítva helyezték el.

A BUDETINI KŐFÜLKE

– *Mednyánszky Alajos nyomán* –

Zsolna közelében, az egykori Trencsén vármegyében állott Bude-tin vára, a Szunyogh család sziklafészke. I. Ferdinánd király idejében Szunyogh Gáspár parancsolt a várban, de olyan igazán parancsolt, hogy még a ki nem mondott gondolata is parancsolat volt. Ellentmondást nem tűrt, urat nem ismert maga felett.

Volt Szunyogh Gáspárnak egy világszép lánya, Katalinnak hívták. Aki csak ismerte, mind dicsérte a szépségét, de Szunyogh

Katalin azzal keveset gondolt, mert ő már gyermekfejjel határozott: Forgách István lesz az ő férje, senki más.

Csak hogy Szunyogh Gáspár másképpen akarta, ő Katalint Jakusich Istvánnak szánta, mert annak vára, a híres Oroszlánkő, szomszédos volt az ő birtokával. Meg is mondta a feleségének, Zsuzsánna asszonynak, hogy mit határozott.

– De hát a lányunk Forgách Istvánt szereti – mondta neki Zsuzsánna asszony.

Erre Gáspár úr összeráncolta a homlokát, és mennydörgő hangon ezt kiáltotta:

– Azt szeresse, akit az apja elébe vezet!

Mit tehetett a szegény asszony? Megmondta Katalinnak, mit parancsolt az apja. Ment, futott Katalin az apjához, odavetette magát a lábához, és úgy könyörgött neki, ne kényszerítse feleségül ahhoz, akit nem szeret. De hiába sírt, hasztalan könyörgött, Szunyogh Gáspár nem engedett. Nemsokára megrendezték a kézfogót, sírt, zokogott a szép menyasszony, de azzal nem sokat gondoltak a páncélba öltözött vitézek. Még az asszonyok is azt mondták, mondogatták:

– Majd megszeretik egymást, ha egy kenyéren élnek.

Amikor Forgách István a kézfogó hírét meghallotta, merész tervet eszelt ki. Csónakot szerzett, a Vág folyón a csónakkal leereszkedett, aztán kötélletrát erősített egy kiálló vaskampóba, és nagy titkon felment a várba, hogy Katalinnal találkozzék.

De Szunyogh Gáspár rájuk tört, Forgách alig menekülhetett meg előle.

Ekkor a budetini várúr, aki lánya „gyalázatát” nem bocsátotta meg, szörnyű büntetést eszelt ki. Hívatta a kőműveseket, és olyan szűk kőfülkét csináltatott, amelybe egy emberalak éppen beférhetett. Amikor a fülke elkészült, oda Katalin lányát háromnapos élelemmel betétette, és a fülkét befalaztatta, éppen csak lélegzőnyílást hagyott rajta.

Híre járt a szörnyű tettnek az egész környéken, eljutott a hír Forgách István fülébe is. A vitéz egy percig se habozott, mindjárt

lóra pattant, és csatlósaival a vár alá vágatott. Megrohanta a várat, de ostromra nem is volt szükség, mert Szunyogh Gáspár katonái nem álltak ellen, ők is jobban szerették a kisasszonyt, mint a kegyetlen várurat. Gáspár úr ijedtében felmenekült a vár tornyába, ott senki se üldözte, inkább Katalin kiszabadításán munkálkodott minden ember.

Amikor Katalint kiszabadították, magához térítették, Forgách maga elé ültette a nyeregbe, és elvágatott vele.

De alig vágattak ki a várból, szembetalálkoztak Jakusich csapatával; ő is azért indult a vár ellen, hogy menyasszonyát a kőfülkéből kiszabadítsa.

Most már kard ki kard! A két vitéz összecsapott. Jó vívó volt mind a kettő, de Jakusichnak kedvezett a szerencse: Forgáchnak nem volt ideje arra, hogy Katalint a nyeregből letegye, őt is védte vívás közben, s így a halálos csapást nem tudta elkerülni.

Jakusich magához térítette Katalint, s most már ő vette fel nyergébe, és elvágatott vele Oroszlánkő várába.

Közben visszatért Gáspár úr bátorsága is, és követelte Jakusichtól, adja vissza a lányát, hadd töltse ki méltó büntetését. Mármost mit lehetett tenni? Katalin sírva kérdezte édesanyjától, mit tegyen, kitől várjon segítséget.

Sokáig töprengett az édesanya, végül ilyen tanácsot adott:

– Édes lányom, én jól ismerem apádat. Haza nem térhetsz, mert ismét berakat a kőfülkébe. Nem tehetsz egyebet, fogadd el Jakusich kezét, mert ő megvédelmez apád ellen.

Katalin elfogadta az anyai tanácsot, férjhez ment Jakusich vitézhez, és türelemmel viselte az asszonyorsot.

A budetini várban pedig sokáig mutogatták a kőfülkét, amelybe Szunyogh Gáspár a lányát egykor berakatta.

Rettenetes haragra lobbant Szolimán, a törökök császára, amikor megtudta, hogy Izabella királyné Magyarországot átengedte Ferdinánd királynak. Mindjárt hadat kiáltott, és Ahmed nagyvezér nemsokára százezer katonával tört be Magyarországra. Egymás után esett el Lippa, Drégely és Salgó vára, most már Szolnokon volt a sor.

A szolnoki vár a Zagyva és a Tisza összefolyásánál épült, de nemcsak a két folyó védelmezi, hanem az erős, magas falak is. Egy esztendőre való élelem, 24 ágyú, 2500 kisebb-nagyobb mészár, 500 mázsa puska és még rengeteg hadiszert volt felhalmozva a várban. 750 katona védte a szolnoki várat, közöttük olasz, német és spanyol vitézek. A vár parancsnoka, Nyáry Lőrinc, már sokszor megmutatta bátorságát, számos csatában vett már részt, hadnagya, Pekry Gábor is. Ezt a várat nem lesz könnyű bevenni!

De nem így gondolta Ali basa, aki a budai Várban parancsnokolt. Kicsiny csapattal vonult a szolnoki vár alá, azt remélte, hogy beveheti, mielőtt Ahmed nagyvezér a fősereggel megérkezik.

Nyolc álló napig lövette Ali basa a várat, aztán rohamot rendelt el, de a törökök véres fejjel futottak vissza a vár alól. Szégyenszemre Ali basának segítséget kellett kérnie a nagyvezértől.

Amikor Ahmed nagyvezér serege megjelent, mintha a hullámmó tenger vette volna körül a várat, ember ember hátán tolongott, s minden török ordított, dobolt, kürtölt vagy trombitált, hogy még nagyobb rémület keltsen a vár védőiben.

De Nyáry Lőrinc tapasztalt katona volt, őt nem ijesztette meg a török harsonázása. Bátor szívvel nézte a török felvonulását, s amikor észrevette, hogy a nagyvezér a védők megfélemlítésére törekszik, összehívta a vitézeket, és így beszélt hozzájuk:

– Vitézek, sokszor láttátok már a törököt, meg is kergettétek elégszer. Most se ijedjete meg a sokaságtól, hanem velem együtt így esküdjete: „Én, Nyáry Lőrinc – itt mindenki a saját nevét mondja –, esküszöm az élő Istenre, hogy Szolnok várat soha, semmi körülmények között fel nem adom, a törökkel szóba nem állok, s ha kell, életemet is feláldozom hazámért. Isten engem úgy segéljen!”

A katonák szívet nyertek, az eskü megerősítette őket, de a török se pihent, kiáltókat, hírnököket küldött a vár alá, és azok erősen fenyegették a vár védőit.

– Kő kövön itt nem marad, ha a várat fel nem adjátok!

– Losonczy Istvánt megnyúztuk, amiért ellenállt! – ilyesmiket kiáltoztak, s ezzel az örséget megrémítették. Egyre inkább terjedtek a rémhírek, végül a várvédő katonák összebeszéltek: ők bizony felszólítják a parancsnokot a vár feladására.

Mindjárt betörnek Nyáry szobájába, ott körülfogják a parancsnokot, és követelik, adja fel a várat, úgysem tudja megvédeni.

Nyáry Lőrinc rettenetes haragra lobbant, és így kiáltott a katonákra:

– Hitvány árulók vagytok! Eláruljátok a hazát, el a királyt. Emlékezzetek az esküre! Mert én mindig emlékezni fogok az esküvésemre, ezért a várat fel nem adom, s egyetlen katonámat innen el nem bocsátom!

De a tömeget már nem lehetett féken tartani. Most már azt követelték, adja át nekik Nyáry a titkos alagút kapujának kulcsát, hadd meneküljön el az alagúton, aki nem akar itt meghalni.

Nyáry Lőrinc nem adta át a kulcsot, erre az egyik olasz katona el akarta tőle venni.

A várkapitány egy csapással leütötte az olaszt, erre tágulni kezdtek a többiek, de aztán hátulról ismét előrenyomták őket, és Nyáry kénytelen volt átadni a kulcsot.

A vár örségének nagyobb része elszökött, most már csak ötven vitéze maradt a várkapitánynak. De Nyáry Lőrinc ezt a néhány vitézt úgy fellelkesítette, hogy bátran tovább harcoltak.

Másnap a török nagyvezér rohamot rendelt el. A törökök rettenetes ordítózással, trombitaharsogással és dobveréssel közeledtek a falak felé. Már a falak alatt jártak, és a védők még egy lövést sem adtak le.

Amikor az első rohamcsapatok már egészen közel voltak, Nyáry elsüttette az ágyúkat. Az ágyúgolyók egész sorokat kaszáltak le, a törökök rémülten visszahúzódtak. De aztán újabb rohamra indultak, s most már az ágyúzással se törődve, betörték a várba.

Nyáry Lőrinc, Pekry Gábor és a maroknyi magyar vitéz kirántott karddal várta őket. Néhány percig tartott az egyenlőtlen harc, a törökök az összes várvédőt levágták.

Amikor a nagyvezér megtudta, hogy a magyarok mindnyájan inkább választották a férfihoz illő, becsületes halált, mint a megadást, azt mondta Ali basának:

– Keresd meg a tisztek holttestét, és temesd el tisztességesen, ahogy megérdemlik!

Nyáry testét hamar megtalálták: tizenhét seb volt rajta. De milyen csoda! A szíve dobogott, tehát életben maradt. Pekry is több sebből vérzett, de őt is megmentették a török orvosok.

A két magyar tisztet Ali basa Temesvárra küldte, és megüzente, hogy gondosan gyógyítsák őket.

Szárnyon jár a rossz hír: Ferdinánd király is, János Zsigmond erdélyi fejedelem is hamar megtudta, hogyan esett el a szolnoki vár. Ferdinánd nem sokat gondolt a két vitézzel, aki őérte vérzett, de János Zsigmond meg akarta őket nyerni, ezért követeket küldött a törökhöz, és váltságdíjat ajánlott fel a foglyokért.

A török szívesen engedett a fejedelem kívánságának, de Nyáry Lőrincet mégsem tudta János Zsigmond kiváltani. Pekry elfogadta a fejedelem ajánlatát, az ő zászlaja alá állt, de Nyáry Lőrinc azt mondta:

– Én Ferdinánd királyt, akinek zászlajára felesküdtem, soha el nem hagyom.

Bezzeg öfelsége elhagyta Nyáryt, nem küldött érte váltságdíjat! Hiába fordult Nyáry Lőrinc felesége Ali basához, mert ebben a

dologban csak a nagyvezérnek volt szava. Ahmed nagyvezér pedig Konstantinápolyba küldte a foglyokat, oda küldte a sok zsákmányt is.

Keserves sors várt Nyáry Lőrincre! A török először sötét tömlöcbe zárta, aztán munkára vitte. Olyan erősen dolgoztatták, hogy egészen belesoványodott, talán még a felesége se ismerte volna meg, annyira megváltozott.

Amikor Ferdinánd király béketárgyalást kezdett, és Konstantinápolyba küldte a pécsi püspököt, Nyáry reménykedett, hogy szóba hozzák az ő szabadon bocsátását. De a püspök azt mondta neki:

– A foglyok elbocsátásáról csak a béke megkötése után lehet szó.

Hej, az pedig nagy idő, mert a tárgyalások nagyon elhúzódtak, Nyáry pedig már nehezen viselte a sok szenvedést. Teste-lelke kimerült a kegyetlen munkától, a durva bánásmódtól. Már a reményt is elvesztette, hogy valaha hazatérhet.

A török őrség egyik parancsnoka, aki már régen figyelte Nyáryt, egyszer megszólította, és azt mondta neki, hogy szívesen segítene rajta.

De Nyáry nem bízott a törökben, pedig az kezdte magyarázni, hogy ő jól ismeri Nyáry hőstetteit, és nagy részvéttel nézi szomorú sorsát.

Amikor a török látta, hogy így nem nyeri el Nyáry bizalmát, váratlanul magyar nyelven szólalt meg, és ezt mondta:

– Én is magyar vagyok, Nyáry Lőrinc, higgy nekem, nem bánod meg! Ha bízol bennem, két héten belül mind a ketten megszabadulunk innen.

Ezután elbeszélte a török tiszt, hogy őt Huszár Istvánnak hívják, apját levágta a török, anyját pedig vele, a tízéves gyermekkel fogságba hurcolta. Konstantinápolyba került, ott egy gazdag kereskedő megvette, fiaival együtt neveltette, aztán a janicsár katonák közé besoroztatta. Így lett belőle török tiszt, de most már elege van belőle, mert a janicsárnak nincsen népe, nincs hazája,

ő meg arra vágyik, hogy családi otthona és hazája legyen. Akkora honvágy vett rajta erőt, hogy mindenképpen vissza akar térni Magyarországra.

Most már látta Nyáry Lőrinc, hogy közös az érdekük. Azt mondta Huszár Istvánnak:

– Ha már így van, menjünk együtt! Ha innen hazasegítesz, egy falut adok neked, s mindenben segítelek, hogy Magyarországon hazádat és boldogságodat megtaláld.

Ezután megbeszélték a szökés tervét. Kitűzték az időpontot is: amikor legközelebb Huszár István lesz szolgálatban, együtt megszöknek.

A megbeszélte napon, amikor a hold feljött, Huszár István kereste a kulcsos őrt, és azt mondta neki:

– Gyorsan, gyorsan, nyisd ki a börtönt, a nagyvezér Nyáry Lőrincet akarja látni!

Az őr nem gyanakodott, a foglyot átadta a tisztnek, Huszár pedig mindjárt a lakására vezette Nyáryt. Ott török ruhába öltöztette, és jól fel is fegyverezte. Innen nagy sietve a kikötőbe mentek, ott már várta őket egy francia vitorlás hajó, amelyet Huszár már előbb kibérelt. Azzal a hajóval Velencébe indultak, és kedvező széllel meg is érkeztek.

Volt öröm otthon! A család tagjai, a barátok, a harcostársak mind látni akarták Nyáry Lőrincet, egész csapat vendég érkezett Szucsánba, a Nyáry család otthonába.

Nyáry Lőrinc nem feledkezett meg arról, hogy mit ígért Huszár Istvánnak. Ahogy ígérte, Kreplan községet neki ajándékozta, s az ajándékot még egy szép udvarházzal is megtoldotta.

Huszár István megelégedte a katonaéletet, nemsokára megházasodott, és békeségben élt udvarházában.

De Nyáry Lőrinc ekkor sem feledkezett meg esküjéről: hazája, királya védelmében ismét hadba szállt, és még sok győzelmet aratott.

TURI GYÖRGY HALÁLA

– *Egykorú históriás ének nyomán* –

Jeles vitéz volt Turi György, fegyverforgatásban nem akadt párja a széles Dunántúlon. Egymás után győzte le a török bajvívókat, végül már Ázsiába is elvitték a hírét, onnan is jöttek vitézek, hogy vele megívjanak. Hát hiszen jöhettek, Turi György mindegyiket levágta.

De nemcsak páros viaskodásban vitézkedett, nagyon értette a várak védelmének minden csinját-bínját. Sok esztendőn át védelmezte a dunántúli Palota várát, megvédte a híres budai basa ostromától is, a fehérvári béget pedig még el is fogta.

Honnan származott ez a vitézség? Honnan a katonai tudomány? Ez mind abból származott, hogy Turi György erősen szerette a végvári vitézeket, akikkel együtt harcolt, a föld népét, amelyért vérét ontotta, szerette hazájának vérrel öntözött földjét.

Amikor Turi György nevének már jó hírt szerzett, kinevezték parancsnoknak, rábízta Kanizsa várának védelmét. Hej, nehéz feladat volt az! A török mindig a vár alatt leskődött, erősen kellett ügyelni, hogy csúffá ne tegye az őrséget. Ügyelni, de milyen katonával, milyen fegyverrel? A bécsi udvar nem adott fizetést a végvári katonának, azt tartotta, hogy a katona megél abból, amit a föld népétől rabol. Hiszen az idegen zsoldos meg is élt belőle, de Turi György nem engedte rabolni a katonáit, ezért aztán a kanizsai őrség bizony az éhkoppot nyelte, fegyvere, lőszere is kevés volt.

A török pedig jól tudta, mi folyik a várban, mert sok kémét tartott. De azért fegyverrel nem mert támadni, ravasz csellel törbe csalta Turi Györgyöt.

Kapornak községet egy kisebb csapattal megtámadta, s amikor Turi György a várőrséggel a község védelmében kirohant, egy elrejtett nagy sereget vezetett ellene.

A török élve akarta elfogni a vitézeket, ezért elvagdalta a lovak lábának inát.

Turi Györgyöt egész csapat veszi körül, lovának lábainát elvágják, a kapitány leugrik róla, s most már gyalog harcol.

Odaugrat ekkor Vida György, és kiáltja:

– Uram, ülj föl, ha lehet!

Azzal maga leugrik a lóról, Turi pedig fél lábát bedugja a kengyelbe. De nem ülhet fel, elrángatják a törökök, és mind a lábát csapkodják – élve akarják elfogni.

– Ebek, engem pórázon nem hordoztok! – kiáltja Turi György, és gyorsan három törököt levág.

De egyre vagdalmják a lábát, ő pedig leoldja sisakját, kirázza a fejéből, Jézust kiált, úgy rohan a törökre.

Végre a Sár folyó mellett egy fűzfa tövében fejét veszik.

A török bég akkora dicsőségnek tartja ezt a győzelmet, hogy Turi György fejét elküldi a szultánnak.

Amikor Turi György halálhíre elérkezik, a felesége vele akar halni, fiai, szép lányai keserves könnyeket hullatnak. De könnyét hullatja minden vitéz társa, szolgálja, ismerője, meggyászolja az egész ország.

A NICKEI VIRÁGOK

– *Tarcali népmonda nyomán* –

A török szeretett virágnyelven beszélni, azért csak az állhatta meg a helyét vele szemben, aki ezt a nyelvet is jól értette. Tóth András, Nicke község bírója éppen arra való ember volt: értett ő magyarul is, törökül is, virágnyelven is.

Egyszer odaüzen a török basa Tóth Andrásnak, hogy ekkor meg ekkor elmegy a nickei virágokért.

A bíró mindjárt kitalálta, hogy a basa a nickei szép lányokat,

asszonyokat érti virágokon, ezért a mondott időben ezeket a virágszálakat mind elrejtette.

Megjön a basa, és bejelenti:

– Eljöttünk a nickei virágokért.

Azt mondja erre a bíró nagy ártatlanul:

– Nem tudhattuk pontosan, mikor jöttök, ezért nem szedhetük le a virágot. Attól féltünk, elhervad, míg ideértek.

Megharagszik erre a basa.

– Nem ilyen virág kell nekem, hanem állítsátok ide az összes asszonyt és lányt!

– Jaj, azt nem lehet! Nálunk csak az öregasszonyok vannak most itthon.

– Hát a fiatalok hol vannak? – kérdi a basa.

– Azok elmentek a búcsúba.

– Hol van az a búcsú? Mikor jönnek vissza? – toporzékol a török.

– Jaj, az nagyon messze van, aztán csak hat-nyolc nap múlva térnek onnan vissza!

A basa nem hitt a bírónak, átkutatta az egész falut, de ott bizony egyetlenegy virágszálát sem talált. No, ha nem, megfogatta Tóth Andrást, megtüzesített egy félholdas bélyegzőt, és a bíró homlokába nyomatta.

Szegény Tóth András ordított a fájdalomtól.

De a fájdalom se tartott sokáig, begyógyult a seb is. A nickeiek pedig semmiért el nem engedték volna a bírói székből, amiért a község virágait, a lányokat és az asszonyokat megmentette.

– Istvánffy Miklós nyomán –

Igen gyalázatos szolgaságban éltek a szlavóniai parasztok, mert Tahy Ferenc, a kapzsi földesúr, még a bőrüket is lenyúzta. Pénzben követelte a járandóságot, amit addig munkával váltott meg a parasztember, s aki nem fizetett, annak mindjárt elhajtotta az állatait. Ha a földesúr lova elkehesedett, megöregedett, ha gabonája megpenészedett, bora megromlott – megvétette jó áron a paraszttal. Aki panaszra nyitotta a száját, tömlőcbe került.

Tűrte a parasztság ezt az állapotot, ameddig tűrhette, de aztán a bátrabbak panaszt tettek őfelségénél, a királynál.

Küldött is a király vizsgáló biztosokat a birtokra, s azok megállapították, hogy a panasz jogos, Tahy uram visszaél a földesúri hatalommal. Ezt szépen jegyzőkönyvbe foglalták, aztán mint aki jól végezte dolgát, magukra hagyták a parasztoakat, semmit se tettek a földesúr ellen.

No, ha nem, annál többet tett Tahy uram! A panasztevőket mind elfogatta, és sötét tömlőcbe záratta.

De már ezt nem tűrhette az elkeheredett parasztság. Felkelt az uraság ellen, és Gubec Máté vezetésével harcba hívta a szomszéd vármegyék parasztjait is. Hiszen csak egy szikra kellett, és mindjárt olyan tűzvész támadt, hogy Zágráb, Varasd megye parasztsága mind kaszát ragadott, és kiegyenesített kaszával ment Gubec Máté seregébe. A tűzvész továbbterjedt, Szlavóniából Karintiába, Stájerországba csapott át a lángja, horvátok, magyarok, szlovének ragadtak fegyvert, hogy az urak ellen megvívják a parasztháborút.

Amikor Stubnicát is meghódították, már húszezren voltak, s ekkor Gubec Mátét vezérül választották, sőt sokan parasztkirálynak is nevezték. A parasztkirály így beszélt a felkelőkhöz:

– Emberek! Mi a szabadságért fogtunk fegyvert a nemesség

ellen, mert kegyetlenségét, kapzsiságát tovább már nem tűrhetjük. Adót, dézsmát, vámot, minden szolgáltatást megszüntetünk, fegyver van a kezünkben, szabadok akarunk lenni, s azok is leszünk!

– Úgy legyen! – mondták erre egy szívvel-lélekkel a parasztok.

A paraszthadak sok úri kastélyt megtámadtak, a nemesi portákról fegyvert zsákmányoltak. s amerre jártak, mindenütt csatla-koztak hozzájuk a környék parasztjai. Sőt néhány kismanes is beállt a seregbe.

A földbirtokosok, a papok menekültek a fegyveres paraszthad elől, de aztán rendi gyűlést tartottak, és elhatározták, hogy fegyvert ragadnak a parasztok ellen. Horvátország bánja, Draskovics György zágrábi püspök hívta harcba az urakat, s jöttek is a nemesek teljes fegyverzetben, mert mind megértették, itt az ő vagyonukról és életükről van szó, az forog kockán.

A két sereg Stubnica mellett roppant össze.

A támadás előtt Draskovics püspök elbizakodott beszédet mondott az uraknak:

– Nemesuraim, ne ijedjete meg az ellenség nagy számától! Ezek csak afféle hitvány parasztok, akik az eke meg a kapa mellől jöttek el harcolni. Nem ismerik az igazi fegyvereket, a katonai regulát, úgy elfutnak előletek, mint a nyulak, hiszen ti tanult katonák vagytok, s nem először jártok a csata mezején.

Gubec Máté, a parasztkirály, nem tanulta a katonai mesterséget, nem tanulta a szónoklást sem. Mégis fellelkesítette, harcra tüzelte a parasztokat, amikor így beszélt hozzájuk:

– Emberek! Harcoljatok bátran, mert ez a harc a közös szabadságot hozza el nekünk! Nézzétek az urak seregét, mind lovon harcolnak, ezért innen menekülni lehetetlen. Itt győzni vagy meghalni kell! Én a győzelmet választom, utánam, akiben van becsület!

Akkora elkeseredéssel, olyan haraggal támadta meg a parasztsereg az urakat, hogy már-már úgy látszott, a nemesek futásban keresnek menedéket. Sok nemesurat letaszítottak lováról, már néhány zászlót is zsákmányoltak.

De végül győzött a katonai fegyelem és a fegyver. A nemesek visszaszorították a parasztokat. Amikor a parasztsereg felbomlott, iszonyatos mészárlás kezdődött, a lovasok senkinek se adtak kegyelmet. A futókat lóhátról kaszabolták, aki pedig megadta magát, azt felakasztották egy ház gerendájára vagy valamelyik fára. Egy hatalmas, ágas-bogas vadkörtefán tizenhat felakasztott paraszt teste lógott. A szél ide-oda lengette a holttesteket, a madarak csőrükkel csipkedték arcukat.

Gubec Máté nem futott el, bátran harcolt, míg ki nem verték a kardot a kezéből. Akkor rárohantak, földhöz vágták és megköttették, mert mindenáron élve akarták az urak törvényszéke elé állítani.

A parasztkirály a törvényszék előtt sem ijedt meg, azt hirdette az urak előtt is, amit a parasztoknak mondott. Ezzel még inkább felingerelte az urakat.

Az urak hosszasan tanácskoztak, ugyan milyen büntetést szabjanak a parasztkirályra. Végre azt határozták, hogy ha már a parasztok királya, úgy haljon meg, mint elődje, Dózsa György.

Gubec Máté méltó volt Dózsa Györgyhez, egy jajszavát sem hallották, és halálával is példát mutatott a parasztoknak.

A PÓKAI TESTVÉREK

– *Köváry László nyomán* –

Ketten versengtek Erdélyben a fejedelemségért: Báthori István és Békés Gáspár. Addig versengtek, míg végül a fegyver döntött közöttük.

Kerelő Szent Pál község mellett vívták meg a döntő csatát, délelőtt tíz órától késő estig folyt a harc, végül Báthori István győzelmet aratott, maga Békés Gáspár futva futott a csataterőről.

De nem futhattak el a társai: a felkelők Báthori István fogságába kerültek. Az pedig kemény fogság volt, és még keményebb az ítélet, amelyet Báthori István hozott.

Az ítélmester olvasta fel az ítéletet, és bizony maga is sírva fakadt, amikor ezt olvasta:

– A nagyságos fejedelem a főurakat fejevételekre, a közrenden lévő felkelőket felakasztásra ítélte.

Nemsokára elindult a szomorú menet: kísérik a felkelőket az akasztófa alá. Egész erdeje áll az akasztófáknak Szamosújváron, és bizony mindegyiknek lesz áldozata a mai napon. De talán mégsem! Porfelhő látszik a kolozsvári úton, vágatva közeledik a fejedelem stafétája. Kiáltja is már jó messziről:

– A fejedelem önagysága kegyelmét hozom!

Új életre kelnek az elítéltek, velük örül a nép is. De korai még az öröm! A staféta kivesz a kebeléből egy írást, széthajtogatja, és fennhangon ezt olvassa:

– A nagyságos fejedelem azt parancsolja, állítsanak egy húszliteres vékát a vérpadra. Abba hányják belé az elítéltek levágott orrát és fülét. Amikor a véka megtelik, vége a kegyelemnek; akinek orra, füle nincsen levágva, akasztófára kerül.

Báthori kiszámított kegyetlenséggel ítélkezett. Jól tudta, hogy amikor a véka telni kezd, mindenki sietteti a hóhért, hogy fülét-orrát levágja, mert csak így kerülheti el az akasztófát. Úgy is lett.

Amikor a közrenden levő elítéltek látták, hogy nagyon telik már a véka, kétségbeesetten taszigálták egymást, és ezt kiáltották a hóhérnak:

– Mess nekem is! Mess nekem is!

Így könyörögtek a csonkításért, csak hogy életben maradjanak.

A véka megtelt: a megcsonkított felkelőket elbocsátották, de harmincnégy közrendű székelyt felakasztottak.

Most a főurakra került a sor. Együtt vonultak a vérpad felé, mind feketébe öltöztek, és szomorú, de elszánt arccal indulnak a halálba. Leghátul a két legfiatalabb, a Pókai testvérek.

Egymás után lépnek a főurak a vérpadra, egy sem mutat félelmet, mindegyik bátran szembenéz a halállal.

A két Pókai leghátul áll – érettük még most is könyörög az anyjuk, hátha meglágyíthatná Báthori István szívét. És lám, ott fut Pókainé a piacon át, kezében a fejedelem pecsétetes levele.

– A kegyelem! Itt a kegyelem! – kiáltozza mindenki.

Amikor Pókainé megpillantotta fiait a vérpad előtt, elhagyta az ereje, ájultan rogyott össze. De a rokonok kiragadták kezéből a kegyelemlevelet, és ezt olvasták fel:

– „Kegyelem az egyiknek – a másik haljon meg. A választást Pókainé asszonyomra hagyom.”

Választhat-e fiai közül az édesanya? Megölheti-e szavával, akit kínok között hozott a világra? Nem, ezt Pókainé nem tehetett, de választott Pókai János, az idősebbik fiú. Pókai János megcsókolta az öccsét, elbúcsúzott tőle, és így szólt hozzá:

– Anyánknak te vagy kedvesebb, menyasszonyod van, te maradsz életben!

Azzal intett barátainak, azok Pétert elvezették, Pókai János pedig bátran fellépett a vérpadra.

DANCKA OSTROMA

– *Szepsi Csombor Márton nyomán* –

Kicsiny, de bátor csapattal indult Báthori István Lengyelországba, hogy a trónt elfoglalja.

Amikor Dancka város közelébe érkezett, küldöttséget indított a városba, és azt üzenté a bírónak:

– Tegyen a város hűségsküt Báthori Istvánnak! Az erdélyi fejedelem elvárja a város küldöttségét a katonai táborban.

A danckaiak pedig jól tudták, hogy Báthorinak kicsiny a sere-

ge, ezért csúfot üztek belőle. Bejelentették nagy ünnepélyesen, hogy mikor érkezik hozzá a város küldöttsége, és azon a napon a táborban egy kutyapecér jelent meg két agárkutyával.

Amikor Báthori a kutyákat meglátta, iszonyatos haragra gerjedt, rázta az öklét Dancka felé, és felkiáltott:

– Ha kutyák vagytok, kutyául lesz dolgotok!

Azzal parancsot adott a katonáknak, hogy égessék fel Dancka körül a falvakat, a tanyákat és a majorokat. Ezután hívatta fővezérét, Bornemisza Jánost, és azt mondta neki:

– Kergesd meg a danckai agarakat!

– Meg én, hogy a szemük is kopog belé!

Bornemisza János hatvan tatárt elküldött a Viszla folyó mellé, hogy a hajón közeledő ellenséget feltartóztassák, húsz magyart pedig a danckaiak kikémlelésére indított.

A danckaiak csak nevték a magyarok készülődését. De volt köztük egy öreg kapitány, aki harcolt már a magyarok ellen, s az így intette őket:

– Lassan a testtel, mert a magyarok jobban kedvelik a harcot a futásnál.

Bornemisza szoros helyen állította fel a kis sereget, a folyó hidját elrontatta, aztán megszemlélte a csapatokat, és így beszélt hozzájuk:

– Vitézek! Semmit se féljete, erősen vágjatek! Látjatek, kivel álltok szemben, nem törökök ezek! Annak okáért egymásnak bűnét megbocsássatek, a tisztességet a halálnál nagyobbnak tartatek, az ellenségtől pedig ne féljete, hanem bátorsággal rámenjete!

Hej, milyen csata volt az! Kétezer magyar és hétszáz lengyel tizenkétezer válogatott és pihent némettel szembement, és egy egész órán át vívtak egymással.

Végre a német sereg megfutamodott. Némelyek az erdőre menekültek, mások a fegyverüket eldobták, és a folyóba vetették magukat, csaknem valamennyien bele is fulladtak. Ezer német rabságba esett, négyezer-ötszáz holtan maradt a csatamezőn.

Ezután Báthori István a város melletti Püspök-hegyre vitte fel táborát, és onnan a várost szörnyűségesképpen lövette.

Az ágyúzást nem sokáig állták a danckaiak: kitűzték a fehér zászlót, és a várost feladták.

BALASSI BÁLINT LEVELET ÍR

– *Az eredeti levél nyomán* –

Erősen forgatta, gyúrta a kalapját Balassi Bálint úr előtt Garai Mihály, az uraság jobbágya. Hogyne forgatná, hogyne gyúrná azt a kalapot, amikor mindenki tudja, milyen ember az úr. Nagy vitéz, híres táncos, énekes, csudaszép verseket ír, de ha megharagszik, nem ismer sem Istent, sem embert. Most pedig éppen haragudhatnak, mert pecsétes levelet küldtek neki, és abban a réz ellopását emlegetik. Ezért Garai Mihály úgy nézi, erősen pofonra áll az úr keze.

De nem pofon lett abból a haragból, csak csendes beszéd. Azt mondta az úr Garai Mihálynak:

– No, Mihály, levelet küldtek a rézlopás dolgában. Hát ki velem: mi az igazság?

– Ártatlan vagyok, nagyuram. Fusson ki a két szemem, ha csak láttam is!

– S hát a társad? Tizenegy hónappal ezelőtt küldtem a társadat Besztercebányára, és még mindig nem jött vissza. Ilyen az ártatlanság?

– Megkövetem, nagyuram, Besztercebányán éppen ilyen. Ott Igl Vilmos igazgató mondja meg, ki bűnös, ki ártatlan, annak hiába beszél az ember. Az igazgató bilincsből tartja a foglyokat, az én társamat a hóhérrel is megkínóztatta, nem is egyszer, de háromszor, s mégse vallott semmit. Mert nincs is, amit valljon.

Balass: Balint arcepe
(Clafestmeny)

Elvörösödik erre az úr, megharagszik rettenetesen. De ott nem volt más, akire haragudják, hát rákiáltott Garai Mihályra:

– Takarodj a szemem elől!

Jól van, Garai még örült, hogy ennyivel szabadulhatott. Most már látta, hogy Balassi úr nem adja ki a besztercebányai igazgatónak.

Balassi Bálint pedig befordult az írószobába, és haragjában mindjárt levelet írt Ernő főhercegnek. Azt írta a levélben:

„Ezelőtt tizenegy hónappal egy jobbágyomat rézlopással megvádolták. Én a jobbágyot Igl Vilmos igazgatónak átadtam, de a bűnt nem tudják rábizonyítani, mégis azóta bilincsben tartják, hóhérral kínoztatják. Felsőged bölcsessége szerint mérlegelje, szabad-e egy parasztot minden ok nélkül és büntetlenül törvénybe hívní, oly sokáig börtönben tartani, és hóhérnak kinzásra átadni!”

Eljutott-e a haragos levél Ernő herceg kezébe, vagy az udvariak nem merték átadni, azt nem tudhatjuk. Nem ismerjük a pórul járt jobbágy további sorsát sem, annál jobban megismertük Balassi Bálintot, aki a szegény ember igazságát védelmébe vette.

BALASSI BÁLINT HALÁLA

– *Dobokay Sándor és Kjátib Cselebi nyomán* –

Amikor híre járt az országban, hogy érkezett Esztergom vára megvételeének ideje, minden derék vitéz kardot kötött, és indult a török ellen. Az elsők között indult Balassi Bálint, akinek egri vitézkedéséről országszerte beszéltek, sokan ismerték szép verseit is. Híre-neve, tekintélye olyan nagy volt, hogy a sereg fővezére, Mátyás herceg kapitánynak tette a vitézek között.

Szép, tavaszi időben kezdődött az ostrom, és az ágyúzás után az egész sereg rohamra indult. Háromszor rohanta meg a sereg a vár védőit, de még a harmadik roham sem járt sikerrel.

A harmadik rohamot a főherceg alvezére vezette, aki elől lovagolt, és a mellén aranyláncot viselt. Minden vitéz az ő intését várta, az ő parancsát követte.

Amikor ezt az esztergomi bég látta, így szólt a katonáihoz:

– Ha valaki ezt az átkozottat, aki aranyláncot visel, egy jó lövéssel elejti, az egész sereg megijed és visszafordul. Azért aki lelövi, kívánhat tőlem, amit akar, mindent megkap.

Ekkor egy Budáról érkezett ozmán vitéz puskájával célba vette a sereg vezérét, és egy golyóval szíven lőtte.

A vezér holtan fordult le lováról, a sereg pedig megzavarodott, és hátrálni kezdett.

De nem hátrált mindenki! Balassi Bálint és vitézei előrevágtak, és már-már összecsaptak a törökkel, amikor egy ágyúgolyó a kapitányt eltalálta.

A nagy ágyúgolyó Balassi Bálintnak mind a két lábát átjárta, a kapitány sok vért is vesztett, de a katonai orvos, a felcser bízott benne, hogy megmenti az életét.

Amikor a felcser kését elővette, hogy megoperálja, Balassi latin verset mondott, Vergilius sorait idézte, akinek hőse, Aeneas így biztatta önmagát: „Most van szükség bátorságra, Aeneas, most erős szívre!”

Figyelmeztette is a pap, aki eljött vigasztalására, hogy ebben a nehéz órában ne a pogány költőre, hanem egészen Isten tetszésére hagyatkozzék.

De Balassi Bálint esze még a földi dolgokon járt: a nyolcéves Jánoskára gondolt, akit árván hagy maga után. Ugyan kire bízza a kishútot? Nem sokat töpreng, levelet diktál Mátyás főhercegnek, őt kéri meg, venné pártfogásába annak árváját, aki az ő zászlaja alatt harcolt.

Nem sok foganatja lett annak a levélnek. A főherceg nem

ismerte a hálát, Balassi Bálint árváját a rokonság vette pártfogásába, az neveltette.

Amikor Balassi Bálint minden földi dolgát elvégezte, és a halál küszöbén állott, ilyen szavakat mondott, Istenhez fohászkodva:

– „Te katonád voltam, Uram, és a te seregedben jártam.”

A KŐSZAMÁR

– *Esztergom megyei népmonda nyomán* –

Több mint ötven esztendőn át a török volt az úr Esztergomban, és a várban egy hatalmas basa lakott.

Amikor a keresztény seregek szorongatni kezdték a törököt, az esztergomi basa összehívatta a környékbeli kőműveseket, és építtetett velük az egyik hegyre egy óriási kőszamarat.

Nevette mindenki a basát, aki erődítés helyett szamarat épített, sokan azt mondták, hogy a kőszamár olyan emlékoszlop, amely a basa nagy eszét és dicsőségét hirdeti.

Hírül vitték a basának is, hogy mit beszélnek a magyarok a kőszamárról. De a basa csak nevetett az ilyen beszéden:

– Többet ér az a kőszamár mindenféle børszamárnál.

Nemsokára mégis úgy látszott, hogy jobb lett volna a várat erősíteni, mint szamarat építeni, mert Pálffy Miklós csapatai ostrom alá vették Esztergom várát.

Az első ostrom nem járt sikerrel, ekkor esett el Esztergom falai alatt Balassi Bálint, a kor legnagyobb költője, de a következő évben Pálffy Miklós feladásra kényszerítette a basát.

A basa azt üzenté Pálffynak:

– A várat tovább nem tarthatom. Feladom hát, ha sértetlenül elvonulhatok, és magammal vihetem azt a kőszamarat, amit én építtettem.

Ebben hamar megegyeztek, bánta is Pálffy azt a kőszamarat, hadd vigye a basa, ha azzal akar dicsekedni.

Bizony, nagy ügyyel-bajjal szállították a kőszamarat az egyik dunai hajóra. Hallhattak akkor a törökök elég tréfát, gúnyolódást – de nem szóltak rá semmit.

Hát amikor a kőszamár ott állott a hajó fedélzetén, a katonák kalapácsot ragadtak, nekiestek és összetörték.

Ahogy a kő leomlott, kezdett csillogni, fényleni a kőszamár: tenger drágakő, arany és ezüst volt a belsejében, mert a basa oda rejtette minden kincsét. A kőszamár volt a kincsestára, azért ragaszkodott hozzá. Most már megértették, de ugyan későn a basa szavajárását:

„Többet ér az a kőszamár mindenféle börszamárnál.”

SZISZEK OSTROMA

– Szalay László nyomán –

A sziszeki várnak pap volt a parancsnoka, Mikáczi Miklós kánok úr, akit hívei nagyon szerettek, mert az özvegyek könnyét letörölte, az árvákat vigasztalta, a férfiakat, az ifjakat pedig tempomjárásra szoktatta. Ennyi szép erénye mellett alig hinné az ember, hogy amikor harcra került a sor, derekasan megállta a helyét; azt tartották, hogy olyan a hangja, mint a vad oroszlának, és olyan erős a karja, mint a bibliai Sámsonnak.

Hej, de sokszor hallották ezt a hangot, de sokszor tapasztalták ezt az erőt a törökök, amikor ostrom alá vették Sziszek várát!

A török már mindent megpróbált: ágyúval, rohammal, aknával ostromolta a várat, de semmiképpen se tudta elfoglalni.

Hasszán basa ekkor csellel próbálkozott. Elküldött egy követet a várba, az meg négyszemközt azt mondta a kanonok úrnak:

– Azt tanácsolom, adjátok fel a várat. A várnagy úr már ügyis egyetért a basával, ő kész a vár feladására.

Amikor ezt Mikácsi kanonok úr meghallotta, mérhetetlenül felháborodott. A török szavából megtudta, hogy a várnagy elárulta a várat, és titkon tárgyalt a törökkel.

A kanonok úr egy arcvonásával se árulta el, hogy forr benne az indulat. Elhatározta, hogy a farkast farkasveremben fogja el, ezért azt mondta a töröknek:

– Jól van, ha a várnaggal már megállapodtál, jöjjetek el este lakomára együtt, lakoma közben mindent megbeszélünk!

Gazdag lakoma várta a követet, volt ott enni- és innivaló bőven. A kanonok úr kínálgatta a vendégeket, és lakoma közben kihallgatta a tervüket. A beszélgetésből megtudta, hogy a várnagy már régen tárgyalt a törökkel a vár feladásáról.

Amikor a lakomának vége volt, a kanonok úr erős szóval, fennhangon ezt mondta:

– Nyugodalmas jó éjszakát kívánok az uraknak!

Ez volt a megbeszélte jel. Ebben a pillanatban berohantak a katonák, megkötözték a várnagyot meg a követet is, mind a kettőt zsákba kötötték, lábukra követ erősítettek, és a Száva folyóba hajították őket.

Nem siratta, nem kereste senki a két gazembert, de aztán Hasszán basa üzenetni kezdett a várba, arról kérdezősködött, hogy hová lett az ő követe.

Mikácsi Miklós ezt üzentte vissza:

– Én a várból kibocsátottam, Isten tudja, hol tévedt el.

Tovább folyt az ostrom, míg egyszer Mikácsi Miklós feladta a várat. Csak azt kötötte ki, hogy a vár kapuján először a tisztek vonuljanak be, csak azután a legénység.

Hasszán basa szívesen teljesítette ezt a kívánságot, mert azt hitte, a magyarok így akarnak a fosztogatás, a rablás ellen véde-

kezni. Mintha nem volna mindegy, tiszt fosztogat-e vagy közlegény. De ha ez a magyarok kívánsága, ám legyen.

Amikor a török tisztek csapata a vár kapuja elé érkezett, óriási dörrenés rázta meg a levegőt, a föld megremegett, és a nagy robbanás darabokra szaggatta a felvonulókat.

A kanonok úr nagy puszkaporos hordókat ásatott a kapu előtt a földbe, azokat robbantották fel, amikor a török odaért.

Olyan nagy volt a pusztulás, hogy az ostromot nem tudták folytatni. Hasszán basa még aznap szedte a sátorfáját, és elvonult a vár alól.

SOMLYÓ VÁRA

– *Szilágsomlyói népmonda nyomán* –

Réges-régen, a török időkben biztonságos hely volt a somlyói vár, mert a várak egész gyűrűje vette körül; különben is elrejtette a hatalmas Magúra hegység.

Egyszer mégis rémülten futott le az őrszem a leshegyről.

– Itt a török! Itt a török!

Somogyi uram, a vár kapitánya, nagyon kétségbeesett, kevés volt a katonája, és még kevesebb a bátorsága. Egészen elvesztette a fejét, már arra gondolt, hogy a várat egy puskalövés nélkül feladja, amikor megszólalt mellette Koczka Gábor, az őrség dobosa:

– Kapitány uram, egyet se féljen, elkergetem én a törököt innen. Ha én megindulok ellene, úgy elfut, hogy a lába se éri a földet.

– Elmenj innen, te kölyök! – mordult rá a kapitány, és már indult is, hogy a vár feladásáról intézkedjen.

Koczka Gábor pedig nem tréfált.

Fogta a dobot, kiállt a szirtre, és elkezdte a dobot verni. Olyan visszhang volt ott, hogy a völgyekben messze elszállt és visszatért a hang, azt lehetett hinni, egész hadsereg táborozik a Magúra hegységben.

Azt hitte a török is; a basák tanácskozni kezdtek egymással, aztán megállapodtak: legjobb lesz elvonulni a vár alól.

HÉTJÁMBOROK SZIGETE

– *Dercsikai népmonda nyomán* –

Erősen járták a határt Dercsika község őrzői, mindig figyelték, vigyázták a törököt, s ha közeledett, jelt adtak a falunak. Akkor a falu népe fogta, ami féltője volt, és futott, lélekszakadva futott a Hétjámborok szigetére.

Ételt-italt mindig vittek magukkal, a szigeten megvárták, míg a török elment, aztán visszaköltöztek a faluba.

Nem tetszett, sehogy sem tetszett ez a töröknek! Hiszen azért jött, hogy rabokat vigyen magával, s mindig üres kézzel távozott. No megállj, magyar!

A ravasz törökök kiáltókat állítottak a sziget partjára, azok meg nagy hangon és magyar nyelven ezt kiáltozták:

*Gyertek elő, jámborok,
Nem leszen már bántástok!*

Ahogy ezt a magyarok meghallották, egymás után indultak vissza a faluba. Hittek a magyar szónak, hogyne hittek volna! No, ha előjöttek, meg is bánták, a lesben álló törökök elfogták és rabszíjra fűzték őket.

Magyar falvak kirablása
(Fametszet)

KATA, BARA, MARA

– Szabadkai népmonda –

A török időkben nagy nádas volt a szabadkai határban. A szabadkai nép a ludasi nádasban rejtőzött el, amikor a török Szabadkát megtámadta.

De a török mindig ott ólálkodott a nádas szélén, mert sejtette, hogy a magyarok a nádasban bújtak el. Csakhogy a magyarok víz alá merültek, amikor egy-egy törököt megláttak, és a víz alatt egy hosszú nádszálon át vettek lélegzetet. Addig elő sem jöttek, amíg a török ott lappangott.

De a török ezt a cselet is kipuhította. Kiáltókat állított a nádas szélére, és ezek magyar nyelven így kiáltottak:

– Kata, Mara, Bara, gyertek ki bátran, elment már a török!

Bizony sokan hittek a magyar szónak, kijöttek a nádasból, és fogságba kerültek.

De később már senki se hitt az efféle kiáltásnak, ezért a törökök újabb cselet eszeltek ki. Bíbicmadarakat fogtak, és ezeket a nádas partján eleresztették. Aztán figyelték, hogy merre száll, és hol visít, mert a madár visításával elárulja, hogy ott ember rejtőzik. Így a törökök a bíbic hangja után megtalálták a rejtőző magyarokat. Akit pedig megtaláltak, irgalmatlanul rabszíjra fűzték, és eladták rabszolgának.

ZETELAKA

– *Zetelakai népmonda nyomán* –

Cselő község felett emelkedik az erdős Kerekdomb, a község lakói erre a dombra menekültek, ha a török közeledett.

Egyszer aztán a török a Kerekdombot is megrohmozta. De ugyan felsült vele, mert Bátor Balázs, a falu bírása, katonaviselt ember volt, és nem ijedt meg a maga árnyékától. Amikor látta, hogy mi a török szándéka, az erdei fák egy részét elfűrészeltette, és mögéjük egy-egy puskás embert állított. Amikor a török közeledett, a fákat egymás után rádöntötték a csapatokra, aztán bumm! bumm! – szólt a puska.

A török nagy vereséget szenvedett, futva futott vissza a Kerekdombról. Haragjában mit tehetett? Felgyújtotta a védtelen községet. Cselő község porrá égett, de megmaradt a népe. Ez a nép új községet épített magának, ezt a községet *Zetelakának* hívják.

ASSZONYSZIGET

– *Bihardiószegei népmonda nyomán* –

Réges-régen, a török háborúk idejében minden fegyverfogható férfi katonáskodott, a falvakban nem maradt más, csak az öregek, az asszonyok és a gyerekek.

Bihardiószegezen mindig az öregek őrködtek a határban, ők vigyázták, nem jön-e a török.

Bizony, a török sokszor eljött, s ilyenkor a diószegieket elfutottak előle. A mocsár partján mentek végig, aztán egy titkos ösvényen belopódtak a szigetre, az meg jól elrejtette őket a török szeme elől. Oda hajtották az állatokat is, ezért aztán mindig felkopott a török álla, valahányszor Diósz eget meglátogatta.

Megunta ezt a török vezér, kémeket küldött a faluba, az meg kinyomozta, hová menekülnek a diószegieket, amikor nyakukon a veszedelem.

De a falu bírása, András apó is megsejtette, hogy a török többet tud a kelleténél, ezért ő is résen volt. Haditervet készített a török ellen: az asszonyokkal, gyerekekkel rengeteg disznótököt hordott össze, aztán kiadta a parancsot, faragjanak annyi gólyalábat, ahányan vannak.

Amíg a többiek a gólyalábat faragták. András apó is fogta a kisbaltát, és faragni kezdte a tököket. Olyan szép szájat, szemet, orrot vágott, hogy gyönyörűség volt ránézni.

Ahogy javában faragtak, egyszerre felhangzott a kiáltás:

– Itt a török! Fussatok!

Megindult az egész falu a sziget felé, hajtották a marhákat, vitték magukkal a tököket és a gólyalábat.

A törökök pedig azt várták, hogy besötétedjék, akkor akarták a szigetet megtámadni. De a sötétedést várta András apó is! Kiment az öregekkel, az asszonyokkal a mocsár szélére, ott a tökfekbe égő gyertyát rakatott, és egyet-egyét mindenkinek a

fejére tett. Ezután felállította a csapatot a magas gólyalábra, végül maga is felállott, és fejére tett egy kivilágított tököt.

Hogy megijedt a babonás török, amikor a mocsár szélén óriásokat pillantott meg! Minden óriásnak villogott a tekintete, harapásra állott a kapu-szája!

A török csapat úgy megrémült András apó óriásaitól, hogy mindjárt futásnak eredt, és még azt a zsákmányt is eldobálta, amit másutt szerzett.

A csodálatos menekülés emlékére azt a szigetet ma is *Asszony-szigetnek* nevezik.

TÖRÖKVÁGÁS

– *Kolozs megyei népmonda nyomán* –

Réges-régen, amikor Erdélyben a török volt az úr, Kolozsvár városának csordáját Donát pásztor őrizte. De nemcsak a juhokat őrizte fenn az erdőn, hanem a törököt is vigyázta, fél szemét mindig rajta tartotta. Ha rajta tartotta, jól tette, mert egyszer csak mit lát? A török a szomszéd falvak népét mind kihajtotta, s erősen dolgoztatja a hegyoldalban. Ugyan mit dolgoznak? Azok bizony át akarták vágni a hegyet, hogy a Szamost a Nádas völgyébe vezessék. De már ez igazi nagy veszedelem!

Kapja magát Donát pásztor, futásnak ered, és futva fut a város felé. Erősen szorítja, alig bírja már, de csak erőlteti, mert ezt kívánja a becsület: sok ember életének megmentése.

Amikor Donát pásztor a város határába ért, elkiáltotta magát:

– Emberek! A török átvágja a hegyet! Emberek! A török átvágja a hegyet!

Ennyit mondhatott, akkor az ereje elhagyta, és összerogyott.

Mindjárt felkapták, bevitték egy házba, és kezdték éleszt-

getni, de hiába, az erős futás úgy kimerítette, hogy a szíve megszakadt.

Vitték a hírt a városbírónak, az meg kiadta a parancsot:

– Fegyverre! Fegyverre!

Mindjárt fegyvert ragadott minden fegyverfogható, és a törököt elűzték.

De nem feledkeztek meg a hír hozójáról, Donát pásztorról sem. Ott a Hója-erdő alatt, ahol a nyáját őrizte, szép szobrot emeltek neki.

Sokan mondják, hogy a kőszobor azóta is védelmezi Kolozsvárt. Minden éjfélkor leszáll a talapzatról, és körülnéz, nem fenyegeti-e veszedelem a várost. Aztán megmeríti korsaját a Szamosban, és visszatér a helyére.

Azt a helyet, ahol a törökök a hegyet vágni kezdték, ma is *Törökvágás*nak nevezik.

BÁLINT HÍDJA

– *Székelyföldi népmonda nyomán* –

Egyszer a török meglepte Bogyiszló községet. Váratlanul, éjszaka támadott, amikor mindenki az igazak álmát aludta.

Az éjféli csendben egyszerre felhangzott a kiáltás:

– Emberek, fussanak, itt a török!

Futott, menekült is mindenki, úgy futottak ki az útra az emberek, az asszonyok, ahogy az ágyból kiugrottak.

Felébredt Székely Bálint is a kiáltásra, s mondja a feleségének:

– Asszony, fussunk a híd felé, a híd lába mellett elrejtőzhetünk!

– Fussunk, fussunk – mondja az asszony –, de előbb meleg ruhába csongolyítom a gyermeket.

– Hadd el most a gyermeket, csecsemőt nem viszünk, csak magunk rejtőzünk el.

– Én az egyszülött gyermekemet el nem hagyom – mondja az asszony, s kezdi öltöztetni a gyermeket.

– No, ha úgy, hát én megyek! – kiáltja Székely Bálint, azzal fut esze nélkül a híd felé, hogy a híd lábánál elrejtőzzön.

Az asszony meg látta, hogy már nincs idő a menekülésre, a szomszédban volt egy romos ház, oda elbújt a gyermekkel.

Jön a török, minden házba betör, rabol, fosztogat és gyilkol, de a romos házat békén hagyja. Ugyan mit keresne a romok között? Így az asszony és a gyermek életben maradt, még a hajuk szála sem görbült meg.

Bezzeg a híd alját felverte a török, ott kapta Székely Bálintot, s az egyik lovas katona mindjárt levágta.

Azt a hidat azóta hívják *Bálint hídjának*.

ZÁKÁNY-RÉT

– *Borsod megyei népmonda nyomán* –

Amikor kiütött a török háború, Szendrő község legény fiait is hadba szólították. Közöttük volt Zákány András is, hogyne lett volna, amikor őt tartották első legénynek a faluban!

Folyt még a háború, ugyan folyt, de a szendrői legények szabadságot kaptak, és együtt tértek vissza szülőfalujukba.

De még be sem érhetek a faluba, eléjük futott Kolontos Jani, akit a falu bolondjának tartottak, s már messziről kiáltotta:

– Mind meghalt! Mind meghalt!

Azt hitték, bolondozik, bezzeg elszorult a szívük, még a lélegzetük is elakadt, amikor Szendrőt meglátták. A török feldúlta és felégette, csupa üszök és rom várta a legényeket, élő embert.

Török portyázók magyar rabokat kísérnek

állatot a faluban nem láttak. A török mindent elpusztított, s akit meg nem gyilkolt, rabszíjra fűzte és elhurcolta.

A hazatérő legények sírtak, kiáltoztak, átkozódtak, keservesen sirt Zákány András is. Siratta szép hűgát, édes szüleit, jegybéli mátkáját.

De nem tartott a siránkozás sokáig. Azt mondta Zákány András a katonapajtásoknak:

– Édes társaim, az én életem már csak a bosszúállás. Ki tart velem, édes társaim?

– Mind veled tartunk! – kiáltották a legények egy szívvel-lélekkel.

No, ha úgy, mindjárt tervet készítették. Annak a tervnek lett is foganatja!

Zákány András és csapata meghúzódott a szomszéd erdőben, ott leste a törököt. Aki arra járt gyalog vagy lovon, ha török volt, biztos halálnak ment elébe. Azon az erdőn se lovas-, se gyalogcsapat át nem mehetett, András és társai minden törököt megittattak a halál poharából.

Egyszer hírül hozták Andrásnak, hogy a törökök basája látogatóba indul a szomszédos basához. Az útja ott vezet éppen az erdőn keresztül.

Több se kellett Andrásnak! Mindjárt nekiállította a pajtasokat, mély gödröt ástak az útban, azt a gödröt leveles ágakkal beborították, földdel betakarták, aztán lesbe álltak.

Jön a basa nagy peckesen hóka lován, vidáman beszélget egy béggel, aki mellette lovagol. No, csak jertek, jertek!

Egyszerre: supp! Basa is, bég is, csapat is mind belesuppant az eltakart verembe.

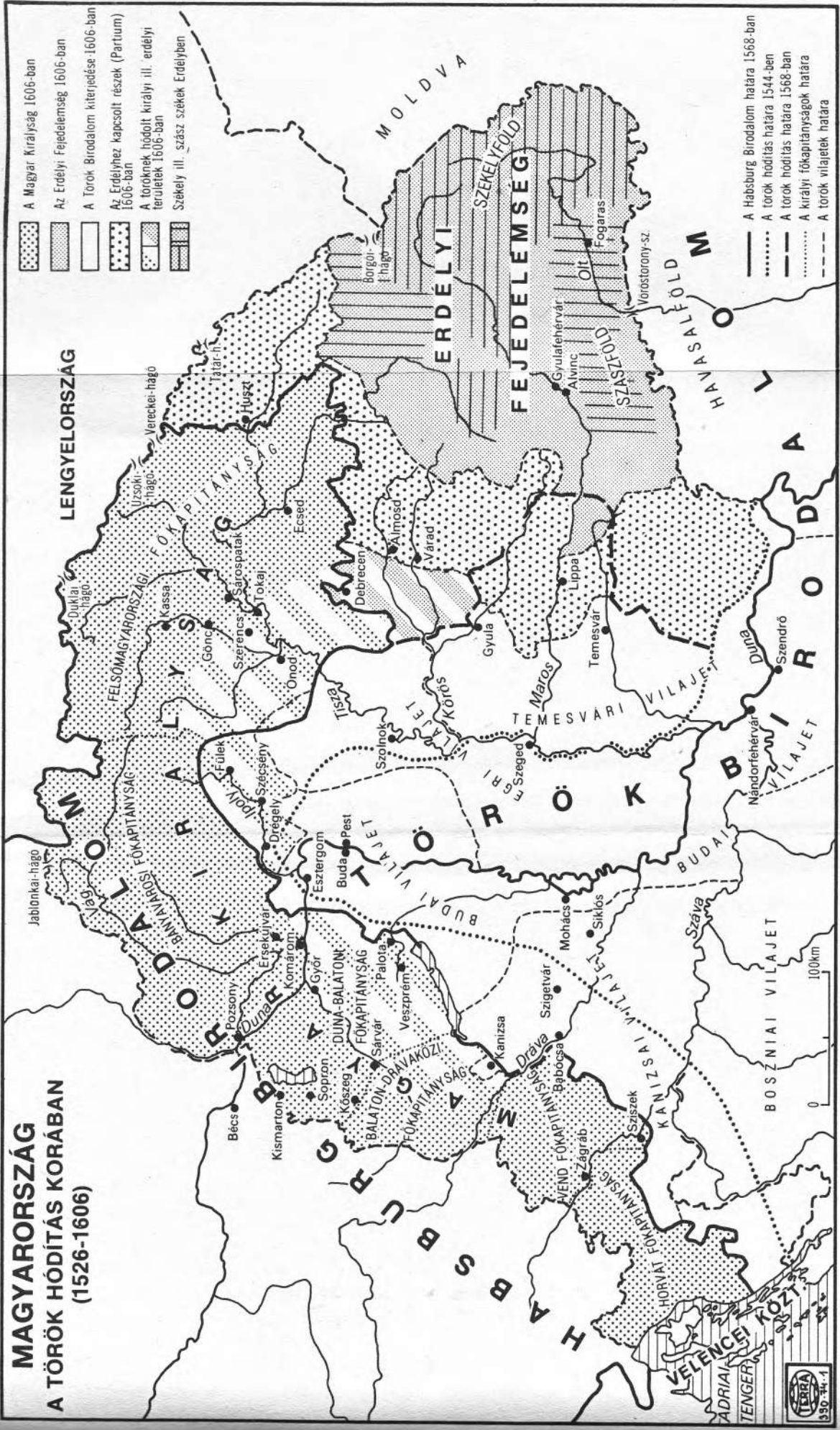
Amikor aztán kifelé kapaszkodtak, ott várta őket András, ott várták a legények is. Abban a helyben minden törököt miszlikbe aprítottak.

A török holttesteket a gödörbe visszahajigálták, aztán a gödröt beföldelték.

Sok-sok törököt másvilágra küldött a kis csapat: Zákány András és társai bosszút állottak a törökön.

Azt a régi erdőt azóta kivágták, most szép, virágos rét van a helyén. Ezt a rétet ma is *Zákány-rétnek* hívják.

MAGYARORSZÁG A TÖRÖK HÓDÍTÁS KORÁBAN (1526-1606)

- A Magyar Királyság 1606-ban
- Az Erdélyi Fejedelemség 1606-ban
- A Török Birodalom kiterjedése 1606-ban
- Az Erdélyhez kapcsolt részek (Partium) 1606-ban
- A törököknek hódított királyi ill. erdélyi területek 1606-ban
- Székely ill. szász székek Erdélyben

- A Habsburg Birodalom határa 1568-ban
- A török hódítás határa 1544-ben
- A török hódítás határa 1568-ban
- A királyi főkapitányságok határa
- A török vilajetek határa

CSÍKSZENTGYÖRGY

– *Csik megyei népmonda nyomán* –

Élt Csikban, vagy ahogy akkor mondták, Csikországban, egy Beke Gál nevű parasztember, aki éppen a nagy út, az országút mellett lakott. No, ha ott lakott, volt is szerencséje, mert ha török, ha tatár, ha rabló megfordult azon a tájon, elsőnek az ő házat verte fel. Mondta is a feleségének, nem is egyszer:

– Asszony, költözzünk félrébb, mert itt erősen útban vagyunk mindenkinek!

De az asszonynak hiába beszélt, mert az olyan volt, mint a macskája, erősen megszokta azt a helyet, semmiképpen onnan elköltözni nem akart.

No, ha nem, Beke Gál gondolt egyet, s attól fogva minden vasárnap eljárt egy kicsi völgybe, csak ott messzebecske, s kezdett ott egy házat építeni.

Amikor a házat nagy titokban felépítette, megvárta a következő vasárnapot, s míg az asszony a templomban imádkozott, addig ő minden bútort, ruhát, szerszámot a házból kihordott, az új házat ügyesen berendezte, a régit pedig felgyújtotta.

Jő haza az asszony a templomból, hát nagyot sikolt, amikor a házuk helyén csak üszköt lát.

Azt mondja neki az ura:

– Hallod-e, asszony, mi lejjebb költözénk az imént!

Azzal elvezette a feleségét az új házba.

Mit tehetett az asszony? Már azt hitte, mindene elégett, még örült is a költözködésnek.

Beke Gál olyan jó helyet választott az új háznak, hogy igazán jót. Sem török, sem tatár arra nem járt, senki sem háborgatta őket.

Amikor ezt a falubeliek látták, utánaköltöztek Beke Gálnak, így épült fel *Csikszentgyörgy* község.

KÖRISPATAK

– Székelyföldi népmonda nyomán –

Amikor a török Diósfalvára rátört, a község népe a Szilaság-barlangban rejtőzött el. A barlangot Dömös vitéz, aki már sok csatát megvívott a törökkel, ugyan jól felszerelte. Volt ott enni-innivaló elég, de fegyver is annyi, hogy a töröktől félni nem kellett.

Nem is félt a székely, Dömös vitéz meg olyan ügyesen kommandírozott, hogy a török véres fejjel ment el a barlang alól.

Több héten át tartott az ostrom, azalatt a diósfalvi székelyek azt a környéket úgy megszerették, hogy elhatározták: ott építenek új községet maguknak, ha már a régit a török elpusztította. Ha elhatározták, meg is valósították, így épült fel a Kőrís-patak partján, szép lombos fák között az új falu: *Kőrispatak*.

TÖRÖK CENZÚRA

– Kocsordi népmonda nyomán –

Amikor szép Magyarország három részre szakadt, a legnagyobb rész a töröknek jutott, kisebb volt annál a német része, és a legkisebb maradt a magyarnak. Abban a szomorú időben bizony megnézte mindenki, ki előtt szólal meg, de jól meg is rágta a szót, mielőtt kimondta volna. Még a papok is erősen ügyeltek a nyelvükre, nehogy olyan szót találjanak mondani, ami a megszállóknak nem tetszik.

Ügyelt a nyelvére a kocsordi református pap is, hogyne ügyelt volna, amikor a török basa bevonult a templomba, hogy a prédi-

kációt meghallgassa. Hiszen ügyelhetett a tiszteletes úr, ahogy tőle kitelt, a bibliai szent igéket mégsem tudta megváltoztatni. Márpedig amikor az apostolok cselekedeteire került sor, csak el kellett mondani:

– „Elmenének annak okáért Kappadóciába, Pontuszba, Mezopotámiába és Efézusba...”

Eddig mondhatta, de már ekkor a basa közbekiáltott:

– Kiskocsord, Nagyocsord, az a tiétek, arról szólhattok, de ne szóljatok Mezopotámiáról, mert az a felséges szultáné!

Így cenzúrázta meg a tiszteletes beszédét a kocsordi basa.

TÖBBET ÉSSZEL, MINT ERŐVEL!

– *Nagyszalontai népmonda nyomán* –

A nagyszalontai hajdú mind olyan volt, mint a szálfá, a mai ember csak pipiskedve tudna felnézni rá. Mégis akadt a hajdúk között is satnyább, gyengébb legény, azt csak babszemnek vagy babszemjankónak hívták. De azért ezek a babszemek is kárt tettek a töröknek, ahogy lehetett, mert ők azt tartották: többet ésszel, mint erővel!

Ilyen babszemjankó volt Csavarga Miska is, akinek mindig azon járt az esze, hogy a törököt valamiképpen csúffá tegye. De már nagyon ismerte a török is, ezért mindig álruhában járt, amikor valamire készült.

Egyszer Csavarga Miska koldusnak öltözve két mankón bóklászott Gyuláról Szalonta felé. Néz erre, néz arra, hát egyszer meglátja a gyulai basát, az meg Szalontáról hazafelé lovagolt.

Uccu neki, kapja magát Csavarga Miska, a két mankót nagy hirtelen felhajtja egy útszéli fára, maga meg elkezd éktelenül jajveszékeln.

Odaér a basa, és azt kérdi a jajveszékkelő koldustól:

– Mi bajod van, sánta koldus?

– Jaj, kegyelmes uram, nagy az én bajom! – siránkozott Csavarga. – Egy istentelen gazember elvette a két mankómat, és felhajította arra a fára. Mankó nélkül egy lépést se tudok tenni.

Azt mondja erre a basa:

– No, fiam, ezen könnyen segíthetünk. Fogd meg a lovam kantárát, én meg felmászom a fára, és lehajítom neked azt a két rossz mankót!

Hiszen éppen erre várt Miska! Csak egyszer a ló kantárát megfoghassa!

Amikor a basa felmászott a fára, szép csendesen magyarázta:

– Erre, uram, arra, uram, feljebb, uram! Úgy, úgy, arra, arra!

Amikor a basa elég magasra mászott, Csavarga is felpattant a fakó nyergébe, és elkiáltotta magát:

– Én meg amarra! Isten áldja, jó uram! Használja a mankót mind vízíg szárazon!

Azzal vágtaeresztette a lovat, és úgy elvágatott vele, mint a szél.

Most vette csak észre a basa, hogy becsapták.

Csavarga Miska meg egyenest a szalontai vásárba lovagolt, ott a basa fakóját eladta – száz aranyat kapott érte.

AZ ARANYSARKANTYÚ

– Nagyszalontai népmonda nyomán –

Élt Nagyszalontán egy Pakulár Varga Miska nevű napszámosember, aki messze eljárt dolgozni, hogy a családjának valamit keresen. Hát egyszer, amikor aratás után visszatért, nagy sírással, jajgatással fogadta a szomszédság:

– Jaj, jaj, nagy baj történt! Elrabolta a kend feleségét a török!
De még a két gyermeket is magával vitte!

Hej, mindjárt elfeketedett a világ Varga Miska előtt. Most már minek éljen, kinek dogozzék? De aztán erőt vett magán, és elhatározta, felkutatja ő a családot, ha a világ végére vitte a török, akkor is.

Feltarisznyált, a házat bezárta, rábízta a szomszédokra, és útnak indult. Mindenütt kérdezősködött a felesége után, sok országot bejárt, de hiába, nem tudott a nyomára akadni. No, ha nem, elkeseredett szívvvel visszatért Szalontára. Ahogy hazaért, megesküdött: attól fogva csak azért él, hogy a törökön mindenképpen bosszút álljon.

Hol koldusruhában, hol török álöltözetben járt-kelt mindenfelé, és közben mindig a bosszúálláson gondolkozott.

Egyszer Gyulán járt, és éppen ott ólálkodott a basa háza előtt, amikor meglátta, hogy a kertben egy kövér dajka hordozza a basa fiacskáját. A dajka mindenképpen csitítgatta a gyermeket, de az csak sírt, csak kiabált. Megelégteli ezt a dajka, és azt mondja a gyermeknek:

– Elhallgass, mert odaadlak annak a koldusnak!

Még oda is szólt Varga Miskának, aki koldusruhában állt a kapu előtt:

– Vigye csak el ezt a rossz fiút!

Nem kellett ezt kétszer mondani! Varga Miska mindjárt odaugrott, kikapta a dajka kezéből a basa fiacskáját, és megindult a kapu felé.

A dajka először csak nevette a dolgot, azt hitte, hogy a koldus csak tréfál a gyermekkel. Még kacagott is a gyermek ijedségén.

Amikor Varga Miska látta, hogy szabad az út, egy lélek sem jár arra, futásnak eredt.

Most már a dajka is észbe kapott, és kezdett sikoltozni:

– Fogják meg! Jaj, viszi a gyermeket, fogják meg!

De kiáltozhatott, az úton senki sem járt, csak a házbeliek futottak össze. Azok is csak jengáltak, sápítoztak, s még a basának sem mertek szólni.

De a basa mégis meghallotta a lármát, s amikor megtudta, hogy a fiát egy koldus ellopta, nagyon megrémült. Mindjárt elővezettette a lovát, rápattant, és visszakiáltott a katonának:

– Mindenki utánam!

Varga Miska pedig már messze járt, de mindig hátra-hátrapillantott, hogy nem üldözi-e a basa. A porfellegről mindjárt észrevette, hogy a basa lóháton jön utána. Már most mit csináljon? Lovas ember elől gyalog el nem futhat. Arra gondolt, hogy a gyermeket leteszi az út szélén, ő meg továbbfut. Ha a basa a gyermeket megtalálja, megőrül, s többet a tolvajjal nem törődik.

Ahogy gondolta, úgy is tett: a gyermeket szép gyöngén a fűre letette, maga meg továbbfutott.

De a basa másképpen okoskodott. Arra gondolt, hogy a gyermek innen már nem vész el, megtalálják a katonái, neki a tolvajt kell elfogni. Azzal utánaeresztette a lovát Miskának.

Futott-futott Varga Miska, s hát egyszer csak a Körös partjára ért. Mármost mit csináljon? Hátról tűz, elől víz, ugyan merre facsarodjon?

Volt ott a vízen egy csónak, de mit ért, ha nincs benne lapát? Miska gondolt egyet, kihúzta a csónakot a partra, és alábújt.

Alig rejtőzhetett el, már ott is volt a basa, és kereste mindenfelé. Fel-alá nyargalt a parton, nézte a vizet is, meg a fákat, a bokrok alját, de Varga Miskát sehol sem találta. Végre belefáradt a nagy keresésbe, és leült pihenni éppen arra a csónakra, amely alatt Miska rejtőzött. Addig onnan mozdulni se akart, míg a ravasz tolvaj valahonnan elő nem bukkan.

Azt ugyan várhatta! Inkább az történt, hogy a basa egyre jobban elálmosodott, ásítózni kezdett, s végre elaludt.

Miska most már megmozdult a csónak alatt, s hát meglátta, hogy a basa aranysarkantyús csizmája éppen az ő keze ügyébe került. No, ha oda került, Miska egy percig se habozott, kezdte csavarni az aranysarkantyút. Szép vigyázva csavarta, hogy a basát fel ne ébressze, s egyszer csak ott volt a kezében az aranysarkantyú.

Éppen a legjobbkor, mert megjöttek a katonák, és már messziről kiáltozták.

– Itt a gyermek! Itt a gyermek! Én találtam meg! Én találtam meg!

Hát bizony öten találták meg, mind az ötöt meg kellett jutalmazni.

Amikor a basa fel akar ülni a lóra, észreveszi, hogy hiányzik a sarkantyúja. Mindjárt elkezd kiáltozni:

– Hej, katonák, elveszett az útban az aranysarkantyúm! Ha elő nem adjátok, rútotl jártok!

Bezzeg hogy nem került elő az aransarkantyú, a basa haragjában mind az öt katonát megverette, Varga Miska pedig az aransarkantyúért a szalontai vásárban szép pénzt kapott.

SZÜCS JANKÓ

– Nagyszalontai népmóda nyomán –

Híres-nevezetes hajdú volt Szücs Jankó a maga korában. Annyi borsot tört a gyulai basa orra alá, hogy az már akkor is tüsszkölt, ha a nevét kimondták előtte.

Egyszer aztán megelegelte a basa a sok bosszúságot, összeszedte a katonáit, és elindult, hogy Szücs Jankót elfogja.

Bevágat a basa Szalontára, ott is egyenesen Jankó apjának a háza felé fordul. A katonák minden kijárást elállnak, a basa pedig keményen zörget az ajtón.

– Hej, Szücs Jankó, gyere elő, eljöttem éretted Gyuláról!

De hiszen zörgethetett, kiálthatott a basa, senki sem nyitott ajtót. Végre megmondta a szomszéd, hogy Jankó az apjával elment, ő bizony nem is tudja, hová.

– Hogyne tudnád, te gazember! – mondta neki a basa. – Kiment a szérűre, majd megtalálom én ott! De ha megtalálom, ki is fordítom a bőréből!

Azzal nagy fenyegetőzéssel kivágatott a szérűre. Ott megtalálták Jankó apját, a tanya előtt állt, mellette meg két lova ropogtatta a szénát.

Rákiáltott a basa, hogy csak úgy zengett:

– Add elő a fiadat, mert megnyúzlak!

– Nem adhatom, ha megnyúzol, akkor sem, mert nincs itt.

– Majd meglátom!

Azzal parancsot ad a basa a katonáknak, hogy hányják szét a

szénaboglyát, mert biztosan oda rejtette az öreg a fiát. Jól van, a boglyát széthányják, de Jankó nem kerül elő. Itt is, ott is kutat a török, de hiába, Jankó nélkül kellett visszamenni.

Amikor a török csapat elporzott, megszólal az öreg szép csendesen:

– Kelj fel, Jankó!

Abban a percben Jankó előtte termett. Könnyen ott teremhetett, mert ott rejtőzött a széna alatt, ami a lovak előtt volt. Erre az egyre a török basa nem gondolt.

Így menekült meg Jankó a török elől, s még azután is sok borsot tört a basa orra alá.

A RAB ASSZONY MEG A FIA

– *Dorozsmai népmonda nyomán* –

Amikor Dorozsmát a török feldúlta, az egyik lovas felkapott egy magyar kisleányt, maga elé tette, és elvágatott vele. Az ügyes kisleány megtetszett egy török nagyúrnak, megvette a katonától, és együtt neveltette a saját fiaival. A magyar leányból nagy úr lett a törököknél, amikor megházasodott, már basa volt.

Szép kisleány született, és az akkori szokás szerint magyar dajkát fogadott melléje. Azt mondta a magyar rab asszonynak:

– Úgy vigyázz erre a gyermekre, mint a szemed világára! Ha valami baja lesz, mozsárban töretlek meg elevenen!

Őrizte is, dajkálta is a rab asszony a basa fiát, s úgy becézte, mintha a tulajdon unokája volna.

Történt egyszer, hogy a kisleány megbetegedett. Sírt-rítt keservesen, és a dajka el nem tudja gondolni, hogy mi baja lehet. Aztán megijedt: mit szól a basa, ha megtudja, hogy a gyermek csak sír-rí? Ahogy ezen búcsálódik, egyszerre eszébe jut, hogy amikor

az ő édes egyszülött fiának altatót énekelt, az mindjárt megnyugodott. Hátha tudna egy altatót mondani most is, olyant, amitől a kisgyermek megnyugodnék. Elkezdte szép csendesen énekelni ezt a szomorú nótát:

*Csíjja e, bújja e, te szép török gyerek,
Nekem is volt egyszer egy szép kisgyerekem,
Elvitte a török, hogy a várt felverte,
Szép piros hajnalba, hajnalhasadásba.
Most is megismerném, ha elébem jönne,
Karja fehérjéről, fehér szemölcséről.*

Meghallja ezt a nótát a török asszony, a basa felesége. Hívja az urát, és mondja neki:

– Hallod, uram, hallod, mit mond a rab asszony?

Jön már a basa is, együtt hallgatják a rab asszony énekét. Az meg csak fújja, fújja, hogy a kisfiút csendesítse.

A basa meg szép csendesen feltűri az inget a bal karján, és mutatja a rab asszonynak:

– Mit látsz a karomon, te rab asszony?

A rab asszony pedig abban a szempillantásban megismerte az édesfiát.

AZ ALTATÓDAL

– Zólyom megyei népmonda nyomán –

A törökök között híre járt annak, hogy senki a csecsemő gyermeket úgy gondozni nem tudja, mint a magyar asszonyok. Mert azok annyi nótát, játékot, mondókát ismernek, hogy a kisgyermek még sírni is elfelejt, ha ők veszik a kezükbe. Ezért aztán

amikor a zólyomi basának kisfia született, egy öreg magyar rab asszonyt állított melléje dajkának.

Az öregasszony nagyon megszerette a török kisfiút. Hogyne szerette volna, amikor az ő édes fiát éppen ilyen idős korában rabolta el tőle a török!

Azóta sem hallott hírt felőle.

Amikor fiatal asszony volt, sok nótát tudott, és mindig énekelt a kisfiának.

Most visszaemlékezett a régi időkre, s elkezdte fújni a török csecsemőnek:

*A törökök beütöttek,
Fiút és lányt tovavittek,
Ifjú anya, gyermektelen,
Kicsi fiam, nem vagy velem.*

Meghallja az altatódalt a basa, és elkezd rá figyelni. Megismeri a hangot, valamikor régen az ő édesanyja dalolt így az ő bölcsője mellett.

Addig-addig töprengett ezen, míg szóba ereszkedett az öregasszonnyal, s megtudta tőle, hogy a fiát elrabolták. Most már azt is tudta, hogy a magyar rab asszony az ő édesanyja. Mondta is fennszóval:

– Lelkem édesanyám, én vagyok az elrablott fiú!

Ott egymásra ismertek. Azontúl úgy lakott a rab asszony a török basánál, mint édes fiánál. Sokat beszélgettek, tanakodtak, végre a basa megkeresztelkedett, és derék magyar ember vált belőle.

PANASZI-TÓ

– Nagyszalontai népmonda nyomán –

A nagyszalontai hajdúk mindig azon törték a fejüket, miképpen tudnának minél több törököt átküldeni a másvilágra. Azért ha neszét vették, hogy Váradról vagy Gyuláról törökök jönnek Szalonta felé, mindjárt felfegyverkeztek. De nem várták be Szalontán az ellenséget, hanem lóra kaptak, és az út mentén a mocsarak között elrejtőztek.

Amikor a török mit sem sejtve közeledett, egyszerre a nyakán volt az egész csapat.

Vágták, aprították a pogányt, még hírmondót se hagytak belőle.

De a váradi basa is észrevette, hogy erősen fogy a népe, és most már ő is cselt koholt.

Elküldött előre egy kisebb csapatot, s amikor azt a szalontaiak rejtekükből előbújva megrohanták, rájuk bocsátotta a tartalék sereget.

A szalontaiak be akarták szorítani a mocsárba a törököt, de nem sikerült, a török végül az egész szalontai csapatot beszorította a tóba.

Azóta ezt a tavat *Panaszi-tónak* hívják, mert volt miről panaszkodniuk a szalontaiaknak.

Lovas hajdú (Fametszet)

VÉRSZIGET

– Nagyszalontai népmonda nyomán –

Egyszer a szalontai hajdúk megtudták, hogy egy török csapat elindult Váradról, és Gyula felé tart. Mindjárt fegyvert ragadtak, de még lábast, fazekat, kereplőt is vittek magukkal, azzal kivonultak Szalontáról. Messze nem mentek, csak a nádasig, ott a nád és zsombék között elbújtak. A csapat vezére kiadta a parancsot: éjfélig moccanni se szabad!

Éjfélkor megjött a török. Amikor a nádasba beérkezett, a hajdúk egyszerre mindenfelől megtámadták, s a lábasokkal, fazekakkal, kereplőkkel olyan istentelen lármát csaptak, hogy a törökök azt hitték, egész légió ördög, ahogy ők mondták, dzsinn támadta meg a csapatjukat. Mindjárt eldobták a fegyvert, és futásnak eredtek.

A hajdúk meg utána a futóknak, és még hírmondót se hagytak belőlük.

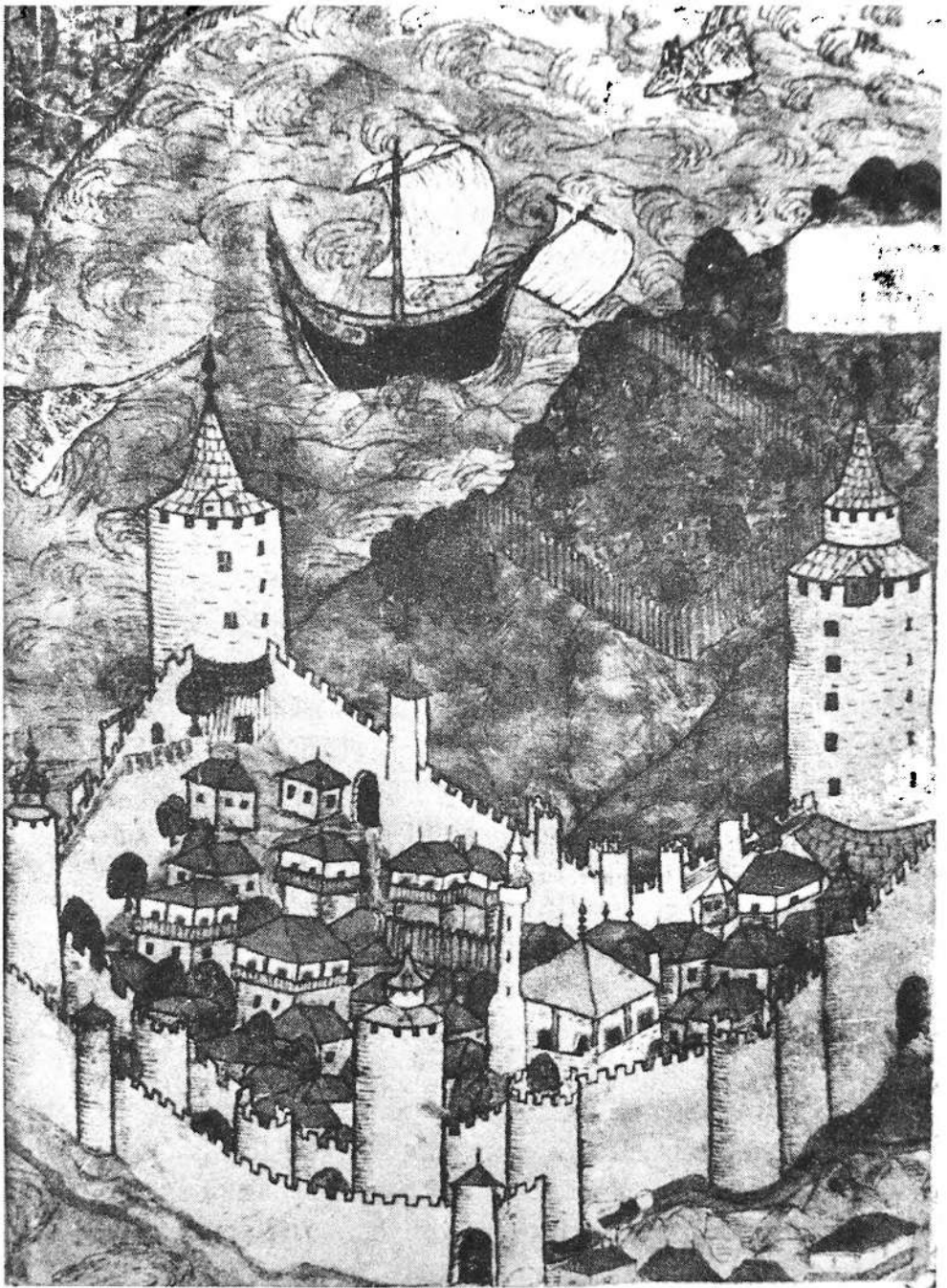
Odaveszett az egész török csapat, és azóta ezt a szigetet ott a mocsarasban *Vérszigetnek* hívják.

A VITÉZ ASSZONY

– Tóth Béla nyomán –

Szinán basa sok keresztény fogollyal tért vissza Konstantinápolyba; volt a foglyok között egy férfiruhába öltözött asszony is, akit a férfiak csapatában őriztek.

Feltűnt ez a dolog a basának, és szóvá tette a dívánban, a szultán tanácsában is. Mohamed szultán is kíváncsi volt: vajon

Konstantinápolyi részlet

(A latin nyelvű felirat fordítása: Európa végső határa, egykor Trákia, most Konstantinápoly)

miért öltözött ez az asszony férfiruhába? Maga elé hívatta az asszonyt, és megkérdezte tőle:

– Miért hordtál férfiruhát?

– Mert abban akartam harcolni a török ellen.

– Nono, aztán vágta-e törököt a csatában?

– Felsőleges uram – felelte az asszony –, verekedtem én is, ahogy tudtam: tudtommal tíz törököt öltem meg saját kezemmel.

A szultánnak megtetszett a bátor felelet, a katonás asszony. A maga módján jót is tett vele: odaajándékozta legkedvesebb feleségének.

AZ ÓRIÁS PEREC

– *Dunántúli népmonda nyomán* –

Egykor magas vár állott a Somló hegy tetején, ma már csak a romja látszik.

A török ellen Erdődy várkapitány védelmezte a várat, de bizony sokra nem mehetett, mert katonája kevés volt, annál több éhes szájat kellett táplálnia, mert az egész környék parasztsága felmenekült a várba, mind ott keresett védelmet. Mondta is az öreg Péter bácsi, a pékek mestere a várkapitánynak:

– Nagyuram, én ezt a sok szájat kenyérrel nem tartom, mert bizony mondom, a török hamar kiéheztet. Kergesse el a várból ezt a fegyvertelen népet, mert ha nem, ők pusztítanak el minket: mindent felfalnak, mint a sáska.

Megharagszik erre Erdődy kapitány, és azt mondja:

– Ide hallgass, öreg! Aki a váramba menekül, az nekem kedves vendégem. Hát úgy gazdálkodj a kenyérrel, hogy a vendég éhen ne maradjon az én asztalom mellett!

Elmegy az öreg Péter, vakarja erősen a fejét, de szólni nem mer.

Hiszen várták már a törököt, napok óta várták, mégis mind

megrémültek, amikor a rengeteg nagy sereg körülvette a várat. Olyan lármát csapott a török, hogy ég és föld megzendült a nagy trombitálástól, dobveréstől és kiáltozástól. Aztán egy kicsi ideig csend volt, de csak azért, hogy a magyarok jobban hallják, amit török lovasok a vár alatt kiáltottak:

– Kő kövön itt nem marad, ha a várat fel nem adjátok!

Fagyott meg a vér a katonákban, amikor ezt hallották. Szerencsére volt a várban egy olyan bolondforma ember, s az visszakiáltott a töröknek:

– Gyertek csak közelebb! Majd megmutatjuk nektek, hogyan török a törököt, és miképpen kontyolják a kontyost!

Ezen már mindenki nevetett, és attól fogva hiába fenyegetőzött a török, a bolondforma jobban győzte szóval, és mindig letromfolta a lovasokat.

A török a szóharcot mindjárt az ostrom elején elvesztette. A basa majd megpukkadt haragjában, mert Erdődy várkapitány megüzente, hogy a várat semmiképpen fel nem adja.

„No, ha nem adja szépszerével, elveszem tőle erőszakkal” – gondolta a basa. De ágyúja nem volt, ezért elhatározta, hogy a vár őrségét kiéhezteti.

Addig-addig éheztette a vár őrségét, míg jelentették neki, hogy a janicsárok lázonganak, mert kevés az élelem a táborban. Hát ez hogy lehet? Ő éhezteti a magyarokat, azok meg őt? Most már tudni akarta, mennyi élelem lehet a várban, ki bírja tovább az ostromot. Néhány ravasz kémét álruhában beküldött a várba, jelentették is azok másnap:

– Kegyelmes uram, a várban csoda történik, valóságos csoda. Saját szemünkkel láttuk, hogy a ládák meg a hordók este még üresek voltak, reggel meg mind teli volt étellel meg borral. A keresztényeket dzsinnek segítik, azok hordják tele a pincéjüket mindenféle jóval.

De a basa okosabb volt, mint a kémek. Sejtette, hogy nem a dzsinnek segítik a keresztényeket, hanem valamilyen úton-módon éjjel ennivalót meg bort hordanak fel a várba. Most már lesbe

állította a kémeket, s hát még aznap este kilesték, hogy a túskevári úton szekerek haladnak a hegy felé, és a túskevári hegy gyomrában eltűnnek.

– No, ez már igazi csoda – mondták a kémek.

De a basa ennek a csodának is utánajárt: lám, a magyarok alagutat fúrta a hegy gyomrába, és az alagúton keresztül viszik fel az élelmet és a bort a várba.

A basa erős őrséget állított az alagút elé. Ott több szekér át nem mehetett, még a madár se szállhatott be a várba.

Erősen főtt a feje a várkapitánynak, de főtt a feje az öreg pékmesternek is: mármint miképpen etessék a katonaságot és a sok menekültet? Péter bácsi, a pékek mestere megint példálózni kezdett, hogy a sok éhenkórászt ki kell a várból kergetni, de a várkapitány rászólt:

– Ezt a szót már hallottam, s többet hallani nem akarom! Inkább azon törje a fejét, hogy tudna több kenyeret adni a népnek!

– Nem vagyok én Krisztus, hogy a kenyeret megszorítsam! – tört ki az öreg, de mindjárt megbánta, és hozzátette: – Nagyuram, úgy lesz, ahogy kívánja.

Csak akkor ijedt meg a pékmester, amikor ezeket a szavakat kimondta, mert mindjárt eszébe jutott, hogy már csak egy zsák liszt van a raktárban.

Amikor az utolsó zsákot kibontotta, azt mondta magában:

„No, Péter bá’, most már élet vagy halál! Ebből a kicsi lisztből a vár népét jól nem lakatod, de talán megszalasztod a törököt.”

Azzal az utolsó zsák lisztből süített egy irdatlan nagy, óriási peracet. De az akkora volt, hogy ahhoz hasonlót emberi szem még nem látott.

Amikor a perac kisült, Péter bácsi elment az istállóba. Ott már csak egyetlenegy ökröt talált, de az is olyan sovány volt, hogy tarisznyát lehetett akasztani a csípejére. Ha egyet mozdult, még a csontja is zörgött.

Jól van, Péter bácsi elővett egy nagy darab marhasót, kisebb

darabokra törte, s egymás után az ökörrel lenyelette. Hej, megszomjazott az a szegény ökör, még a szeme is kidagadt a nagy szomjúságtól. De sokáig szomjazni nem kellett, mert Péter bácsi két vödörben hordta neki a vizet, s mind kínálgatta:

– Igyál, ökör, hizzál, ökör!

Ivott is, hizott is az ökör, úgy kigömbölyödött, hogy öröm volt nézni.

Akkor Péter bácsi fogta az óriási peracet, felkötötte az ökör szarvára, az ökröt pedig kihajtotta a vár kapuján. Ment, ballagott az ökör a török tábor felé.

A törökök elhűltek, amikor az óriási peracet, a rettenetesen kövér ökröt meglátták. Ők már rég az éhkoppot nyelik, s lám, a magyarok még ilyen jól élnek a várban!

Hát még mikor az a bolondforma ember lekiáltott hozzájuk:

– Kontyosok, kontyosok, így élnek a magyarok!

Ezt már a török katonaság nem tudta elviselni, és még azon a napon a vár alól elvonult.

PIPASZÓ ÉS ÁGYÚSZÓ

– *Kismartoni népmonda nyomán* –

Amikor a török a Dunántúlt is elözönlötte, és már Sopron várme-gyében járt, a falvak népe felkerekedett, és a török elől a kismar-toni kolostorba menekült. Ott pedig csak a mennyei segítségben bizakodhatott, mert a kolostorban sem katonaság, sem fegyver, sem élelem nem volt.

Jól tudta ezt a török is, ezért nem ágyúzta a kolostort, mert nem akart kárt tenni a magáéban, hiszen ami csak ott volt, azt már mind zsákmánynak tartotta. Szépen körülvette a kolostort, és várta, mikor csalogatja elő az éhség a magyarokat.

A törökök basája meg akarta mutatni, hogy csöppet sem fél a magyaroktól, mindig ott sétálgatott a kolostor előtt a réten, még ingerkedett is a magyarokkal, akik nem mertek rálőni, hogy meg ne haragítsák.

Addig-addig sétálgatott a basa a kolostor előtt, míg egyszer parancsot adott, s hát oda a rétre kihoztak neki egy kis asztalt, ő meg leült melléje, rágyújtott egy hosszú szárú pipára, és iszogatta a feketekávét, amit eléje tettek.

De már ezt nem lehetett szó nélkül hagyni! Szóvá is tette Gergely bácsi, a kismartoni kovács. Azt mondta a körülállóknak:

– Ide hallgassanak, emberek! Van itt a kolostorban egy régi, rozsdás ágyú. Én azzal úgy ellövöm az asztalt a basa elől, mintha ott sem lett volna.

Megijedtek a parasztemberek, mert az olyan ágyú volt, hogy nagyobb kárt tett abban, aki elsütötte, mint azokban, akiket célba vettek. Meg aztán attól is tartottak, hogy a török is ágyúzni kezd, akkor pedig vége a kolostornak, de vége az ő életüknek is. Kezdték Gergely bácsinak könyörögni, hogy így meg úgy, ne lőjön a törökre.

De amit Gergely kovács magában feltett, annak meg kellett lenni. Az ágyút ügyesen elrendezte, aztán töltött, és célba vette a kis asztalt.

A basa vígan pipázott, itta a kávét, a világért se gondolt arra, hogy a kovács célba vette.

A parasztnép elhúzódott az ágyútól, Gergely kovács pedig elsütötte.

Bumm!

Nagyot szólt az ágyú, és az ágyúgolyó úgy elvitte a kis asztalt, a kávésfindzsát a basa orra elől, mintha ott se lett volna.

A basa pedig úgy megrémült, hogy mindjárt parancsot adott a visszavonulásra.

A kismartoni kolostor épségben megmaradt, és az oda menekült népnek se esett bántódása.

LÁNYRABLÁS

– Hódmezővásárhelyi népmonda nyomán –

Még a török időkben történt, hogy a hódmezővásárhelyi Horváth János lányára, Sáríkára szemet vetett egy török. Pedig anélkül is elég baj volt Sárikával, mert erősen fogadkozott, hogy ő senki máshoz nem megy feleségül, csak Rácz Jancsihoz, pedig attól erősen tiltották a szülei. Persze hogy tiltották, mert Jancsinak semmije se volt, csak amit magán hordott, Horváthék meg jómódúak voltak, és módos legényt néztek ki Sárikának.

De hát ebbe még a török is beleszól!

Az a török, aki Sáríkára szemet vetett, elhajtott egyszer Hódmezővásárhely határába, ott a szekér hátsó kerekét kivette és elgurította. Aztán felült a nyerges lóra, bevágatott Horváth János udvarába, és azt mondta a gazdának:

– Hallja-e, gazduram! Ismeri a törvényt: ahol a törököt baj éri, ott a magyarnak kell segítenie! Egy-kettő, ott van a szekerem a felső határban, a hátsó kerék meghibásodott, hozza rendbe, de izibe!

Mit lehetett tenni? A török szava parancs: az volt a rendelet akkor, hogy a török szekeresnek, lovasnak minden magyar szolgálatára álljon.

Amíg Horváth János kiment a szekérhez, és a kereket kereste, a török visszavágatott a házhoz, és azt mondta Sárikának:

– Hallja-e, szép lány, az apja hivatja, jöjjön gyorsan!

Sáríka nem gondolt rosszra, felült a török elé a lóra, az meg úgy elvágatott vele, mint a szél. De nem a szekér felé mentek, hanem az alsó határ felé.

Sikoltzott, jajgatott Sáríka, de a török erősen fogta, nem tudott a lóról leugrani.

Szerencsére Jancsi éppen arra lovagolt jó hóka lován, és látta, hogy a török viszi Sárikát.

– Hej, az irgalmát!

Jancsi utánaereszti a hókát, leoldja a pányvát, azzal úgy elfogja a törököt, ahogy a csikót szokta a ménesből, mert Jancsi csikós volt, hát értett az ilyesmihez. Akkor odalovagolt közelebb, Sárrikát szépen leemeli a török lováról, a törököt meg jó keményen megkötözi, úgy viszi őket vissza Horváthék udvarába.

De akkor már ott volt a fél város. Sárrikát ölelték, csókolták az asszonyok, Jancsi kezét rázták a férfiak, a legények meg kiáltozni kezdtek:

– Üssük agyon a törököt! Ne üssük, akasszuk fel!

Megjedd a török, kezd könyörögni, végre azt mondja:

– Emberek! Ne bántsanak engem, én is hódmezővásárhelyi magyar vagyok!

– Vagy bizony az ördög komája, nem vásárhelyi! – kiáltja valaki.

De a török nem hagyja az igazát:

– Emberek! Oldják el a kezemet, vessék le az ingemet! Szemölcs van a hátamon, arról engem a keresztapám felismer.

Jól van, eloldják a kötelet, levetik az inget, s nézik a török hátát. Ahogy nézik, egy öregember felkiált:

– No, emberek, ez a török igazat beszél! Ennek én vagyok a keresztapja. Ezt úgy rabolta el a török négyesztendőskorában, de magyar gyerek. A szüleit a török még akkor megölte, a házuk most is üresen áll.

Most már mitévők legyenek? Visszafogadják-e ezt az elrabolt fiút? Higgyenek-e az öregnek?

Végre úgy határoztak, hogy megbocsátják a töröknek a lányrablást, hátha csak ott idegenben tanulta a sok rosszat, s most közöttük megjavul. Visszaadták neki a szülei házat, hadd éljen ott békességben.

A magyarból lett török ismét magyar ember lett, megbecsülte magát, a város békéjét soha többet nem háborította, megházasodott, és szép család maradt utána.

Sárrika is megtalálta a boldogságot Jancsi mellett, aki a töröktől megmentette.

VESZMEZEJE

– Székelyföldi népmonda nyomán –

A székelyek mindenkor határvédők voltak, ezért minden községben ismerték a hadi regulát, a katonai rendet, s amikor a török világ volt, mindenfelé vigyázókat állítottak.

Vigyáztak, ügyeltek a sellyeiek is, és amikor a török rájuk tört, nem találta őket készületlen, mind elmenekültek előle. Jó menedékhelyük volt: járhatatlan erdők között egy széles mezőn húzódtak meg, mert ott még legeltetni is tudtak.

Volt a törökök között egy áruló renegát is, aki rávezette az ellenséget a székelyek nyomára.

Egyszerre csak innen is, onnan is, elötörték a törökök, körbefogták a széles mezőt, és karddal támadtak a székelyekre. Az öregeket, a gyermekeket mindjárt levágták, a többieket pedig rabszíjra fűzték, és elindították Törökország felé. Csak egyetlen hírmondónak sikerült megmenekülnie.

Ezalatt a szomszédos falvak népe felfegyverkezett, és a sellyeiek segítségére sietett.

A székelyek lesből megrohanták a török csapatot a Tatárhágónál, és egy rohammal szétverték az ellenséget, az övéiket pedig megszabadították a fogságból.

Nagy szomorúság, gyász várta a sellyeieket, mert minden családból hiányzott valaki, hiszen a török minden öreget és gyermeket megölt.

A gyász és a veszedelem emlékére azt a mezőt *Veszmezejének* nevezték el.

Veszedelmes ellenség volt a török, az volt a tatár is, de még annál is veszedelmesebb az a magyar, aki hazáját elárulta. Az ilyen hazaárulót renegátnak hívta mindenki, mert keresztény hitét is megtagadta, mohamedán lett belőle, attól fogva a török vallást követte.

Ilyen renegát volt Sásvári János, aki hazáját, népét elárulta: Ahmed basának nevezte magát, és pogányabbul viselkedett még a pogánynál is.

Nagy birtokot, hatalmas vagyont örökölt Sásvári János az apjától. Egyik leggazdagabb úr volt Ugocsa vármegyében, de hiába, mert minél több földje, vagyona volt, annál több kellett neki. Pénzzel, erőszakkal, hatalmaskodással egyre növelte a vagyonát. Ha valaki tiltakozott az erőszak ellen, fegyverrel ment rá. Kiskirály volt a vármegyében.

Addig királykodott, míg a vármegye nemessége megelégette a sok hatalmaskodást. Megíratta a vármegye Sásvárinak, hogy ha még egyszer törvénytelenséget művel, ugyan megjárja.

De hiszen fenyegethették Sásvárit, nem ijedt az meg semmiféle írástól!

A vármegye nemessége se vette tréfára a dolgot, és amikor Sásvári fegyverrel tört rá a szomszéd birtokosra, az egész nemesség fegyverre kelt, és ellene vonult.

– Ha ti úgy, én is úgy – mondta erre Sásvári, azzal az ugocsai basához fordult, tőle várt segítséget. Meg is segítette a basa, de csak akkor, amikor Sásvári töröknek állt.

Attól fogva Sásvári a nevét is megtagadta, Ahmed basának hívatta magát, s hogy a töröknek megmutassa, milyen igazi mohamedán lett, kegyetlenül pusztította a magyarokat.

Ahmed basa jó katona volt, sok kárt tett a magyar seregben. Amikor a török Szatmárt ostrom alá vette, Ahmed basa páros viaskodásra szólította Balassa vitézt, a vár kapitányát.

Azt mondták erre a szatmári vitézek a várkapitánynak:

– Azt tanácsoljuk kegyelmednek, ne álljon ki páros viaskodásra egy renegáttal. Hazaárulóval nem kell verekedni, annak nem kard, hanem korbács jár.

De Balassa azt felelte nekik:

– Igazatok van: a hazaáruló nem érdemli, hogy becsületes vitéz kardot vonjon ellene. Mégis megvívok vele, mert ha legyőzöm, az egész török sereg megriad, és elvonul a vár alól. Különben se higgye ez a hitvány áruló, hogy félek tőle!

A vár alatti mezőn ezalatt mindent előkészítettek a páros viaskodásra.

Magyar és török vigyázók ügyeltek rá, hogy a nyílt mezőn, az erdőben senki se ólálkodjék, aztán közös akarattal kijelölték a pályát.

A várkapitány hófehér paripán, Ahmed basa fekete lovon indult a pálya széléről, és a mező közepén összecsaptak egymással. Mind a kettőnek kard volt a kezében, és úgy látszott, hogy egyik sem fog háritani, hanem egyenes fejvágással támad.

De amikor egymás közelében voltak, Ahmed basa ravasz csellel élt. Hirtelen átkapta a kardot a bal kezébe, lovát Balassa bal oldalára kormányozta, úgy vágott a várkapitány fejéhez. Persze, mert balkezes volt, de erre senki sem számított.

Nem számított a várkapitány sem, de azért nagy hirtelen elkapta a fejét; Ahmed kardja így is súlyos sebet ejtett a bal karján.

Amikor a szatmári vitézek a cselt látták, olyan kiáltozásban törtek ki, hogy rengett belé a vár. Még a törökök is szégyelltek, hogy ilyen renegát harcol köztük.

Balassa vitéz pedig iszonyatos haragra gerjedt, derékon kapta az ellenfelét, kiemelte a nyergéből, és úgy földhöz teremtette, hogy csak úgy nyekkent.

– Gázoljon rá, kapitány uram! – kiáltotta valaki a várból.

De Balassa már egy pillantásra se méltatta az árulót, hanem megsarkantyúzta a lovát, és felvágatott a várba.

Ahmed basát lepedőben vitték el a törökök, de hamar felgyógyult, s attól fogva még keményebben, még ravaszabban küzdött a magyarok ellen.

De azt megtanulta a páros viaskodásból, hogy nem jó közel menni az ellenséghez, és most már inkább csellel élt, mert az nem járt veszedelemmel. Amikor Homonnai Drugeth Miklós négyszáz lovasával együtt elfogta, semmit sem kockáztatott, egyik kéme segítségével egyszerűen törbe csalta a magyarokat. De milyen a török becsület? Ezért a hőstettéért a szultán kinevezte Bosznia helytartójának.

Ahmed basa akkor sem nyughatott: újra meg újra rabló hadjáratot indított Magyarország és az ausztriai Stíria ellen.

Persze azt előre kikémlelte, hol vannak védtelen falvak, kisvárosok, és csak azokat támadta meg.

Pusztított, rabolt mindenfelé.

A sok rablást, pusztítást megelégette Zrínyi György, s egyszer megrohanta Ahmed basa rablóseregét. Jól verekedtek Zrínyi magyar és horvát katonái, annál kevésbé vitézkedtek a törökök, akiket a sok zsákmány is gátolt a kardforgatásban. Ahmed csapattát úgy szétverték, hogy a vezér egyedül menekült el, s öt napon át bolyongott a mocsarak között.

Bíbictójáson meg csíkon élt, sulymot evett hozzá, és mert a nád összevágta a talpát, abból a tigrisbőrből készített lábbelit, amelyet a szultántól kapott.

Végre hazaért a basa, s amikor meg akart pihenni, jelentették, hogy egy tatár keresi.

– Várjon a sorára! – mondta Ahmed basa gorombán.

De a tatár nem várt a sorára, nem is köszönt, csak belépett hivatlanul, és azt mondta:

– Íme, a fenséges szultán fermánja, parancsa.

Abban a szempillantásban elsötétedett a világ Ahmed basa előtt. Jól tudta ő, mi lehet abban a fermánban. A török nem bo-

csátja meg a csatavesztést, vége az ő hatalmának, vége az életének is. Azért mégis elolvasta a fermánt: a felséges szultán megfosztotta a rangjától, és azt kívánta, hogy haladéktalanul jelenjen meg felséges színe előtt.

De azért még nincsen minden elveszve. Ahmed basa éppen elég ideje élt a törökök kenyerén, sok útját ismerte a menekülésnek. Összeszedte a sok rablott kincset, és kezdett ajándékot küldözgetni a vezéreknek, a basáknak, a szultán tanácsadóinak. Persze nem ingyen küldte, hanem azért, hogy könyörögjenek az életéért a szultán előtt.

A vezérek, a basák és a tanácsadók elfogadták a sok ajándékot – és nem tettek semmit.

Amikor Ahmed basa erről értesült, elővette a gyorsan ölő mérget, amelyet gyűrűjében mindig magánál hordozott. Azért hordozta, mert nem akart élni a magyarok fogságába kerülni. Oda nem is került, mégis életével fizetett hazája elárulásáért.

XVII. századi fegyverek

A HARSÁNYI TEMPLOM

– *Baranya megyei népmonda nyomán* –

Réges-régi, Árpád-kori templom áll Harsányban, de csak az egyik fele ősrégi, mert a nagyobbik részt később, a XVI. században építették hozzá. De ugyan miért kellett új részt építeni? Hová lett az ősi templom egyik fele?

A mohácsi csatavesztés után az egyik török bég kiadta a parancsot, hogy bontsák le a harsányi templomot, mert annak köveiből fogják a siklói várat újjáépíteni.

De már ezt nem hagyta szó nélkül a község! Ezt a templomot egykor Géza király építtette Harsány népének, ehhez senki se nyúljon, ha kedves az élete!

Megmondta a bíró a bégnek is:

– Ezt a templomot nekünk Géza király építtette, mi pedig megvédelmezzük az életünk árán is!

Amikor a bég látta, hogy szép szóval, csúf szóval itt semmire se megy, kivezényelte a janicsárokat, odaparancsolta a szomszédos falvak népét, és még a harsányiakat is arra kényszerítette, hogy kezdjék bontani a templomot.

Mit tehettek a harsányiak?

Bontották a templomot, kézről kézre adták a követ, s közben folyt a könnye mindenkinek.

A bíró végre észbe kapott. Alkudozni kezdett a béggel, és megállapodott vele, hogy száz forintot fizet a község, ha a megmaradt részt tovább nem bontatja. Akkor még állott tíz méter hossza, azt sikerült megőrizni.

Ehhez toldották, építették az új részt, azért nem egyforma a harsányi templom két fele.

A HITVITA

– Bukovinai népmonda nyomán –

A török időkben a szegedi alsó templomot a katolikusok és a reformátusok közösen használták.

Amikor a katolikusok megerősödtek, sürgetni kezdték a reformátusokat, hagyják el a templomot, mert az egyedül csak a katolikusoké, senki másé.

De a reformátusok csak nem engedtek, és ebből parázs vita támadt.

Ugyan ki dönthetné el ezt a vitát? Az, aki a legerősebb: a szegedi basa.

A basa pedig nem vette tréfára a dolgot: megvizsgáztatta a vitatkozókat, vajon melyik ismeri jobban a vallást. Felállítja egymással szemben a katolikusokat, a reformátusokat, és kezdi kérdezni őket:

– Hány evangélista van?

– Négy – azt mondják a reformátusok.

– Nem igaz, uram, mert öt van – feleli egy ravasz barát, aki túl akart járni a reformátusok eszén.

Kérdi erre a basa a baráttól:

– Melyik az ötödik?

– Hát Mohamed – mondja erre a barát.

Olyan jól eltalálta, hogy a basa mindjárt kitiltotta a reformátusokat a templomból, és odaitélte egészen a katolikusoknak.

Azóta is a katolikusoké Szegeden az alsóvárosi templom.

– Orbán Balázs nyomán –

Ahol közel a veszedelem, közel esik ott a segedelem is. Mindig közel volt a veszedelem a Székelyföldön, mert a török, a tatár először a határvidéket dúlta fel, de közel esett a segedelem is, mert a sok erdő, hegy, barlang mind menedéket nyújtott a föld népének.

Erdővidék néhány községének népe mindig az Istenkasba menekült, valahányszor ellenség tört a székelyek földjére. Ott biztonságban lehetett, mert mintha kosarat, kast formált volna az Isten: a hegy öblét úgy elrejtette, hogy abban a menekülteket senki meg nem látta. Annál jobban látott mindent, ami a környéken történt, az a falusi őr, akit a keleten lévő magas csúcsra küldtek fel, hogy vigyázzon. Onnan a magas csúcsról, amelyet Les-hegynek neveztek, az őr mindenről tájékoztatta a menekülőket, s amikor az ellenség elvonult, a hazatérés jelét is megadta.

A SZENT ANNA-TÓ

– Orbán Balázs nyomán –

Egykor régen élt Csik vármegyében két gazdag úr, testvérek voltak ugyan, de mindig civakodtak, vetélkedtek egymással. Ha az egyiknek magas vára volt, a másik még magasabbat építtetett; ha az egyik egy zsák aranyat szerzett, a másik utánajárt, hogy neki kettő legyen. Mind a kettőnek tenger sok vagyona volt, de mindegyik a másikat nézte, ezért folyton irigykedtek egymásra.

Egyszer az ifjabb testvér kockajátékon egy idegentől sokat nyert, elnyerte még a csodaszép négylovas hintóját is. Olyan négy

ló járt a hintó előtt, hogy azoknak a szőrén még a napsugár is elsikult.

Azzal a fényes hintóval, a négy paripával áthajtott a bátyjához, és azt mondta neki:

– No, bátya! Ezt nézd meg, mert ilyen fogatot még nem láttál!

Az idősebb testvér elsárgult az irigységtől, és nagy haraggal ezt mondta az öccsének:

– Fogadjunk, hogy holnap külön fogattal hajtok át tehozzád!

Jól van, fogadtak is: feltették egymás ellen a fél várat és az egész birtokot.

Másnap az idősebb testvér összetereltette az összes jobbágyait. Mikor együtt voltak, kiválasztotta a legszebb nyolc szűz lányt, a többieket pedig hazaküldte. Ezután kiadta a parancsot a poroszlóknak:

– A lányokat vetkőztessétek meztelenre, készítsetek hámot, és fogjátok be őket a hintóm elé!

Sírtak, zokogtak a lányok, de hiába, amit az úr parancsolt, meg kellett annak lenni.

A poroszlók befogták őket a hintó elé, az úr meg felugrott a bakra, és csettintett a lányoknak, hogy induljanak.

De a lányok csak sírtak, siráncokoztak, és nem akartak indítani.

Ekkor az úr elővette az ostort, és rásújtott az egyik lányra, akit Annának hívtak, de szépsége miatt Világszép Annának szólítottak.

Világszép Anna térdre esett, két karját felemelte az égre, és iszonyú átkot mondott az úrra.

Isten meghallgatta Világszép Anna átkát.

Iszonyú dörgés közepette a vár elsüllyedt, elpusztult az úr is. A vár helyén, fenn, a magas hegyek ölében, csodálatos szép tó keletkezett.

A jobbágylányok hazamentek, de Anna ott maradt a tó partján. Az eladott hámok árából kápolnát épített, és azontúl abban töltötte az életét.

Máig is az ő nevét viseli a *Szent Anna-tó*.

A NAGYSZALONTAI CSONKA-TORONY

– Nagyszalontai népmonda nyomán –

Még a török időkben történt, hogy egyszer a köles-éri hajdúk aratni mentek, ott arattak a Kígyós-ér mellett. A nagy melegben megszomjaztak, ezért elküldtek egy hajdút, hozzon már két csobolyó vizet.

Elmegy a hajdú, és amikor visszafelé tart, találkozik egy idegen emberrel, de az olyan törökforma volt, bár magyar ruhát viselt.

Gyanút fog a hajdú, s amíg az ember iszik az egyik csobolyóból, a másikkal úgy homlokon vágja, hogy az csak elterül.

Motozni kezdi a hajdú, hát egy levelet talál a zsebében. Elolvassa, és megtudja belőle, hogy ez az idegen török kém, de még azt is, hogy a törökök meg akarják támadni a köles-éri hajdúkat.

Visszamegy az ember az aratókhoz, s mondja, hogy járt. Mutatja a levelet is – ebből mind látták, hogy itt a veszedelem.

A köles-érik gyorsan befejezték az aratást, aztán elköltöztek a Köles-ér túlsó partjának mocsarai közé, oda, ahol most Szalonta áll.

Ott a mocsarak között a köles-érik őrtornyot építettek, onnan figyelték a törököt.

De ez a torony csonkán maradt, mert kevés volt hozzá a kő meg a cserép.

Azóta sem épült fel, azért hívják *Csonka-toronynak*.

Gyalogos hajdú (Fametszet)

VÁRJÁNOS-TÓ

– *Karcsai népmonda nyomán* –

Régen Luka községnek nevezték azt a falut, amelyet ma Bodrog-halomnak hívnak, de a közeli *Várjános-tó* neve azóta sem változott meg. Ugyan honnan ered ez a név?

Réges-régen, amikor a török volt az úr a környéken, egyszer a lukai nép arra ébredt, hogy az egyik domb mögött százötven török lappang.

Úgy elterjedt ennek a híre, mint a futótűz, futott mindenki a másik dombra, arra, amelyiken most a templom áll.

– Jaj, jaj, mi lesz velünk? Uramisten, jön a török, mind elpusztulunk! – így jajveszékelt a nép, mert mindenki elvesztette a fejét ijedtében.

Csak Vár János bácsi, az öreg halászmester, ahogy akkor mondták, a vén pákász nem félt egy szikrát se. Odament a bíróhoz, és azt kérdezte tőle:

– Ugyan bizony mi a baj, bíró uram, miért sír a nép?

– Hogyne sírnánk, János, mikor ott van a török, mindjárt idejön és levagdal minket.

Azt mondja erre a vén pákász:

– Egyet se búsuljanak, bíró uram, én majd elintézem azt a százötven törököt.

Azzal elindult az öreg Vár János, felment arra a dombra, amely mögött a török lappangott. Ott addig magyarázott kézzel-lábbal a törököknek, míg megértette velük, hogy csónakkal átviszi őket a vízre, úgy hamarabb célhoz érnek. Hívta, húzta őket a csónakja felé, azoknak pedig megtetszett a tanács, mind mentek utána. Igen, de Vár Jánosnak csak olyan kis lélekvesztője volt, abban egyszerre csak két ember fért el. A törökök csak egyenként szállhattak bele.

Amikor az első török beszállt, Vár János csak addig vitte, amíg

a többiek már nem láthatták, akkor megbillentette a csónakot. A török kiesett a csónakból, amikor pedig a vízből felbukkant, János bácsi nagyot ütött a fejére a lapáttal, aztán addig tartotta a víz alatt, amíg a víz bugyborékol.

Amikor az elsővel végzett, elment a másodikért. Utána a harmadik következett, végre az öreg pákász mind a százötven törököt belefojtotta a tóba.

Egyszer ezzel is végzett, akkor odament a bíróhoz, és azt mondta neki:

– No, bíró uram, ezért nem kellett volna ennyire sírni. Lám, megmentettem a községet a veszedelemtől.

Nem is sírtak ezután! Ölelték, csókolták a vén pákászt. Vitéztét a bíró írásba is foglalta, ezért aztán az öreg, semmitlen zsellérből nemesember lett, s még birtokot is kapott.

RÖVID FUVAR

– *Zoltai Lajos nyomán* –

Mindig jó lovakat tartott Gáspár András, volt is becsülete Debrecen városában: a városi tanácsosok vele mentek legszívesebben fuvarba, mert igen gyorsan járt, és biztosan hajtott.

Történt egyszer, hogy Gáspár András két debreceni tanácsost fuvarozott, jó messzire, Szolnok városába vitte őket. Baj nélkül megérkeztek Szolnokra, ott az egyik tanácsos egy magas ház elé igazította a fuvarost.

A ház előtt megálltak, a két tanácsos be is ment, de az egyik visszafordult, és azt mondta Gáspár Andrásnak:

– Aztán innen egy lépést se sehoval, amíg vissza nem térünk!
– Úgy lesz, nagy jó uram – mondta Gáspár András illő tisztelességgel.

Azzal hozzáfogott, hogy kivegye a zablát a lovak szájából, hát abban a pillanatban meglátja ám a híres Husszain bégét, aki olyan barátságosan mosolygott rá, mintha fel akarná falni.

Pedig Husszain jókedvében mosolygott, s hogynem mosolygott volna, amikor éppen szekérre volt szüksége, s lám, Allah éppen alkalmas fogatot rendelt ide az ő kedvéért. Mondta is Gáspár Andrásnak szíves szóval:

– Halod-e, öreg! Rövid fuvar, rövid fuvar!

– De nem lehet ám, uram, mert én Debrecen városát fuvarozom!

– Dehogynem lehet, ha én mondom! – kiáltott rá a bég, azzal kirántotta a kardját, és kezdett vele fenyegetőzni.

Mit tehetett szegény Gáspár András? Felült nagy sóhajtással az első ülésbe, a bég meg felkapott hátra, aztán isten veled, világ! – elhajtottak.

Most aztán hova, merre? Mutatta a török, váltig mutogatta, s addig-addig szekereztek, míg egyszer Nándorfehérvárra érkeztek. Ott egyet pihentek, de a bég akkor se bocsátotta el a fuvarost, onnan visszahajtottak Erdélybe.

De már akkor Gáspár András észbe kapott: egy éjjel felszerszámozta a lovakat, a patájukat ronggyal bekötötte, és úgy elhajtott, mint a szél. Kereshette másnap a török!

Gáspár András nagy nehezen vergődött el Debrecenig, és amikor végre hazaért, erősen megfogadta, hogy többé nem megy fuvarba. Aki megkérdezte, hogy miért nem, annak elmondotta a rövid fuvar történetét, s akkor többé nem biztatták.

A KÓKAI-DÜLŐ

– Kókai népmonda nyomán –

Kemény, kegyetlen törvény uralkodott a török időben: ha egy faluban vagy annak határában török holttestet találtak, büntetésül kivégeztek egy ottani lakost. Az már nagy kedvezmény volt, ha a község lakói a gyilkosságot megválthatták, ilyenkor négyszáz forintot kellett fizetni.

Egyszer az egyik kocsmában, Zsámbok és Dány község határában, nagy verekedés esett. Hogy, hogy nem, a verekedés után egy török tiszt holtan maradt a kocsmá földjén.

Mármost ezért ki feleljen? Zsámbok vagy Dány határában áll-e a kocsmá?

Addig is sokat pereskedett ezen a két község, de mindig azt hajtogatta mind a kettő, hogy őt illeti az a hely. Bezzeg most fordult a kocka, azt kezdték erősíteni, hogy egyiknek sincs köze a török tiszthez, akit a kocsmában megöltek.

Meghallják a kókaiak is, hogy miről folyik a pereskedés. Összedugták a fejüket, vajon mit tehetnének, mert már régen fájt a foguk arra a dülőre, ahol a kocsmá állott.

Addig-addig tanácskoztak, míg végre felállt egy öreg ember, és azt mondta:

– Kenyerem javát már megettem, énérettem már nem kár. megszerzem én azt a dülőt Kókának.

Ennél többet nem mondott.

Elment a basához, és ott jelentkezett, hogy vallani akar a gyilkosság ügyében.

Mindjárt a basa elé vezették, ő pedig nem habozott, hanem így vallott:

– Kegyelmes basa, azt a török tisztet én öltem meg a kocsmában, mármint a mi kocsmánkban, mert az a kókai határban áll.

Ne üldözzék Zsámbok, Dány népét, nem az felel a gyilkosságért,
hanem egyedül én!

A basa mindjárt elfogatta, megkötöztette az öreget, s amikor
a kókai bíró is úgy vallott, mint ő, ki is végeztette.

De a dülő Kóka községé lett, azóta is *Kókai-dülő*nek nevezik.

A PÁSZTOROK BÍRÁJA

– *Csongrád megyei népmonda nyomán* –

Amikor Markos Peti házasodni készült, az akkori szokás szerint
bejelentette szándékát a csongrádi basának.

A basa jól ismerte a csongrádi népet, ismerte Kabók Julist,
Péter választottját is. De Julis neki is nagyon tetszett, ezért azt
mondta Markos Petinek:

– Nem addig van az, édes fiam! Előbb megfizeted a házassági
váltásgot, csak aztán házasodhatsz.

– Aztán mennyi lenne az a váltás?

– Az bizony tíz arany.

– Sose lesz nekem annyi pénzem.

– No, ha nem lesz, hát ne házasodjál.

De Peti másképpen gondolta a dolgot, és azt mondta Julisnak:

– Ha a török nem engedi meg a házasságot, elbujdosunk erről
a vidékről. Megélünk mi másutt is a kezünk munkája után.

Jól van, összekészítik azt a keveset, ami az útra szükséges,
lemennek szép csendesen a Tiszára, elkötik a csónakot, és megin-
dulnak a folyón lefelé.

Csakhogy a basa minden lépésüket figyeltette.

Amikor jelentették neki, hogy szöknek a fiatalok, gyorsan
csónakba szállt, és utánuk evezett. Nemsokára közel ért hozzá-
juk, ráfogta a puskát Petire.

– Állj meg, mert lövök!

Mit tehettek a fiatalok? Abbahagyták az evezést, és várták, hogy a basa beérje őket.

Amikor a basa csak egy hajításnyira volt tőlük, Peti úgy tett, mintha a csónakban megbotlott volna, azzal lehajolt, felkapott a csónak aljáról egy nagy kenyeret, és a basához vágta. Olyan szerencsésen fejbe találta, hogy a basa mindjárt belefordult a vízbe, és meg is fulladt.

A fiatalok most már sem Csongrádra, sem más lakott helyre nem mehettek, mert a török mindenütt feltalálta volna őket. Ezért Peti beállt a pásztorok közé.

Amikor elterjedt a híre, hogy ő bánt el a csongrádi basával, a pásztorok megválasztották vezetőnek, ő lett a pásztorok bírása.

Már családos volt, amikor Szeged városát felszabadították a török alól; ekkor feleségével, gyermekeivel beköltözött a városba.

A DOBOZI-DŰLŐ

– *Békés megyei népmonda nyomán* –

A békésiek sem voltak mindig olyan békések, ahogy a nevük mutatja.

Egyszer Ibrámfalván, a határban egy török tiszt összetalálkozott egy parasztlegénnyel, az meg egy ökölcsapással agyoncsapta.

Ha agyoncsapta, futott is a tetthelyről, mert jól tudta, hogy ezért halálbüntetés jár. De nemcsak a tetthelyről futott el, hanem még a faluból is elbujdosott, többet hírét sem hallották.

Ő elbujdoshatott, de a bajt hátrahagyta, mármost ki felel a gyilkosságért?

A török basa erősen szorongatta a bírót: vagy adja ki a gyilkost, vagy fizessen a község váltságdíjat!

A bíró a gyilkost nem adhatta ki, mert az elbujdosott, a váltságdíjat pedig nem fizethette, mert a községnek pénze nem volt. Mit tehetett? Gondolt egyet, esküre emelte a kezét, és azt mondta ünnepélyes szóval a basának.

– Esküszöm az élő Istenre, hogy a föld nem a miénk, hanem a doboziaké.

– Ugyan ugye? Hát akkor ők fizessenek!

A doboziak nem tehettek egyebet, kifizették, amit a török követelt. De ha kifizették, azóta használják is azt a dűlöt, azóta hívják *Dobozi-dűlő*nek.

Két pogány közt

A BÁTHORI-CSALÁD CÍMERE

– *Kállósemjén-újfalureti népmonda nyomán* –

Élt Nyírbátorban egy híres vezér, Báthori Gábornak hívták. Ez olyan nagy erejű ember volt, hogy egy csikót, mint egy téglát, keresztülhajított a templom tetején.

A felesége mást szeretett, Báthori Gábort minden módon el akarta pusztítani. Amikor megtudta, hogy Vállaj község mellett egy sárkány rejtőzik, azt mondta az urának:

– Hej, micsoda sárkány fekszik Vállaj mellett, és senki sem meri megközelíteni! Hajtsd elő nekem azt a sárkányt, hadd lássam meg!

– Igen – azt mondja Báthori Gábor –, szeretnéd látni azt a sárkányt?

– Szeretném bizony!

No, ha úgy, elindul Báthori Gábor, keresi a sárkányt, meg is találja, ott fekszik az a sok csalán között.

Szembeszállnak egymással. Báthori akkorát üt buzogánnyal a sárkányra, hogy az mindjárt elnyúlik. De aztán magához tér, újra támad, de hiába. Akkor Báthori Gábor maga elé vette, és úgy hajtotta a buzogánnyal, mint ahogy a köteles marhát szokták. Behajtotta az udvarába, hadd lássa a felesége, ha már azt kívánta.

De hát az asszony arra számított, hogy a sárkány elpusztítja az urát, és amikor a sárkányt meglátta, a szíve elfogódott, és meghalt.

Akkor Báthori Gábor a sárkányt agyonverte.

A sárkányölés emlékére szép családi címert kapott, azt használták az utódai is. Ez a címer egy kiszegezett sárkányt mutat, ott látható a nyírbátori református templom falában.

A KARD AZ, DE A KAR NEM AZ!

– *Ajaki népmonda nyomán* –

Báthori Gábor híres vitéz volt, csodákat beszéltek az erejéről. Egyszer Nyírbátorban egy bika megvadult, félreszökött előle mindenki, és aki tehetett, bezárkózott a házába.

De nem zárkózott be Báthori Gábor!

Fogta a régi, rozsdás kardját, útját állta a bikának, és egy csapással levágta a fejét. Akkor fogta a fejet, és áthajította a templom tetején.

Báthori Gábor erejének messze szállt a híre, még a király fülébe is eljutott.

A király próbát akart tenni, hát megüzente Báthorinak, küldje fel azt a kardot őhozzá.

Felküldi, próbát is tesz a király, de ezt írja vissza:

– Ez a kard nem az a kard!

Báthori meg nagy bátran megírja neki:

„A kard az, de a kar nem az!”

Megharagszik erre a király, és azt üzeni:

– Báthori Gábor énelöttem személyesen jelenjen meg!

Jól van, Báthori Gábor a nyírbátori határt körös-körül telehintette cukorral. Aztán az utat is megcukrozta úgy, hogy nyáron szánnal indult a király elébe.

Amikor Nyírbátor határába érkezett, előreszólt a kocsisnak:

– Nézz vissza, jön-e utánunk Nyírbátor!

– Nem jön – válaszolta rá a kocsis.

– Akkor fordulj vissza! – mondta a kocsisnak, és nem ment föl a királyhoz.

HUNYADI JÁNOS BUZOGÁNYA

– *Bethlen Farkas nyomán* –

Erős harcot vívott Báthori Zsigmond 1601-ben Básta tábornok és Mihály román vajda serege ellen. Magyarboroszló mellett folyt a harc, és Báthori vereségével végződött.

A győzelem után Mihály vajda katonái a környéket feldúlták, kirabolták Gyulafehérvár városát is.

Az egyik katoná betört a nagytemplomba, ahol Hunyadi János kőkoporsója és márványszobra áll.

Felfeszítette a koporsó födelét, kirabolta a nagy halottat, elvitte a buzogányát is.

A sok kincssel Magyarországra szökött, felkereste Orsi Pétert, Esztergom várának kapitányát, és így szólt hozzá:

– Vitézlő uram, íme, itt hozom Hunyadi János buzogányát. Jól ismerem a kapitány úr vitézi érdemét, azért éppen ide hoztam, tudom, méltó jutalmat kapok érte.

Megnézi a kapitány a buzogányt, megnézi a sok drága emléket is.

Ahogy nézi, mindjárt felismeri: ezek valóban a törökverő hős fegyverei, emléktárgyai.

Akkor olyan harag fogja el a kapitányt, hogy megragadja a zsványt, jól megrázza, és ezt kiáltja:

– Te gazember, mindjárt megkapod a jutalmadat, amiért a nagy hős sírját fölverted, és a drága hamvakat szentségtörő kézzel megbolygattad!

Mindjárt elfogatta a zsványt, és minden ítélet nélkül beledobta a Dunába.

DRÁGA ISTENTISZTELET

– Gyulaffi Lestár nyomán –

Nagy volt az elkeseredés Kassán, amikor Belgiojoso tábornok kihirdette, hogy a templomot a protestánsoktól elveszi, és a katolikusoknak átadja.

Egy csütörtöki napon átadták a templomot a katolikusoknak, és már akkor vasárnap ők tartották benne az istentiszteletet, a protestánsok templom nélkül maradtak.

Azt mondta ekkor Szabó György, a város derék polgára:

– Atyámfia, pogány módjára mi sem élhetünk. Jertek el az én házamba, meghívom a nagytiszteletű urat, megtartja az istentiszteletet, és talán az Úr is megáldja a mi törekvésünket.

Tetszett ez a szó mindenkinek. Vasárnap a nagytiszteletű úr olyan szép prédikációt mondott Szabó György házában, mintha a templomban lett volna, vagy talán még annál is szebbet. Az asszonyoknak még a könnye is hullott a meghatottságtól.

Meghatottan léptek ki a férfiak is az istentisztelet után, s hát látják, hogy egy nagy ágyú torka meredezik a ház felé! Belgiojoso tábornok tüzérei odavontattak egy ágyút, és nagy hangon ezt kiáltozták:

– Weck, weck! Félre, félre! Mindjárt porrá löjünk ezt a házat!

Megrémült erre mindenki, futottak a protestánsok, amerre láttak, egyedül Szabó György uram nem futhatott el, mert őt a katonák elfogták, bilincsbe verték, és bekísérték a tömlöcbe.

Az első riadalom után a protestánsok azt határozták, hogy küldöttséget indítanak a tábornokhoz. Fel is ment a küldöttség, és tisztelettel kihallgatást kért Belgiojoso tábornok úrtól. De az olyan nagy úr volt, hogy kiüzente, nem tárgyal velük.

Mit tehettek a küldöttség tagjai? Tanácsot kértek a segédtsiztől, az meg azt mondta nekik:

– Uraim, önök csak polgárok, de mégis tudják: a hadviseléshez

pénz kell. Tehát ha kegyelmetek ötezer forintot még a mai napon az asztalomra leszámolnak, a ház is megmarad, és Szabó uram is szabadlábra kerül. De ha a pénznek bár egy forint híja lenne, semmi jót ne várjanak.

Mit tehettek a derék polgárok? Járták a várost egész nap, és estére összegyűjtötték a pénzt. Amikor a segédtsízt asztalára hiánytalanul leszámolták, az köszönet helyett azt mondta nekik:

– Aztán máskor ilyen kravált ne csináljanak, mert most még olcsón szabadultak!

– Pedig most is drága tandíjat fizettünk – mondta szomorú sóhajtással a nagytiszteletű úr.

LEGYEN HAL!

– *Szepsi Csombor Márton nyomán* –

Pénteki napon halt meg Krisztus urunk a keresztfán, ezért pénteken a római katolikusok húst nem esznek. A papok ebben jó példával járnak a hívek előtt, de még náluk is jobban őrizkednek a húsételtől a szerzetesek, különösképpen a jezsuiták, ezekről még a papok is példát vehetnek. Egyszer mégis mi történt?

Magyarországon, és kivált béke idején, a böjtölés nem volt olyan veszedelmes, mert a Tisza meg a Duna mentén olyan jóízűen készítették a halpaprikást és a többi finom halas ételt, hogy a böjtös ebéd sokszor a vasárnapi ebéden is túltett. Bezzeg háború idején, akkor nálunk is másképpen tálaltak!

Amikor Forgács Zsigmond tábornok serege szétfutott, mert megriadt Báthori Zsigmond hadától, az egyes csapatok erre-arra bolyongtak Moldvában, bujkáltak a havasokban, dideregtek a novemberi hidegben, és főképpen éheztek kegyetlenül. Már a

kenyerük is elfogyott, és hogy valamit mégis ehessenek, levágták a háttaslovakat, bizony, lóhúson tengették az életüket.

Egy pénteki napon történt, hogy Forgács tábornok az egyik katonától egy aranyon megvett egy szép lómáját. Hú szakácsa vele volt, mindjárt el is készítette a májat, mégpedig olyan ízesen, illatosan, hogy már a szagától összefutott a tábornok úr nyála.

A tábornok odaült az asztalhoz, és hívta Káldi Györgyöt, a tudós jezsuita szerzetest, aki mindig asztaltársa volt, hogy tartson vele, fogyasszák együtt a finom lómáját.

A főtisztelendő úr zöldet-vereset látott az éhségtől, de mit tehetett: ő tudta legjobban, hogy pénteken böjtölni kell, nem szabad húst enni. Igen, de a májnak nagyon finom volt az illata...

Végre eszébe jutott a főtisztelendőnek, hogy mit kell tenni: hányni kezdte a keresztet a lómájra, és közben ezt kiáltozta:

– Fiat piscis! Legyen hal!

Halljatok csodát! A keresztvetéstől, a latin szavaktól a ló májából hal lett, legalábbis hal képében fogyasztotta el a tábornok úr és a tudós jezsuita.

Most már ékes példamutatás állt a papok, a szerzetesek előtt: lám, meg lehet enni a húst pénteken, csak meg kell találni a módját. Káldi György főtisztelendő úr példáját sokan követték, és hasonló szükségben az ő szavaival változtatták a húst hallá, mind azt mondták: Fiat piscis! Legyen hal!

HINTAPOLITIKA

– Szalay László nyomán –

Erdélyt régen Erdélyországnak mondták, de csak kicsiny maradt azért, és alig élhetett két olyan óriás között, mint a török birodalom és a Habsburg-császárság. Ezért sokszor olyan volt az erdélyi politika, hogy hol a törökhöz, hol a némethez hajlott, máskor mind a kettőt hitegette, csak hogy Erdélyországot a pusztulástól, a végromlástól megőrizze. Az ilyen ide-oda hajladozó politikát hintapolitikának nevezték, de bizony erről a hintáról hamar lefordult, aki nem ügyelt magára.

Báthori Zsigmond fejedelem a török szövetségese volt, ezt a politikát helyeselte a főúri rend is. De a fiatal fejedelem mindig gyanakodott, nem bízott az erdélyi tanácsadóiban, és az idegen Carillo Alfonz tanácsait hallgatta meg. Ez meg Rudolf császár megbízottja volt, és rávette Báthori Zsigmondot, hogy szövetkezék a császárral.

Csak hogy ennek útjában álltak az erdélyi főurak, ezért Báthori elhatározta, hogy elteszi őket láb alól. Heteken, hónapokon át készítette elő a tervet, s közben szíves szóval tartotta az urakat, együtt lakomázott, mulatott velük.

Amikor Kolosvári Deák János, a tordai kamaraispán rájött, hogy Báthori le akar számolni az urakkal, figyelmeztette Kendy Sándort, a fejedelem tanácsadóját, hogy meneküljön el Lengyelországba, amíg nem késő. De az ősz Kendy azt felelte neki:

– Törvényben születtem, törvény alatt élek, semmit sem vétettem, nincs hát mitől félnem. Különben is ismered a régi szólást: „Ne féltsd a fehér ludat a tóban halástól.”

De Kolosvári Deák János nem nyugodott, Báthori Boldizsárt is figyelmeztette a veszedelemre. Az meg így felelt neki:

– Én minap is Monostoron egy házban háltam Zsigmonddal, kezemben volt, megölhettem volna. Hailyent tervez, nem bízza rám az életét.

Báthori Zsigmond váratlanul és gyorsan csapott le az urakra. Székely csapatokat rendelt Kolozsvárra, hogy ott misét hallgassanak. Amikor elég katonája volt, az urakat magához kérette, és átadott nekik néhány iratot, hogy azokat tanulmányozzák. Ezután a fejedelem eltávozott, az urak pedig hozzáfogtak az iratok olvasásához. Egyszerre fegyverzörgést hallanak, s már be is lép Albert hadnagy egy csapat fegyveressel. Ahogy belép, elővesz egy iratot, és ezt olvassa róla:

– A fejedelem parancsára a jelenlévő országháborító urakat elfogom és letartóztatom.

Az urak úgy megrémültek, hogy egy szót se tudtak szólni. De úgysem hallgatott volna rájuk senki, lekísérték őket a földszinti „deszkás ház”-ba, és erős őrséget állítottak az ajtó elé.

Ezek az urak, akik egy pillanat alatt a magas polcra a börtönbe estek, egészen elvesztették a fejüket. Eddig bíztak abban, hogy ártatlanok, most eltűnt az önbizalmuk, mind a haláltól rettegetek.

Egyedül Kovacsóczy Farkas, Erdélyország kancellárja nem vesztette el a fejét. Ő bátran szembenézett a sorsával, s még társait is vigasztalta. Azt mondta nekik:

– Ne csüggedjete! A görögök és a rómaiak története azt bizonyítja, hogy mindig a legjobb hazafiak esnek áldozatul a zsarnoknak.

– De mi nem akarunk áldozatul esni! – kiáltották az urak.

Erre Kovacsóczy azt mondta:

– De hiszen kisdíák korunktól fogva előkészültünk a halálra. Aki okosan él, az sohasem hal meg. Nem emlékeztek Horatius tanítására? Pedig együtt szavaltuk a kollégiumban ezeket a sorokat:

*...Önmagán
az úr csak és az vlg, ki naponta így
kiálthat: „Éltem!” Vonj az égre
holnap, Atyám, hamuszürke felhőt*

*vagy tiszta napfényt; nem teszi, bármi jön,
érvénytelessé azt, ami volt...*

(Bede Anna fordítása)

Igen, mindaz érvényes, ami szép, ami értékes volt az életben. Az urak elhallgattak, mert sokan közülük most értették meg a latin költő szavát, pedig az iskolában hányszor szavalták Horatius verseit!

Kovacsóczy pedig tovább vigasztalta őket. Most már Lucretiust idézte, és azt mondta társainak:

– Jó társaim, ahogy itt körülnézek, úgy látom, hogy közülünk senki sem hal meg, akkor sem, ha a fejedelem kivégeztet minket. Mert mi jóllakva keltünk fel az élet lakomájának asztalától, harcoltunk, tanácsot adtunk, kormányoztunk, ki-ki tehetségéhez képest, tehát megmarad tetteink emléke. És azt se feledjétek, amit Lucretius tanított: az élet olyan, mint a futópálya, amelyen stafétafutást rendeznek. A futók égő fáklyával kezükben futnak, s aztán a fáklyát s ezzel az életet a következő futóknak, a fiaknak és ezek az unokáknak adják át. Így hát élni fogunk fiainkban, élünk majd unokáinkban. Emlékezzetek rá, miképpen gyönyörködött a trójai Aeneas, amikor az Alvilágban szemtől szemben láthatta utódait, Róma történetének dicsőséges alakjait!

Kovacsóczy szavai, latin nyelvű idézetei vigasztalást nyújtottak, s az urak már-már el is felejtették, hogy mi vár rájuk.

De a fejedelem nem feledkezett meg róluk. Néhány nap múlva, kora hajnali órában Bocskai István lement a foglyok közé:

– Készüljenek az urak a halálra! Emitt van toll és papiros, akinek valami írivalója van, írja meg!

Ezalatt Kolozsvár piacán, a Báthori-házzal szemben, felállították a vérpadot. Előkészült a hóhér, és előhozatták a város „tőrit”, a hatalmas pallost.

Amikor az urakat kivezették, és a pribékek Báthori Boldizsárt megragadták, nagy kiáltozás támadt. Báthori Boldizsár felesége felrohant a palotába, és odaborult Báthori Zsigmond lábához, úgy kért kegyelmet a férjének.

De Báthori Zsigmond még csak nem is felelt az asszony könyörgő szavára, hanem odaintette a testőrök hadnagyát, és azt mondta neki:

– Úgy látom, nem elég előkelő az a ruha, amit ez az asszony visel. Neki ennél fényesebb jár, bizonyosan vesz is neki a férje. Szaggassátok le róla ezt a ruhát, és vessétek ki a palotából.

A testőrök teljesítették a parancsot, letépték a ruhát az úri-asszonyról, és félig meztelenül taszították le a palota lépcsőjéről.

Egymás után léptek az urak a vérpadra. Mindnyájan bátran fogadták a halált, Báthori Zsigmond fejedelem pedig az ablakból nézte a kivégzést.

BOCSKAI ISTVÁN

– *Bocskai István és Illésházy István írásai nyomán* –

Előkelő urak között, Miksa császár prágai udvarában töltötte ifjúkorát Bocskai István, más ifjakkal együtt mint nemesapród szolgálta őfelségét. Hiszen nem volt az nehéz szolgálat: a nemesapródok kísérték az előkelőségeket, ha útra keltek, vagy felsorakoztak, amikor őfelsége fogadta a külföldi követeket. Milyen nagy hatalmasságnak tűnt ekkor a császár! Az ifjak elbámultak, amikor a fényes ünnepélyeket, a felvonulásokat látták, s lám, Európa minden országából jöttek követek, hogy a császár előtt tisztelegjenek. A fényes udvar elkápráztatta az ifjú Bocskait, és

Bocskai István arképe
(Rézmetset. A latin jelmondat fordítása: Isten intése szerint)

amikor Erdélybe visszatért, erősen bízott benne, hogy őfelsége Miksa császár kiveri a törököt az egész országból.

Bezzeg másképpen gondolkoztak az erdélyi urak! Ők meg a török hatalmát látták közlről, jól sejtették, hogy a kicsi Erdély csak akkor maradhat meg, ha a törökkel békességben él. Ezt tartotta hasznosnak a legtöbb erdélyi politikus, s amikor Bocskait jobban megismerték, német szívűnek, német lelkűnek mondták egymás között.

Hiszen nevezhették, aminek akarták, Bocskai azzal nem gondolt, hanem katona módjára járt a maga útján, nem ismert sem félelmet, sem megalkuvást. Ha török, ha szakad, a császár koronája alatt egyesíteni akarta Erdélyt az anyaországgal. Bízott benne, hogy a császár katonasága és az erdélyi sereg kiveri a törököt az országból.

Amikor unokaöccse, a nyolc éves Báthori Zsigmond az erdélyi fejedelemséget elnyerte, kiskorúsága miatt nem uralkodhatott, ezért egy tanács kormányzott helyette. A tanács tagjait testamentumos uraknak nevezték. Ilyen testamentumos úr volt Bocskai István is; először nagy buzgósággal vett részt a tanácskozásban, de később lemondott erről a rangról, mert a törökpárti urakkal szemben hiába emelte fel a szavát, minden javaslatával magára maradt.

A gyermek fejedelem, Báthori Zsigmond egyre követelőzőtt, nagykorú akart lenni, hogy átvehesse a hatalmat. Addig-addig erősködött, míg nagykorúsították, és kezébe adták a fejedelmi pálcát. Erre Giczi János, aki a fejedelem kiskorúsága idején Erdélyt kormányozta, csak ennyit mondott:

– Kezébe adtátok a gyeplőt, megbánjátok még!

Meg is bánták, mert Báthori Zsigmond ingadozó jellemű, határozatlan és vérszomjas fejedelem volt, bizony egész Erdély megsiratta azt a napot, amikor a gyeplőt kézbe vette.

De Bocskai Istvánnak akkor kedvezett ez a fordulat, a fiatal fejedelem hallgatott rá, kikérte tanácsát, megajándékozta, és rábízta a váradi kapitányságot.

Nagy úr volt akkor a váradi kapitány, erős sereggel rendelkezett, és olyan várral, amelyet bevehetetlennek tartottak. Nem is késlekedett Bocskai István, fellépett a törökpárti urak ellen, és mindenképpen erőltette, hogy szakítsanak a török portával, Erdély csatlakozzék a császár hatalmában lévő Magyarországhoz. Addig-addig erősködött, míg az erdélyi országgyűlés határozatot hozott, hogy felbontja a török szövetséget. Felállt ekkor Kendy Sándor, a törökpárti urak vezetője, és azt mondta:

– Jegyezzétek föl ezt a napot, ma veszítettük el az országot, mi magunkat és nemzetünket!

A jóslat hamar bevált: Báthori Zsigmond a törökpárti urakat elfogatta, és ítélet nélkül kivégeztette.

Bocskai leszámolt az ellenpárttal, most már arra törekedett, hogy a császárt megnyerje. Nemsokára Prágában meg is kötötte a szövetséget: Erdély harcra kötelezte magát a török ellen, a császár pedig a hadjárat céljára fegyvert és pénzt ígért.

Amikor Bocskai visszatért Erdélybe, a fejedelem kitüntette, és ismét szép birtokkal ajándékozta meg. Bocskai pedig nem késlekedett, hadat indított a török ellen.

Borbély György, a vitéz lugosi bán, nagy haddal ostrom alá veszi Lippa várát, és kiűzi onnan a török őrseget. Most már továbbindul, Jenő várát is megostromolja, ezt is beveszi, és a két várba erős magyar őrseget helyez.

A török Porta eddig könnyen vette a dolgot: Erdélyből beszédte az adót, s a fejedelmeket kedve szerint cserélgette. A szultán mérhetetlen haragra gyulladt, amikor megtudta, hogy Bocskai megegyezett a császárral, és Borbély György két várat elfoglalt. Ha megharagudott, sokáig várni nem is kellett: Szinán vezért küldte Erdély ellen.

Báthori Zsigmond ősi szokás szerint körülhordoztatta a véres kardot Erdélyben, annak jeléül, hogy nagy a veszedelem, mindenki hadba szálljon. Bocskai pedig erős sereggel a török ellen vonult, és a Duna partján, Gyirgyó mellett összecsapott vele.

Patakokban folyt a vér, ember ember ellen harcolt, végül a

székelyek vitézsége döntötte el a küzdelmet: Bocskai fényes győzelmet aratott.

Mindjárt másképpen beszélt a szultán is! Úgy tett, mintha sohasem is haragudott volna, mézesmázos levelet írt Bocskainak. Levelében így kedveskedett neki:

„Édes fiam, hagyj te békét a németnek, ím, a magam lányát adom tenéked! Ím, az én hitem nálad legyen, hogy egész Magyarországot kezedbe bocsátom, és Budán székedbe ültetlek.”

Így írt az ellenség, a török szultán. S hát a szövetséges? Mit tett a császár?

Az is hízelgett Bocskainak, az egész prágai udvar az ő győzelmes hadjáratáról beszélt – egyebet azonban nem tett. A szövetséget semmibe vette az udvar, nem küldött Erdélybe se pénzt, se fegyvert, se katonát.

Pedig a török nem vette tréfára a dolgot. Amikor a szultán látta, hogy hízelgéssel, ígéretéssel nem ér célt, erős sereget küldött, és Mezőkeresztesnél megütközött az erdélyi haddal. Hiába volt a vitézség, győzött a túlerő, a mezőkeresztesi csata elveszett. Hogyne veszett volna el, hiszen a kicsi Erdély egészen magára maradt, pedig a vezetők bíztak a császár segítségében!

No de azért a császár nem mondott le Erdélyről, Báthori Zsigmondnak kárpótlást ajánlott, és amikor ezt a fejedelem elfogadta és lemondott, birtokába vette a tündérországot.

Mert Erdély igazi tündérország, aki benne lakik, tudja, miért nevezik annak; a prágai udvarban pedig azért tekintették tündérnek, mert változékony, tündér módján csalfának tartották.

Ha annak tartották, úgy is bántak vele. A császár biztosokat nevezett ki, az ő kezükbe adott minden hatalmat. De csak a hatalmat, mert pénzt nem adhatott, így aztán az előkelő császári biztosok a szászoktól kértek kölcsön, mert a császár öfelségétől egy fillért sem kaptak.

No de ha pénzt nem kaptak is, a hatalommal ugyan élhettek,

és éltek is. Azzal kezdték, hogy Bocskait megfosztották a váradi kapitányságtól.

Amikor Bocskainak hírül hozták, hogy a császári biztosok megfosztják a kapitányságtól, és másnak adják át a várat, Bocskai nem akart hinni a fülének. Háromszor kellett a hírt elmondani, amíg elhitte.

De nem olyan fából faragták Bocskai Istvánt, hogy ebbe bele-törődjön! Farkas alá farkasverem – gondolta magában, és követet küldött Báthori Zsigmond fejedelem után, térjen haza Oppelnból.

Báthori Zsigmond akkor már nagyon megbánta, hogy lemondott az erdélyi fejedelemségről, és amikor Bocskai levelét megkapta, mindjárt haza akart térni. Csakhogy az ilyen főembernek, akire sokan ügyelnek, nem könnyű az útja! No de ha nehéz is, azért nem lehetetlen, egyszer csak Kolozsvár kapujánál megjelent egy lovagember, „igen kis hitvány mentében, mordálypuska a hóna alatt, igen hitvány fekete mázas csizmában, igen hitvány kalap a fejében”. Odakísérték a városbíróhoz, hát Katona Mihály uram felismerte benne Báthori Zsigmond fejedelmet.

Báthori visszaszerezte a fejedelmi hatalmat, de mi haszna? Most meg Básta György, a császár tábornoka hoz rá hadat, és megveri a fejedelem seregét.

Bocskai István pedig egyre csak töpreng, mind szemléli a sok pusztítást, most már jól látja, hogy a császár szavának se hihet. Látja a török, a német hadak pusztítását, de még a hajdúk sok rablását is. És amikor a hajdúkat látja, még jobban elfacsarodik a szíve, mert ezek az otthonukat, a családjukat elveszítették, és most mint a kóbor farkasok csatangolnak tulajdon hazájukban. Abból élnek, amit rabolhatnak. Aki fizet, annak zsoldjába állnak, és a magyar falvakat éppen olyan kegyetlenül zsarolják, pusztítják és rabolják, mint az idegenek.

Pedig ez nem a töprengés, nem a szemlélődés ideje. Itt most tenni kell, és egész Erdély éppen tőle, Bocskai Istvántól várja az első lépést. Tőle várja Bethlen Gábor is, aki bujdosótársaival együtt a török segítő hadakkal, a szultán támogatásával akar a

császáriakra támadni. Bethlen Gábor levelet ír Bocskainak, és ebben így kérleli:

„Az Istenre nézve elsőben, annak utána hazájának, nemzetének is utolsó veszedelmét látván elközelíteni, serkenjen fel, és kösse fel a harangot, vállalja el az erdélyi fejedelemséget!”

De Bocskai még mindig habozik. Hiszen ő mindig a török ellen, a császár szövetségében harcolt, Nagy-Magyarország eszméjét vallotta, hogyan szövetkezhetne a törökkel?

Bocskai István nem hallgatott a bujdosókra, elutasította Bethlen Gábor javaslatát. Csakhogy a levélnek másolata is volt, az meg a császári tisztek kezébe került. Hej, de megörültek ennek a levélnek! Íme, itt a bizonyíték, Bethlen Gábor fejedelemséget kínál Bocskai Istvánnak. A császár tábornoka, Belgiojoso mindjárt megírja őfelségének, hogy Bocskai a törökkel cimborál. De ezzel nem éri be: hivatja Bocskait, keresse őt fel a táborában.

Mit lehet most tenni? Bocskai ártatlan volt, de azt is tudta, hogy ez keveset számít. Annyi vagyona, olyan sok földje, kincse volt, hogy nála nagyobb ellenséget a császári tábornok nem ismerhetett. Belgiojoso bizonyosan a vagyonára tör, és ha sikerül Bocskait fej- és jószágvesztésre ítéltetnie, mérhetetlen kincs kerül a birtokába.

Bocskai jól ismerte az ügyek intézését, „sokáig tapodta a prágai termék padlóját”, ezért nem akarta, hogy vád alá helyezték. Mert ennek akkor egyenes volt az útja: először elfogták, aztán mindentől megfosztották a vádlottat, s csak a legvégén ítékeztek felette. Előtte állott Illésházy István példája: a gazdag főúr sebes lovakat fogatott be, és elmenekült, itt hagyta mindenét, csak hogy az életét megmentse. Úgy elvágatott az országból, hogy Lengyelországig meg sem állt.

De Bocskai István katona volt. Ezért aztán nem ment el Belgiojoso táborába, de nem is futott el, hanem megerősítette a várait, és várta az ellenséget. Sólyomkő várába vonult vissza, ott készült fel az ellenállásra.

Belgiojoso tábornok, a felső-magyarországi hadak parancsno-

Bocskai István a hajdúi között
(Zimmermann Márton rézkarca)

ka nagy haddal indult Bocskai ellen. Azon a címen indított hadat, hogy a császár ellenségét megbünteti, de valójában Bocskai vagyónára, birtokaira fájt a foga.

Több mint tízezer zsoldossal közeledett a tábornok Szentjobb várához. Amikor a vár kapitánya a nagy sereget meglátta, mindjárt tudta, hogy céltalan az ellenállás, és a várat feladta.

Most már vérszemet kapott Belgiojoso tábornok, és ostrom alá vette Kereki várát. De ott emberére talált, mert akárhogy fenyegetőzött, Örvendi Pál, Bocskai vitéz katonája, szóba sem állt a követekkel. No, ha szóba nem állott, a fegyverekre került sor, Belgiojoso lövetni kezdte a várat.

Csak hogy Örvendi Pál az ágyútól sem ijedt meg. Szövetségest

keresett, és talált is a közelben. A közeli Köles-éren háromezred hajdú tanyázott ekkor, s azoknak éppen kapóra jött a verekedés: szívesen harcoltak Bocskai úrért a német ellen. De nemcsak szívesen, hanem okosan is harcoltak: Álmosd mellett hátba támadták Belgiojoso seregét, és elkergették a vár közeléből.

Belgiojoso seregében is szolgáltak magyar hajdúk. Amikor ezek hírért vették, hogy Bocskai úr felkelt a német ellen, otthagyták a zsoldossereget, mert ahogy Bocskai írta: „magok nemzetinek hóhéri nem akartak lenni”.

A hajdúkat még a nagy Báthori István megszervezte: száz hajdú fölé egy hadnagyot állított, négy-ötszáz hajdút pedig egy-egy kapitány alá rendelt.

A kereki győzelem után a hajdúk kapitányai, Lippai Balázs, Ibrányi Ferenc, Dengelegi Mihály, Szénási Mátyás, Németi Balázs egymással összejöttek, és tanácsot tartottak. A tanácskozáson megállapodtak, hogy mindannyian egy szívvel-lélekkel Bocskai mellé állanak. Erről hiteslevelet adtak ki, s ebben ezt írták:

„Mindnyájan hívek s igazak leszünk nagyságos Bocskai István úrnak minden vitézlő dolgában mi édes hazánknak megmaradásáért.”

De nemcsak a hajdúk, a székelyek is Bocskai István mellé állottak, mert visszaadta nekik azokat a jogokat és kiváltságokat, amelyektől Báthori István megfosztotta őket. Hiszen éltek még mások is jog nélkül, szolgaságban, mégis olyan szabadságot teremtetett Bocskai István, amilyent addig nem ismertek. Ezért írta róla a kor nagy krónikás történetírója, Szamosközy István:

„Nem valami rész szerint való indulat, hanem az egész magyarság két kézzel nyúlt a szabadsághoz, elannyira, hogy hasonló egység soha még a magyarok közt nem volt.”

Szép a magyarok egysége, de mit szól ehhez a két ellenség? Mert a császárnak is, a szultánnak is szava van még ehhez.

Belgiojoso, a jeles császári tábornok úgy megijed, hogy meg sem áll Váradig, oda vonul egész seregével. De még ott sem érzi magát biztonságban, attól tart, hogy Bocskai serege elvágja Fel-

ső-Magyarországtól, ezért Kassára indul. El is érkezik a város kapujáig, de egy lépéssel se tovább: a kassai polgárok nem bocsátják be a császár seregét. Ígérhet Belgiojoso vallásszabadságot, senki se hisz a szavának, szégyenszemre el kell vonulnia a város alól.

A török porta magától felkínálta a szövetséget, a nagyvezér ezt írta Bocskainak:

„Értésünkre esett a te vitézi bátorságod, továbbá hogy barátunknak barátja, ellenségünknek ellensége vagy, ezért téged Erdély fejedelmévé és Magyarország királyává teszünk.”

Bocskai pedig háromezer hajdú élén bevonul Debrecen városába, a sereg élén azokat a zászlókat viszik, amiket a császári csapatoktól zsákmányoltak. Mintha madárszárnyon járna, hirtelen megy a dicsőséges bevonulásnak, csak úgy özönlik a sok jobbágy az egész országból Bocskai zászlai alá. Kassa városa sem késik, követeket küld Bocskaihoz, és katonai segítséget ígér. A vezér Lippai Balázs hajdúkapitányt küldi Kassára, rábízva a várost, rá a csapatok szervezését. A hajdúkapitány pedig felszólítja a felvidéki bányavárosokat: fogjanak fegyvert, hogy végre megszabadíthassuk édes hazánkat a jogtalanságtól és a pusztításoktól.

Egyre többen csatlakoznak a felkelőkhöz, megérkezik Bocskai táborába Bethlen Gábor is az erdélyi bujdosókkal, csak éppen a nemesi rend nem hallgat a hívó szóra. Hiába fordul Bocskai a nemességhez, hasztalan biztatja őket felkelésre a kassai kiáltványban, a nemesek nem csatlakoznak hozzá. Ugyan miért? Mert a nemesség a maga érdekét, és nem az ország javát nézte. Azon siránkozott, hogy ha a jobbágy harcba megy, ugyan ki műveli meg a nemesek földjeit? Az sem tetszett a nemességnek, hogy a háború anyagi áldozattal járt, Bocskai a megyékre terhet rótt, s ez ellen is tiltakozott a nemesi rend. Főképpen pedig az fájt a nemességnek, hogy Bocskai a föld nélküli, semmitlen hajdúkat támogatja, mindenben a hajdúkapitányok szavára hallgat.

Bocskai pedig világosan látta, a nemesek nélkül nem tud megküzdeni a császári sereggel. A hajdú, a felfegyverzett jobbágy a

rendes, szervezett katonasággal nem vívhat meg, a császáriakat csak rendes, jól szervezett hadsereg győzheti le. Básta György erdélyi seregével Osgyánnál legyőzte Németi Balázs hajdúit. Vitézül harcoltak a hajdúk, de csak ötezren voltak tizenötezer katona ellen!

Most már maga Bocskai szállt szembe Básta seregével. Ede-lénynél ütközött össze a két sereg. Három napig tartott a véres harc, végül Básta maradt a győztes.

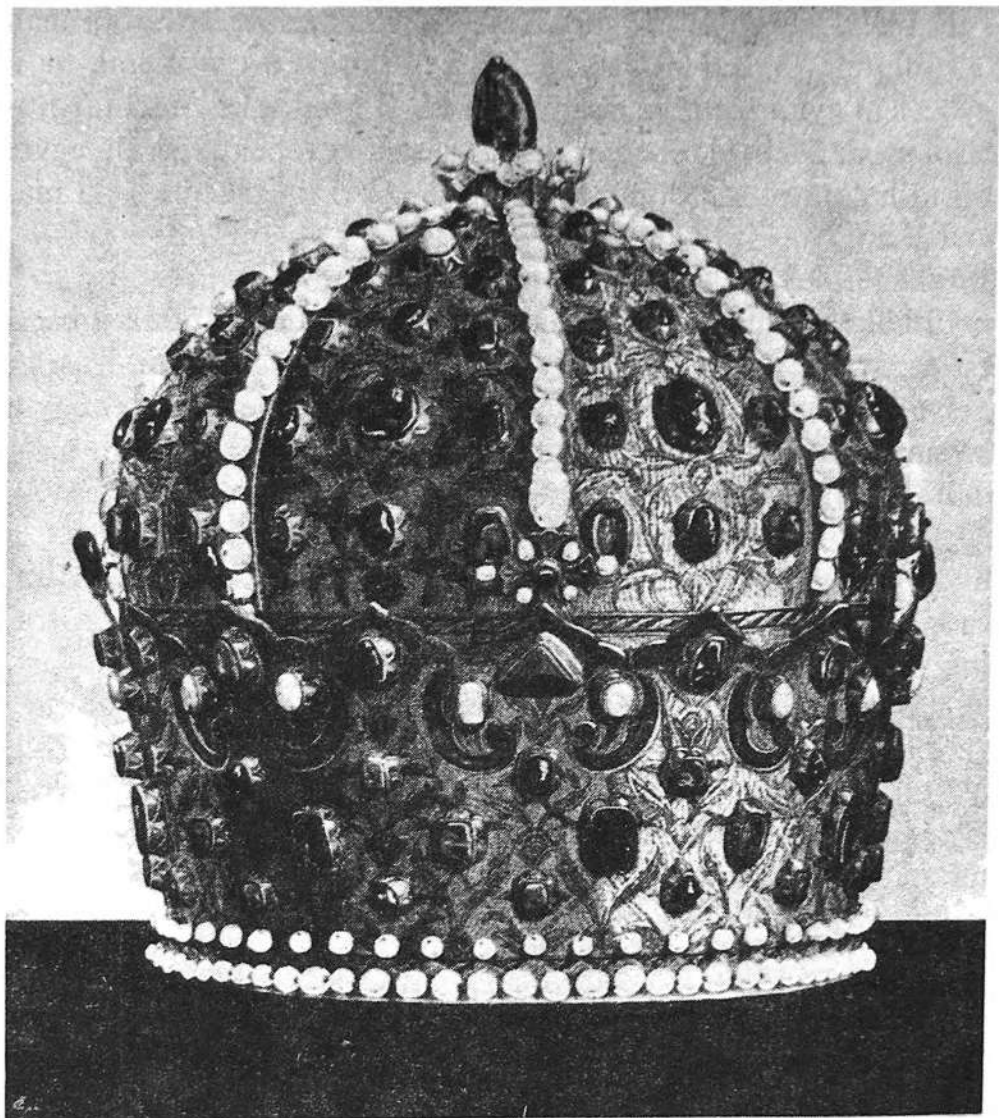
De milyen győzelem volt az! Felért egy vereséggel! Mert amikor Básta győztes seregével a csataterőről Eperjes városa felé vonult, a föld népével találta magát szembe. Magyar és szlovák fegyveres parasztok, lovascsapatok tizedelték a császári sereget. Mire a sereg Eperjesbe érkezett, úgy megfogyatkozott, mintha csatát veszített volna.

Amikor a nemesség látta, hogy Bocskai hatalma egyre növekedik, melléje állott, és a szerencsi országgyűlésen Bethlen Gábor javaslatára fejedelemmé választotta. Bocskai azzal biztatta a rendeket, hogy közelednek már a török segítő csapatok, de ezzel bizony nem ért el sikert. Az egyik nemesúr azt mondta neki:

– Márpedig a töröknek, mint pogánynak, fölöttébb ne higgyen, mert ez ideig még senki kebelébe nem szedtek almát, hanem a magukéba.

Nagy volt a vita, az ellenkezés a nemesek és a hajdúk között. A nemesség a hajdúkat rabló, bitang, hazátlan népnek tartotta, a hajdúk pedig ragaszkodtak a maguk szokásaihoz, hívek maradtak a régi hadnagyokhoz, kapitányokhoz.

Bocskai igazságot tett közöttük. Mint jó katona a hajdúk élére gyakorlott nemes tiszteket állított, a hajdúknak pedig kiváltságlevelet adott, kiemelte őket a jobbágyi állapotból, hogy abban a hazában, amelyben harcoltak, tiszteletet és szabadságot nyerjenek. A maga birtokaiból juttatott földet a hajdúságnak, Szabolcs megyében adott nekik néhány várost és pusztabirtokot. Letelepítette a hontalan, föld nélkül való hajdúkat, nekik adta Nánás, Dorog, Varjas, Hadház, Vámospércs, Szima, Vid helységet,

Bocskai István koronája

földesúri szolgáltatást nem kívánt tőlük, a hajdúknak csak katonáskodniuk kellett.

Jól látta Bocskai, hogy a nemesi ellenállást nem törheti meg, a szökött jobbágyokon nem tudott segíteni, azokat nem szabadíthatta fel. Így is szabadságot adott a hajdúknak, a székelyeknek,

s telepített is annyi magyart, amennyit se azelőtt, se azóta nem telepítettek. De azt is látta, békét kell kötnie a császárral, ha a győzelem gyümölcsét le akarja szakítani. Meg is kezdte a tárgyalásokat, de Mátyás főherceg, aki a császár nevében tárgyalt, egyre húzta-halasztotta a döntést. Végre Bocskai megüzente neki magyarosan:

– Nekünk karón varjút ne mutogassanak!

Ebből a főherceg is érthetett: nemsokára megkötötték a bécsi békét, és ezzel sikerült Erdély függetlenségét biztosítani.

De Bocskai katona is volt meg politikus is. Jól tudta, hogy a kicsiny Erdély a két nagyhatalom, a császár meg a szultán birodalma között csak akkor maradhat meg, ha ezek a hatalmak egymással is békességben élnek. Ismerte a háború természetét: a hatalmasok a maguk országát megmentik a háború pusztításától, és a kis országokban háborúznak. Bocskai ezért törekedett arra, hogy a császárt és a szultánt megbékítse egymással, és amit akart, el is érte: a két nagyhatalom békét kötött.

Sok terve, szép szándéka volt még Bocskai Istvánnak, és még akkor is folyton fáradozott, amikor súlyos betegség gyötörte. Betegség? Azt mondják, hogy egyik belső embere, Kátai Mihály mérgezte meg, s még arról is tudnak, hogy a császári udvar, amely katonát nem küldött szövetségesének, a mérgezésre szívesen áldozott, az fizette meg a fejedelem kancellárját.

Bocskai pedig, amikor szenvedései egy kissé enyhültek, még betegágyán is Erdély és Magyarország jövőjével foglalkozott. Utódainak politikai végrendeletet írt, ebben ezt olvassuk:

„Valameddig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél leszen, és a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani, az nekik oltalmukra, javukra leszen. Az erdélyi fejedelemség bástyája lehet a szabadságnak, de ha a korona Magyarországon magyar kézhez kelne, úgy az erdélyieket intjük, nemhogy attól elszakadnának, de sőt, segítjük tehetségük szerint.”

Bocskai István nagykereki várát erősen körülvette a német, a várból, a sáncok mögül kilépni se lehetett életveszedelem nélkül. Nem is mozdultak a várbeliek, a német pedig ostromolni nem akart.

De Bocskai mégis sejtette, hogy valamit forral, s nagyon szeretne volna tudni, ugyan mit tervez. De hát kit küldjön el kém szemlére?

Ott lakott a várban Hajdú Perse, a várnagy lánya, ő volt a legügyesebb és a legbátrabb a fehércselédek közül, hát őt küldte el, kémlelje ki a németet.

Hajdú Perse sokszor kiment a várból, és mindig érdekes, hasznos híreket hozott. Kiment olyankor is, amikor nem küldték, sőt még a német táborba is besurrant: kenyeret, sonkát árult a katonáknak.

Csak csodálkozott a német, honnan tud mindent Bocskai, ami az ő táborában folyik. Aztán gyanakodni kezdett: biztosan az asszonyok, a lányok között lesz Bocskai kéme. Észrevétlenül figyelni kezdték az árusokat, minden asszonyra, lányra egy-egy katona ügyelt. Különösen azt vigyázták, melyik való Kerekibe.

Perse már a vár alatt járt, és amikor visszanézett, meglátta, hogy egy lovas katona követi. Ebből megtudta, hogy fölfedezték, nem is ment ki többé.

Egyszer aztán Bocskai hívatta Persét.

– Édes lányom, erősen mozgolódik a német. Úgyesen tudd meg, mire készül, de ügyelj magadra, a táborba ne merészkedj!

Mit tehetett Perse?

Elindult, ahogy Bocskai kívánta, nem is ment, csak a nyilasig, ott megbújt, onnan figyelte a németet. Amikor eleget tudott, hazafelé indult.

De a német lovasok észrevették, körülfogták, és a víz felé szorították.

Perse nem menekülhetett: előtte a nagy víz, mögötte a fegyveresek. Csak ment előre, a halált választotta, mert nem akart a németek kezébe kerülni.

Azóta hívják azt a nyilast Hajdú Perse nyilasának, *Perzsihalomnak*.

TOKAJ OSTROMA

– *Christoph Wagner és Szamosközy István nyomán* –

Amikor a német zsoldos katonák meghallották, hogy Magyarországon éppen Tokajban lesz szállásuk, majd kiugrottak a bőrükből örömiükben.

Hogyne örültek volna, hiszen híre járt annak, hogy ott hordószám áll a legjobb bor, és a Felső-Tiszában annyi a hal, hogy alig tud tőle a víz folyni.

Mondta is az egyik hadnagy:

– Emberek, én úgy megszerettem ezt a Magyarországot, hogy legszívesebben meg is enném.

A pajtása hozzátette:

– De arról se feledkezzünk el, hogy ennek az országnak legfinomabb falatja éppen Tokaj, mi meg annak a várát szálljuk meg.

Meg is szállták, ették is a tiszai halat, itták is vederszám a jó tokaji bort.

Bezzeg megváltozott az élet Tokajban, amikor Bocskai István körülzárta a várát! Bocskai hajdúi úgy őrizték a vidéket, hogy a várba egy falat étel, egy csepp bor be nem juthatott.

Úgy elfogyott a várban az étel és a bor, hogy a katonák már zöldet-vereset láttak az éhségtől. Mit tehettek? Levágták a lova-

A hajdúk közös címere

kat, azoknak a húsával éltek. Amikor abból kifogytak, a macskát és az egeret kezdték enni. Felment az ára a háziegérnek, egy eger huszonhat forintba került. Ahogy telt az idő, már minden állatot megettek, akkor a szijat kezdték rágni. Később a tehénbőrt, a lóbőrt, a kutyabőrt megperzselték, megfőzték és megették. Ke-

nyeret kidobott törkölymaradékból és lisztből sütöttek, de az olyan kenyér volt, hogy aki evett belőle, elszédült tőle.

Még az égi madarak is tudták, hogy ott nincs keresnivalójuk, abban az időben egy madár se szállt a vár fölé vagy a várba.

Egy álló esztendeig tartott az ostrom, akkor a német az éhezést elunta, s a várat Bocskai Istvánnak feladta.

DEZSŐ VÁRA

– *Köváry László nyomán* –

Erdély hegyei között, az Almás folyó partján, egy magas hegycsúcson egykor erős vár állott. Ezt régen Almási-várnak hívták, később egy bátor kapitányáról Dezső várának nevezték el.

Dezső vitéz az erdélyi fejedelem, Báthori Zsigmond katonája volt, és a várat Básta vezér hadai ellen védelmezte. Magyar vért ontott akkor a magyar fegyvere, mert Básta tábornok magyarországi hajdúkkal ostromolta a várat.

Már a legtöbb vár elesett, de az Almási-vár katonái nem lankadtak, bátran harcoltak Dezső vitéz vezetésével. Hogyne harcoltak volna bátran mindnyájan, amikor Dezső vitéz menyasszonya férfiruhában ott harcolt közöttük!

Amikor az ágyúk az alsó várat megrongálták, a védők a felső várba húzódtak vissza. Ekkor az ostromlók tűz alá vették a felső várat, s nemsokára ennek is leomlottak a falai.

Dezső vitéz összehívta katonáit, bátorságot öntött szívükbe, azzal kezébe kapta a zászlót, és kiadta a jelszót:

– Utánam, katonák!

Ezzel a kiáltással rárohant az ellenségre.

Ebben a pillanatban szíven találta egy puszkagolyó. Dezső vitéz

holtan rogyott össze, társai pedig megriadtak, eldobták a fegyvert, és megadták magukat.

Amikor a szép menyasszony látta a vitéz halálát, látta a vár feladását, belevetette magát a vár kútjába.

A várat ezután Dezső várának nevezték, a kutat is mutogatták, és az arra járóknak a szomorú történetet elmondották.

BOCATIUS URAM BUDÁN

– Szalay László nyomán –

Jeles férfiú volt Bocatius uram Kassa városában, becsülte is mindenki nagy tudományáért, jó szívéért. Különösen a fiatalok szerették, mert sokat látott, tapasztalt, s amit tudott, nem tartotta meg magának, hanem megosztotta velük. Olyan érdekesen tudott beszélni, hogy a gyerekek estig is elhallgatták volna.

Különösen Mátyás királyról, annak fényes budai palotájáról, könyvtáráról beszélt szívesen. Elmondta a gyerekeknek, hogy a budai Vár szépségének nincs párja az egész világon, aki azt megláthatja, igazi boldog ember.

Hallgatják, hallgatják a gyerekek Bocatius uramat, egyszerre az egyik megszólal:

– Már megkérem az engedelmet, Bocatius uram, de amióta a török Budát elfoglalta, vége a régi jó világnak. Nekem az édesapám mondta.

– Jól van, jól – mondta erre Bocatius uram. – Azért azt a drága szép palotát, azt a gyönyörűséges Várat mégsem tehette tönkre a török!

Hiába no, szöget ütött ez Bocatius uram fejébe, és elhatározta, hogy megnézi, megszemléli, milyen a budai Vár.

1605-ben útnak indult, és baj nélkül el is érkezett Budára.

A Várba vezető úton gyalog indult el, hát az út szélén mindenütt döglött marha, ló hevert, senki se törődött vele, pedig a nagy bűz miatt sok helyen csak befogott orral lehetett elmenni.

A Vár nagykapuja, amely tárva-nyitva állott azelőtt, most úgy el volt torlaszolva, hogy azon még egy parasztszekér se mehetett át. Olyan szűk ott a hely, hogy Bocatius uramat egyre csak lökdösték a gyalogosok, majd fellökték a lovasok, és taszigálták a vízfordók.

De ugyan mit keresnek itt a vízfordók? Hiszen jó kútja volt a Várnak! Az bizony csak volt, mert tönkretették, dögöket hajigáltak bele, most aztán tömlőben szállítják fel a vizet a Dunáról. A piszkos és ronda tömlőt a Dunán megmerítik, aztán felerősítik egy ló vagy szamár hátára, felvitetik a Várba, ott meg drága pénzen árulják.

Még csak akkor szomorodott el igazán Bocatius uram, amikor a Vár piacára felérkezett. Mindenütt sárban, piszokban járt, a piac tele volt állati trágyával és szeméttel, minden büzlött, és a legyek felhőben repkedtek mindenfelé.

Bizony kigördült egy könnycsepp Bocatius uram szeméből, amikor a budai Várat meglátta. Nagyboldogasszony templomából a török mecsetet csinált, Mátyás király palotájából ló-istállót.

Alig törölte le a könnycseppet, egy kopott öreg megszólította:

– Bocatius urat tisztelhetem?

– Az vagyok. Hát én kit tiszteljek az úrban?

– Nem vagyok én úr, csak egy szegény tanító. Kassáról kerültem ide, de már bánom, hogy eljöttem.

– Nono, hiszen azért a budai tanítóság nem lehet rossz kenyér!

– Nem rossz kenyér? Hiszen még iskolánk sincsen! Öt gyerekkel sétálgatok, úgy tanítom őket, amire tudom.

– És nincsen több tanulógyerek Budán? – kérdezte megütődve Bocatius uram.

– Azt én nem tudhatom, de úgy gondolom, ennyien tanulnak.

Csak úgy ömlött a panasz a tanítóból. A szülők nem taníttatják

a gyerekeket, mert minden munkás kézre szükség van, aztán meg iskola sincsen. A régi iskolákból a török istállót csinált, felszerelés nincsen, a tanítót fizetni nem tudják. Ez az öt gyerek is ingyen tanul, nincsen a szülőknek pénze a taníttatásra, ő meg nem hagyhatja el a hivatását, becsületből tanítja a gyerekeket.

Nagyboldogasszony temploma mellett megálltak, és lenéztek a magasból. Látták a Duna szép szalagját a csillogó napsütésben, és a gyönyörű kép kezdte enyhíteni Bocatius uram elkeseredését. De feltámadt a szél, és Pest felől elhozta a szemét, a trágya és a dögállat szagát.

Ekkor megint erőt vett Bocatius úron az elkeseredés, és így szólt:

– Pestet *pestis*nek kellene mondani.

KÉT POGÁNY KÖZT A FARKAS TORKÁBAN

– Szalay László nyomán –

Pogány volt a török. annál is pogányabb a német, ezért mondták a régiek, hogy a magyar nép két pogány között él. Hiszen ha csak az lett volna! De volt egy harmadik is, Farkas vajdának hívták, aki magyar léteére nem restellte a törököt ráküldeni a Körös menti falvakra, ha nem tudtak fizetni. Ezért mondták, mondogatták azon a környéken:

– Két pogány közt a farkas torkában élünk.

A Körös menti falvak kétfelé adóztak: a földesúri szolgáltatást éppen úgy fizették, mint a töröknek járó adót. És ha ezt mind kifizették, akkor sem élhettek békességben, mert rablók, martalócok törtek rájuk, és kifosztották a községet.

Mit tehettek a Körös menti parasztok?

Levelet írtak Mohamed török nagyvezérnek, tőle kértek segít-

séget a martalócok, de még a Deszni környékét sanyargató magyar földbirtokosnő ellen is. Ilyen levelet írtak:

„Fölségös, nagyságos és kegyelmes fejedelmünk, ki itt ezt a földet fegyvereddel a hatalmas, győzhetetlen császárnak rabsága alá foglaltad, a hatalmas Istentől kívánjuk felségednek hosszú életét, egészségét és minden dolgában jó szerencsését.

Deszni vidékét egy özvegy nemesasszony bírja, az is annyira elnyomorított tisztartóival, adófizetéssel, szolgálattal, különkülönféle sok nyomorúságokkal, hogy egynéhány falui a török császárnak már elpusztultak miatta, a többi is elpusztul, ha fölségednek gondja nem lesz rá.”

Így könyörög a pogányhoz, így az idegenhez a magyar paraszt, abban bízik, lesz annyi bölcsesség a törökben, hogy nyírni akarja a juhot, s nem levágni.

A MAGYAROK VITTENBERGÁBAN

– *Mednyánszky Alajos nyomán* –

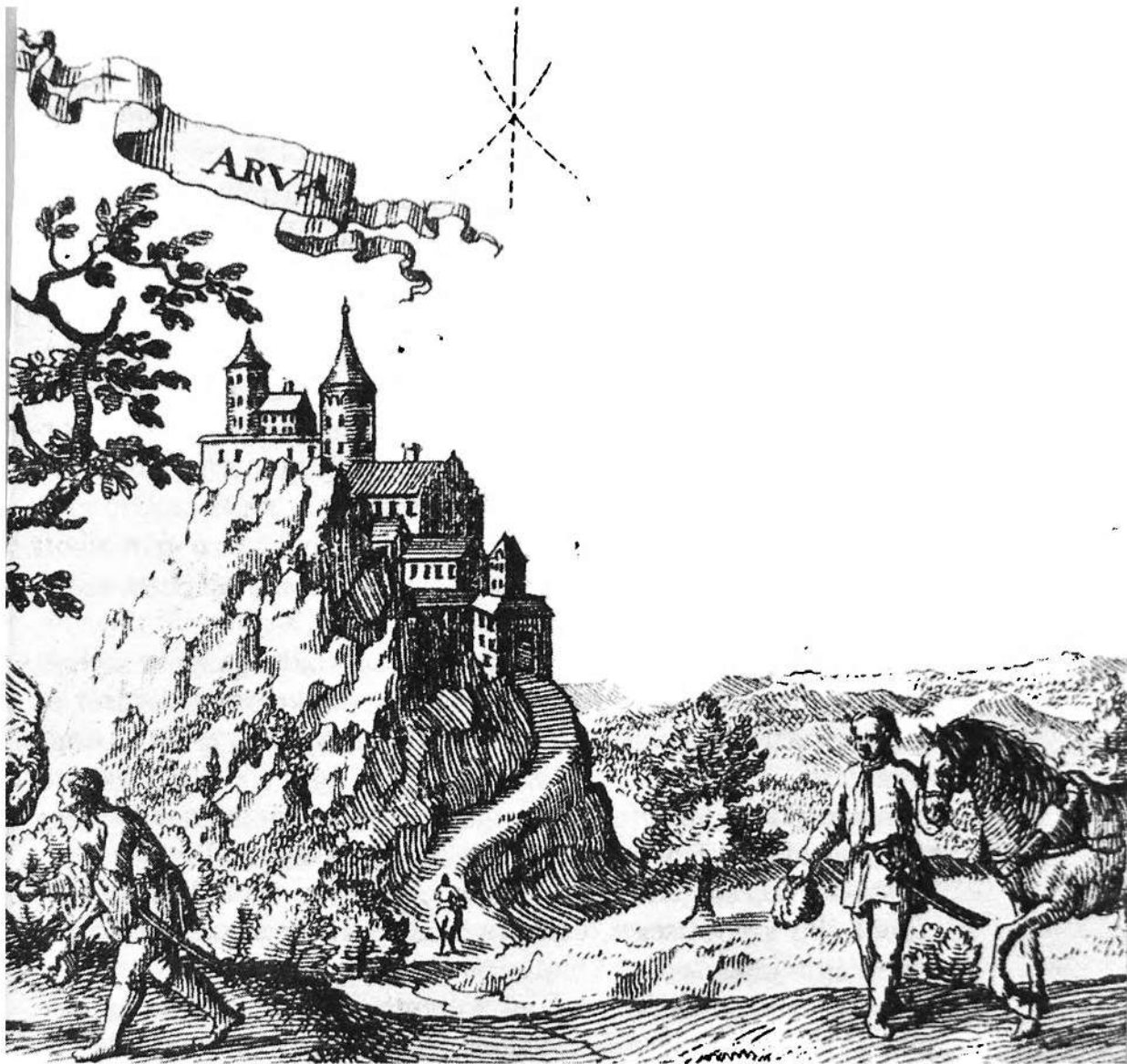
Sok magyar főúr küldte külföldi egyetemre a fiát, hadd tanuljon, hadd pallérozódjék, és tudománnyal megrakodva térjen haza.

Thurzó György gróf, az ország nádora Vittenbergába, a híres németországi egyetemre küldte Imre fiát, és erősen lelkére kötötte, hogy szorgalmasan tanuljon, a kocsmaházakat pedig ne látogassa.

Nem kellett ezt Imrének mondani, úgymint mindig a könyveket bújta, csak a tudományon járt az esze.

Jött is a hír nemsokára Vittenbergából, hogy Thurzó Imre tizenhét éves korában szép címet szerzett: akadémiai előljáró lett belőle.

Megörült a hírnek a nádor, és elhatározta, hogy ennek öröme

Árva vára

az egész vittenbergai egyetemet megvendégeli. Tehette, mert szerét-számát se tudta a vagyonának. De a nádor azt is meg akarta mutatni a németnek, hogy az ő hazája nemcsak gazdag, hanem művelt is, és ehhez képest készült fel Vittenberga megvendégelésére.

Thurzó gróf elutazott Árva vármegyei birtokára, ott személyesen válogatott ki száz férfiút, akik mind jól beszéltek a latin nyelvet, összeverbuvált egy csapat híres táncost, akik szépen járták dárdával és karddal a hajdútáncot. Aztán az egész küldöttséget hazai posztóból készített barna nemzeti ruhába öltöztette, magas süveggel, amelynek egyik oldalán zászlócskához hasonló vászondarab lobogott. Több társzekeret megrakott élelemmel, borral, sok drága ajándékkal, azzal útnak indította a küldöttséget.

Amikor a magyar küldöttség Vittenberga alá érkezett, szép tábori rendben felsorakozott. A várnagy, akit Thurzó gróf bízott meg a vezetéssel, mustrát tartott, mintha katonai csapatot szemlélne.

Hej, megijedt a német, amikor a felsorakozott magyar sereget meglátta! Annyit hallott már a magyarok kegyetlenségéről és gonoszságáról, hogy minden rosszat elhitt róluk, még azt is, hogy mindjárt megtámadják a várost. No, ha úgy, a polgármester a város kapuit bezáratta, az őrséget fegyverbe szólította, sőt még a polgárokat is felfegyverezte. Ha harc, hát legyen harc!

De azért a lövöldözés előtt a polgármester kiküldött egy hét főből álló küldöttséget, és megkérdezte, ugyan miért támadják meg a magyarok Vittenberga városát.

– Dehogy támadják, dehogy támadják – mondta erre a várnagy. – Éppenséggel azért jöttünk, hogy a mi kisurunkat, Thurzó Imre grófot üdvözöljük, és a város, az egyetem előtt tiszteletünket bemutassuk.

De már erre felderült a német követek felhős arca, az őrség is lebocsátotta a fegyvert, és kinyitotta a város kapuit.

– Tessék! Tessék! A magyarok szívesen látott vendégeink – mondták a küldöttek.

No, ha úgy, hát mutassuk meg, mi a magyar becsület – gondolták a magyarok, s mindenki kihúzta magát a nyeregben. A várnagy pedig a csapat élére állt, és intett a kezével. Abban a pillanatban megindult a menet, megszólalt a síp, a hegedű, a duda meg a vadászkürt, a lovak meg aprózni kezdték a lépést, mind úgy mentek, mintha bálteremben lépkedtek volna. Így vonultak az egyetem elé.

Az épület előtt katonásan felsorakoztak, a várnagy pedig néhány társával leszökött a lóról, és felment az egyetemi nagyterembe, az aulába. Ott már együtt volt a díszes kar, minden professzor és diák.

Ott állott társai között Thurzó Imre gróf is, akinek tudományos címét latin nyelvű értekezéssel kellett megvédenie.

Amikor a tudományos vita elkezdődött, bevonultak a magyar hallgatók is. Csak elcsodálkoztak a német tudósok, amikor a magyarok is szót kértek, és részt vettek a vitában. Némelyik magyar olyan szépen beszélt latinul, mintha Cicero tanította volna, mások pedig olyan okosan szóltak hozzá, hogy a tudósok is elámultak rajta. Két magyar jogtudós fejtegetése annyira megtetszett az egyetem rektorának, hogy a következő vitára is meghívta őket.

Imre gróf teljes sikerrel megvédte az akadémiai címet, most már meg kellett ünnepelni a nehéz vizsgát. No, az ünneplésben hiba nem volt. Mert a jogtudományhoz is ért a magyar, de a lakomához, az ünnepség rendezéséhez túlon túl is ért.

Ott a várnagy olyan lakomát rendezett a professzoroknak, a hallgatóknak, hogy az asztalok csaknem összeroskadtak a sok ételtől és italtól. Lakomázás közben szólt a hegedű, utána meg táncra perdültek a magyarok. A hajdútánc, amit fegyverrel a kézben jártak, annyira megtetszett a németeknek, hogy háromszor is meg kellett újrázni.

Három napig lakomáztak békességben a magyarok a németekkel. Ezalatt annyira megszerették egymást az asztali társak, hogy a polgármester azt mondta:

– Úgy szeretlek titeket, magyarok, mintha testvéreim lennétek.
Bár mindig ilyen békességben élhetnénk!

– Az bizony jó lenne – mondta rá a várnagy.

Erre a kívánságra jót ittak, aztán elbúcsúztak egymástól.

A professzorok, a diákok a város határáig elkísérték a küldött-séget, és sokáig megőrizték a magyar tudósok, a magyar vendég-látók emlékét.

BETHLEN GÁBOR HADJÁRATA

– *Bethlen Gábor iratai nyomán* –

Amikor a csehek megelégték Ferdinánd császár igazságtalan kormányzását, a sok törvényteleniséget és a vallásüldözést, felkeltek a császár ellen. Őfelsége se késett a válasszal, mindjárt haddal támadta meg a felkelőket.

A cseh felkelők jól tudták, hogy a császár rendes hadseregével szövetséges nélkül nem szállhatnak szembe, ezért Bethlen Gáborhoz, Erdély fejedelméhez üzenetet küldtek: jöjjön el minden hadával, és segítse a cseheket, amikor a szabadságért harcolnak.

Nem kellett ezt Bethlen Gábornak kétszer üzenni! Mindjárt készen állott, hogy segítséget vigyen a cseh felkelőknek, erősen szervezte, készítette a seregét, de nem feledkezett meg a diplomáciáról sem.

De ugyan hogy merte a kicsiny Erdély felemelni a fejét a hatalmas császár ellen? Hova gondoltak a csehek, amikor ilyen szövetségben bizakodtak?

Jól tudták a cseh felkelők, hogy Bethlen Gábor néhány év alatt Erdélyben kifejlesztette az ipart, kereskedelmi kapcsolatot teremtett a gazdag nyugati országokkal, iskolákat épített, az erdélyi

ifjakat külföldi akadémiákra küldte tanulni, és ami számukra a legfőbb: erős hadsereget szervezett.

De az erdélyi fejedelem ennél messzebbre is tekintett. Ismerte saját tehetségét, népének szorgalmát, hazaszeretetét, ezért nagy célt tűzött maga elé: Erdélyt és Magyarországot egyesíteni akarta a saját kormányzása alatt. Amikor segítette a cseheket a császár ellen, a cseh trónus megszerzésére is gondolt.

Bethlen Gábor először levelezni, üzengetni kezdett, az első mindig a diplomácia – gondolta magában. A török hamar beleegyezett abba, hogy az erdélyi fejedelem hadat vigyen a császárra. Hogyne egyezett volna, mikor Bethlen Gábor a közös ellenséget támadta meg. Annál nehezebb szót érteni a császár híveivel. De azért az is lehetséges, csak egy kis székely furfang kell hozzá, az pedig nem hiányzott.

Bethlen Gábor megüzente Dóczy András felső-magyarországi főkapitánynak, a császár hű emberének, hogy hadat vezet – a cseh felkelők ellen, a császár öfelsége védelmében. Dóczy András uramnak annyira megtetszett ez a nemes szándék, hogy még löpört is küldött az erdélyi fejedelemnek, legyen mivel lövöldözni az áruló csehekre.

Levelezett Bethlen Gábor a felső-magyarországi urakkal is, és rávette őket, hogy a seregéhez csatlakozzanak. Ez a levelezés nagy sikerrel járt, Rákóczi György meg sem várta, míg az erdélyi fejedelem hadai odaérkeznek, már hadra kelt, és ostrom nélkül bevette Kassa városát. Csak elcsodálkozott Dóczy András uram, aki ott parancsnokolt, amikor Rákóczi csapatai megjelentek, s ő lövetni akart rájuk, a polgárok pedig fegyverre kaptak, és megakadályozták, hogy katonái a felkelőkre lőjenek.

De Bethlen Gábor sem késlekedett, bevonult Debrecenbe, majd Sárospatakra érkezett. Ott már várta Rákóczi György, és az erdélyi urakat nagy örömmel, tisztességesen megvendégelte.

A felvidéki várak, városok harc nélkül megadták magukat. Érsekújvár, Nagyszombat már a felkelők birtokában volt, de még Pozsonyt be kellett venni.

Nagyszombatban megpihent a fejedelem serege, majd továbbvonult, és Szencen táborot vert.

Bethlen Gábor éppen vacsoránál ült, amikor a testőrség hadnagya jelentette, hogy Pozsonyból sürgős levél érkezett. A levelet a pozsonyi polgárság küldte Bethlen Gábornak. Ezt írták a polgárok:

„A Dunán kétezer császári katona és három ágyú érkezett Pozsonyhoz, és a parancsnok, Tieffenbach Rudolf bebocsátást kért. A város polgársága nem bocsátotta be a katonaságot Pozsonyba, ezért a császáriak a Duna partján elsáncolták magukat, éppen most térnek nyugovóra. De még estére se lohadt a harci kedvük, igen köpik a markukat, hányják-vetik jó legénységüket, mindegyik tíz magyart akar levágni.”

Ennél többet nem írtak, elég ennyi egy hadvezérnek.

Elég is volt. Bethlen Gábor mindjárt haditanácsot tartott, és megkérdezte a tisztektől:

– Rájuk kell-e mindjárt menni a németekre, avagy nem?

A tisztek elkezdtek okoskodni, ahogy a Székelyföldön mondják, bölcsködni. Az egyik azt mondta, hogy ilyen esőben nem jó támadni, a másik a katonák fáradtságára hivatkozott, a harmadik a felázott utakat emlegette.

De hiszen beszélhettek a fejedelemnek! Bethlen Gábor különben is arról volt híres, hogy szeretett tanácskozni, ülésezni, szívesen meghallgatott mindenkit, de csak a maga feje után ment, mindenben ő döntött. Ez történt most is, mert azt mondta:

– Nem jó a némettel késni, mert igen besáncolja magát. Azért hát mindjárt üssenek dobot, és a hadak induljanak, mert ennek meg kell lenni!

Pirkadatkor érkeztek a város alá, és mindjárt megtámadták a német sereget. Maga Bethlen Gábor lovon forgolódva biztatta, bátorította a vitézeket.

A németek olyan biztosak voltak a dolgukban, hogy még öröket se állítottak. Megréműltek a váratlan támadástól, de aztán tüzelni kezdtek, erős küzdelem folyt.

Végre Bethlen csapatai elfoglalták a sáncot, ekkor a németek mind futásnak eredtek. Hiszen futhattak, mert messzire nem jutottak.

Azt írja erről a régi krónikás:

„Nekisivalkodva annál inkább üldözték őket a magyarok, és tizenöt száz gyalog németből nem sok szaladt el, mind rakásba vágták őket.”

A FEJEDELMEK ÉS AZ ÁGYÚK

– *Tóth Béla nyomán* –

A fejedelmek, a hadvezérek és a parancsnokok csak akkor állnak az ágyú közelében, amikor díszlövésre várnak, mert amikor ostrom vagy háborúság idején szól az ágyú, jobbnak látják, ha távol maradnak tőle.

Igazságuk van, ha így tesznek, mert az ágyúgolyó nemcsak az ő életüket fenyegeti, hanem az egész hadjárat, az ország sorsát is eldöntheti.

Mégis sokszor példát mutatnak a fejedelmi személyek, mert így öntenek bátorságot az alattvalók szívébe.

Így tett Bethlen Gábor is, amikor egy várostrom alkalmával erős ágyútűzbe került, de nem hátrált meg, akárhogy zúgtak körülötte a golyók.

A tisztek kérlelni kezdték:

– Kímélje nagyságod az életét, vonuljon hátrább!

De Bethlen Gábor azt felelte nekik:

– Hol hallották kegyelmetek, hogy a fejedelmet vagy a fő hadvezért valaha ágyúval eltalálták volna?

Azzal nyugodtan ott maradt az ágyútűzben.

A FEGYVERSZÜNET

– Nagy László nyomán –

Amikor Bethlen Gábor erdélyi fejedelem harmadízben kelt hadra a császár ellen, ismét megverte a császáriakat, és a sok csatározás után fegyverszünetet akart kötni. Szívesen ráállott erre a császár, és mindjárt megbízta Montenegro fővezér urat, hogy tárgyaljon az ő nevében, ahogy akkor mondták, az ő képében a fejedelemmel.

Megörült Montenegro fővezér ennek a megbízásnak, de menyire megörült! Hogy ő a császár öfelsége képét viselheti! Hiú, dölyfös főtiszt volt, éppen ilyen szereplésre vágyott.

Jól tudta Bethlen Gábor, hogy kivel fog tárgyalni, ismerte a császári tisztek nagyképűségét, de különösen Montenegro fővezér fontoskodását, hát arra gondolt, hogy megtréfálja egy kicsit ezt az uraságot.

A fegyverszüneti megállapodást mind a két fél aláírta, abban a pillanatban felharsantak a trombiták, megperdültek a dobok, és eldördültek a díszsortűzek.

Ekkor két oldalról megindult Bethlen Gábor fejedelem és Montenegro, aki a császár képét viselte. Szépen, lépésben haladt a két paripa, úgy irányították őket, hogy éppen a mező közepén találkozzanak. Abban hiba nem is volt: ott középen a két lovas megállította a paripáját.

Ekkor Bethlen Gábor, aki díszruhát viselt, tollas kalapot tett fel, kihúzta a lábát a kengyelből, és felemelkedett a nyeregben, mint aki leszállni készül.

De már ezt nem várhatja meg egy katona, s méghozzá egy főtiszt! Montenegro meg akarta mutatni, hogy kell frissen leugrani a lóról, s hopp, már ott is állt a földön a lova mellett.

Akkor Bethlen Gábor szépen visszaereszkedett a nyeregbe, visszadugta lábát a kengyelbe, és a gyalog ácsorgó császár képé-

nek kezdte magyarázni az ő igazát. Elmondta neki, hogy ő önvédelemből fogott fegyvert, és szívesen pihenteti, ha a császáriak okot nem adnak rá, hogy ismét hozzá forduljon.

Montenegro csak hallgatta, hallgatta a fejedelmet, aki csak amúgy lóhátról beszélt vele, a döllyfős fővezér egy szónak se volt ura, szégyenszemre takarodott vissza a táborába.

Ezzel a tréfával nagy csorbát ütött a fejedelem a császár tekintélyén. Hiszen magát a császárt tréfálta meg, amikor így bánt a fővezérral. No, de mit tehetett a császár? Bethlen Gábort nem büntethette meg, hát legalább Montenegro fővezértől megvonta császári kegyét.

A FEJEDELEMASSZONY

– *Berde Mária nyomán* –

Híres jó gazda, építő fejedelem volt Bethlen Gábor, illeté hozzá az első felesége, Károlyi Zsuzsanna, mert ugyan jól értette a háztartás minden csínját-bínját.

Egyszer jókedvében a fejedelem odaajándékozta feleségének Enyedet, Erdélyországnak ezt az ékességét.

A fejedelemasszony úgy megszerette az enyedi kis házat – mert csak nem volt az olyan, mint a fejedelmi szállás –, hogy legszívesebben ebben a kis házban tartózkodott. Ott is abban a szobácskában, amelyiknek az ablaka a piactérre nézett.

1614-ben történt, hogy éppen vásár napján a fejedelemasszony a piacot vigyázta, hát meglátta, hogy az egyik kofáné drágán árulja a friss tojást.

Több se kellett a fejedelemasszonynak!

Mindjárt felszökött ültéből, azzal csak ki a piacra, oda a kofánéhoz, és rákiáltott:

– Adok én neked drága tojást! Nesze, nesze!

És amikor azt mondta, hogy nesze, nesze! – kétszer jól képen törülte a kofánét.

Amikor a vásárosok a nagyságos fejedelemasszony keze munkáját látták, egyszeriben éljenezni kezdtek, és híre terjedt egész Erdélyországban a gyors igazságszolgáltatásnak.

AZ UTAZÓ TARISZNYÁJA

– *Szepsi Csombor Márton nyomán* –

Nevezetes utazó volt a maga idején Szepsi Csombor Márton, csekély költséggel egész Európát bejárta.

Amikor Hollandiában, Vlissingenben partra szállt, a Három Szerecsenlány-szállóban vacsorát és éjszakai szállást rendelt.

Hajlongott a szállodás, ahogy illett, és ígért is mindent bőségesen.

De közben kisült, hogy a hajó még aznap délután elindul, ezért Szepsi Csombor Márton lemondott a vacsoráról és a szállásról.

Bezzeg akkor már nem hajlongott a szállodás! Szigorú arccal, erős szóval ezt mondta:

– Vagy hálsz, vagy nem hálsz, bizony addig ki nem mégy innen, amíg nem fizetsz, mert szándékos volt itt hálni!

Hallott már ilyesmit ezelőtt a magyar utazó. Eszébe jutott, hogy miképpen cselekedett egy nemesúr Magyarországon, a Szamos folyó mellett. Amikor a szegény jobbágyok ökrei a Szamos túlsó partjáról az ő rétébe beletekintettek, az ökröket a szolgálkkal behajtatta, és bírságot rótt a jobbágyokra, mert az ökröknek szándékuk volt a rétre menni.

Meggondolta azért Csombor Márton, hogy ha még hazájában

is megtörténhet az efféle fortély az emberen, miért elégedetlenkedjék idegen országban. Megnyitotta az erszény száját, és átadta a szállodásnak, amit követelt. Csak annyit mondott hozzá, azt is magyar nyelven:

– A vándornak két tarisznyája legyen, az egyikben türelem, a másikban pénz.

A NEVEZETES ALAMIZSNA

– *Szepsi Csombor Márton nyomán* –

Szentül hitte Szepsi Csombor Márton, hogy vendégszeretetlen nincsen párja a magyarnak. De amikor Csehországot gyalogszerrel bejárta, megismerte a cseh vendégszeretetét is, nem maradt el az sem a magyartól.

Erősen esett az eső, amikor útitársával Beskau községbe érkezett. Szállást kerestek, de a kis faluban vendégfogadó nem volt, hát betértek egy szegény asszony házába.

– Jó estét, asszonyság! Adna-e valami harapnivalót a pénzünkre? – köszönt be a cseh útikísérő.

– Én szívesen, fiam, ha kevéssel beéritek.

És már hozta is a tejet meg a kenyeret, és kezdte őket kínálgatni:

– Egyétek-igyátok, mert jó szívvel adom!

A vendégek nekiláttak, az öregasszony meg egyre kérdezősködött, honnan jönnek, hova mennek, mi a céljuk.

A cseh kísérő pedig elbeszélte rendre, hogy Szepsi Csombor Márton sok országot bejárta, csodálatos dolgokat látott, és közben gyakran ínséget szenvedett.

Amikor az asszony ezt hallotta, nagyon elálmélkodott, s bizony még sírva is fakadt, amikor a szenvedésekről esett szó.

Éjszakára jó szállást csinált a két utazónak, reggel pedig a szomszédasszonytól kért egy darab túrót, ezt adta útra egy darab kenyérrrel.

Mikor fizetésre került sor, a szegény asszony semmit el nem fogadott, sőt erszényét egészen kiürítette: hat pénze volt, s mind Csombor Mártonnak adta.

A magyar utazó nem akarta elfogadni, mert arra gondolt, inkább ő adhatna a szegény asszonynak, de mégis tiszta szívet meglátva, elvette az alamizsnát.

A FELSŐ-TISZA-VIDÉKI PARASZTFELKELÉS

– *Makkai László nyomán* –

1630-ban a német zsoldosok végigrabolták a Felső-Tisza-vidéket, kirabolták Kaza községet is, a sok jó bort mind megitták, amit meg nem ihattak, mind elfolyatták. Annyi kárt tettek, hogy még a föld is sírt alattuk, amerre jártak.

Amikor ennek a sáskajárásnak vége volt, a házakat felverte a sírás, a jajgatás és a panasz, felverte Csuka Imre házát is. Csuka Imre a nagy fosztogatás után semmi nélkül maradt, és akkor nagyot gondolt, elment az urasághoz, Horváth Mihály úrhoz.

A zsoldosok nem nézték, ki úr, és ki jobbágy, bizony Horváth Mihály gazdaságában is nagy kárt tettek, sok drága borát elfolyatták. Amellett jószívű, derék uraság volt, nem nyúzta meg a jobbágyot, az volt a kedves szavajárása:

„A jó gazda érzéssel nyírja a juhát.”

Ehhez a jószívű urasághoz köszönt be Csuka Imre, és mindjárt elkezdte a panaszt:

– Nagyuram, jól tudja, hogy a német zsoldos megmocskolta a falut meg az egész Felső-Tisza-vidéket. De már ez istentelen

csúfság! A császár öfelsége katonája, aztán rátör a falvakra, mint a gyilkos, mint a rabló! De hiszen nagyuramat is megrabolták...

– Tudom, fiam, hogyan tudnám – mondta Horváth Mihály úr –, hiszen nekem is megvan a károm. De mit vársz éntőlem? Nem én vagyok a császár. Mit tehetek a császár katonája ellen?

– Nem úgy gondoltam én azt, nagyuram! Hanem hogy keljen fel a nemes vármegye, és védelmezze meg a szegény népet a rabló zsoldosok ellen.

Elgondolkozott ezen Horváth úr, nagyon elgondolkozott. Hiszen igaz, igaz, ő is vesztett, de még többet is veszíthet. A jobbágy, az más, sokat veszített, veszténivalója már nincs, most meg azt várja, hogy az urak, a nemesek védelmezzék.

Addig-addig gondolkozott, míg megtalálta a jó választ:

– Nono, édes fiam, miért a nemesi vármegye? Ha a község kárt szenvedett, aminthogy szenvedett, fordulj a parasztkapitányhoz. Eddig is ő védelmezett titeket, ha bajban voltatok.

Ebből megértette Csuka Imre, hogy az uraság még annyiba se veszi a jobbágyait, mint a gazda a juhait, mert az legalább megvédelmezi a juhokat, ha farkas támad rájuk. De ezt csak gondolta, fennszóval ki nem mondta, hanem megköszönte a jó tanácsot, és a következő vasárnap felkereste Császár Pétert, a híres parasztkapitányt, Aranyos község bíróját.

Csuka Imre köszönt illendőképpen, aztán az időjárásról kezdett beszélni, ahogy illik. Amikor erről eleget szóltak, azt mondta Csuka Imre:

– Kérdezze már, miért jöttem!

– Majd megmondja, ha akarja – felelte rá Császár Péter.

Csuka Imre pedig elmondta a kívánságot:

– Védelmezze meg a zsoldosok ellen a föld népét a parasztkapitány, szólítsa fegyverbe a népet, ha már az urak nem mozdulnak!

Császár Péter nem gondolkozott sokáig, összehívta a falu népét, megtárgyalták a dolgot, aztán egy szívvel-lélekkel azt mondták:

– Fegyverbe szólítjuk a felső-tiszai parasztságot, fegyverbe állunk mi magunk, és hadba szállunk a bitang zsoldosok ellen!

Mint a háborgó méhkas, úgy zsongott a nép, amikor Császár Péter parasztkapitány megkiáltotta a hadat. Minden faluból jött a fiatalság, jött a férfinép is, aztán az egész tömeg Gönc város piacára gyűlt össze.

Először Cserépfalu, Noszvaj, Szomolya, Harsány, Szihalom, Tard és Mezőkeresztes parasztjai vették fel a fegyvert, de jött aztán a Sajó menti parasztság is. Mire Gönc városába érkeztek, csaknem tízezren voltak. De ha többen lettek volna is, mind katonai regula alatt álltak, és amikor Császár Péter szólani kezdett, úgy elcsendesedtek, hogy a légy zúgását is meg lehetett volna hallani.

A parasztkapitány pedig sorolni kezdte, hogy mit szenvedett a nép a zsoldosoktól és a végvárok fizetetlen katonáitól. Ahogy sorolta a falvakat, a pusztításokat, a nép kiáltozni kezdett:

– Úgy van! Úgy van! Ennél többet is tettek! Mindenből kiforgattak!

Forrt az indulat a kifosztott népben. Ha most járna arra a rablósereg, bizony megbánná még azt is, hogy erre a világra megszületett.

De lám, hatalmas porfelleg közeledik; hátha éppen a rablók jönnek? No, éppen jókor jönnek!

De nem azok, mert a porfelhőből gyalogok alakja bontakozik ki. Parasztok jönnek, és előttük a vezér, Csuka Imre, aki a régi zászlót, Dózsa György zászlóját hordozza.

Ahogy a sereg a piacérre érkezett, Csuka Imre szót kért.

– Atyámfia, jól tudjuk, hogy ti Császár Péter parasztkapitány vezetésével a zsoldosokra akartok menni. Veletek megyünk mi is, de még annál is tovább! Mert parasztnak paraszt, úrnak úr a barátja, mi Dózsa György zászlóját követjük!

A nép erre is rákiáltotta, hogy éljen, de Császár Péter csendet parancsolt. A parasztkapitány tisztelte a törvényt, nagyon is tisztelte, ezért így beszélt:

– Atyafiak! A parasztvármegye a rablókat, a zsványokat, az útonállókat pusztítja, azt nem azért tartják, hogy az urakra, a nemesekre, a vagyonosokra támadjon. Azért én azt mondom: menjünk a zsoldosok ellen, és hívjuk társul a nemeseket is, mert az érdek közös!

– De nem úgy van ám az! – kiáltott közbe Csuka Imre. – Az úrnak érdeke egy, a miénk még más. Azért hát ide mindenki, gyertek Dózsa György zászlója alá!

De Császár Péter győzött, a nép a parasztkapitányra hallgatott, és azt hozta határozatba, amit ő javasolt. Ezt a határozatot Császár Péter az uraknak elküldte, és felhívta őket, legyenek a parasztok szövetségesei, együtt harcoljanak az idegen rabló ellen.

Az urak pedig nagyon megrémültek, amikor a gönci piacon a sok fegyveres parasztot meglátták. Mi lesz ebből? Hátha a zsoldosok után ők kerülnek sorra? De hát szembeszállni nem akartak, nem is mertek, ezért átvették Császár Pétertől az írást, de választ nem adtak rá.

Várta a választ a parasztkapitány, várták a parasztok is, de az urak egyre késlekedtek, az írásra válasz nem érkezett.

Akkor Császár Péter arra gondolt, hogy Rákóczi György erdélyi fejedelemhez fordul, hátha őt megnyerheti. Hiszen ha Bocskai István a hajdúkat letelepítette, kiváltságot adott nekik, megteheti ezt Rákóczi is a Felső-Tisza-vidéki parasztokkal. Azokat telepíteni se kell, hiszen jól élhetnének a földjükön, ha nem háborgatnák őket. De ha a fejedelem oltalmába kerülnek, ugyan ki meri azután őket háborgatni?

Császár Péter nem számolt rosszul, mert Rákóczi Györgynek fáj a foga a felső-tiszai hét vármegyére, hiszen ezek egykor az erdélyi fejedelemséghez tartoztak.

A parasztkapitány először Zólyomi Dávidot, az erdélyi fejedelem hadainak vezérét kereste fel.

Zólyomi Dávid híres verekedő volt, szeretett ígérgetni is, hát mindjárt felcsapott.

-- Megsegítem én a parasztokat úgy, hogy jobban se kell! Majd elverjük a zsoldost, ne pusztítsa a magyar falvakat!

Megörült Császár Péter ennek az ígéretnek, és most már bátrabban járult a fejedelem színe elé.

– Nagyságos fejedelem! Támogassa, segítse a parasztok harcát a német zsoldosok ellen! Mert nekünk harcunk csak a zsoldosokkal van, a Rákóczi-birtok jobbágyi szolgáltatását ezután is meg tesszük.

Hát éppen ez az! A jobbágyi szolgáltatás! Rákóczi Györgynek sok birtoka volt a Felső-Tisza-vidéken. Mármost mit tegyen? Ha a parasztok a zsoldosokat az ő segítségével kiverik, vérszemet kapnak, és a fegyvert az urak ellen fordítják. Mi lesz akkor a most erősen ígéretett jobbágyi szolgáltatással? Aztán meg Zólyomi Dávid nagyon összebarátkozott ezekkel a paraszttal, vajon nem a fejedelmi széket akarja-e megszerezni a parasztok segítségével?

Rákóczi György mindezt hamar végiggondolta magában, aztán így felelt Császár Péter kérésére:

– Én kegyelmeteknek fegyveres segítséget nem ígérhetek. De ha valaki a felső-tiszai parasztokat üldözőbe venné, akkor fellépek, és megvédelmezem őket.

Most már Császár Péter is láthatta: más az urak érdeke, mint a parasztoké.

Amíg a parasztküldöttség Rákóczinál járt, az urak sem tétlenkedtek. Bornemisza János, a császár generálisa, szövetséges után nézett. Ugyan kire számíthatott? Jobb szövetségest nem talált; ő, a császári generális, az egri basát hívta segítségül a felkelő magyar parasztook ellen.

Szerencsére Bornemisza küldöncét a parasztook elfogták, és a levelet tőle elvették. Amikor elolvasták az írástudók, mindenki megértette, mit várhatnak az uraktól.

No de ha nem velük, hát ellenük: Császár Péter vezetése alatt tízezer fegyveres paraszt – ez magában is nagy erő. És milyen hadi erő! Császár Péter olyan rendet tartott a táborban, hogy senki

még egy udvarházat se mert feltörni: a felkelők fegyverben álltak, de még a légynek se vétettek.

Ezalatt a magyar urak és a császári katonák egyre terveket szőttek, mind azon igyekeztek, hogy a parasztokat kelepcébe csalják. Végül Forgács Miklós, a császár kassai generálisa arra gondolt, hogy legjobb lesz Császár Pétert törbe csalni. Ha a felkelés vezetőjével elbánnak, a fej nélküli sereg magától eloszlik. De hogy lehet a parasztkapitányt törbe csalni? Az se lesz nehéz, mert olyan hiszékeny, jámbor parasztember, hogy hamar lépze megye.

Forgács Miklós pecsétetes levelet küldött Császár Péternek: tanácskozásra hívta meg a parasztkapitányt.

Megörül Császár Péter a pecsétetes levélnek, és mutatja nagy büszkén Csuka Imrének, aki eddig mindig hitetlenkedett.

– Ezt nézd meg, Imre! Lám, a kassai generális akar velem tárgyalni!

Azt mondja erre Csuka Imre:

– Nem hiszek én annak a levélnek.

– De rajta van a pecsét is!

– Lehet rajta pecsét is, mégse menj az urak közé, mert megjárrod!

– Márpedig én elmegyek, s a dolgot eligazítom velük.

Azt mondta erre Csuka Imre:

– Hallod-e, én a télen olvastam annak a híres Heltai Gáspárnak a könyvét. Az a tudós férfiú Ezópus meséit magyarázza, és az egyik fabulához ilyen tanácsot függeszt:

„Ki-ki meglássa, kivel társalkodik egybe. A jámbor, szegény és együgyű ember hagyjon-békét a dúsoknak, mert azok nem gondolnak sem az Istennel, sem az igazsággal. Ezért szokás mondani a közbeszéddel: Nem jó az urakkal cseresznyét enni, mert aztán lövöldözni kezdenek a magokkal.”

Ezt mondja a bölcs Heltai, én meg azt teszem hozzá: itt ne hagyd a fegyveres hadat, mert ez a te hatalmad! Kassán már hasztalan sírsz utána.

De bizony hiába beszélt Csuka Imre, a parasztkapitány feltarisznyált, útnak indult, elment Kassára, és felkereste Forgács generális urat.

Amikor a zsoldosok meglátták, mindjárt rávetették magukat, megkötözték, és börtönbe vetették. Forgács tábornok úr szoba sem állt vele, ahelyett haditörvényszéket hívott össze, és rá akarta bizonyítani, hogy a parasztokat az urak ellen lázította.

Császár Péter tagadta a vádat, nem adta ki a nevét egyetlen társának sem. No, ha nem, kínvallatással akarták kényszeríteni. Többször is megkínózták, mégsem vallott senki ellen. Vallott, nem vallott, mind egyre ment: a haditörvényszék halálra ítélte. Császár Pétert a hóhér kivégezte, testét elrettentő például négyfelé hasította.

Csakhogy az urak tévedtek, mert Császár Péter halála nem félemlítette meg a parasztokat. Sőt még nagyobb lett a harag és az elkeseredés, mert Nagy Ambrus állt a parasztság élére, és ő bizony felprédáltatta az urak birtokait. Nem ijedt meg a zsoldosoktól sem: szembeszállt Maczkó György hadnagy csapatával, és megfutamította a katonákat.

Nagyon megrémültek a nemesurak, rémületükben a nádorhoz fordultak segítségért.

A nádor azzal vigasztalta őket, hogy öfelségének bőven van katonasága Morva és Szilézia határán, ez a katonaság készen áll arra, hogy a felkelt parasztok seregét leverje. Addig is induljon hadba a nemesség, a zsoldos katonaság, és kezdje meg a harcot a paraszto ellen!

Most már látták a nemesurak, hogy nekik maguknak kell fegyvert fogniuk, ha a vagyonukat, a birtokukat meg akarják védelmezni. Mindnyájan fegyvert ragadtak, és felsorakoztak a zsoldosok mellett. De azért nem kockáztatták könnyelműen az életüket, inkább furfanggal, ravaszsággal akartak győzni.

Forgács Miklós generális baráti hangon, szíveskedve írt a felkelőknek. Megírta nekik, hogy a nemesség az eddigi békétlenkedést megbocsátja, békét kínál az elbolondított parasztoknak. Március

van, ilyenkor várják a földet a parasztoakat, ugyan mit fognak enni, ha kapa, kasza helyett fegyvert forgatnak?

Ügyes, ravasz levél volt, a parasztoak fontolgotni kezdték a tartalmát. Szóliította, hívta őket a föld, a mindennapi munka, idegen volt tőlük a tábori élet – egymás után tették le a fegyvert, s hol innen, hol onnan tűnt el egy-egy csapat. Mire Nagy Ambrus észrevette, hogy mi történt, a seregek majd hoga nem a fele hazament.

Amikor Forgács generális úr látta, miképp olvad, olvadozik a parasztoak serege, azt mondta Bornemisza Jánosnak, a császár tábornokának:

– Igazuk volt a rómaiaknak, amikor azt mondták: „Oszd meg és uralkodj!” Mert lám, megosztottuk a parasztoak seregét, és uralkodni fogunk.

De Nagy Ambrus nem ijedt meg attól az egy levéltől, nem félt az urak, a zsoldosok seregétől sem. A felkelőkkel a Nyírség felé vonult, mert erősen bizott a hajdúkban, arra is számított, hogy Zólyomi Dávid állja a szavát, és segítségére siet.

Csak hoga közben nagyot fordult a kocka.

Rákóczi György erdélyi fejedelem a birtokát féltette a parasztoaktól, a hatalmát pedig Zólyomi Dávidtól. „No, hát akkor – gondolta magában – két legyet ütünk egy csapásra.” Azzal parancsot adott Zólyomi Dávidnak, induljon, s verje le a felkelőket.

Zólyomi is látta, hogy kelepcebe esett. Rákóczival nyíltan szembefordulni nem mert, hát kénytelen-kelletlen elindult a parasztoak ellen. De előre üzent, hogy ügyeljenek, mert veszedelem van.

Nagy Ambrus nem értette meg az üzenetet, és mikor Zólyomi közeledett, azt hitte, hogy segítségére jött. Nyírbátornál lepte meg Zólyomi a parasztoakat, és mire a felkelők észbe kaptak, a lovasok már kegyetlenül aprították az elsőket. De még így is olyan bátran harcoltak a parasztoak, hogy Zólyomi csak az ágyúk bevetésével győzhette le őket.

Amikor az ágyúk megszólaltak, és egész rendeket vágta a

parasztok soraiban, megrémült az egész sereg, és futásnak eredt a parasztság. De gyalog nem menekülhettek a lovasok elől, ki holtan maradt a csatamezőn, ki sebbel, ki megcsonkítva tért haza. Szomorú sorsukról Szalárdi János, a csata egyetlen krónikása ezt írja:

„De hogy újok mindenfelől elrekesztetett volna, kevés szaladhatott vala épségben, hogy orrát vagy fülét el nem metszették volna.”

A DEBRECENI RÁKÓCZI-HARANG

– Szűcs István nyomán –

Hatalmas, százmázsás harangot ajándékozott Debrecennek I. Rákóczi György, Erdély fejedelme. A nagy harangra latin nyelvű feliratokat véstek a *Biblia* szövegéből, felvésték Rákóczi jelmondatát is:

„Non est currentis, neque volentis; sed miserentis Dei.” (Nem az győz, aki rohan, az sem, aki sokat akar, hanem az, akin az Isten könyörül.)

Akkora volt ez a harang, hogy a debreceni templom tornyába nem fért be, ezért külön tornyot építettek neki a templom mellett. Olyan hangja volt annak, hogy az egész környéken meghallották, hallották bizony még Balmazújvároson is.

Nagy tűzvész pusztított Debrecen városában: 1802-ben az egész város porig égett. Lezuhant akkor a nagy harang is a toronyból, de nem olvadt meg,

A tüzes harangot hideg vízzel locsolták – ettől aztán elvesztette a hangját. Azelőtt így szólott:

– Bimm-bamm, bimm-bamm!

A tűzvész után így kongott:

– Dzimm-dzumm, dzimm-dzumm!

Mit tehettek a debreceniek? Ilyen rekedt haranggal nem szólíthatták a népet istentiszteletre, nem hirdethették a nagy ünnepek örömét. De a bánatot, a szomorúságot éppen ez a rekedt harang hirdette ezután: a Rákóczi-harangot olyankor húzták meg, amikor szomorú esemény történt.

Később, a század derekán a harangot megjavították, azóta a Rákóczi-harang ismét szépen szól, s ha meghúzzák, messze száll a hangja:

– Bimm-bamm, bimm-bamm, bimm-bamm!

A SZALONTAI CSATA

– *Nagyszalontai népmonda nyomán* –

Kemény, nyakas nép a hajdú, senkit meg nem süvegel, de nem is fél senkitől. A régi időkben sem félt, még a török sem tudta megijeszteni.

Pedig eleget próbálta a gyulai basa, de hiába, mert a hajdúk neki is fittyet hánytak, sőt még ők törtek borsot a basa orra alá.

No, ha úgy, a basa is megelégette a sok bosszúságot, és egyszer nagy sereget gyűjtött össze a nagyréten, ott a Horgas-ér mellett.

Amikor a sereg együtt állott, a basa beküldött egy csapatot a szalontai városházára, és megüzente kemény szóval, hogy ezt a sereget a szalontaiak étellel-itallal jól tartsák, csizmát, öltő ruhát számára küldjenek, mert különben csúfot látnak.

De a szalontai bíró nem ijedt meg, hanem azt mondta:

– Ahol nincs, ott ne keress. Szegények vagyunk, semmit sem adhatunk.

Tudta a gyulai basa, nagyon jól tudta, hogy a ravasz hajdúk

mindent eldugtak, amikor a sereg gyülekezését látták. Ezért nem is támadta meg a várost, hanem mást gondolt:

„Majd akkor jövök én hozzátok, amikor nem is sejtitek!”

Csakhogy Győri Jakab, aki éppen ott volt a városházán, amikor a török üres kézzel elment, mindjárt sejtette, hogy a gyulai basa ezt nem hagyja annyiban. Arra gondolt, utánajár ő ennek, mert ha a török tud egyet, a hajdú tudjon kettőt.

Ahogy elgondolta, úgy cselekedett. Török ruhába öltözött, egy kantárt vett a kezébe, mintha a lováért menne a mezőre, és elindult Madarász felé.

Belopózkodott a törökök táborába, és ott szóba ereszkedett a katonákkal; tehette, mert jól beszélt törökül.

A török katonák pedig éppen arról beszélgettek, hogy az éjjel meglepik Szalontát, a várost kirabolják, a lányokat megölelgetik, aztán a házakat felgyújtják.

Most már Győri Jakab is eleget tudott, kiosont a táborból, és visszament a városba. Ott a bírót mindjárt felkereste, s azt mondta neki:

– No, bíró uram, itt a veszedelem. A török az éjjel felveri, kifosztja, felgyújtja Szalontát, ha meg nem védelmezzük. Bízva rám a hadviselést, nem bánja meg!

Rábízta a bírót, hogyne bízta volna, mert neki magának hadi tapasztalata nem volt, Győri Jakab meg jeles vitéz hírében állt, és ezt a hírt-nevet meg is érdemelte.

Győri Jakab pedig hozzálátott, hogy a törököt méltóképpen fogadják a szalontai határban.

Ahogy beesteledett, a török tábortól messze eső réteket kaszával, kapával telehányatta, aztán meghagyta az asszony- meg a gyerek népnek, hogy a Kender-ér mellett másszanak fel a fűzfákra. Vigyenek magukkal tepsit, lábast, fedőt, kereplőt, amivel csak nagy zajt lehet csapni, és amikor trombitaszót hallanak, égisz érisz zajt, lármát csapjanak. Hej, hogy megörül a gyereksereg ennek a parancsnak! Éjszaka fára mászni, kiáltozni, lábasfedőt összeverni, ez lesz csak a multság!

Azalatt Győri Jakab háromszáz lovassal a zombék között úgy elrejtőzött, hogy a török nem vehette észre.

Amikor már egészen besötétedett, Győri Jakab megfújta a trombitát. Hej, támadt erre olyan „Jézus! Jézus!” kiáltozás, dobolás, fedő-összecsapkodás, ordítózás, hogy a török felriadt a táborban, és rémületében kiáltozni kezdett:

– Fussunk, fussunk! Itt van Rákóczi a hadaival!

Az egész tábor futásnak eredt. De mind arra futottak, ahonnan nem hallottak lármát, és azon a réten kaszára, kapára léptek, s aki messzebb jutott, a lábban elsüllyedt. Mind odavesztek, akik arrafelé menekültek. Azért hívják azt a rétet *Gyilkosrétnek*.

A török lovasok pedig lóháton akartak menekülni, de a lovak ki voltak pányvázva, a lovasok pedig erősen sarkallták őket. Egy darabig hánykódtak a lovak, mert a gazda szorította, a pányva pedig fogta őket, végül megvadultak, gazdájukat levetették és összetaposták.

A nagy éjszakai lármára a vadmadarak is felriadtak. Felszálltak a vadludak, a darvak a Kender-érből, a Sáros-érből, és ijedtükben hangosan krúgattak.

A babonás török ettől még jobban megijedt, és így kezdett kiáltozni:

– Szaladj, török, szaladj, török, mert az Isten még az égből is dobálja a magyart!

Szaladt is, aki még szaladhatott, de messze nem jutott, mert ekkor elővágtatott Győri Jakab a lovasokkal, és a futókat mind levágta.

Másnap a szalontaiak a holttesteket összeszedték, és egy nagy gödörbe behányták. A gödröt betemették, fölébe halmot emeltek, úgy hívják ezt ma is, hogy: *Testhalom*.

Tömérdék zsákmányt szereztek a szalontaiak, szekérszám hordták a városba a sok fegyvert és drágaságot.

A győzelem öröme nagy tort csaptak, ettek, ittak, mulatoztak, s még csipkelődtek is egymással.

A HAJDÚK „FUTÁSA”

– Nagyszalontai népmonda nyomán –

Kemény, edzett katonanép a hajdú, nem szokott megfutni az ellenség elől. Miért mesélnek, regélnek mégis sokat a hajdú-„futásokról”? Mert az ilyen „futás” nem a hajdú katonák menekülése, hanem az otthon hagyott családé.

A „kis futás” hét esztendeig tartott. Akkor a hajdú vitézek Bocskai Istvánnal harcoltak Erdélyben, és eközben híre járt, hogy jön a török. Mit tehettek a hajdúasszonyok? Elmenekültek az erdőkbe vagy a mocsarak közé. Ott bizony vékonyan éltek: a családot azzal a kevéssel tartották, amit hazulról elvihettek, aztán halászatból, gomba- és gyümölcszedésből, vadászatból táplálták a gyerekeket.

A török a falvakban üres, elhagyott házakat talált. Mit tehetett haragjában? Minden községet porig leégetett.

Amikor a hajdúk Erdélyből visszatértek, Kölesért újra felépítették, a családok mind oda költöztek, a többi község nem épült fel később sem.

De Kölesérben is félni kellett a töröktől, mert ott feküdt a gyulai országút mellett. Ezért a hajdúk Toldiéktól megvették Szalontát, és oda költöztek.

A „nagy futást” II. Rákóczi Ferenc rendelte el: kiadta a parancsot a hajdúknak, hogy a várat és a várost pusztítsák el, ők meg minden vagyonukkal költözzenek Szabolcs megyébe.

A hajdúk teljesítették Rákóczi parancsát, elköltöztek Bökönybe, s ott is maradtak ötven éven át.

II. Rákóczi Ferenc parancsára az egész hajdúság elköltözött, csak hét ember meg egy hétéves kisfiú maradt ott a szülőföldjén. Kenéz Tamás azt mondta a többieknek:

– Már akárhogy is, itt élünk, itt halunk. Keressünk helyet a Csirkésen!

Senki sem szólt ellene. A mocsáron át egy keskeny ösvény vezetett a Csirkés szigetre, ezt az ösvényt csak az a hét ember ismerte. A sziget közepén egy kis kunyhót építettek, abban laktak.

Katonai rendet tartottak: az egyik ember mindig ott vigyázott a váradi út végén egy nagy, csonka tölgyfán. Ezt később is *Őrfának* nevezték.

Már tíz esztendeje éltek a szigeten, amikor Kenéz Tamás felesége Bökönyből visszatért, hogy az urát és a fiát megkeresse.

Megtalálja az asszony az ösvényt, s kezd menni a sziget felé. Útközben egy fiút lát, az meg a disznókat őrzi. Megszólítja, s kérdi tőle:

– Fiam, nem láttad-e Kenéz Tamást?

De a fiú nagyon vad volt, azt hitte, az asszony valamiféle kém, és hozzá akart vágni a baltájával.

Megijed az asszony, kezd futni a fiú elől, az meg utána a baltával.

Akkor jön Kenéz Tamás az erdő felől, és rákiált a fiára:

– Ne bánts te, mert az édesanyád!

Így találkozott tíz esztendő után Kenéz Tamásné a férjével és a fiával.

MURÁNY OSTROMA

– *Acsády Ignác nyomán* –

Murány vára magas hegyen, hozzáférhetetlen kősziklákon épült, katonaság, fegyver és élelem van benne elegendő, vitéz legyen a talpán, aki ezt megostromolja. Márpedig ha törik, ha szakad, mégis be kell venni ezt a várat, mert a Széchy család birtokában van, az pedig fittyet hány a császár hadseregének, mert Rákóczi György pártján áll.

No de van esze a császári tisztnek is, hát még a generálisnak! Azt tartja a generális, hogy a magyar ellen magyart kell küldeni, mert egyikért sem kár, azzal kiadja a parancsot Wesselényi Ferencnek, a füleki vár kapitányának:

– Murány várát pedig el kell foglalni!

Wesselényi Ferenc pedig körültekintő, okos kapitány volt, jobban szeretett ésszel harcolni, mint fegyverrel vitézkedni. Arra gondolt, hátha szép szóval többre menne, mint ostrommal, annál is inkább, mert Murány vára akkor asszonyok kezébe került.

Özvegy Széchy Györgyné birtokában volt a vár, és az örökség három lánygyermekére várt. Széchyné két nagyobbik lánya mindig áskálódott a legkisebb ellen, a szépséges szép Máriát egyik sem állhatta. Széchy Mária, akit Gyöngyösi István, az udvari költő murányi Vénusnak nevezett, cifra ruhában járt, sok ékszert viselt, szép lovakat tartott, egyszóval nagyon költekezett. A két idősebb testvér már ezért is folyton irigykedett. Attól is tartottak, hogy Mária elherdálja a közös vagyont, márpedig azt ők akarták megkaparintani.

Addig-addig pukkadozott a két nagyobb testvér, míg rávették Széchy Györgynét, az édesanyjukat, tagadja ki Máriát a vagyontól, és adja nekik az egész örökséget. Végül az anya engedett: Máriát kitagadta, minden örökségtől megfosztotta.

De akkor meg attól kezdtek félni, hogy az özvegy halála után Mária megtámadja a végrendeletet, pert indít az örökségért. Ezért még egy írást szerkesztettek, és ebben az állt, hogy Széchy Mária önként lemond minden jogáról, nem követeli az örökséget.

Amikor Széchyné az írást Máriának megmutatta, és azt kívánta a lányától, hogy írja alá, olyan patália, akkora szóváltás keletkezett, hogy az egész vár zengett belé. Hiába erősködött az anya, hasztalan sikoltoztak, fenyegetőztek a testvérek, Széchy Mária kijelentette, hogy míg a világ a világ, ő a vagyonáról nem mond le.

No, ha nem, Széchy Györgyné hívhatja a várnagyot, és azt mondja neki:

– Mária lányomat tüstént elfogjátok, és a földszinti kis kamrá-

ba bezárjátok! Betesztek oda egy asztalt, lúdtollat, téntát meg ezt a papirozt. Megmondod neki: addig abból a kamrából ki nem lép, amíg az örökségről le nem mond!

Úgy is történt. Máriát kemény őrizet alatt tartották abban a kis kamrában. Végül mit tehetett? Aláírta a lemondó nyilatkozatot.

Akkor aztán szabadon bocsátották.

De csak ezután kezdődött az igazi küzdelem: Mária a bíróság előtt pert indított az édesanyja ellen, és a családi háborúság most már a bíróság előtt folyt tovább.

Széchy Györgyné halála után még nagyobb lett a civakodás a testvérek között. A két idősebb lánynak erőskezű, ügyes szerző férje volt, Mária pedig mint özvegyasszony egyedül keveset tehetett velük szemben. Ha szövetségesre nem talál, mindenéből kifürösztik a rokonai.

Jól tudta ezt Wesselényi Ferenc is, s minthogy már özvegyember volt, és sokat hallott Mária szépségéről, eszébe villant, hogy ő egy füst alatt várat is, asszonyt is szerezhet.

Nem sokáig töprengett, hívatta az egyik ügyes parasztlegényt, aki már több alkalommal megmutatta bátorságát és rátermettségét. Amikor Nagy János előtte megjelent, felmutatott neki hetven tallért, és megkérdezte:

– No, fiam, látod-e, mi van a markomban? Ez hetven tallér; ha ügyes leszel, mind megszolgálod.

Nagy János mindjárt fellelkesült, és azt mondta:

– Parancsoljon nagyságod, akárki legyen, én megölöm!

– Nono, fiam, nem kell megölni senkit. De egy levelet be tudnál-e vinni a murányi várba, de úgy, hogy senki észre ne vegye?

– Hát én hogyan tudnék!

Másnap már indult is Wesselényi levelével.

Csakhogy a murányi vár katonái is kemény legények voltak: mindenkit megmotoztak, aki felment a várba. Megmotozták Nagy Jánost is, csak éppen a kosarát nem nézték meg. Abban friss uborka volt, alatta persze ott lapult Wesselényi levele.

A levélben Wesselényi találkozóra hívta Máriát.

Széchy Mária se habozott sokáig, megírta válaszát, a levelet belerejtték Nagy János köpenyének egyik ezüstkombjába.

Így indult meg a titkos levelezés. Nemsokára Mária ügyesen kiszökött a várból, és a Tiszolc völgyében találkozott Wesselényi Ferencsel. Ott megállapodtak abban, hogy Széchy Mária átadja a várat a császáriaknak, s ha ez megtörtént, Wesselényi feleségül veszi.

Hiszen könnyű ezt mondani, de hogy adja át egy magános özvegyasszony azt a várat, amelyet annyi katona védelmez?

Széchy Mária bízott benne, hogy ravaszsággal, asszonyi praktikával eléri a célját.

Először leghűségesebb szolgáját, az öreg Kádast avatta be a tervébe. Megmondta neki őszintén, hogy a testvérei ki akarják túrni az örökségből, ezért ő Wesselényivel szövetkezik, és átadja a várat a császáriaknak.

Az öreg Kádas annyira szerette a kis kisasszonyt, mert ő még így hívta, hogy mindjárt mellé állt, sőt néhány társát is rábeszélte az árulásra.

Széchy Mária titokban sok-sok kötelet vásároltat Murányvára-lján. A sok kötélből létra lesz: az ostromlók majd kötélletrán kapaszkodnak fel a várba. Mária még azt is kiméri fonállal, hol legalacsonyabb a várfal, mert oda akarja állítani a létrákat. De hogy szerezzen létrát? Végre ezt is kieszeli: panaszkodni kezd, hogy nedves, dohos az ágynemű, ki kell szellőztetni. Ehhez meg létrára van szükség. No, ha úgy, megrakatja létrával a tornácot.

Amikor a méréseket befejezte, a kötélletrákat elkészíttette, és a többi létra is kézügyben volt, Mária üzent Wesselényinek. Megírta neki pontosan, melyik éjszaka várja, és milyen úton közelítheti meg a várat.

Amikor Wesselényi a levelet megkapta, összehívta a katonákat, és azt mondta nekik:

– No, fiúk! Most válik meg, ki a bátor legény! Ma este indulunk Murány vára ellen.

De bizony nem akadt ott egy bátor se! Mind azt mondták, hogy azt a várat istenkísértés megostromolni, ők nem viszik vásárra a bőrüket.

Most már látta Wesselényi, hogy túllőtt a célon. Az ő vitézei bizony csak arra valók, hogy titkon beosonjanak a várba. No, ha úgy, hát az se baj, éppen ezt várja most tőlük. Meg is mondta nekik, hogy csak fel kell menni az előkészített létrán, s már kezükben a vár.

De még így is haboztak a katonák, mert nagyon tartottak a murányi vár védőitől.

Végre lelket öntött beléjük Wesselényi, és a megbeszélte éjszaka lopva, mint a farkas, a sötétben útnak indultak.

Óvatosan haladtak, de Murányváralján a bakter így is észrevette őket. Puskát szegezett Wesselényi mellének, és rákiáltott:

– Megálljatok! Kik vagytok? Mi járatban vagytok?

Wesselényi mindjárt készen állt a hazugsággal:

– Illésházy uram emberei vagyunk. Nagy tolvajlás volt Füleken, mi a tolvajokat kergetjük.

Hitt nekik a bakter, és továbbengedte őket.

A nagy sötétségben itt is, ott is megbotlottak és elestek a katonák, és amikor a vár alá értek, egyetlen létrát sem találtak. Ekkor már zúgni kezdtek:

– Menjünk innen, amíg jó dolgunk van! Ha a kurucok észrevesznek, mind itt hagyjuk a fogunkat.

Keresték, keresték a létrákat, de a nagy sötétben nem tudtak egyet sem megtalálni. Már maga Wesselényi is kétségbeesett: mindjárt hajnalodik, nincs mit tenni, vissza kell vonulni...

Ebben a pillanatban suttogást hallott a sötétben. Kádas, az öreg szolga halkán kérdezte:

– Uram, Wesselényi, merre vagy?

– Erre, erre – suttogta vissza Wesselényi.

Kádas elvezette a vitézeket a létrákhoz. Nemsokára az egész

csapat felmászott a várba, még az örökkel sem volt bajuk, mert addigra az öröket Mária szolgálai leütötték és megkötözték.

Wesselényi bement Széchy Mária szobájába, odahivatták Budaházy Istvánt, a vár kapitányát.

Amikor a kapitány Mária előtt jelentkezik, előlép Wesselényi, vállára csap és rákiált:

– Ismersz-e, kapitány?!

Budaházy meglepődött, de nem ijedt meg.

– Melyik ördög hozott ide? Mi a szándékod?

– Hogy elfogjalak! Ha megmozdulsz, halál fia vagy! – Azzal kirántotta kardját, és kimutatott a folyosóra, ahol az ő katonái cirkáltak.

Budaházy átadta a kardját.

Ezután egyenként behívták a tiszteket, és feleskették őket a király hűségére.

A vár kulcsai Mária idősebb testvérénél, Illésházy nénénél voltak. Elküldték hozzá az egyik tiszteket: hozza el tőle a kulcsokat.

Szalad a tiszteket, s mondja az asszonynak:

– Jaj, asszonyom, Wesselényi uram itt van a várban! Adja hamar a kulcsokat, mert különben mind halál fia vagyunk!

Illésházy né alig érti, miről van szó. Wesselényi a murányi várban? Ez csak rossz álom lehet.

De a tiszteket egyre sürgeti:

– Asszonyom, a kulcsokat, amíg nem késő!

Végre azt mondja Illésházy né:

– Patvar vigye a kulcsot, ha a vár odavan!

Ezekkel a szavakkal átadta a kulcsokat a tiszteket. Az megsietett, hogy Wesselényi parancsát teljesítse.

Amikor a nap első sugarait a várhegyre vetette, Murány vára a császáriak birtokában volt.

Lám, a családi viszálykodás, a pereskedés országos kárt okozott, Murány vára az ellenség kezébe került.

Maga Wesselényi Ferenc állotta a szavát: feleségül vette Széchy Máriát. Szolgált azután is a Habsburg uralkodókat, csak pálya-

futása végén jött rá, hogy a nemzet ellenségeivel cimborált. Akkor ellenük fordult, titkos összeesküvéssel felkelést készített elő, de tervét elárulták, és csak váratlan halála mentette meg az idegen hatalom bosszújától.

EMBER TESZ FOGADÁST – EB, AKI MEGTARTJA

– *P. Szathmáry Károly nyomán* –

Amikor II. Rákóczi György, Erdély fejedelme hadat gyűjtött, hogy a lengyel koronát megszerezze, édesanyja minden módon vissza akarta tartani az esztelen vállalkozástól. Lorántffy Zsuzsánna azt mondta a fiának:

– Anyád vagyok, és mindenképpen rettegek. Nincsen neked arra szükséged, hogy hadakozzál, aztán meg a hadakozásnak csak a kezdetét tudja az ember, a végét csak az Isten tudja.

A fejedelem nem hallgatott az okos szóra, nagy sereggel rátört Lengyelországra, de a svéd szövetséges cserbenhagyta, a török szultán pedig elküldte ellene a tatár kánt. Az erdélyi fejedelem hadjáratának szomorú vége lett: a sereg nagy része a tatárok fogságába esett, maga II. Rákóczi György egy kis csapattal égerutat vett, és visszatért Erdélybe.

Fogságba esett ekkor Kemény János is, a sereg vezére, a tatárok fogságában sinylődtek a Barcsay testvérek, Gáspár és András is.

A foglyok egymás között mindig arról beszélgettek, ugyan mikor és milyen módon juthatnának haza. Egy alkalommal Kemény János így szólt a két Barcsay testvérhez:

– Egyet se búsuljatok, fiúk, én bizom a szabadulásban! Sok gazdag atyámfia él Erdélyországban, arról is hírt kaptam, hogy

szép összeget összegyűjtöttek már a kiszabadításomra. Majd küldenek értetek is valamit, a fejedelem önagysága is megnyitja erszényét, hiszen őmiatta estünk fogságba.

– Nem hiszek én abban – válaszolta erre Barcsay Gáspár –, mert a fejedelem olyan fukar, mint a mesebeli fősvény, a tatár pedig akkora váltságdíjat szabott, hogy azt, míg a világ s még két nap, ki nem fizeti a mi rokonságunk.

Ezen Kemény János is elgondolkozott. Sokáig töprengett, aztán ismét megszólalt:

– Mégis jó lenne, ha úgy összetartanánk, mint a csatamezőn, amikor az én vezetésemmel harcoltatok. Állapodjunk meg abban, hogy a váltságdíjat együtt teremtyük elő, senki a másikat meg nem előzi. Nekem a kán írnoka azt ígérte, hogy ha a váltságdíj kétharmad részét elküldetem, és neki is adok pár száz tallér borraivalót, akkor kijárja az elbocsátásomat. Megteszi ezt nektek is. Csak arra ügyeljünk, hogy ezután mindig együtt tárgyaljunk a tatárral, mert ha ki-ki a saját ügyét akarja előrevinni, kárt tesz a másiknak vele. A tatár mindig emeli majd a váltságdíjat, az első olcsón szabadulnak, de a többi mind nehezebben, mert akkor a tatár az apróbb legyeket repülni engedi, hogy a kövérebb dongók a hálójában maradjanak.

Tetszett ez a beszéd a két Barcsay fiúnak, annál is inkább, mert ők rosszabbul álltak, mint Kemény János, és ebből az egyenlősdiből csak hasznuk lehetett. Mondta is Barcsay András egész indultal:

– Az már csakugyan nem lenne szép, sőt árulásnak tartanám, ha valaki úgy próbálna innen szabadulni, hogy másnak megkeserítse a sorsát. Együtt estünk fogságba, együtt szabaduljunk, az az igazság. Ugye, testvér?

– Azt mondom én is – helyeselt Barcsay Gáspár –, aki honfitársai bőrére alkuszik, megérdemli, hogy az első fára felakasszák.

Akkor Kemény János ültő helyéből felállt, és ünnepi szóval ilyen esküvést tett:

– Esküszöm és fogadom, hogy társaim tudta nélkül szabadulá-

somra semmit nem teszek. Ha pedig eskümet megszegném, kezükbe adom az életemet, ott öljenek meg, ahol találnak. Isten engem úgy segítjen!

De már akkor a két Barcsay is talpon volt, elmondták ők is az esküt, aztán kezet fogtak egymással, és közös akarattal ezt mondták:

– Áll a fogadás – eb, aki megmásolja.

Aznap este bort hozattak, nagyot ittak a szent fogadásra, és abban a hitben tértek álomra, hogy jóban-rosszban kitartanak egymás mellett.

De éjfélkor felköltötték a két Barcsay testvért, eljött értük a kán irnoka. Erősen sürgette őket, és nagy sebesen a kán színe elé vezette a két foglyot. Hát ott kit láttak? Hűséges emberük, Balog András jött meg Erdélyből, és éppen akkor pengette le a kán asztalára az értük járó váltságdíjat. Mondta is a fiúknak:

– Ti még semmit se tudtok, fiúk! Meghalt Rákóczi fejedelem, most már Barcsay Ákos, a ti bátyátok lett az utóda, az meg mindjárt kiváltott titeket a fogságból!

No, ha úgy, a két Barcsay abban a szempillantásban elfelejtette az esküvést, el a fogadalmat, csak arra gondolt mind a kettő, hogy minél előbb Erdélyországba juthasson.

Balog András két vezetőket hozott, a két Barcsay fiú fel is pattant rájuk, azzal a szép holdvilágon elindultak Erdély felé. De azért egészen nem felejtették el az esküt, mert Gáspár odafarolt lovával a bátyjához, vállára csapott, és azt mondta neki:

– No, öcsém! Tudod-e, mi a tanulság? Ember tesz fogadást – eb, aki megtartja!

Amikor Puchheim tábornok Segesvár ostromára indult, vele tartott Esterházy László, a pápai várkapitány is. Híres vitéz volt már akkor Esterházy, mert a kardvívásban nem akadt párja. De nemcsak a vívásban tűnt ki, kitűnt szívének nemességével is: a török foglyokkal irgalmasan bánt, némelyiket úgy megsajnálta, hogy váltságdíj nélkül hazabocsátotta.

Segesvár alatt egyszer portyára indult Esterházy, s hát egy kis török csapattal találta magát szembe. Mindjárt kardot rántott, és összecsapott a basával, aki a török csapat élén lovagolt. Esterházy egy csapással úgy kiverte a kardot a török kezéből, hogy a kard messzire repült, a török pedig mindjárt mutatta, hogy megadja magát. Megadta magát az egész csapat, csak le kellett őket fegyverezni.

Vidáman indultak vissza a magyarok a táborba, s mind azt számolgatták, kinek mi jut a zsákmányból. Ahogy ezt Esterházy meghallotta, azt mondta nekik:

– Azt hittem, magyar vitézekkel védelmezem hazámat, s most látom, hogy fosztogatókkal van dolgom.

Elszégyellték magukat a katonák, s mindjárt elhallgattak.

Esterházy pedig, hogy példát mutasson, azt mondta a török basának:

– Tanulj meg vívni, török, mert máskor nem viszed el szárazon! Most pedig elküldelek fraknoi váramba, de ha vége lesz a harcnak, ingyen, váltságdíj nélkül hazabocsátalak.

A török nem is akart hinni a fülének, mert bizony a magyar urak nagy váltságdíjat szabtak, s ugyan kegyetlenül be is hajtották a rabok családján.

Pedig Esterházy László szavának állott: amikor a harc befejeződött, a török váltságdíj nélkül hazatérhetett.

Nem sokkal ezután ismét fellángolt a küzdelem. Vezekénynél csapott össze a magyar és a török sereg: ekkor négy Esterházy vett részt a csatában, ekkor is László tűnt ki legjobban közülük.

Amikor a két sereg egyberoppant, Esterházy László a jobbszárnyat vezette, és olyan keményen forgatta a kardot, hogy nemso-kára elszakadt az övéitől, s már a törökök között vagdalkozott. Hiába vették körül, újra meg újra kivágta magát, senki se bírta vele.

Ekkor az a basa, akit egykor hazabocsátott, s most óvatosan távolabbról nézte a harcot, célba vette Esterházyt, s egy lövéssel szíven találta. Esterházy holtan fordult le lováról.

A basa pedig mindjárt odasietett, mert a hadiszokás szerint őt illette a zsákmány, a lelőtt lovag fegyverzete, minden felszerelése, de még a lova is.

Ahogy a basa odaér, megismeri a pajzson az Esterházy-címert. Nem lehetett azt elfelejteni: kék mezőben aranykoronán aranyos griff áll, jobb első lábával kivont kardot, baljával három piros rózsát tart. Leveszi a basa a sisakot, s már látja, azt a magyar vitézt lötte le, aki olyan irgalmasan bánt vele.

A jótettért egyéb jót nem tehetett: levétette Esterházyról a páncélinget, és elküldte Fraknóba. A fraknói várban pedig minden látogatónak megmutatták Esterházy László páncélingét, és elbeszélték a mondáját is.

A NAGYENYEDI SZŰZ LÁNYOK

— Kövály László nyomán —

Mint a sáskahad, amely mindent elpusztít, ami útjába kerül, úgy tört Erdélyre 1658-ban a török és a tatár sereg. Mindent elpusztított, a falvakat és a városokat kirabolta, egészen kifosztotta, aztán felégette, mindenütt rom és pusztulás maradt a nyomában. Ez lett a sorsa az egyik legszebb, legkedvesebb városnak, Nagyenyednek is.

Amikor a török és a tatár had Nagyenyed határába érkezett, mindjárt dúlni, fosztogatni, égetni kezdett.

A nagyenyediek bátran szembeszálltak a rablókkal, de a várost nem tudták megvédelmezni. Utcáról utcára vonultak vissza, végül már csak a templomot és annak kertjét védelmezték.

A vad tatárok pedig kifosztották a házakat, és felgyújtották a várost.

Mit tehettek az enyediek? Alkudozni kezdtek a tatár kánnal, ígértek neki aranyat, ezüstöt, mindenféle drágaságot, csak onnan elvonuljon. Már meg is egyeztek, de a kán tatár szokás szerint ráadást is kért, és azt mondta:

– Adjatok ráadásnak három szűz lányt, de a legszebbek legyenek, azt mondom!

Az enyediek látták, hogy csak ilyen áron szabadulhatnak, ezért ezt a feltételt is elfogadták. Sorshúzást rendeztek, és a három lányt, akikre a sors ezt az ítéletet szabta, már búcsúztatták is a rokonok. Addig búcsúztatták, míg feltámadt bennük az indulat, és a lányok vőlegénye, családja azt mondta:

– Ha mind meghalunk is, lányunkat a pogánynak nem adjuk!

Felvették a fegyvert, és folytatták a pogány ellen a reménytelen harcot.

Egymás után estek el az enyediek, elestek a lányok hozzátartozói is. Akkor a lányok azt mondták:

– Most már minek éljünk? Ne harcoljanak tovább, kimegyünk mi önként, tegyék le a fegyvert!

Úgy is történt. A háborúskodásnak mindjárt vége szakadt, az enyediék elbúcsúztatták a három szűz lányt, azok meg önként átmentek a tatár kán táborába.

A kán örömmel fogadta a „ráadást”, és mindjárt elvonult a városból.

A gyászos eset emlékére a nagyenyediek az augusztus huszadikát megelőző vasárnapon úrvacsorát vettek, és ezt a napot megböjtölték.

A NAGYSZŐLLŐSI ÜTKÖZET

– *Cserei Mihály nyomán* –

Nemrég szabadult tatár fogságból Apafi Mihály uram, és lám, most meg Kucsuk basa, a nagy hírű török vezér zörgeti rá az ajtót. Mindjárt kilelte a hideg a jó urat, pedig a basa emberséges szándékkal jött.

Azt mondta Apafinak:

– Az én uram, a török császár azt parancsolja, hogy foglald el Erdély fejedelmi székét.

Hát hiszen nevetni is lehetne a császár szándékán, ha Kucsuk basa arca nem volna olyan ijesztő. De akkora sebhely csúfította el azt az arcot, és olyan félelmetes volt, hogy Apafi uram csak dadogni tudott:

– De hiszen van Erdélyországnak fejedelme! Kemény János fejedelem uralkodik nálunk.

– Arra majd nekem lesz gondom. Kegyelmed készüljön a fejedelemségre, én meg hadba szállok Kemény János ellen!

Ahogy mondta, úgy is tett. Kicsiny seregével megközelítette

Kemény János nagy táborát, amely Nagyszöllős mellett volt fel-
ütve.

Amikor Kucsuk basa a tábort meglátta, hívatta fiát, az ifjú
Feriz béget, kivett a kontyában levő kerecsentollak közül egyet,
beszúrta a fia kontyába, és azt mondta:

– Eredj, menj a sereg balszárnyára! Úgy harcolj, hogy ne fe-
ledd: jobb, ha az ellenség fegyvere emészt meg, mint ha elszalad-
nál gyalázatosan, mert akkor az én kardom pusztít el.

Feriz bég a fejét meghajtotta, apja köntösét megcsókolta, a
neki rendelt helyre ment, és vitézül viselte magát.

Ezután a basa az elrendezett sereget körülnyargalta, és azt
mondta a katonáknak:

– Jó vitézek! Az ellenséget szemetekkel látjátok. Én nem mon-
dom, sok-e vagy kevés, mert magatok nézhetitek. Sokkal többen
vannak minálunk, de azért vitézi módra harcoljatok, mert jobb
dicséretesen meghalni, mint gyalázatosan elszaladni. Azt is meg-
gondoljátok: Erdélynek éppen a közepe táján vagyunk, ha a
harcról elszaladhatnánk is, a föld népe agyonverne, míg az or-
szágból kimehetnénk.

Ekképpen beszélt a basa, aztán elrendelte, hogy fejüket mind-
nyájan a lovuk nyakára hajtsák, és úgy menjenek az ellenségre.
Ezután megfúvatta a trombitát, és maga ott vágatott a sereg
előtt.

Nem sokkal azelőtt ebédhez ült Kemény János fejedelem, mert
nem gondolta, hogy még aznap harcra kerül a sor. De amikor a
strázsák hírül hozták, hogy közeledik a török, a fejedelem félbe-
hagyta az ebédet, trombitát fúvatott, és a hadakat felsorakoz-
tatta.

Ahogy a hadat rendezte, hirtelen a lova megbotlott, szájában
az erős zabla kettétörött. Ezt sokan rossz előjelnek tartották, de
a fejedelem nem gondolt vele. Jól látta, hogy a török sereg kisebb
az övénél, és biztosra vette a győzelmet.

Amikor Kucsuk basa seregével puskalövés távolságra érkezett,

visszafordult a nyeregben, és haragos arccal végignézte katonáit, még egyszer jelt adott, hogy hajtsák le fejüket a ló nyakára, aztán heves vágatással megrohanta Kemény János seregét.

A németek puszkagolyói kevés kárt tettek a törökökben, annál többet a törökök görbe kardja: az első sorokat levágták, és az erős rohammal az egész sereget szétverték.

A basa nem adott engedélyt az üldözésre – visszajövetelre fúvatta meg a trombitát.

Akkor Feriz bég is visszaérkezett, jó egészségben, bár a köntösén sok golyóbis ment át. A basa elébe futott, és megcsókolta a fiát.

De amikor kevés vártatva Ferhád agának a holttestét hozták elébe, ráborult, és nagy jajgatással kezdte siratni.

Megesküdött a nagy Alláhra, hogy egész Erdélyországért nem adta volna annak az egy embernek az életét.

Ezután a basa üzenetet küldött Apafi Mihálynak a győzelemről, maga pedig győztes hadaival másnap bevonult Segesvárra.

ÁTKELÉS A DUNÁN

– *Cserei Mihály nyomán* –

Apafi Mihály erdélyi fejedelem 1662-ben Budán járt, megtekintette Buda várát, a régi királyok híres lakóhelyét.

Amikor a Várból lejött, a Dunán akart átkelni, hogy Erdélybe visszatérjen.

A Dunán akkor hajóhíd állt, azon át is lehetett kelni mindenkor veszedelem nélkül, de akkor éppen török és tatár csapatok mentek a hídon, és nagy volt rajta a tolongás.

Mondta is, ezt látván, Cserei János, a fejedelem mindennel számoló kísérője:

– Nagyságos fejedelem, azt tanácsolom, béreljünk hajót, úgy menjünk át a folyón.

– Hát a híd mire való, jó uram? – gúnyolódott a fejedelem másik kísérője, akinek nagyon tetszett, hogy a fővezér két csauszt adott melléjük kíséretül. Majd a csauszok utat vágnak, nem kell félni!

Jól van, elindulnak a hídon.

De egyszerre a híd közepén megbolydul a nép, és nem lehet lépni se előre, se hátra.

A fővezér csauszai megtették a magukét: buzogánnyal verték a törököt, a tatárt, akit elől-hátul találtak, s közben ezt kiáltották:

– Utat! Utat az erdélyi fejedelemnek!

Ez kellett csak a sok katonának! Még hogy őket buzogánnyal üssék!

Megfordul az egyik tatár, és ököllel akkorát vág a csauszra, hogy az mindjárt elterül, mint a béka. Akkor előveszi a tatár a korbácsot, és nekiszökik a fejedelemnek, hogy mindjárt megkorbácsolja.

Erre már a fejedelem egyik csatlósa is előugrik, ő meg a tatárt veri fejbe egy baltával, és mindjárt bele is taszítja a Dunába.

Akkor Cserei János megragadja a fejedelem lovának kantárát, szétaszigálja a törököt, tatárokat, és nagy ügyel-bajjal átviszi a hídon a fejedelmet.

Olyan nagy volt a hídon a szorosság, hogy Apafi fejedelem nyergének egyik ezüstkengyele leszakadt.

A fejedelem így nagyobb baj nélkül a hídon átkelt, de a dühös tatárok minden szolgáját jól elverték.

Amikor II. Rákóczi György, Erdély fejedelme meghallotta, hogy néhány tanár újító tanításokat hirdet, erősen megharagudott. Hogyne haragudott volna, amikor az újítók az ő hatalmát fenyegették! Hiszen az independensek azért nevezték magukat függetleneknek, mert a protestáns gyülekezetet minden egyházi és világi hatóságtól függetlennek tartották. Még a békésebb presbiteriánusok is a lelkészek szabadságáért, függetlenségéért szálltak síkra. Mi lenne Erdélyországból, mi lenne a fejedelmi hatalomból, ha ezek az újítások itt is gyökeret vernének?

A fejedelem megtalálta annak a módját, hogy a felforgató újítást gyökerestül kiirtsa: nyilvános vitát rendelt el, ezen a vitán akart leszámolni az independens és a presbiteriánus újítókkal.

Tekintélyes külföldi egyházi személyt bízott be az újítók leleplezésével: Basirius Izsák, I. Károly angol király egykori papja volt a vádló.

Basirius Izsák meg is jelent a gyulafehérvári iskolában, és a fejedelem, a püspök úr meg az előkelő közönség előtt felszólalt az újítók ellen. Elmondta viszontagságos életét, miképpen menekült Angliától Törökországig az újítók elől, míg végül a nagylelkű II. Rákóczi György udvarában oltalomra talált. De mit szenvedtek az angol főurak, a mágnások, mit a püspökök Angliában!

Mindezt nagyon is megértette a fejedelem, megértette a püspök úr is, hiszen a maguk sorsát mérlegelték, amikor az angol hatalmasok bukásáról hallottak.

A fejedelem most már ki akarta ugratni a nyulat a bokorból. Kémei, besúgói már többször felhívták a figyelmét Apáczai Csere Jánosra, és egyértelműen újítónak mondták.

Apáczai egyszerű székely családból származott, de tanárai fel-

figyeltek tehetségére, szorgalmára, és a hollandiai egyetemekre küldték tanulni. Sokat tanult ott, ellenségei szerint többet is a kelletténél, külföldről hozta újító eszméit. Hogy ő magyarul ismer-teti meg a tanulókkal az összes tudományokat! Megreformálja az iskolákat! Persze a tanulók lelkesednek érte, minden szavát a szívükbe vésik; bezzeg az öreg tanárok nehezen viselik el, mert minden idejét a könyvek és a diákok között tölti, ahelyett hogy velük diskurálna.

Lássuk hát a nagy újítót! – gondolta magában a fejedelem, és fennhangon ezt mondta:

– Ha a tanárok között akad independens, tegye meg nyilvánosan az ellenvetését!

Néma csend volt a válasz.

Erre a ravasz Basirius ezt mondta:

– Nem hiszem, hogy a gyulafehérvári iskolában akadnának independensek.

De a fejedelem nem engedett.

– De én bizonyosan tudom, hogy van néhány ilyen tanár.

Ekkor Apáczaï, aki jól tudta, hogy a fejedelem rá céloz, így szólt:

– Nagyságos fejedelem, legkegyelmesebb uram! Ami engem illet, én sohasem voltam independens, és nem is leszek soha, hanem igenis presbiteriánus vagyok.

– Akkor rossz úton jársz – mondta ki az ítéletet Rákóczi fejedelem.

– Kegyelmes uram, ezt természetesen sokan így mondják. De én Basirius minden vádjára megfelelek, és a magam igazát tudományosan megmutatom.

Hiába tartóztatták barátai, Apáczaï beszélni kezdett. Olyan tüzzel, annyi lelkesedéssel és tudással szólott, hogy Basirius néhány perc alatt elnémult, és tehetetlenül hallgatta Apáczaï szavait.

De II. Rákóczi György, aki csak a hatalomra gondolt, és az újításoktól rettegett, félbeszakította Apáczaït, és megfenyegette:

– Mást ne tanítson, mint amit kell, mert Isten engem úgy segít, a Marosba vettetem, vagy a toronyból hányatom le!

Azzal a süvegét az asztalra csapta, és fogadkozott, hogy újjítót nem tűr meg az udvarában.

NÉMET VILÁG ERDÉLYBEN

– *Bethlen Miklós nyomán* –

Két pogány között sínylődött a magyar és a székely, mert ahonnan a török és a tatár kitakarodott, ott a német ült a nyakába. Az meg olyan világot teremtett Erdélyországban, hogy sokan még a törököt is visszakivánták. Mindenütt pusztított, rabolt, fosztogatott a német katonaság, és a tisztekhez is hiába fordult a lakosság, azok is rablásra biztatták a közkatonákat.

Amikor Nagyenyedet is kifosztották, betelt a pohár, a magyarok itt is, ott is, mindenfelé szidták a németet, ahogy érdemelte. Szidta Bethlen Miklós is, de nem számolt azzal, hogy Rabutin tábornok úr kémeket tartott, ezek ott hallgatóztak a magyarok között, és mindjárt jelentették, ha valaki szóba hozta a németek rablását, pusztítását.

Futott is az egyik kém Rabutinhoz, és jelentette:

– Tábornok úr! Bethlen Miklós erősen szidja a németet, és egyre a nagyenyedi dúlást panaszolja!

– Ugyan ugye? – morogta a tábornok úr, aki éppen emberevő kedvében volt: ágyban feküdt, mert kínozza a köszvény. Ebben a keserves rosszkedvében mindjárt hívatta Bethlen Miklóst.

Bethlen Miklós meg belépett nagy ártatlanul, azt sem tudhatta, miért hívták.

No, ha nem tudta, hamar megmondták neki! Rabutin tábornok még a fogát is csikorgatta, úgy beszélt vele. Azt mondta:

– Te szód-e, te híred-e ez és ez? Mind csak te csinálod az ilyen hamis híreket az én gyűlöltetésemre és gyaláztatomra! De úgy bánok veled, hogy sem jót, sem rosszat nem csinálsz többé, káposztafejet csinállok a fejedből!

Bethlen mentegetőzött, magyarázkodott eleget, de ugyan hiába. Amikor látta, hogy itt nincs kivel beszélni, meghajolt, és elment a tábornok elől.

De Rabutin ezzel nem érte be, felült az ágyában, és ezt kiáltotta Bethlen után:

– Nem vagyok én sem török, sem tatár, sem barbár!

Erre Bethlen Miklós semmit sem szólt, de magában ezt gondolta: „Erdély s legközelebb Enyed jobban tudja, hogy te kicsoda-micsoda vagy!”

ZRÍNYI MIKLÓS HALÁLA

– *Bethlen Miklós nyomán* –

Baráti látogatás, csáktornyai vadászat volt a célja Bethlen Miklósnak, amikor Zrínyi Miklóst felkereste. Legalábbis nyíltan erről szóltak, de titkon erősen aggasztotta Bethlent, hogy Zrínyit felhívták Bécsbe, s bár tanácskozássra szólították, sohase lehet tudni, mi lesz a vége az ilyen tanácskozásnak. Így hát baráti látogatás címén politikai beszélgetés folyt, de ezúttal Bethlen Miklós nem érte el a célját: Zrínyi erősen feltette magában, hogy elmegy a tanácskozássra. Megmondja azt is, ami a szíven fekszik: ő bizony nem javallja a békét a törökkel.

Jól van, ez annyiban maradt, addig is mindennap vadásztak: Csáktornya környékén sok a vaddisznó, Zrínyi társasága azokat pusztította. Mert egész társaság volt ott együtt: velük tartott

Zrínyi Miklós, a költő arcképe

Guzics kapitány, annak az öccse, egy Majláni nevű olasz gavallér és több vadász meg inas.

Zrínyi Miklós jeles házigazda volt. Az ő vendégei nemcsak étellel-itallal lakhattak jól, hanem szellemi táplálékkal is, mert a költő rövid, tömör mondatokkal úgy tudott beszélni, hogy minden szava nyomán megelevenedett a tájék, az ember és a gondolat. Három órával halála előtt – nem gondolhatta, hogy ez lesz utolsó éneke, hattyúdala – ezt a fabulát mondta el Bethlen Miklósnak:

„Egyszer egy embert az ördögök visznek; találkozik egy barátja szemben véle, s kérdi:

Hová mégy, kenyeres?

Nem megyek, hanem visznek.

Kik s hova?

Felelék az ördögök:

Pokolba.

Mond emez:

Jaj, szegény, ugyan rosszul vagy, ennél rosszabbul nem lehetnél.

Felele:

Rosszul bizony, de mégis lehetnék én ennél rosszabbul.

Erre emez álmélkodva:

Hogy lehetnél rosszabbul, hiszen a pokol mindennél rosszabb.

Felele:

Úgy vagyok az, de most mégis visznek ők engemet a pokolba, de a maguk vállán, hátán, hogy már nyugszom addig; s hát ha megnyergelnének, magukat is velem vitetnék, úgy is csak a pokolba mennék, és rosszabbul lennék ennél is.

Alkalmazd ezt a fabulát Magyarországra s Erdélyre, és a törökre, németre!”

Véget ért a vadászat, kisereglettek a hintóhoz, és már indulnának, amikor Paka, Zrínyi egyik vadásza, odalép urához, és horvátul mondja neki, hogy egy kant az előbb megsebesített, a nyomán elmehetnének.

Abbildung Der Traurigen Begebenheit: Des Edelen und Dapperen He-
den Graff. Nicolaus, von Serini, welcher erbärmlicher weise, auf der Jagt, v.
einem grossen wilden Schwein, ist gehauen, und umgebracht worden, gesch.
den 18. Novembris .s.n. Anno. 1664. Martio Zimmermann, in Au.

Zrínyi Miklós halála

(Zimmermann Márton rézkarca. A német nyelvű szöveg a vadászaton bekövetkezett szerencsétlenséget beszéli el)

Zrínyi mindjárt fogja a puskát, felpattan a lóra, s amikor látja, hogy a többiek is vele akarnak menni, azt mondja nekik:

– Öcsémuraim, kegyelmetek maradjanak itt! Én is mindjárt visszajövök.

De azért Majláni, az olasz ifjú, és Guzics kapitány öccse utánuk indul.

Kevés idő múlva lövést hallanak, aztán vágatva jön Guzics öccse, és azt kiáltja a kapitánynak:

– Hamar a hintót, oda az úr!

Indulnak Zrínyi után, és közben Majláni elmondja, mi történt.

Amikor ő odaért, Paka egy horgas fán jajgatott, az úr pedig arccal a földön feküdt, s a kan a hátán; ő hozzálő, elfut a kan;

érkezik Guzics és Angelo. Az úr felkél és mondja: „Rútul bánt velem a disznó. De ihol egy fa (ezt csatákon is hordozta a zsebemben), állítsátok el a sebnek vérét véle, az arra igen jó.” Eléggé próbálták, de hiába: csak elfolyt a vére. Először ült, aztán hanyatt feküdt, végre csak meghalt, mert a fején három seb volt. A harmadik a füle alatt a torka felé ment, és a nyak inait mind elszakította, ez a seb ölte meg.

Rettenetes sírás volt mindenütt, még a gyermek is megsíratta.

Otthon hosszú veres bársonydolmányba öltöztették, és csak azután eresztették hozzá a feleségét, aki bánatában eszén sem volt.

Így lett vége Zrínyi Miklósnak, aki jó szerencsével minden csatából sértetlenül tért vissza, s most a balszerencsének áldozatul esett.

A TATÁROK RABSÁGÁBAN

– *Bethlen Miklós nyomán* –

Amikor a török császár megtudta, hogy Kemény János megölette Barcsay Ákos fejedelmet, iszonyatos haragra gerjedt, és a bugiai tatárok népét Erdély ellen küldte. Jöttek is a tatárok, mint a veszedelem, és nyomukban rom, üszök és pusztulás járt.

Bethlen Miklós a fejedelem testőrségének kapitánya volt, s első kötelességének tekintette, hogy a fejedelemné asszony szolgálatára álljon, ezért egy Patkó nevű nemesember társaságában elindult Görgény felé.

Ahogy együtt lovagolnak, egyszerre az út két oldalán felbukkannak a tatárok, s mire a két magyar észbe kapott volna, már el is fogták őket.

A tatárok mind a két lovaszt a lovához kötik, aztán egy sűrű erdőbe kísérik őket, mert ott tanyáztak az erdő tisztásán. A ta-

nyán a tatárok a köteleket megoldják, de csak azért, hogy a két magyart egymásnak háttal állítsák, és keményen megkötözzék őket.

Ezután a tatárok levágják azt az ökröt, amelyet az egyik legelőről hajtottak el. Az ökröt levágják, a bőrét lenyúzzák, darabokra vagdalják, aztán nagy tüzeket raknak, s ezeknél a húsdarabokat parázsra fektetve megsütik. Félig süelve, kenyér és só nélkül eszik a húst, aztán vizet isznak rá a fából készült, viasszal kitapasztott palackból, amelyet minden tatár a nyeregképébe akasztva hordoz magánál.

A tatárok a foglyokról sem feledkeztek meg, őket is megkínálták ezzel a peccenyével, de nekik bizony nem volt étvágyuk, különben sem magyar szokás szerint volt az étel készítve.

Amikor vacsorájukat elvégezték, a tatárok összekuporodva lefeküdtek, úgy helyezkedtek el, ahogy a gyermek anyja méhében fekszik. Nemsokára elaludtak, még örszemet sem állítottak.

Patkó jól ismerte a tatárok szokásait, mert Kemény Jánossal együtt már volt a tatárok fogságában, megjárta a Krímet is. Amikor látta, hogy a tatárok elaludtak, így szólt:

– Ezek most négy-öt óra hosszat egyhuzamban alusznak, mert egész nap lovon ültek, és kifáradtak. Ha most egy kés volna nálad, hamar kiszabadulhatnánk.

– Igen, de késem nincsen – felelte Bethlen Miklós.

– Nálam ugyan van kettő, de hüvelyestül a csizmám szárába dugva, és úgy meg vagyok kötözve, hogy nem férek hozzá. Ha te ki tudod venni, megszabadulunk.

Patkó testes, kövér ember volt, ő nem férhetett a késhez, de Bethlen addig erőlködött, míg a csizmaszárból a kést kihúzta. Mindjárt átadta Patkónak, az meg elvágta a kötelet.

Ahogy Bethlen érezte, hogy megszabadult, mindjárt a lova után nézett, mert a lovakat a tatárok lenyergelték, lekantározták és kicsapták, hogy legeljenek. Bethlen menekülni akart, de Patkó nem sietett. Ő felvett a földről egy tört, és egy szót se szólva Bethlenhez, abba a tatárba dőfte, aki őket elfogta. Olyan erővel

dőfött, hogy a vas a tatár testét egészen átjárta, és a tör valósággal a földhöz szegezte.

Bethlen megborzadt ettől a tettől, még később is remegett, ha erre gondolt, de Patkó nyugodtan csak ennyit mondott:

– Ne félj, a tatárok mélyen alusznak, nem ébrednek fel! Annyi bizonyos, hogy ez az egy sohasem fog felébredni.

Patkó visszavette kardját, vissza a tarsolyát is, aztán felnyergeltek a lovukat, és a fényes holdvilágon útnak indultak.

Beszterce felé mentek, szépen haladtak, s hát egyszerre ismét tatárzajt hallanak. Gyorsan letértek az útról, a közelben egy tó vize csillogott, ott a nád közé beálltak, nyakig vízben voltak, s még a fejükre is nádat tett Patkó, nehogy észrevegyék őket. A tatárok pedig egyenesen a tó felé közeledtek. Szerencsére csak a lovukat akarták megitatni, csak éppen körülnéztek, aztán továbbmentek.

Iszaposan, a hidegtől reszketve folytatták az utat. A táj mind ismerősebbé vált: a betleni vár közelében jártak.

A vár Bethlen Miklós nagybátyjáié volt, de csak néhány szolga maradt meg benne. Azok mégis gondoskodtak a menekülőkről, ahogy lehetett, mert Bethlen Miklós ágynak esett, és hosszú ideig nem állhatott talpra.

Betegségében mind azon ette magát: mi történt a fejedelemszszonnyal? Nem gondolja-e, hogy ő is elpártolt tőle? Addig-addig emlegette a kötelességet, míg Patkó megsajnálta, és levelet vitt tőle a fejedelemszszonnyak.

A CSODADOKTOR

– Bethlen Miklós nyomán –

Egyszer Bethlen Miklós súlyos betegségbe esett, és amikor már egy orvos sem tudott rajta segíteni, elhivatták Máté doktort, aki csodálatos gyógyszerével már sok betegen segített.

Máté doktor azt is tudta, hogy Bethlen Miklóst kedélybetegség kínozza, ezért érdekes történetekkel mulattatta, és figyelmét gondjairól elterelte. Egyszer elmondta neki, miképpen lett belőle csodadoktor:

– Lembergben születtem, apám kereskedőnek nevelt, és mint-hogy Közel-Keleten is voltak ügyfelei, egy alkalommal Levantéba küldött. Kairóban a nagy hőség miatt olyan beteg lettem, hogy az ottani zsidó orvosok nem tudtak rajtam segíteni. Ekkor elhivattak hozzám egy arab orvost, aki már ekkor több mint százéves volt.

Az öreg orvos odalépett az ágyamhoz, és így kiáltott rám:

„Máté, ébredj fel!” Erre a kiáltásra magamhoz tértem.

Az orvos így folytatta:

„Nem fogsz meghalni!”

Ezekkel a szavakkal öt-hat cseppet adott egy folyadékból, melyet palackban hordott magánál.

Amikor szerencsésen felgyógyultam, illő ajándékot vittem az öreg arab orvosnak. Annyira meghatotta a szép ajándék, sőt az is lehet, hogy erősen megkedvelt, mert egy egész palack gyógyszert ajándékozott nekem.

Ezzel a csodálatos palackkal számos beteget meggyógyítottam Lengyelországban, nekem köszönheti életét többek között Zulkiensky tábornok úr is.

A siker felbátorított, de már követelték is tolem, hogy tovább gyógyítsak, pedig a palack kiürült. Mit tehettem? Elutaztam Kai-

róba, felkerestem az arab orvost, és megkértem, közölje velem a csodálatos gyógyszer titkát. Azt mondta erre az arab orvos:

„Csak akkor árulom el a titkot, ha megesküszöl, hogy három éven át nálam lakol, anélkül hogy házamból kimozdulnál. A titokról, amelyet tőlem hallasz, semmit sem szabad feljegyezned vagy másoknak elmondanod. Az orvosszereket csak Arábiában termett növényekből szabad készítened, mert itt a nap sugarai másképpen érik a növényeket, mint bárhol másutt.”

Teljesítettem a kívánságot: három éven át az orvos házából ki se mozdultam, tanításait mind megjegyeztem, de fel nem írtam, és a gyógyszert az ő utasításai szerint készítettem. Azóta is minden harmadik esztendőben visszatérek Kairóba, és ott újítom meg a gyógyszereket.

Bethlen Miklós nagy érdeklődéssel hallgatta a csodadoktor elbeszélését, aztán megkérdezte tőle:

– Ugyan honnan származik az a gyöngeség, amely engem ágyba kényszerít?

– Az öreg arab, akitől tudományomat tanultam, amikor ilyesmit kérdeztem, mindig ezzel felelt: „Elég az orvosnak, ha felismeri a betegséget és az ahhoz való orvosszert.”

Elgondolkozott ezen Bethlen Miklós, aztán azt mondta:

– Valóban, ez éppen ellentétben áll a mi orvosainkkal, akik bámulatos módon kifürkészik és elmondják a betegség okait, de csak ritkán tudják meggyógyítani.

NAGYVÁRAD VESZEDELME

– Szalay László nyomán –

Magas falak, erős tornyok védelmezték Nagyvárad várát, olyan biztosan ült benne a váradi basa, mint a sasmadár a magas fészekben.

Ezt a várat a magyar soha vissza nem veszi.

Jól tudta Rákóczi László, Sáros megye főispánja is, hogy erővel nem lehet a várat megvenni, de arra gondolt, talán ésszel legyőzheti a törököt.

Végre rájött a módjára, és mindjárt hozzá is fogott, hogy a tervet végrehajtsa.

Híres a nagyváradi tavaszi vásár, annyi ott a nép, mint a hangya, fel sem tűnik, hogy Rákóczi László száz huszárja is ott jár fel és alá a piacon a sok vásáros között. Hogy is tűnne fel, amikor Rákóczi a huszárokat mind parasztruhába öltöztette!

Egyszerre dulakodás, lárma, sivalkodás támad a piacon, verekednek a vásárosok.

Na megállj! Azért van a török, hogy rendet csináljon, mindjárt kivágtat egy csapat a várból, és kezdi kaszabolni a népet.

Csak ezt várták a huszárok! Elő a kardot, elő a fokost, aztán rá a törökre!

Eközben Rákóczi is megérkezik a fősereggel, és üldözőbe veszi a törököket, akik menekülnek fel a várba.

Már a felvonóhídon vágat Rákóczi, amikor lövés találja, és holtan fordul le lováról.

A magyar csapat megrémül, a török nagy hirtelen a felvonóhidat felrántja, s így a várat bevenni nem sikerült.

Ennél nagyobb kár is esett: olyan nagy tűz támadt, hogy a szép város teljesen porrá égett.

Cserei János uram, a fogarasi vár kapitánya úgy tartotta a fiát, mint a várbeli rabokat, csak éppen láncot nem veretett rá. A rabokat a fogolyőrzőkkel gyakran megverette, fia háta mögé meg odarendelte Jancsi inast, s annak erősen meghagyta, hogy ha int neki, csapja jól nyakon Mihálykát.

Tizenegy esztendőig koráig Cserei Mihályka ebédkor, vacsora-
kor a tából nem vehetett, azt a darabocska húst rágcsálta, amit a tányérjára tettek.

Este, lefekvéskor a két agár odatelepedett a medvebőrre, Cserei János uram ágya elé. Ott az agarak között volt a helye a kisfiúnak is.

De az édesanyja sajnálta, ezért amikor az úr elaludt, a fehérce-
lédekkel, a szolgálókkal Csereiné asszonyom bejött, a fiát felvétet-
te, és a maga szobájába vitette. Hajnalban ismét kihozatta az
agarak közé.

Messze esett a vártól az iskola, gyalog kellett odáig menni. Mihálykának a csizmája hamar kilyukadt, szétfoszlott. De az apja se meg nem csináltatta, se újat nem vett, ezért Mihályka félig meztláb járt a hóban. Ezen is az édesanyja segített: csináltatott egy pár kiscizmát, azt a várkapuban elrejtette, és Mihályka mindig azt húzta fel, amikor a kapun kiment. Hazafelé ismét csizmát cserélt, úgyhogy az apja szeme elé már a rossz csizmácskában került.

Olyan rend volt a Cserei-házban, hogy Mihályka az apjára felnézni, hozzá szólni vagy jelenlétében leülni sohasem merészelt. Ez a szoktatás olyan félelemmel töltötte el, hogy évek múlva is alig tudta magából kiverni.

Így töltötte gyermekkorát Erdély egyik legnagyobb krónikása, Cserei Mihály.

A REBELLIO

– Cserei Mihály nyomán –

A bécsi udvar a magyar törvényeket, szokásokat semmibe vette, a császári katonaság dúlt, rabolt az egész országban, ezért forrt, forrongott mindenfelé az elégedetlenség és az elkeseredés. De tenni semmit se lehetett, mert mindenütt erős katonaság védelte a németek rendjét.

Néhány főúr mégis megkísérelte, hogy felkeléssel, rebellióval a bécsi udvar hatalmát megtörje. Horvátországban Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc, Alsó-Magyarországon pedig Nádasdy Ferenc volt a rebellió előkészítője.

De a magyarok sohasem tudtak titkot tartani, elárulták magukat ezek a főurak is, pedig mindig titokban tárgyaltak. Hiába, a bécsi udvar mindig mestere volt az ármánykodásnak, mindenfelé kémei voltak, s ezek jelentették, mi készül Magyarországon.

A bécsi miniszterek ravaszul figyeltették a magyar urakat, megvárták, míg több előkelő főúr társul a többihez, akkor aztán lecsaptak az összeesküvőkre. De nem fegyverrel csaptak le, az nem illett volna hozzájuk, ravasz ármánnyal lépre vitték a vezetőket.

Egyszer csak megjelent Zrínyi Péternél egy Forstal nevű bécsi pap, és sok kenetteljes beszéd után azt mondta neki:

– A császár jól ismeri a tervet. A rebelliót már leleplezték, de a császár kegyelmes szívvel lesz azokhoz, akik idejében megtérnek. Ezért indulj azonnal Bécsbe, mondj el ott őszintén mindent, amit az összeesküvésről tudsz, és bízd a többit a császár jó szívére!

De Zrínyi gyanakodott:

– Ugyan ki biztosít róla, hogy Bécsben nem fognak el?
– Én biztosítalak, édes fiam. Íme, a császár pecsétes levele, azt hoztam magammal. Megígérem azt is a császár nevében, hogy ha a felkelőket elhagyod, a császár még meg is jutalmaz.

Zrínyi hitt a papi személynek, hitt a pecsétes levélnek, és Frangepánnal együtt felmentek Bécsbe. Ott pedig mindjárt börtönbe vetették őket, és megindították ellenük a felségsértési pert. Ezt a pert nem magyar, hanem bécsi bírákra bízták.

Tiltakozott ez ellen Zrínyi Péter, tiltakozott Frangepán Ferenc is, de hiába.

Zrínyi ezt írta őfelségének:

„Ámbár nekem elmém lett volna a rebellióra, mindazáltal Felséged szavának szentnek és változhatatlannak kell lenni. Felséged pedig a magyar törvények megtartására magát kegyelmesen elkötelezte, ezért igazságos és illendő dolog, hogy az ügyemet azok intézzék, akik a magyar törvényeket tudják, és nem idegenek.”

Sem Zrínyi, sem Frangepán levele nem jutott a császár kezébe – a bécsi miniszterek egyszerűen elsikkasztották.

A magyar vármegyék is tiltakoztak a törvénysértő eljárás ellen, de ugyan hiába: a bécsi törvényszék ítélte Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc felett. Az pedig nem ismert kegyelmet: mind a kettőt fővesztésre és vagyonának elkobzására ítélte.

Amikor a halálos ítéletet Lipót császárhoz felvitték, a gyenge szívű császár elolvasta az írást, és sirva fakadt. Kétszer is hozzáfogott, hogy aláírja, de mind a kétszer elhajította a lúdtollat, és eltolta maga elől az iratokat.

Ekkor Lobkovicz miniszter, aki társaival együtt a magyar urak javaira áhítozott, az elkobzott javakból akart gazdagodni, így szólt a császárhoz:

– Ha felséged a magyar urakat nem öleti meg, sőt őket elbocsátja, egy percig sem lesz biztonságban az élete. Mert ezek most már bosszút forralnak, és bosszújukat meg is állják. Ha pedig felséged Zrínyit és Frangepánt kivégezteti, a lázadás az egész országban megszűnik, mert ezután egy magyar se meri a fejét felemelni.

Ezekre a szavakra a császár nem tudott mit felelni. Némán maga elé húzta, és egymás után aláírta az ítéleteket.

Zrínyi és Frangepán kivégzése
(Egykorú metszet)

Abban a percben szétfutott a hír az egész udvarban: a császár aláírta a két magyar úr halálos ítéletét.

Meghallotta Széchényi György kalocsai érsek is, és éktelen nagy haragra gyulladt. Haragjában minden audiencia vagy engedelmkérés nélkül egyenesen a császár színe elé járult, és rákiáltott:

– Miért kell felségednek ártatlan vért ontani?! Nem fél az Istentől?

A császár így felelt:

– Apámuram, ne szóljon többet, mert nincsen haszna!

De az érsek ezen még jobban felháborodott. Két kezét az égre emelte, és fennszóval ezt kiáltotta:

– Száradtak volna meg ezek az én kezeim akkor, amikor a magyar koronát felséged fejébe tették! Valóban szép híre-neve lesz felségednek az egész keresztény világ előtt!

El sem búcsúzott, csak megfordult, nagy haraggal az ajtót kicsapta, és kiment.

Ezen meg Lobkovicz miniszter háborodott fel: fogta a sétapálcáját, és utánahajította az érseknek.

A pálca a földre esett, éppen az érsek mellé. Az meg lehajolt érte, fölvette, és úgy visszahajította, hogy a pálca a császár lábához esett.

Nem volt hát kegyelem: az ítéletet végre kellett hajtani.

A két úrnak megüzenték, hogy készüljenek a halálra.

Zrínyi és Frangepán végső búcsút vett egymástól, aztán mind a ketten levelet írtak, utolsó üzenetet küldtek azoknak, akiket szerettek. Zrínyi Péter ezt írta utolsó levelében feleségének:

„Anna Katarina, én gyönyörűségem! Midőn ezeket olvasod, a sírástól magadot megtartóztassad. Holnap tíz órakor nekem s a te bátyádnak fejünk elvételük. Ma egymást megölelgetve, egymástól elbúcsúztunk. Azért tőled is e világon örök búcsúmat veszem. Megbocsáss, ha tégedet megbántottalak!

Legyen Istené a dicséret, a halálra mind bátor, mind kész vagyok. Bécsújhely, az én halálom előtt való napon.

Neked Isten és az én édes lányomnak, Aurora Veronikának minden földi jóval légyen!”

Amikor Zrínyi Pétert a fővételre kihozták, és két jezsuita ment mellette, nagyon fohászzkodott, és azt mondta:

– Bárcsak most egy kard akadátna a kezembe, hogy kezemben halnék meg, s ne kellene hóhér keze alá mennem!

A páterek, a jezsuita szerzetesek csendesítették.

Zrínyi Péter nagy bátorsággal leült a székbe, és a szemét se engedte, hogy bekössék.

Bárddal a fejét elütötték, s őket Frangepánnal egy helyre temették. Holtuk után is gyalázatos feliratot helyeztek föléjük, ilyen szókkal:

„A vak vezette a vakot, és mind a ketten verembe estek.”

Minden jószágukat elkobozták, és a nagy vagyont többnyire idegenek kapták meg.

KOLDUSTÁSKA

– Cserei Mihály nyomán –

A holló nem vájja ki szemét a hollónak, a farkas is kíméli a maga fajtáját, egyedül a kapzsi, dús földesúr nem néz sem Istent, sem embert, ha valamit szerezhethet.

Sok kergetőzés, csatározás után Balassa Imre hajdú elfogták a híres Rabló béget. Nagy fogás volt ez, mert a bég első szóra tizenkétezer arany váltságdíjat ígért Balassának.

Híre járt a főurak között, hogy Balassa milyen fogást csinált, meg is irigyelték érte. De nemcsak irigykedtek, hanem Wesselényi Ferenc, a nádor meg is üzenté Balassának, hogy a béget tüstént küldesse el hozzá, mert az ilyen jeles fogoly a nádort illeti.

De Balassa sem volt olyan tedd el s elé se vedd ember; amit egyszer megfogott, azt el nem eresztette, ehelyett ezt üzenté a nádornak:

– Mondjátok meg az ebadtának, ha török rab kell, bújjon ki a felesége szoknyája mellől, és fogjon rabot! De akit én fogattam, azt neki bizony oda nem adom.

A nádor se hagyta annyiban a dolgot: panaszt tett erről magának a császárnak. Ekkor aztán maga a császár rendelte el, hogy a török foglyot, akár erővel is, el kell venni Balassától.

Balassa se hagyta magát: megmérgezte a törököt, a holttestet pedig ezer aranyért kiadta a híveinek.

De már ezt nem tűrhette a császár, kiadta a parancsot: Balassát el kell fogni!

Balassa is résen tartotta a fülét, és elmenekült Erdélybe. Élt ott egy Kapi György nevű rokona, aki eddig is gondozta az ő erdélyi birtokát; arra gondolt, hogy nála meghúzódik, amíg elül a vihar.

Csak hogy Kapi uram is csak addig volt jó rokon, amíg az érdeke megengedte. Erősen megszokta, hogy ő az úr Balassa birtokán is, ezért szépszerével meg akart szabadulni a rokontól.

De hogyan szabaduljon tőle? Ezt is hamar kitalálta: levelet írt az erdélyi fejedelemnek, és abban feljelentette Balassát. Azt találta ki ellene, hogy Balassa kémkedni jött Erdélybe. Bizony jól tenné a fejedelem öngyűlölete, ha elfogatná, mert nemsokára késő lesz, a kém éppen most készül vissza a császár udvarába.

Ahogy a levelet elküldte, azt mondta Balassának:

– Ügyelj, testvér, mert az a hír járja, hogy a fejedelem téged a császár kémének tart, s ha nem ügyelsz, pallos alá kerül a fejed!

Szegény Balassa mit tehetett? Elhitte a hírt, lovat nyergeltetett, és úgy elvágtatott a birtokáról, mint a szél.

De Kapi uram még ezzel sem érte be. Nem bizony, mert Balassa magával vitte az aranyát, ezüstjét és mindent, ami féltője volt.

De messzire nem vihette, mert Kapi utána küldött három fegyverest, azok megállították és kifosztották Balassát, úgy tértek vissza gazdájukhoz.

Ekkor Balassa Imre csináltatott magának egy bőrtáskát, éppen olyant, amilyennel a koldusok járnak. Azt a bőrtáskát a nyakába akasztotta, úgy ment fel Apafi Mihály fejedelemhez.

Az udvariak azt kérdezték tőle:

– Ugyan mire való az a bőrtáska a nyakadban?

– Ez bizony koldustáska, Kapi György tette a nyakamba.

De Balassa hiába próbálkozott, mert Kapinak hatalmas pártfogói voltak. A fejedelem végére járt a dolognak, Kapit mégsem büntette meg, és a jószágot sem adta vissza Balassának.

Kapi gonoszsága, kapzsisága mégsem maradt büntetés nélkül: néhány év múlva rabságban, vasban halt meg, birtokait pedig elkobozták.

– Cserei Mihály nyomán –

Erősebb a farkas a pásztorkutyánál, de két-három kutya mégis elbír vele.

Jól tudta ezt Teleki Mihály, Apafi fejedelem tanácsadója, ezért szervezett ligát, szövetséget Bánffi Dénes ellen. De ugyan ki lép vele szövetségre, amíg Béldi Pál, a legtekintélyesebb főúr nem áll melléje? Őt kell hát először megnyerni.

Amit Teleki egyszer elgondolt, mindjárt meg is valósította. Felkereste Béldi Pált bodolai várában, és kezdett vele erről-arról beszélgetni, először csak puhatolózott. De aztán csak rátért a tárgyra, és azt mondta Béldi Pálnak:

– Bánffi Dénes politikája mindnyájunk vesztét okozza. Lépünk ellene szövetségre! Csináltam a ligáról egy írást, először kegyelmednek mutatom, írja alá, mert a legelső hely megilleti.

Béldi Pál azt mondta erre:

– Uram, én csak a törvényes utat ismerem. Titkon nem szövetekezem senkivel. Akinek Bánffi ellen panasza van, mondja el nyilvánosan, indíttasson vizsgálatot ellene. Én a ligát alá nem írom.

De Teleki nagy komédiás volt, tudott ő más szerepet is játszani. Amikor Béldi választ hallotta, hirtelen térdre borult előtte, az ég felé emelte a kezét, és azt mondta:

– Esküszöm az élő és mindenható Istenre, aki üdvösségemet úgy adja meg, életemet, feleségemet, gyermekeimet úgy boldogítsa, hogy én, uram, kegyelmednek igaz, tökéletes barátja és szolgája vagyok! És mivelhogy tudom Bánffi minden szándékát: kegyelmedet egész házával el akarja veszteni, azért jelentem kegyelmednek, ha saját életét, gyermekeinek, feleségének megmaradását szereti, írja alá ezt az írást!

Béldi Pálné, minthogy okos asszony volt, sejtette a veszedelmet.

Ezért alattomban igen lassan az ajtóhoz ment, és fülét a kulcslyukához tartva meghallotta, hogy Bánffi Dénesről beszélnek. Ettől megijedett az asszony, és kiáltani kezdett:

– Uram, szerelmes uram, szívem uram, ne adj hitelt a Teleki Mihály szavainak, mert bizony megcsal s elveszt téged is!

Béldi Pál pedig megnyitotta az ajtót, és azt mondta a feleségének:

– Eredj dolgozdra, ha asszony vagy!

Az pedig még jobban kezdett könnyörögni:

– Szívem uram, a hatalmas Istenért, ne higgy ennek a gonosz embernek, mert nincs nála jó lelkiismeret! Itt vagyok, ha megölsz is, lássad, de nem javallom a dolgotokat.

Teleki Mihály haraggal mondta:

– Ha az én feleségem ezt cselekedné velem, kiverném a szemét is az agyából! Mikor valaki az én megmaradásomra nekem jó dolgot mondana, megköszönném inkább neki, mintsem ezeket engedném, hogy a feleségem rajtam elkövesse.

Béldi Pál megszigta a feleségét, s az asszony nagy sírással és átkozódással elment.

Ők pedig bezárták az ajtót, és Teleki Mihály addig esküdözött, míg lecsalta lábáról a nagy okos embert, és aláíratta vele a ligát.

De Béldi Pál kikötötte, hogy Bánffi Dénest elfoghatják, hanem megölni nem szabad, mert a törvény szerint kell ellene eljárni.

Kikötötte, nem kötötte, csakhogy aláírta! Most már Telekinek könnyű dolga volt: Béldi után a többi úr bátran aláírta a ligát, megvolt a szövetség Bánffi Dénes ellen.

Amikor Bánffi megtudta, hogy a hadakat ellene felültették, Kolozsvárra vonult, és azon töprengett, vajon a fegyverben vagy az igazságban bizzon-e. Addig-addig töprengett ezen, míg szorultságában betért Koncz Boldizsár unitárius püspök úrhoz, tőle kért tanácsot.

Amikor a püspök úr meghallotta, hogy Bánffi nagy bajban van, és tőle kér tanácsot, elmosolyodott, és azt mondta:

– Nagyságos uram, én elhiszem, hogy nagyságodnak igazsága vagy, mindazonáltal a mostani időben minden dolog megeshetik.

Azért mosolygott a püspök úr, mert arra gondolt, hogy kölcsönkenyér visszajár. Amikor az unitárius templom kerítése mellett levő boltokat a város el akarta venni az egyháztól, és ő felment Bánffi Déneshez, a kolozsvári kapitányhoz, hogy ez ellen tiltakozzék, a kapitány ezt mondta neki:

– Édes püspök uram, én elhiszem, hogy kegyelmeteknek igazsága van, de a mostani időben minden meglehet.

(Hozzá is fűzi Cserei Mihály, a krónikairó, ehhez a szóváltáshoz ezt a tanulságot: „Minden ember azért magára vigyázzon, és boldog állapotában úgy cselekedjék más megszorult emberrel, hogy öneki is boldogtalanságában hasonló kölcsönnel ne fizessenek!”)

Ettől a tanácstól Bánffi nem lett okosabb, végre úgy döntött, hogy a fegyvert elhagyja, és az igazságszolgáltatásra bízza minden dolgát. Hiszen csak kisebb vétségei voltak, azokat nem ítélik el súlyosan, s bizott abban is, hogy a fejedelem felesége testvére az ő feleségének, csak nem hagyja el őket, ha rosszra fordulna a dolga.

Hiszen jól számított Bánffi, de még jobban Teleki Mihály, aki addig mesterkedett, míg a fejedelmet megharagította a feleségére. Annyira megharagította, hogy Bornemissza Anna néhány napig a fejedelem színe elé sem kerülhetett. Ezt az időt használta fel Teleki, és az előre elkészített halálos ítéletet aláíratta a fejedelemmel.

Alighogy ez megtörtént, Teleki az írást átadta Csáki Lászlónak, Bánffi régi ellenségének.

Csáki László váltott lovakkal vágatott Betlenbe, ahol Bánffit fogságban tartották. Késő éjjel érkezett, a kapukat mindjárt bezáratta, erős őrséget állított, és megparancsolta, hogy a várba senkit be ne engedjenek.

Akkor hívatta Pataki István kolozsvári professzort, és azt mondta neki:

– Költse fel kegyelmed, és imádkoztassa meg a rab urat, mert meg kell halnia!

Pataki István csendesen ment be Bánffi szobájába, hogy csak őt költse fel, és Bánffiné, aki az ura mellett aludt, semmit eszébe ne vegyen.

De Bánffiné is felébredt, mert az aggodalomtól úgyis alig tudott aludni.

Mármost mit tehetett a professzor? Latinul szólt Bánffihoz, és mondta neki, amint következik:

– Keljen fel nagyságod, és készüljön a halálra, mert eljött Csáki László az ítélettel, s meg kell halnia nagyságodnak!

Bánffiné gyanakodott, hogy latinul beszéltek, és tudakozni kezdte, ugyan mi hír érkezett. Sokáig tagadták mind a ketten, de utoljára csak ki kellett mondani, mert rövid volt az idő.

Amikor az asszony meghallotta, hogy férjét halálra ítélték, és az ítéletet mindjárt végrehajtják, elájult.

Bánffi pedig buzgón imádkozott, majd egy hálómentét vetett a nyakába, és ingben, lábravalóban, papucsban kiment a pitvarba.

Betlenben hóhér nem volt, ezért Csáki László egy hitvány, félig vak cigányt hívatott elő, pálinkát és ajándékot adatott neki, és így rávette, hogy Bánffi fejét elüsse.

De a cigány, akinek azelőtt ilyen dolga nem volt, elijedt a nagy úri embertől. Erősen reszketett a keze, és csak három vágás után tudta megölni.

Amikor a fejedelemasszony megtudta, hogy Apafi Mihály aláírta a halálos ítéletet, és Csáki László felkészült, hogy elvigye, nem gondolt semmit az ura haragjával, hanem bement a fejedelem szobájába, ott térdre esett, és azt mondta:

– Átkozott ember, ne ontasd ki az ártatlan vért!

A fejedelem, látva a fejedelemasszony dolgát, megszanja, s mondja neki:

– Kegyelmet adok ez egyszer Bánffinak, küldd el hamar utána!

A fejedelemasszony hamar megíratta a kegyelemlevelet, egy étekfogónak nagy ajándékot ígért, és a fejedelem lovasparipái közül négyet odaadott az útra. Így indult az étekfogó Betlenbe.

Két ló megdöglött az erős utazásban. El is érkezett az étekfogó idejében: éppen akkor vitték az urat fővételre. De az étekfogó a kapun be nem mehetett, és amíg Csáki Lászlónak megmondták, hogy itt a fejedelem kegyelme, addig meghalt szegény Bánffi Dénes.

Küldött egy vég bársonyt is a fejedelemasszony, ha azalatt megölik, míg az étekfogó megérkezik, abba takarják a testét. Abba takarták, és ugyanott, a betleni templomban eltemették.

HALÁLOS ÍTÉLETEK

– *Cserei Mihály nyomán* –

Bánffi Dénes kivégeztetése után attól tartott a fejedelemasszony, hogy Teleki és társai rendre kivégeztetik minden ellenségüket, mert a fejedelem részegségében mindent aláír, amit elébe tesznek. Ezért amikor Fogaras várában járt, hívatta Cserei Jánost, a vár kapitányát, és azt mondta neki:

– Nézze meg kegyelmed jól ezt a gyűrűt. Akármennyi halálos ítéletet küld az uram kegyelmednek, amíg ezt a gyűrűn levő címet nem látja a levélre nyomtatva, a rab urakat meg ne ölesse. Mert tudom én őkegyelme természetét: vagy ittas korában, vagy más-képpen rászedik az urak. De kegyelmed úgy cselekedjék, ahogy én parancsolom! Különben is ez a vár az enyém, és kegyelmed nem annyira az uram tisztje, mint az enyém.

De Teleki Mihály és a Bethlen urak addig sürgölődtek a fejedelem körül, míg aláírták a fogoly urak ítéletét. És mindjárt három ítéletet írtak a fejedelem neve alatt.

Egyet Cserei Jánosnak mint kapitánynak, hogy mindjárt végeztesse ki a rab urakat. Másikat a vár porkolábjának: ha Cserei nem akarja az urakat kivégeztetni, a porkoláb ölesse meg mind az urakat, mind pedig Csereit.

A harmadikat az őrség parancsnokának irták. Ebben az állott: ha a porkoláb se akarná, akkor a parancsnok mind Csereit, mind a porkolábot, mind az urakat ölesse meg.

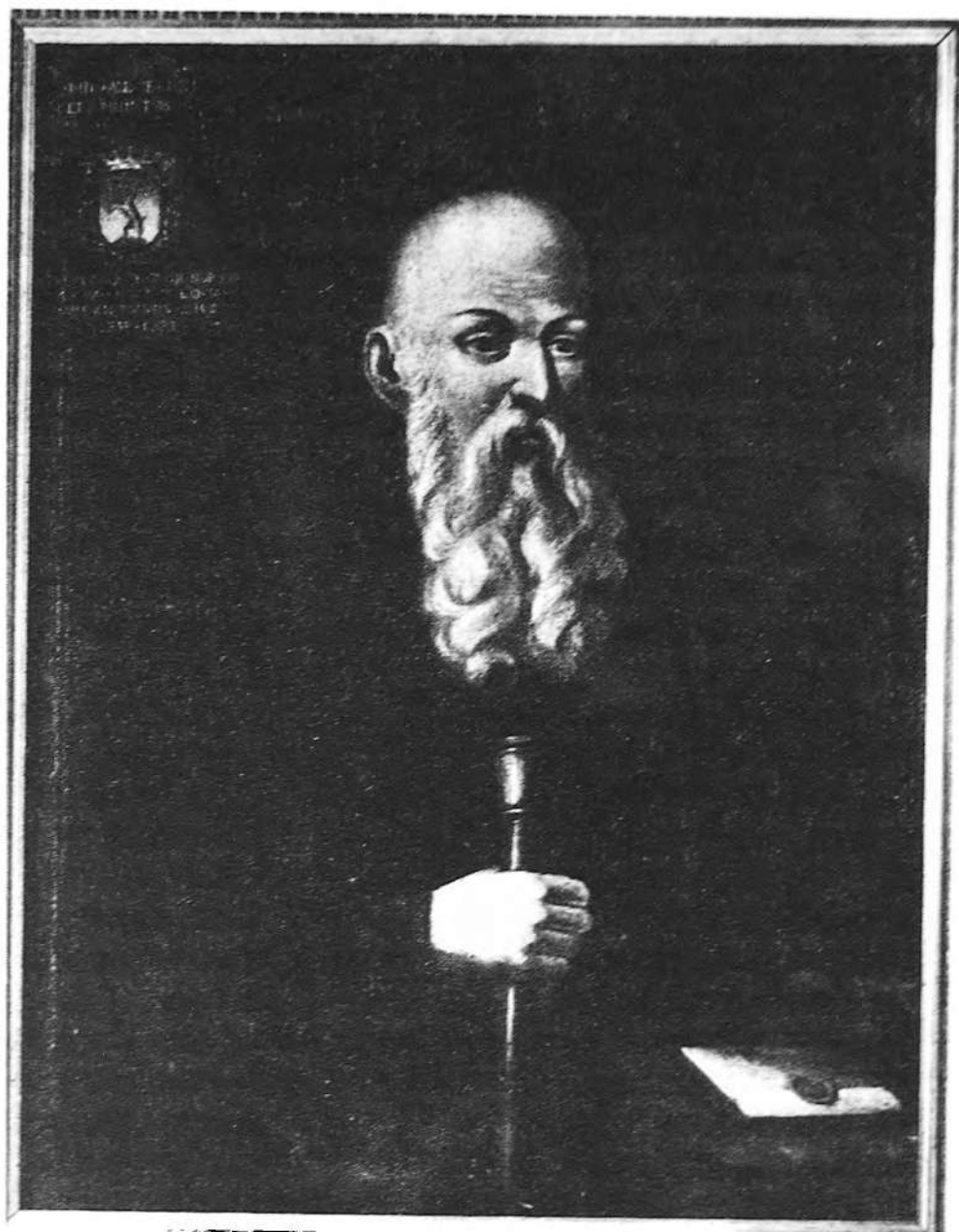
Lepecsételték az ítéleteket, és el akarták küldeni, de a fejedelemszony tanult Bánffy Dénes esetéből, és szüntelen vigyázott a fejedelemre. Egy hites inasa mindenkor a fejedelem körül volt, és az mindent elmondott a fejedelemszornak. Bornemissza Anna pedig mindjárt felkerestette a küldöncöt, és elvétette tőle az ítéleteket. Másnap, amikor a fejedelem kijózanodott, azt mondta neki nagy haraggal:

– Mit vétettek az én tisztjeim kegyelmednek, hogy ártatlanul meg akarja őket öletni?

A fejedelem azt se tudta, miről van szó.

Ekkor a fejedelemszony megmutatta a halálos ítéleteket, és a fejedelem ezen egészen elbámult. Amikor megtudta, hogy a felesége a kivégzéseket megakadályozta, azt mondta neki:

– Az Isten áldjon meg, édes feleségem, hogy nem engedted az ítéleteket elvinni! Másszor is ezt cselekedd! Én bizony nem tudom, ittás koromban mit cselekedtem, csak ezek az urak vettek rá az ítéletek aláírására.

Portrait of Michael Angelo
G. B. G. G. G.

TELEKI MIHÁLY ÉS A SZÉKELYEK

– *Kőváry László nyomán* –

Amikor az erdélyi hadak Győr alatt voltak, Teleki Mihály megtiltotta, hogy bárki a táborban bort áruljon. Hogyne tiltotta volna meg, amikor neki magának is volt bormérése, és a saját rossz borát akarta mindenképpen eladatni.

Teleki generális parancsát a táborban mindenütt kihirdették, de hát a székely azért székely, hogy ne értsen a szóból: Kálnoki Sámuel csak azért is árulta a borát.

A rosszakarók pedig besúgták ezt a dolgot Telekinek.

A generális nagy haragra lobbant, és azt üzenté Kálnokinak:

– Hallja kend! Mindjárt bevágatom a hordója fenekét.

De Kálnoki Sámuel sem a gólya költötte. Ezt üzenté vissza Teleki Mihálynak:

– Mondjátok meg az ilyen-amolyan fiának, hogy maga jöjjön énhozzám hordófenékvágni, ha mer!

Teleki elvörösödött, amikor az üzenetet meghallotta, de azért nem ment hordófeneket vágni.

No, ha nem, Kálnoki Sámuel az utolsó cseppig kimérte a borát.

Attól fogva a generális erősen figyelte, vigyázta a székelyeket, és mind azon volt, hogy mulasztáson érje őket. Ahogy a székelyeket lesi, egyszer észreveszi, hogy egy csiki székely engedelemkérés nélkül elvágtat.

„No, ez prédálni akar” – gondolja magában Teleki, azzal utánaereszti a lovát.

Hamar utoléri, mert a székelynek nem sietős, különben is a lova rövid lábú „kabala”, igazi csiki ló.

Amikor a székely meglátja, hogy Teleki őt akarná kergetni, megfordul, fogja a kopját, és egyenesen nekimegy.

Teleki erre puskát ránt, de a székely rákiált:

– Tartózzál, nagyságos, kegyelmes uram!

Teleki elteszi a puskát, és azt mondja békítőleg:
– Mit bolondoskodol, barátom? Ugyan nékem hozod vala a kopját?

Azt mondja erre a székely:

– Úgy bizony, nagyságos uram. Szerencséje, hogy szépen szó-
lott, másképpen oda is taszítottam volna.

Ettől úgy megijedt Teleki, hogy még pénzt is adott a székely-
nek, amiért nem bántotta.

TELEKI MIHÁLY MEGLECKÉZTETI AZ APRÓDJÁT

– *Apor Péter és Cserei Mihály nyomán* –

Az öreg Teleki Mihály vénségében különösen ragaszkodott a régi szokásokhoz. Mindig az öve mögött hordozta hüvelyben gyöngyház nyelű kését és egy villáját, ahogy régen minden rendbéli ember Erdély országában. Azt tartotta, hogy a magyar ember kés nélkül nem járhat. Kemény leckével tanította meg erre Korda Zsigmondot, az egyik apródját.

Egyszer hajnalban levelet hoztak Gernyeszegre. Az úr még az ágyban feküdt, átvette a levelet, de nem tudta kibontani, mert akkor még nem borítékban küldték, hanem spárgával vagy cérnával összekötözték a leveleket. Mondja ezért Teleki uram az apródjának:

– Hocca a késedet, Korda, hadd vágjam le a levél kötőjét!

Igen, de Kordánál kés nem volt! Szokása szerint kapott mindenfelé, kést keresett erre is, arra is.

Az úr észrevette, hogy nincs kés az övében. Megkérdi tőle:

– Hol a késed?

Mondja erre Korda:

– Az inasomnál.

No, akkor Teleki Mihály úgy bánt velem, hogy fel nem vettem volna száz aranyért. Azt mondta neki:

– Ne hordozz kést ezután se magaddal, jó öcsém, mert komám-asszonynak egyetlen fia vagy, és nagy kárt vallana az ország, ha beleesnél a késedbe, és meghalnál! Inkább tarts három inast, az egyik a kést hordozza, a másik tisztítsa, a harmadik az asztalhoz beadja! Én öreg ember vagyok, mégis az övemben áll a kés hüvelyestül.

Úgy leszidta szegény apródot, hogy azután meg sem állhatott előtte.

De ez még nem volt elég.

Másnap sok úri vendég volt az asztalnál, és közöttük ült az apród is.

Teleki Mihály pedig kést nem adott neki. Ott ült szegény nagy orcapirulással, és egy falatot sem ehetett.

Feltűnt a dolog az uraknak, és kérdezni kezdték az okát.

Teleki pedig ebéd közben elmondta nekik, hogy Korda restell kést hordani magával, és a mai ebéd az apród leckéje.

VIDA GYÖRGY TRÉFÁI

– *Hermányi Dienes József nyomán* –

Nagy tréfacsináló volt a maga idejében Vida György, a tordai hadnagy. Apafi Mihály fejedelem udvarában bolondoskodott, de csak játszott a bolondot, mert ravaszságban párja nem volt, a furfangos Teleki Mihálynak is ő adta a tanácsot.

Amikor Teleki a maga méltóságának felső pontján állt, egyszer Vida azt mondta neki:

– Uram, én egyszer nagy gonoszsgot cselekszem kigyelmed ellen, s aztán elbúvok, de olyan bátorságos helyre, ahol engem soha meg nem talál.

– Hová, hová tudnál előlem elbújni, karaffia?

– Én bizony csak a gernyeszegi templomba.

Teleki pedig elfordult tőle, mert a vágás talált: ökigyelme nem volt templomos ember.

Vida György egyszer fogadott Teleki Mihálllyal, hogy ő egy napon tizenkétszer kezét fog Apafi fejedelemmel, s az nem veszi észre, hogy ugyanannak nyújtotta a kezét.

Annyiszor és olyan ügyesen változtatta a köntösét és a viselkedését, hogy már tizenegy alkalommal kezét foghatott, és Apafi Mihály nem ismerte fel.

A tizenkettedik alkalmat Vida akkor találta, amikor a szász papok megjöttek. Ezeket addig késleltette, míg a szomszéd faluból a káplán köntösét elhozatta. Akkor a köntöst szépen magára vette és a szász papok között ügyesen bement a fejedelemhez.

Kezét is fogott vele Apafi Mihály, most már a tizenkettedik alkalommal.

Így csúfolkodott az udvari bolond meg a ravasz tanácsos a jámbor, együgyű fejedelemmel.

PETKI FARKAS LÁNYA

– *Apor Péter és Cserei Mihály nyomán* –

Élt Csík megyében, Rákos községben egy hosszú, száraz ember, Székely Istvánnak hívták. Ezt a szegény embert Petki János, a csíki főkirálybíró mindenkor nyilvánosan bátyjának hívta, köntössel, pénzzel, gabonával támogatta.

Ugyan miféle atyafiság volt közöttük?

Az öreg Petki Farkas özvegyember volt, lányát egy magyarországi úrfi jegyezte el. Már az esküvő napját is kitűzték.

A csicsai ház mellett egy szénacsináló csűr állott, minden este oda hajtotta be a juhokat a román pásztor.

A kisasszony a ház ablakából sokszor nézte és hallgatta a legény furulyálását – igen megszerette a pásztert.

A lakodalom előtt egy nappal megérkeznek a vendégek, a lányt felöltöztetik.

De titkon a lány elszökik, és a pásztorlegénnyel a Nagyerdőn átalmennek.

Le akarnak ülni a vendégek, keresik a kisasszonyt mindenütt, sehol sem találják, sem a háznál, sem a faluban.

Másnap a násznép elérkezik, nincs mit tenni, leültetik, jóltartják őket, aztán ezek menyasszony nélkül visszamennek.

Sok esztendeig nem tudhatta meg Petki Farkas, hova lett a lánya. Azt gondolták, talán valahol vízbe ölte magát.

Egyszer Petki Farkas az ország gyűlésére ment, s hát a Nagyerdőn jön vele szembe egy román feleségestül, az asszonynak hosszú zeke a szoknyája, mezítláb megyen a férje után.

Senki Petki Farkas szolgálai közül meg nem ismerte őket, hanem ő maga, ahogy a hintóban ül, ráismer a lányára. Nem szól semmit neki, hanem a zsebéből két forintot kivészen, és az inasának azt mondja:

– Eredj, ezt a pénzt add oda annak az asszonynak, s mondd meg, vegyen csizmát véle!

Attól a pásztertől egy fia maradott az asszonynak.

Amikor ez felnőtt, Petki István, a Petki Farkas fia a maga udvarába felveszi, nemeslevelet szerez neki, megházasítja, és Székely János nevet ad rája.

Rákoson két jobbágyházhelyet ad Székely Jánosnak: házat, csürt csináltat rá, ökröket, teheneket és gabonát ad neki.

Ennek fiát, Székely Istvánt jól ismerte gyermekkorában Cserei Mihály, a híres krónikás, mert ez gyakran megfordult édesapja csíki házánál.

A KRISTÁLYPOHÁR

– *Apor Péter és Cserei Mihály nyomán* –

Régen Erdélyben csak a fejedelem asztalán állt kristálypohár, az urak csuporból vagy kupából itták a bort.

Az erdélyi urak közül elsőnek Apor István hozatott kristálypoharat, de mihelyt megérkezett, senkinek nem mutatta, hanem jól elzárta.

Amikor egyszer Teleki Mihály, Naláczy István és más urak ott jártak Fogaras körül, Apor uram meghívatta őket ebédre.

Ebéd közben Apor uram int az apródnak, s az behoz egy kristálypoharat. Megtölti borral Apor István, és azt mondja:

– Én ezt arra köszöntöm, aki elfogadja, a borát megissza, a kristályt meg elteszi magának.

Azt mondja erre Teleki Mihály:

– Hiába mesterkedel, koma, mert én bort nem szoktam inni.

(Bort nem ivott Teleki Mihály, hanem csak vizet, azt tisztán megfőzték, azután meghűtötték jeges cseberben, úgy töltötték kicsiny faedénybe, azt adták be neki inni. Pedig szerette a bort, mégis ritka eset volt, hogy bort ivott, és megrészegült. Részeg korában jobb, csendesebb ember nem volt nálánál.)

Azt feleli Telekinek a házigazda:

– Én, uram, nem is kegyelmedet kínálok, hanem azt, aki tőlem a kristálypoharakat elveszi.

Mondja erre Naláczy István:

– Hocca, édes komám! – Azzal megissza a bort, a poharat kiadja a maga inasának.

Ezután másik kristályt hoznak ki a belső szobából, szebbet az elsőnél, azt is megtölti és kínálja Apor:

– Aki ezt a poharat elveszi tőlem, igya meg a borát, tegye el a poharát!

Akkor is újólá azt mondja Teleki Mihály:

– Hiába mesterkedel, koma, nem iszom bort.

Naláczy István pedig a poharat elveszi, a bort megissza, a poharat kiadja az inasának.

Kihozzák a harmadik kristályt is, a többinél szebbet, azt is ilyen módon elköszöni Apor István.

Erre is azon módon azt mondja Naláczy István:

– Hocca, koma, azt is elveszem én!

De már erre Teleki Mihály azt mondja:

– Ezt, Isten engem úgy segítjen, nem veszed! Elég már neked a két kristály. Add ide, koma, Apor István, megiszom! – Meg is itta a bort, a kristályt az inasainak kiadta.

Aztán rendre kihozták a kristályokat, ezután mindenkor Teleki Mihály fogadta el a köszöntéseket, megitta a bort, rendre kiadta a poharakat.

Rettenetes italozás volt aznap Apor István szállásán, úgyhogy senki lábán haza nem mehetett, hanem hintóban vitték el a vendégeket.

FÜLEK VÁRA

– *Thaly Kálmán nyomán* –

Amikor Thököly Imre feleségül vette Zrínyi Ilonát, az összes Rákóczi-vár őrsége mind felesküdünt az ő hűségére. Ezzel úgy megnövekedett a hadi ereje, hogy egymás után meghódította a Felvidék várait és városait. Először Kassát, majd Eperjest, Lőcsét, Szepesvárt, Szendrőt és Tokajt vette birtokába, s ezután Fülek várát kezdte ostromolni.

Thököly seregéhez Fülek alatt Ibrahim basa serege is csatlakozott, így a győzelem biztosnak látszott.

De Koháry István, a vár kapitánya, Lipót király rendíthetetlen híve volt, és hallani sem akart a vár feladásáról.

No, ha nem, olyan iszonyatos ágyútüzet zúdítottak a várra, hogy a füst mindent elborított. A tüzes gránátok a házakat felgyújtották, a nehéz ágyúgolyók a falakat lerombolták. Ekkor a janicsárok rohamra indultak, és közelharcot kezdtek az őrséggel. A várost el is foglalták, de az őrség bevonult a várba, és nem adta meg magát.

Ekkor Thököly háromnapi fegyverszünetet ajánlott. Az remélte, hogy Koháry megelégette a fölösleges vérontást, és mégis feladja a várat.

Amikor a három nap letelt, Ibrahim vezér követet küldött Koháry Istvánhoz.

Ulman bég, a vezér követe, ismét felszólította Koháryt, hogy adja fel a várat.

Koháry erre nem is felelt, csak körülvezette a várban a béget, megmutatta neki, mennyi katonája, lőszere, elesége van. Amikor mindent bemutatott, így szólt a béghez:

– Mondd meg a vezérnek, ha ő mezőben lakik, mi várunkban és házunkban; ha ő doboltatja magát, mi is ezt tesszük; ha ő nem fél, mi sem félünk!

Újra megkezdődött az ostrom. Már négyezer török pusztult el, Koháry is sok katonát vesztett, de megadásról még ekkor sem lehetett szó, pedig a török újra meg újra felszólította a védőket: adják fel a várat.

Ibrahim basa végül éjszakai rohamokkal próbálkozott. Háromszor is támadott: mind a háromszor visszaverték.

Koháry pedig eközben kilenc követet küldött a nádorhoz, a királyhoz, tőlük várt segítséget, de hiába. Végül az őrség fellázadt, nem akarta folytatni a kilátástalan harcot.

De Koháry akkor sem engedett: semmiképpen sem akarta feladni a várat.

Erre körülvették a nők és gyermekek, sírtak, könyörögtek – Koháry nem hallgatott rájuk.

Ekkor az őrség egyik katonája így szólt:

– Emberek, ha a kapitány nem enged, én lehajítom a vár bástyájáról!

Amikor Koháry István látta, hogy a katonák végre is hajtják, amivel fenyegetőznek, végre feladta a várat.

Amikor a várból kijött, a feldühödött janicsárok agyon akarták verni. Csak úgy menekült meg, hogy egyik oldalról Thököly, másik felől egy török főtiszt kísérte.

Közben Thököly szemére vetette:

– Mire való volt ez a vérpazarlás?

– Én nem akartam feladni a várat – felelte Koháry –, mert a kapujában megesküdtem Lipót királynak, hogy halálomig védelmezem. Nem is én adtam fel – a katonáim tették.

– Tért volna inkább a mi hitünkre! – förmedt rá Thököly, de hiába, mert Koháry István az esküjét sohasem tagadta meg.

Thököly vasra verette és Regécre kísértette Koháry kapitányt. Ott börtönbe vetették, és nem is bocsátották szabadon, pedig a császáriak sokszor ki akarták cserélni.

Fülek várának elfoglalása után Thököly fényes kísérettel a vezér sátorába vonult.

Ibrahim vezér ünnepi szónoklatban üdvözölte, a beszéd végén kikiáltotta Thökölyt Magyarország királyának.

A basák még koronázási jelvényeket is adtak; a török császár ünnepi köntösét ilyen szavakkal nyújtotta át az egyik basa:

– Thököly Imre, vedd ezt a köntösöt, melyet a mi leghatalmasabb és legyőzhetetlen császárunk küld neked, annak jeléül, hogy magyar királynak választott, és tudd meg, hogy aki tőled ezt a köntösöt elveszi, a császár válláról tépi le azt!

Két basa kísérte vissza Thökölyt a sátorába. Ott, a magyarok között aztán ő is elmondhatta, hogy őt a királyi cím nem illeti meg, beéri törvényes jogaival: Erdély fejedelmének és a magyarországi várak urának tekinti magát.

Thököly a börtönben

(Mitelli rézkarca. Az olasz nyelvű szöveg írója megérdemelt büntetésnek tartja, hogy Thökölyt láncra verték)

HÁTRAVAN MÉG A FEKETELEVES!

– Szirmay Antal nyomán –

Amikor a török csillaga lehanyatlott, a basák, a vezérek és a bégek mind egymást vádolták a sok vereségért, s még jobban a magyar szövetségest: lám, az okoz minden bajt!

Ezért amikor a váradi basa Thököly Imrét vendégségbe hívta,

érezte a kuruc király, hogy közel a veszedelem, de mit tehetett? Elment, tisztelgett a basánál, ahogy illett.

A basa pedig jóltartotta a vendéget, de amúgy török módra. Ahogy a török szokta: először hízelt, de aztán kimutatta a foga fehérét.

Amikor eleget ettek-ittak, Thököly Imre már éppen búcsúzkodott, de a váradi basa felemelte a hangját, és fennszóval kiáltotta:

– Hátravan még a feketeleves!

Amit levesnek mondott, a feketekávé a mai nyelven, de a basa akkor mégis mást értett rajta. Mást bizony, mert ez a mondat már nem Thökölynek szólt, hanem a janicsárok agájának, aki már lesben állt.

Az aga pedig tudta, mit jelent a basa jelmondata, néhány janicsárral berohant a terembe, Thökölyt erősen megkötöztette, és fogságba ejtette.

Thököly később kiszabadult, de az ő esete intő példa maradt a kortársak meg az utókor számára. Mert mindmáig a vendégjog megsértésére, a csalárdság kelepcejére emlékeztet ez a mondas:

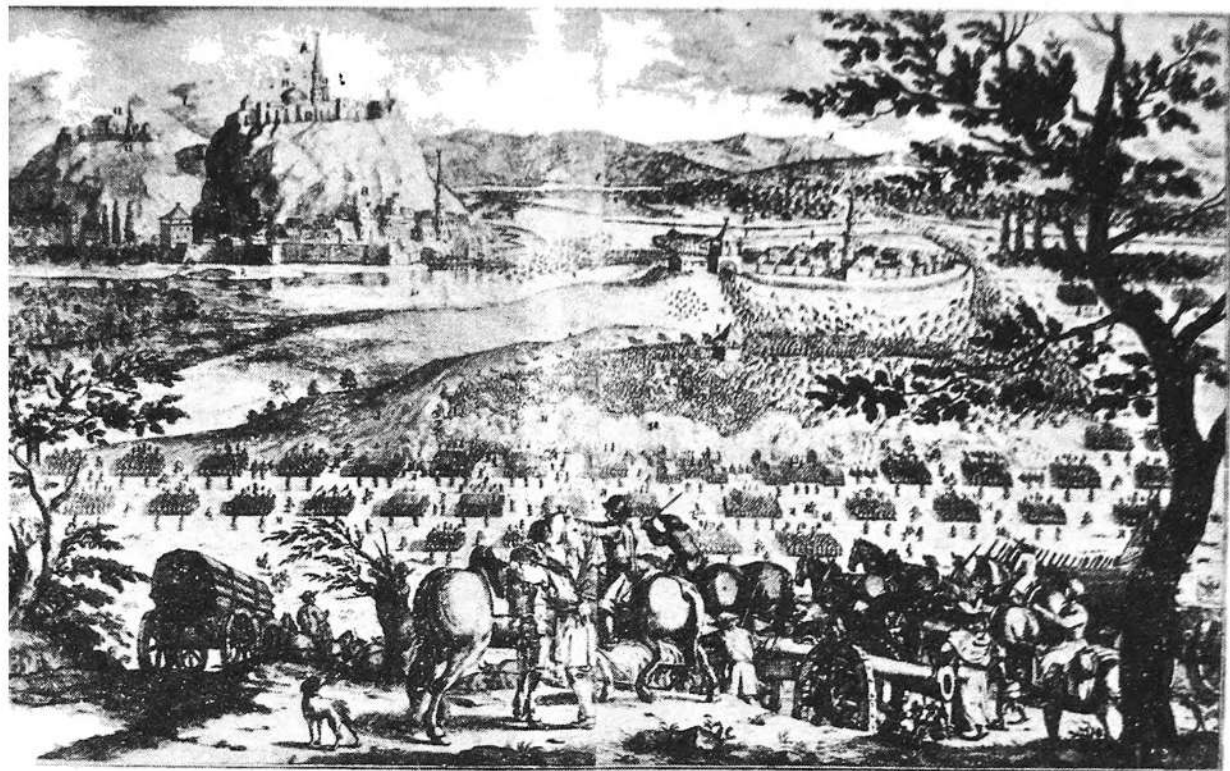
„Hátravan még a feketeleves!”

THÖKÖLY IMRE BUJDOSÁSA

– *Hermányi Dienes József nyomán* –

A bujdosásban is száz társzekerrel járt Thököly Imre, de azért gyakran koplalt a népe. Olykor egy hónapig is csak kökénnyel, vackorral, vadalmával s ami a legkedvesebb, sült tökkel dédelgettek magukat a bujdosók.

Ahogy a bujdosók serege menetelt, a hajdúk csak azt várták, hogy erdős helyre érkezzenek. Amikor aztán fák közé értek, az út egyik fordulójában Berzédi Dániel kapitány odament egy tár-

Esztergom ostroma
(Rézkarc)

szekérbe fogott ökörhöz, puskáját erősen az ökör farába ütötte, és ott roppanás nélkül elsütötte. Ahogy az ökör ledőlt, ott mindjárt szőröstül-bőröstül koncolták, és tarisznyába rakták, a galagonya, a kökény és a sült tök mellé.

Sőt történt egyszer, hogy magának Thököly fejedelemnek sem volt több, csak három véka lisztje. Amikor egy nemesi házhoz bészállott, a lisztet kiadta a sütőmesternek, de erősen meghagyta neki, hogy a kenyérre úgy vigyázzon, mint a szeme világarára.

A sütőmester hozzáfogott a dagasztáshoz, s amikor elkészült, a kenyeret a kemencébe bévetette. De ügyelt erősen, mert látta, hogy az éhes katonák mind arrafelé sündörögnek.

„Hiszen sündöröghettek” – mondta magában a sütőmester, azzal megállott a kemence szájában, és onnan el nem mozdult. Innen vigyen el valaki bár egy kenyeret is, ha tud!

No, hát a katonák megpróbálták.

Addig sündörögtek a kemence körül, míg kitapasztalták, hogy a kemence hátsó fala nem más, mint a pitvar kőfala. Akkor már tudták a dolgukat! A kőfalat meglyukasztották, és a félig sült kenyereket a lyukon kilopkodták.

Hej, hogy elámult a sütőmester, aki végig híven örködött a kemence előtt, amikor a szén között csak két kenyeret talált.

Amikor Thököly fejedelem ezt megtudta, annyira haragudott, hogy halálra kereste a tolvajt. De hiába kereste, mert a katonák senkire rá nem vallottak.

Nemsokára olyan helyre érkeztek a bujdosók, ahol csordaszámra legelt az ökör, és halmozva állott a mezőben a liszt.

Akkor megvallotta Berzédi Dániel, aki bizalmas jó embere volt Thökölynek:

– Ami igaz, igaz, én is ettem az ökörbőrös pecsenyéből és a sületlen kenyérből, de százannyit szereztem azóta a fejedelemnek!

Mondta erre Thököly:

– Ezt most már elbeszélhette kegyelmed, de akkor jobb volt elhallgatni.

A MAGYAR OROSZLÁN

– *Cserei Mihály nyomán* –

Amikor a török félhold lehanyatlott, és a váradi basa Thökölyt elfogatta, sok magyar vitéz elhagyta a felkelők táborát. Egymás után szöktek el a legvitézebb kapitányok, köztük Petneházy Dávid, a hajdúk kapitánya. Mentek egyenesen Buda vára alá, és beállottak a várat ostromló császári seregbe.

Buda ostroma 1686-ban

(A. V. Westerhut metszete; a nagybetűvel jelzett részeket olasz nyelvű jegyzet magyarázza)

Amikor az utolsó rohamra fújták meg a trombitákat, Petneházy Dávid a hajdúk élén a legelsők között indult rohamra. Első volt a Vár falán is, és nemsokára a városban vágta, aprította a törököt.

A német tábornokok, akik messziről nézték a küzdelmet, mondták is egymás között:

- Ez a Petneházy nem ember, hanem oroszlán.
- Úgy van, úgy van, ő a magyar oroszlán.

De Petneházynek nem esett szerencséjére a vitézség, mert a

németek irigykedni kezdtek rá, amikor a császár grófi címet küldött neki. Irigységükben ebéd közben mérget adtak be neki.

Amikor Petneházy érezni kezdte a mérég hatását, az asztaltól elment, paripájára ült, és a mezőn kínjában addig nyargalózott, amíg a mérég megölte.

Amikor Petneházy vitézi életét, szomorú halálát Cserei Mihály számba vette, ilyen tanácsot adott:

„Ha magyar vagy, és sokáig élni akarsz, okos légy, vitéz ne légy, s pénzed se legyen sok!”

A BUDAVÁRI EPERFA

– *Tóth Béla nyomán* –

Fogyott, egyre fogyott a török félhold hatalma Magyarországon, de még az övé volt Buda szépséges vára, vissza kellett venni tőle. 1686-ban ennek is eljött az ideje, hatalmas keresztény sereg vette ostrom alá a várat.

Amikor aztán rohamra került sor, mindenütt a magyar csapatok jártak elől. A legelsők között volt az a kis csapat is, amelyet Ramocsay Ede alhadnagy vezetett.

A kis csapat a Vár Fehérvári kapuja felől támadott, erős rohammal betört, kitűzte falára a magyar lobogót, és egészen a Szent György térig nyomult előre.

– Előre, előre, magyarok! – kiáltotta akkor is Ramocsay Ede, és olyan tűzzel rohant előre, hogy katonái elmaradtak mögötte, egyedül küzdött egy csapat törökkel.

A törökök hirtelen körülvették, a fegyvert kiütötték a kezéből, kötelet hurkoltak a nyakába, és felakasztották egy magas eperfa alsó ágára.

A Buda felszabadításának ünnepére veretett érem
(Feliratának magyar szövege: A császár villáma végre lesújtott; nyugszik már a hősök sírja és Buda, melyet dicsőséges vér öntözött)

A janicsárok nem vették észre, hogy a fa ága lehajlott, és így Ramocsay nem fulladt meg, mert lába hegye érte a földet.

Amikor az alhadnagy katonái látták, hogy mi történt, új rohamot indítottak, a törököt visszaszorították, és Ramocsayt megszabadították.

Az alhadnagy katonái vitézségének köszönhette életét, de ő mindig csak ezt mondogatta:

– Az én életemet a budavári eperfa mentette meg.

Meg is becsülte a budavári eperfát: kerítéssel vétette körül, és mindennap imádkozott alatta, egészen élete fogytaig. Az pedig sokára fogyott el: Ramocsay Ede százöt éves korában halt meg.

A budavári eperfa a XVIII. század végéig állott, akkor vágták ki, amikor a Fehérvári kaput lerombolták.

AZ ÁRULÁS

– *Christoph Wagner nyomán* –

Magas fal, erős őrség védelmezi Buda várát, alhat benne a parancsnok nyugodtan. Aluszik is Rivinszky uram, nyugodt lelkiismerettel aluszik.

De félbeszakadt az álma, amikor egy hajnali órán ezzel a hírrel rázták fel:

– Uram, áruló van a Várban! Egy tiszt át akarja adni Buda várát a töröknek!

Egyszeriben kiment az álom a parancsnok szeméből. Mindjárt hívatta azt a katonát, akitől a hír származott.

Ahogy elébe állították, nagy hangon rákiáltott:

– Mit tudsz az árulásról?! De úgy beszélj, hogy ha hazugságon kaplak, a fejed elüttetem!

De a katona nem ijedt meg a fenyegetéstől. Azt mondta nagy bátran:

– Parancsnok úr! Én eddig a török fogságában Székesfehérvárott éltem. Ott hallottam a székesfehérvári tömlöcben, hogy a török tisztek táncra perdültek, mert egy tiszt kezükre adja Buda várát. A basa örömeiben egy marék aranyat adott az áruló küldöncének.

Ki akar török turbánt venni?
(Mitelli tréfás metszete az ostrom utáni vásárról)

– Ki az áruló? Hol a küldönce?! – kiáltott rá a parancsnok. – Azonnal felelj, vagy kőpadra vonatlak!

– Nem tudom én azt megmondani – szeppent meg az ember –, csak annyit tudok, hogy van a budai Várban egy tiszt úr, akinek török a felesége. Az küldött egy paraszttal levelet a töröknek, és felkínálta, hogy a Várat nagy pénzért titkon átadja.

A parancsnok nem akart hinni a fülének. A Várban csak egy tisztnek török a felesége, ez Fink von Finkenstein hadnagy, a legelőkelőbb porosz család sarjadéka. Szabad-e ilyen tisztet gyanúsítani? De szabad-e a Vár biztonságát kockáztatni?

Rivinszky parancsnok hívatta a hadnagyot, és ráförmedt:

– Küldött ön levelet az ellenségnek?

– Micsoda aljas rágalom! – kiáltotta a hadnagy. – Parancsnok úr, ön katonai becsületemben sértett meg!

– Ezt nem lehet lovagias útra terelni, hadnagy úr! Letartóztatom, mert árulással vádolják.

– Én ártatlan vagyok!

De hiába bizonygatta ártatlanságát, börtönbe vetették.

A parancsnok ezután Fink von Finkenstein családtagjait hallgatta ki. A hadnagy kisebbik lánya elmondta, hogy apja levelet küldött Székesfehérvárra. Nemsokára elfogták azt a parasztembert is, aki a hadnagy leveleit hozta-vitte. Megtalálták a küldöncnél a törökök levelét is. Így Fink von Finkenstein nem tagadhott, mert bizonyíték volt ellene.

Fink von Finkenstein bevallotta, hogy az örséget borral, pálinkával le akarta itatni, és éjjel a kaput kinyitva, ötszáz törököt bocsátott volna a Várba.

A parancsnok rákiáltott:

– Tudod-e, hány lelket adtál el azért a kétezer aranyért?

– Parancsnok úr! A két kezem vérben fűrösztöttem, mégsem tudtam megélni. Pénzre volt szükségem!

Fink von Finkenstein hadnagyot fejvesztésre ítélték. Kivégzés után testét négyfelé vágták, és a város négy pontján elrettentő például kifüggesztették.

Megbüntették a küldöncöt is, aki a törökök levelét a csizmája talpába rejtette, de ott is megtalálták. A bíróság kínos halálra ítélte: elvenen nyársba húzatta a budai Nyárs-hegyen, amelyet később Nap-hegynek neveztek. De a kivégzés emlékét még ma is őrzi a Nap-hegyre vezető Nyárs utca neve.

KANIZSA FELSZABADÍTÁSA

– *Christoph Wagner nyomán* –

Sokat szenvedett a töröktől Kanizsa népe, nagyon áhítozott már a felszabadítás után. De valahogy úgy szeretne volna, hogy a török után ne jöjjön be a német, hanem maga legyen az úr a saját városában.

Végre 1688-ban Batthyány és Zichy tábornok ostrom alá vette Kanizsát, és felszólította a törököt: adja fel a várat.

De a török nem engedett, sőt ellentámadást indított: megrohanta a keresztény tábornokot, és el akarta foglalni az ágyúkat.

Az ostromlók keményen visszavágtak, véres fejjel kergették vissza a várba a törököt. Már akit visszakergettek, mert ötszáz török holtan maradt a csatatéren.

Amikor a tábornokok látták, hogy a török nem adja fel a várat, olyan erős ostromgyűrűvel vették körül, hogy oda még a madár se repülhetett be. No, ha nem, olyan éhínség támadt, hogy a törökök csak úgy dülöngéltek az éhségtől.

Végre megelégték a koplalást, tárgyalni kezdtek, s abban állapodtak meg, hogy a várat feladják, ha szabadon elvonulhatnak.

Négyszáz szekérral vonult el a török sereg a kanizsai várból. De csak hogy elvonult!

Igaz, hogy helyébe más veszedelem jött: Batthyány és Zichy

tábornok lóháton vágatott fel az erődbe. Olyan nagyon vágat-
tak, hogy a janicsárok öreg és beteg agáját, aki elébük sietett,
majdnem letapostatták a lovakkal.

Azt mondja nekik az aga:

– Köszöntelek, uraim. Hogy vagytok? Nem kívántok leszállni
a lóról?

Erre Batthyány nagy hegyesen csak ennyit mondott:

– Mi csak megvolnánk. A lóról pedig nem szállunk le, mert ezt
nem engedi meg a mi nagy hatalmú királyunk felséges tekintélye.

Ebből török is, magyar is megértette, hogy Kanizsát az urak
maguknak szabadították fel.

MUNKÁCS VÁRA

– *Christoph Wagner és Dobay Zsigmond nyomán* –

Thököly Imre szerencsecsillaga leáldozott, de felesége, a hős lelkű
Zrínyi Ilona bátran védte Munkács várát. Asszony létere
páncélinget öltött, ellátta a várat hadiszerral, megerősítette az
őrséget, úgy várta az ostromot.

Arra sokáig várni nem kellett: a vár alá érkezett Caprara
tábornok nagy seregével és az ostromágyúkkal.

De Caprara még asszony vezérrel sem szívesen csatázott, harc
nélkül akarta megszerezni a várat. Jól tudta, hogy Zrínyi Ilona
két gyermeke, Juliánka és Ferenc ott van a várban. Ezért levelet
írt Zrínyi Ilonának: biztosítja a két gyermek életét, ha édesanyjuk
a várat feladja.

A tábornok úgy számított, hogy az anyának többet ér a gyer-
mekek élete, mint Munkács vára.

De Zrínyi Ilona nem hátrált meg: kockára tette életét, gyerme-
kei jövőjét, mert kötelességének érezte, hogy a várat a kurucok-

Munkács vára

nak megőrizze. A levélre levéllel válaszolt, ezt írta Caprara tábornoknak:

„Én mint I. Rákóczi Ferenc fejedelem árváinak anyja vontam meg magamat gyermekeimmel ezeknek várában, melyet mint örökségüket köteles vagyok számukra megoltalmazni. Sem én, sem kiskorú, ártatlan gyermekeim nem vétettünk semmit a császárnak, miért foglalják el mégis várainkat egymás után? Én nem

ellenségeskedem senkivel, de a bántóknak ellenállok, s ha a császár fegyvereit egy nő és gyöngé árvák ellen fogják fordítani, nem hiszem, hogy az illetén harc akár öfelségének, akár tábornokainak valami nagy dicsőségére válnék.

Kérem tehát a tábornok urat, szűnjék meg háborgatni Munkácsot. Ha pedig a kérelmemre nem hallgat, hát tudja meg, hogy engemet, bár gyöngé asszonyt sem többi várainknak elveszte, sem az ostrom félelme nem képes arra kényszeríteni, hogy megfedkezsem arról, amivel gyermekeimnek tartozom.”

Farkas alá farkasverem! Ha a tábornok a családi ügyekre hivatkozik, Zrínyi Ilona ott is vissza tud vágni. De nem feledkezik meg róla, hogy a többi várról is megemlékeznek: akkor bizony már minden vár a császáriak kezében volt, egyedül Munkács állott.

Most már Caprara is látta, hogy alkudozással semmire se megy. Felhúzatta a faltörő ágyúkat, és megindította a tüzelést. Naponta több mint ötven bomba hullott a várra. A falaknak keveset ártott a bombázás, de Zrínyi Ilona és gyermekei mindig életveszedelemben forogtak.

A tüzes golyók lángba borították Zrínyi Ilona lakosztályának tetőzetét, de az őrség a padláson kádakban őrzött vízzel, vízbe mártott bivalybőrrel elfojtotta a tüzet.

Egy nagy bomba Juliánka szobájának boltozatát törte át; szerencsére a kislány nem volt a szobában.

Még több gondot okozott a kis Rákóczi Ferenc, akit nevelője nem tudott visszatartani, mindig ott járt, ahol nagy volt a veszedelem: a csata, az ágyúzás, a csapatok mozgása mindennél jobban foglalkoztatta.

Amikor a bombázás elkezdődött, Zrínyi Ilona körös-körül kitűzette a vörös zászlókat a vár bástyáira, egy hű szolgáját elküldte Thökölyhez, hogy segítséget kérjen tőle, aztán összehívta a vár katonaságát és így beszélt hozzájuk:

– Asszony vagyok, gyermekeim vannak, mégsem félek az ellenségtől. Ti katonák vagytok, fegyverben álltok, ti se féljete! Amíg

Zrínyi Ilona képmása

uratok, Thököly Imre megjön, mindig itt láttok engem, mert én halálig védelmezem ezt a várat. Ha pedig Thököly felmentő serege itt lesz, s ez rövidesen bekövetkezik, úgy elkergetjük a németet, mintha itt sem lett volna!

Erre éljent kiáltottak a katonák, és ezt tették hozzá:

– Harcolunk a várért mindhalálig!

Az asszony vezér valósággal megbabonázta a katonákat, bátrabban harcoltak érte, mint bárki másért. De nemcsak a kurucok lelkesedtek Zrínyi Ilonáért, az ostromló tábor katonái is lázadozni kezdtek, nem akarták folytatni a harcot.

Amikor Caprara tábornok az ellenállást letörte, negyvenkilenc labanc elindult, titkon be akart szökni a várba, hogy Zrínyi Ilonát szolgálja. Egy részük bejutott a várba, a többieket elfogták, ezt a huszonkilenc labancot mint árulókat a tábornok felakasztatta.

Közben teltek a hónapok, és a környékbeli parasztemberek csakúgy megművelték a földet, mint az előbbi években. Amikor az aratás ideje eljött, éppen aratni készültek, pedig a vár körül csak úgy nyüzsgött a sok labanc.

Mondta is Dobay Zsigmond hadnagy:

– Emberek! Legyenek türelemmel! Csak úgy rajzik itt a labanc, várjunk még az aratással!

– De nem úgy van ám az, hadnagy uram – mondta egy öreg parasztember –, mert az időjárás sem vár. Adjon mellénk kíséretet, mert most kell nekünk menni, különben mind kipereg a búza szeme.

Erre már nem lehetett szólni: Dobay hadnagy felültette a lovasokat, hét tarackot a várból elindított, úgy vitte magával az aratókat a búzatáblába.

Alig fognak hozzá az aratáshoz, jön két német és két magyar labanccsapat, és rájuk támad.

A kurucok mindjárt felvették velük a harcot, el is kergették az ellenséget. De egy magyar vitéz elesett, nyolc lovat is elpusztítottak a golyók.

Amikor estefelé mennek haza az aratók, mit látnak? Ami búza-kereszt a város körül volt, azt a német mind felégette! Elkeseredtek a parasztok ezen az istentelenségen, és azt mondták:

– Az Úristen legyen a bosszúállójuk!

De azért másnap ismét kimentek, folytatták az aratást. Délután négy órakor ismét megtámadta őket a német, a hordáskor is rájuk csapott, de Dobay Zsigmond lovasai, tarackjai csak elűzték őket, végül a gabona nagy részét mégis betakarították.

Caprara már minden reményét elveszítette, elvonulni készült, amikor váratlan fordulat történt.

Thököly Imre felmentő sereggel közeledett a vár felé, de a Tisza mellett a császáriak megverték a seregét. Ekkor levelet küldött Zrínyi Ilonának. Ebben a levélben titkos jegyekkel, titkosírással közölte a vereség hírért, és arra biztatta Zrínyi Ilonát, hogy a római pápát nyerve meg szövetségesül. Küldje el az udvari papot Rómába, és ott tárgyalják meg, miképpen lehetne a lutheránusokat, Luther Márton híveit a katolikus vallásra áttéríteni. Mert ha ez sikerül, a pápa úr támogatása biztos.

Csak hogy a titkosírást Munkács kapitánya, Absolon Dániel uram is jól ismerte. Ő pedig hithű lutheránus, ahogy később mondták, evangélikus volt, és mérhetetlenül felháborodott Thököly árulásán. Most már Thököly és így Zrínyi Ilona ellen küzdött, de nem nyílt fegyverrel, hanem ravaszsággal.

A katonáknak bőven adta az élelmiszert, az italt, olyan pazarul bánt a készletekkel, hogy a raktárakban alig maradt valami. Ami pedig megmaradt, azt elrejtette. Akkor megmutatta a raktárakat Zrínyi Ilonának.

– Asszonyom, lásd saját szemeddel: élelmiszer, ital nincsen, a várat fel kell adni.

Látja Zrínyi Ilona az üres hembárokat, az üres hordókat. Nem sejtje, hogy becsapták – a várat feladja.

Így esett el Munkács vára, amelyet esztendőkön át Thököly kurucaival Zrínyi Ilona védelt.

CARAFFA TÁBORNOK HALÁLA ÉS HALHATATLANSÁGA

– *Szirmay Antal és Thaly Kálmán nyomán* –

Amikor Caraffa tábornok, az eperjesi hóhér Bécsben meghalt, halálával a Bécsben élő magyaroknak nagy örömet szerzett, egyedül Szirmai István uram csóválta hitetlenül a fejét.

– Nem lehet az, hogy az ilyen gazember csak úgy csendesen elpatkoljon. Aztán meg az ördögnek sem kell az ilyen lélek!

Azt mondja erre Vay László, az uraság íródeákja:

– Nagy jó uram, szíves engedelmevel én átalmennék Caraffa tábornok szállására, és ott meggyőződöm róla, hogy mi az igazság.

– Jól van, fiam, eredj, s járj szerencsével!

Elmegy az íródeák Caraffa szállására, s hát látja, hogy ott van a nagy halott kiterítve. De más nem volt mellette, csak egy hitvány szolga, az is az elmaradt bérét, s nem a halottat siratta.

Vay László pedig megvárta, míg egyszer a szolga kiment, s akkor nagy hirtelen odament a halott mellé. Körülnézett, s amikor látta, hogy senki sem figyeli, marokra fogta Caraffa orrát, és úgy megrázta, mint a nyúl a mesében az oroszlán sörényét. Most már meggyőződött róla, hogy Caraffa valóban meghalt.

Mondta is Szirmai Istvánnak:

– Nagy jó uram, még az orrát is megcsavartam, és akkor sem szólott. Mégiscsak elvitte az ördög, bár elébb járt volna a lába!

Na de ha az ördög elvitte is, őrizi az emlékét egy híres mondás. Ha régen a magyar ember csúfot akart mondani, ezt kiáltotta:

– Beste lélek karaffia!

TÖRÖK VENDÉGEK KISMARTONBAN

– *Kismartoni népmonda nyomán* –

Régen kivonultak már a törökök Kismartonból, régen elhagyták Magyarországot is, amikor egyszer két fényesen öltözött úr jött a faluba.

Mind a kettő török volt.

Mindjárt az első házba beköszöntek:

– Adjon isten!

– Fogadj isten! Mi jóban járnak? – kérdezte tőlük a ház gazdája

Azt mondja erre az egyik török úr:

– Hallja-e, ennek nagy sorja van. Nem beszélnek itt a faluban egy asszonyról, akit a törökök elraboltak innen, és megszökött tőlük?

– Sok olyasmit mondanak errefelé.

– No de az úgy volt, hogy annak az asszonynak két gyermekét szekéren vitte a török, őt magát meg a szekér után kötötte. Az asszony észrevétlenül elvágta a kötelet, becsúszott az árokba, és megszökött.

– Ugyan, hogy volt szíve otthagyni az édes gyermekeit? – kérdezte a gazda felesége.

– Annak úgy, hogy két kisebb árvát hagyott odahaza a faluban, azokhoz szökött vissza. Nem hallották-e hírét? Mert jól megfizetnék, ha valaki hírt mondana felőle.

De hiába erősködtek, senki a faluban nem hallott arról az asszonyról.

Bizonyosan elpusztult, se neki, se a családjának híre nem maradt.

Elszomorodik erre a két török úr.

Azt mondja az egyik:

– Pedig mi csak azért utaztunk idáig messziről, Konstantinápolyból.

– Aztán miért volt ez az utazás, ha meg nem sértem? – kérdezte a kismartoni gazda.

– Azért, gazduram, mert az az asszony a mi édesanyánk volt. Amióta a történetét tudjuk, mindig őt keressük, de most már látjuk, hogy soha rá nem találunk.

A török urak, akik hiába keresték az édesanyjukat, nagy szomorúsággal vettek búcsút a kismartoniaktól, és visszatértek Konstantinápolyba.

Küzdelem a tatár rablók ellen

HÁZSÁRTOS MEZŐ

– Székelyföldi népmonda nyomán –

Olyan istentelenül kegyetlen volt a székelyföldi tatár kán, hogy még a föld is sírt alatta, amerre csak járt. Hát az emberek hogyan sírtak volna!

No, ha sírtak, annak ő éppenséggel nagyon örvendezett, mert szeretett gyönyörködni a mások szenvedésében.

Egyszer Szárazajta mellett kiválasztott egy sziklapadot, oda a feleségével letelepedett, és elrendelte, vezessék el a szemük előtt a rabszíjra fűzött magyar foglyokat.

Kezdek is hajtani a tatárok a foglyokat, mereszti már a szemét a kán, amikor nagy kiáltozás támad: a kakucsi székelyek rátörtek a tatárokra.

A kakucsi legények egy szentperc alatt a tatárokat lekaszabol-ták, a kánt fogságba ejtették, a székely foglyokat pedig kiszabadították.

Másnap a kegyetlen tatár kánt a szomszédos mezőre vezették. Sok bűnét a fejére olvasták, elítélték és ott a mezőn azon nyom-ban kivégezték.

A régiek a véres viadalt házsártosnak nevezték, ezért azt a mezőt ma is *Házsártos mezőnek* hívják.

KÁR-HÁGÓ

– Székelyföldi népmonda nyomán –

Sok száz falut feldúltak Erdélyben a tatárok, és a feldúlt falvakból ezrével hajtották fogságba a munkabíró férfiakat, a szép asszonyokat, a legény fiúkat és a fiatal lányokat.

Amikor az egyik rabszjira fűzött csapat Erdélyország határára, egy magas hegy hágójára érkezett, a kán megállította a menetet.

Talán arra gondolt, hadd vessenek még egy pillantást a hazájukra a szerencsétlen foglyok, hiszen úgysem látják többé?

De nem, a kán éppen ott, azon a hegycsúcson akart szemlét tartani, ott, Erdélyország határán akart még egyszer gyönyörködni foglyaiban, a férfiak tehetetlen haragjában, a lányok, az asszonyok szépségében.

De alig fogott hozzá a szemléhez, s még gyönyörködni se maradt ideje, mert egyszerre harci kiáltást hallott:

– Jézus, Jézus!

Abban a szentpercben már a nyakán voltak a szacsvai székeleyek, s kezdték aprítani a tatárt. Mire a kán észbe kapott, odavolt a serege, kit levágtak, ki elfutott.

A székelyek kiszabadították a foglyokat, azok meg ölelték, csókolták őket.

Ott Vadalmapusztán együtt tort ültek, a tatárok halotti torát megünnepelték.

A szacsvaiak *kárré tették* a tatárokat, ezért ezt a hágót attól fogva *Kár-hágónak* hívják.

A TATÁR KÁN CSENGETTYÚJE

– Székelyföldi népmonda nyomán –

Réges-régen, amikor török, tatár pusztította Erdély földjét, minden falunak, minden tanyának olyan rejtekhelye volt, ahol ember s állat meghúzódhatott. Ilyen rejtekhely volt a telekfalvi barlang is, három falu népe menekült oda, ha nyakán volt a veszedelem.

Oda menekültek akkor is, amikor a híres Óriás kán tatár csordája közeledett. Ez a kán megátalkodott ellensége volt a magyarnak s a székelynek, mindig így fenyegetőzött:

– Még az írmagját is kipusztítom a magyarnak is, a székelynek is! Még az írmagját is!

És ha csak fenyegetőzött volna! De a harcban úgy pusztított, mint a jégeső. Nemhiába nevezték Óriásnak, mert akkora volt, mint a havas, és olyan erős, mint a medve.

A székelyek a kán elől is a telekfalvi barlangba menekültek. Még egy öreg, rozsdás ágyút is behúztak a barlangba, hátha megvédelmezi őket a vérszomjas csorda ellen. De bizony ez az ágyú több veszedelmet hozhatott arra, aki elsüti, mint a másikra, akit célba vettek vele.

– De nem addig van az – mondogatta Gábor bácsi, az öreg kiszolgált tüzér –, majd megmutatja még ez az ágyú, hogy mit tud.

No, az alkalom itt volt: a tatár sereg nagy kiáltozással, ostor-pattogtatással körülvette a barlangot.

Az Óriás kán pedig összehívta a tatárokat, és azt mondta nekik:

– Vezessétek elő harci paripámat, akasszátok nyakába harci csengettyűmet, aztán csak utánam, azt tegyétek, amit tőlem látok!

Jól van, elővezetik a harci paripát, akkora volt, mint egy elefánt. Előhozzák a harci csengettyűt is, az meg a templom kisharangjára hasonlított, úgy is szólt, mint a kisharang nagy veszedele-

lem idején. Az ütője mind az egyik oldalát verte a palástnak, azért így szólt:

– Galang, galang, galang!

Erről a félrevert harang, az árvíz, a tűzvész jutott a székelyek eszébe, nem csoda, ha a telekfalvi bíró felsóhajtott:

– No, emberek, megszólalt a mi vészharangunk!

De Gábor bácsi, az öreg tüzér, nem ijedt meg a harangszótól. Hallott ő már ágyúszót is sokszor, s most is éppen azon járt az esze, hogy az öreg, rozsdás ágyút még egyszer megszólaltassa. Azt mondta a bírónak:

– Bíró uram, ez a harangszó a tatár kán temetésére szól, hiszi-e kegyelmed?

– Aztán ki írja a kánnak a búcsúztatót? – kérdezte a bíró.

– Ez az öregágyú meg én – mondta rá az öreg tüzér. – Fogadjunk egy hordó borba, hogy egy lövésre elpusztítom az Óriás kánt, többet nem csenget a harci csengettyű a lova nyakában!

– No, ha elpusztítja kegyelmed, a hordó bor is meglesz – fogadta a bíró. – Eb, aki szavát megmásolja!

Több szó nem esett.

Az öreg tüzér megtöltötte az ágyút, a többiek messze elhúzódtak onnan, és várták a lövést.

Sokáig várni nem kellett, mert jött már a tatár kán, és a lova nyakán egyre szólt a csengettyű:

– Galang, galang, galang!

Egyszer csak: durr! – a nagyágyú elsül.

Az öreg tüzér olyan igazán eltalálta az Óriás kánt, hogy az ágyúgolyó kettészakította őt magát, meg a lovát is. De csodák csodája, a csengettyűnek semmi baja nem esett.

Amikor a tatárok látták, hogy a vezér elesett, úgy megrémültek, hogy mind futásnak eredtek.

A székelyek pedig előjöttek a barlangból, mind visszaköltöztek a falujukba, s a kán csengettyűjét a telekfalviaknak hagyták. A telekfalviak pedig a csengettyűt elvitték kisharangnak. Felhú-

zatták a templomtoronyba, s attól fogva Isten tiszteletére szól, és szépen összecseng az öregharanggal. De most már magyarul szól, az ütő a palástnak mind a két oldalát veri, és a két harang így hívja templomba a székelyt:

– Giling-galang, giling-galang, giling-galang!

TATÁRHÍDJA

– *Orbán Balázs nyomán* –

Ha török, tatár közeledett Vargyashoz, a község népe a Csudálókő barlangjába menekült előle. Életmentő barlang volt az, sokszor megmentette a falu népét a veszedelemtől, és már apáról fiúra szállt a hagyomány: „Bajban a Csudálókő barlangjában van a helyed!”

Egyszer mégis mi történt?

Eszébe jutott Marczel Gergelynek, az egyik gazdaembernek, hogy nemcsak futással, hanem fegyverrel is lehet védekezni a pogány ellen. Mondta is a faluházán:

– Emberek! Forduljunk már egyszer szembe a rabló tatárral, mutassuk meg neki, mi a székely virtus!

Ezt kétszer mondani nem kellett, mert mindenki helyeselte. Marczel Gergely pedig fegyvert szerzett, felszerelte a falusiakat, és várta, hogy mikor jön a tatár.

No, arra sokáig várni nem kellett!

Jött a tatár, és a sereg élén maga Rabsán kán, aki erejéről is, kegyetlenségéről is messze földön híres volt.

Marczel Gergely pedig a falu hídján állította fel a fegyvereseket, mert akkoriban olyan nagy mocsár volt a falu körül, hogy csak a hídon át lehetett megközelíteni.

A híd előtt összeroppant a két sereg.

Marczel Gergely az elsők között harcolt, meg is sebesült mindjárt: a nyakán sebesült meg.

Derék, ügyes asszony volt a felesége, ott állott mellette a harcon is. Amikor az asszony látta, hogy Marczel Gergely megtántorodott, felkapta, felvitte a Látó-hegyre, és sebét a kendőjével bekötötte.

Szegény Marczel Gergely már szólni se tudott, csak intett az asszonynak. De az asszony azt az intést is megértette: megcsókolta a férjét, elvette tőle a fegyvert, azzal futott le a hegyről, és beállott a harcolók sorába.

Amikor a székelyek látták, hogy Marczelné ott vitézkedik közöttük, még inkább szívet nyertek, megrohanták a tatárokat, és úgy elkergették őket, mintha ott se lettek volna.

Hiszen a tatárokat elkergethették, de a vezért nem tudták megijeszteni. Rabsán egyedül maradt, de úgy verekedett, mint az ördög, nem hátrált egy lépést sem.

Végre a székelyek minden oldalról körülvették, és kezdték vágni innen is, onnan is.

A kán még akkor se adta meg magát. Megfordult a lovával, jól megsarkantyúzta a paripát, azzal beleugrott a Vargyas-patakba.

Oda éppen jó helyre ugratott! A patak erősen megáradt, nagy fatörzseket sodort magával, azok ellen emberi erő nem segített. Az egyik fatörzs leütötte a lóról a híres vitézt, a másik pedig a víz alá buktatta: Rabsán kán belefulladt a Vargyas-patakba.

Azt a kis utcát, amelyiknek sarkán a tatár vezért a székelyek körülvették, azóta is *Rabsán utcájának*, a hidat pedig *Tatárhidjének* nevezik.

Ismeretlen művész kuruc kori csataképe

– *Orbán Balázs nyomán* –

Réges-régen úgy élt a magyar, úgy élt a székely a maga hazájában, mint az erdei vad: hol a török és a tatár, hol meg a német és a sokféle idegen zsoldos űzte, kergette, ahol csak látta.

A parasztok fegyveresen mentek ki a mezőre dolgozni, kardot, kopját vittek magukkal, ha szántani, kapálni vagy aratni indultak. A pásztorok nemcsak a marhára ügyeltek, hanem a környéket is figyelték, és jelt adtak, ha ellenség közeledett.

A pásztorok jelét a harangozó mindig figyelte, és amikor meglátta, mind a két harangot meghúzta. De nem úgy húzta őket össze, ahogy istentisztelet előtt, hanem félreverte a két harangot. A kisharang akkor így szólott:

– Jó, jő, jő!

A nagyharang ezt mondta:

– Fuss, fuss, fuss!

Ha orozva, éjjel jött az ellenség, a vigyázók meggyújtották a lármafákat. Ezek messzire elvilágítottak, mert a magas rudakat erősen befönték szalmával.

A vigyázók a hegyek tetején ügyeltek, és az ilyen „leshegyek” vigyázói nemcsak a környéket, hanem a távolabbi vidéket is riasztották, mert egymástól a tűzjelzést átvették, és tovább is adták.

A máréfalvi leshegy tetejéről a vigyázó az udvarhelyi Budvár jelzését figyelte, és amikor ott jeleztek, ő is riasztotta a községet.

Történt egyszer, szép, nappali időben, hogy tatár csapat közeledett Máréfalvához.

A vigyázó mindjárt jelt adott, a harangozó is futott a toronyba, és megszólalt a két harang:

– Jó, jő, jő – fuss, fuss, fuss!

Futottak is a máréfalvi székelyek, és vitték magukkal, ami féltőjük volt.

Messze nem kellett menni: a *Les-hegy* két sziklabarlangjában meghúzódtak, ott ügyesen berendezkedtek, és várták a tatárokat. Várhatták nyugodtan, mert olyan meredek ott a sziklafal, hogy azon ember fia fel nem mászik.

No, ha felmászni nem is tudott a tatár, azért még nem vonult el, ott a szikla alatt tábort vert, és tanácskozni kezdett, miképpen lehetne úrrá a székelyeken.

Ez a szomszédság sehogy se tetszett a székelyeknek. Itt valamit tenni kell!

– Ha kell, hát teszünk is – mondotta a máréfalvi bíró, azzal hívatta Mózsi bát, aki messze földön híres vadász volt. – Hallá-e, Mózsi bá! Most mutassa meg, mit tud! Odalent sűrög-forog a tatárság, ott van a kán is, tegyen már valamit a községért! Ereszzen egy nyílveszőt a kán szívébe!

– Én eresztek is, ha a bíró úr parancsolja – mondta Mózsi bá. A többiek meg nevettek, mert olyan messze volt a kán, hogy azt ember fia nyíllal meg nem lőhette.

Nem lőhette? Előveszi Mózsi bá az íjat, ráfekteti a nyílveszőt, csak egy percig céloz, és pang! – már repül is a vessző. Repül bizony, és egyenesen belépszáll a tatár kán szívébe.

Hej, lett riadalom a tatárok között! Kiáltoztak, fenyegettek, de most már vért kívánt mindegyik, csak azért se akartak elvonulni. Elhatározták, hogy kiéheztetik a székelyeket.

Ez már nagy veszedelem volt. A sok nép hamar elfogyasztotta, ami keveset magával vihetett, s bizony már éhezett mindenki, a gyerekek sírtak az éhségtől.

Akkor a bíró megint gondolt egyet. Odaintette Mári nénit, aki messze földön híres volt a főztjéről.

– Mári néni, lelkem, tud-e kürtőskalácsot sütni?

– Már hogy kérdezhet ilyet a bíró úr, mikor a lánya lakodalmára is én sütöttem! Még a tíz ujját is megnyalta utána, olyan jó volt az! Ha én a tésztát a sütőfára feltekerem, megvajazom, megcukro-

zom, mandulával meghintem, olyan az, hogy annak párja nincsen! Csak lenne miből.

– Jól van, jól, megmondom én magának, hogy miből. Most szalmából kell fonni a kürtőskalácsot, mert olyan idők járnak. De akkora legyen az a kalács, hogy még a tatár is megkívánja odalent!

Font is Mári néni az asszonyokkal akkora kürtőskalácsot, mint a malomkerék. A bíró meg felmutatta, és lekiáltott a tatároknak:

– Ide nézz, tatár, így él a máréfalvi bíró!

Volt ott tolmács elég, a tatárok mindjárt megértették, hogy ezeket soha ki nem éheztetik, hát fogták a sátorfájukat, és odébbálltak.

A máréfalviak pedig előjöttek a két barlangból, és az elpusztított falut újra felépítették.

SÓLYOM-KŐ

– *Szilágyi népmonda nyomán* –

Kicsiny erősség volt a szilágysomlyói vár, mégis oda menekült a környék népe, amikor jött a tatár. Sólyom vitéz, a vár parancsnoka vigasztalta, biztatta a menekülőket, de maga is tudta, hogy a gyenge várat az ő kis csapata a tatár ellen sokáig nem tarthatja. Sejtették ezt a menekülők is, de ugyan hová fordulhattak volna? Mégis biztosabb a várban, mint a faluban.

Amikor a tatár lovasok a vár alá érkeztek, először csak ijesztgetni akarták a magyarokat. Körbe-körbe lovagoltak, hogy félelmet keltsenek.

De ugyan csalódtak, mert Sólyom vitéz és társai íjat ragadtak, és kezdték löni őket. Pang! pang! – szálltak a nyilvesszők, és bizony sok tatár lefordult a lováról.

A tatárok erre megdühödtek, és a menedékes hegyen felvágattak, egészen a várig. Nem sokáig tartott az ostrom, hiszen tenger sok volt a tatár, és maroknyi a magyar – a vár elesett.

De Sólyom vitéz nem adta meg magát. Összeszedte katonáit, felpattant a lovára, kirántotta kardját, s elkiáltotta magát:

– Utánam!

Mint a fergeteg, vágatott ki a kis lovascsapat, és erős kardcsapással utat vágott magának a tatárok sűrűjében.

Egy nagy csapat tatár mindjárt a nyomukba szegődött.

Amikor Sólyom vitéz látta, hogy a tatárok elől másképpen nem menekülhetnek, leugrott a lováról, és egy szikla mellett meghúzódott. Olyan szűk volt ott az ösvény, hogy a tatárok csak egyenként vágathattak rajta, Sólyom vitéz pedig egymás után lenyilazta őket.

Amikor már halomban feküdtek a tatárok, aki élve maradt, visszafordult, nem üldözte a menekülőket.

Azt a sziklát azóta az ő nevéből *Sólyom-kőnek* nevezik.

LAKATOS IMRE HŐSTETTE

– *Székelyföldi népmóda nyomán* –

Keményfalva felett, a Homoród folyó völgyében áll egy magas sziklaszál: Holló-kőnek hívják. A sziklaszál aljában hatalmas, tágas barlang nyílik; ebbe a barlangba menekültek a szomszédos falvak lakói, amikor a török vagy a tatár a Székelyföldre betört.

Ide menekültek akkor is, amikor egy nagy tatár sereg közeledett, és a sereget maga a kán vezette.

A menekülők reszkettek a félelemtől, csitították a gyermekeket, nehogy a tatárok megtudják, hol rejtőzik a falvak népe.

De nem reszketett Lakatos Imre, aki kétcsövű puskájával már sok vadat elejtett, s ezért sokan Vadász Imrének hívták.

Lakatos Imre felmászott a Holló-kő csúcsára, onnan figyelte, merről közelednek a tatárok.

A tatárok nem sejtették, hogy valaki figyel őköt fentről, nagy bátran közeledtek a Holló-kő felé. A kán elöl lovagolt, cifra ruhája jó célpontot adott.

Amikor a kán közel ért a sziklához, Lakatos Imre célba vette, és durr! – egy lövéssel szíven találta.

A kán holtan fordult le lováról, a sziklafalak pedig visszaverték a lövés hangját.

A vezér halála, a nagy durranás annyira megrémítette a tatárokat, hogy mindjárt visszafordultak és elmenekültek.

A falusiak pedig kifutottak a barlangból, nagy éljént kiáltottak Lakatosnak, aztán vállukra kapták, és diadalmenetben vitték egészen a házáig.

EGY TATÁR RABSÁGBA ESETT PRÉDIKÁTORRÓL ÉS KISFIÁRÓL

– *Beregszászi Pál verse* –

*Boldog ember volt, ki pogány kezébe élteben nem esett,
Mert annak teste rendkívül való kínzást nem szenvedett,
Szíve és lelke az Úristentől megörvendeztetett.
Én is mikoron volnék Istennek szent szolgálatjában,
Ő juhái közt lelki vigasznak osztogatásában,
Egy péntek-napon fejem öltözött holtig való gyászban.
Egy dühödt tatár kezébe esém nagyobbik fiammal,
Kisebbik fiam más tatár kezébe ő édesanyjával,*

Ekképpen kelle egymástól válnunk keserves sírással.

-----
*A Körös mellé mikoron jutánk, Váradnál megszállánk,
Szörnyű éhséget harmadnapiglan fiammal ott látánk,
Eledelünkre immáron mi itt semmit sem kaphatánk.
Egyszer kisfiam keserves-sírva szóla ilyenképpen:
„Ó, édesatyám, adj ennem immár, mert ehethném szörnyen!”
E szavát hallván kis fiacskámnak, sírék keservesen.
Ott elindulék, hogy valaholott eledelt kaphatnék,
Azonban végre földön megsárgult dinnyét ott találék,
Azt meghámozám, édes fiamnak adám, ebből egyék.
A szegény rabok estve nagy későn mind elaluvának,
Dühödt tatárok az ajtón belül ágyat csinálának;
És lefekvén, mint agyonverték, úgy mind elnyugovának.
Egyszer kimenék az ajtón, senki meg nem érzé,
Ismét bemenék, által hágdosván, édes fiam mellé.
Gondolám vala: ha már kimégyek, nem jövök többször bé.
Ott elindulék, erősen megyek a szőlőhegy felé,
Hegyét elhagyván, sebesen megyek a Réz-bércek felé,
Egy helyt leülék Berettyó vize kerülete mellé.
Reám támada az én lelkemnek igaz ismereti,
És mindenképpen az én szívemben azt kezdé diktálni,
Hogy nem kell vala édes fiamat ottan nekem hagyni.
Későn éjjélkor tatár táborra meg visszaindulék,
Édes fiamhoz hogy s mind juthatnék, istennek könyörgék,
Valamiképpen más tatár kezébe hogy már ne akadnék.
Ismét bemenék nagy lassúsággal viszontag a házba,
Senki nem érzi, pogányok s rabok vannak nagy alvásba,
Én is befekvéem kisfiam mellé ismétlen az ágyba.
A Maros mellől ismét indulánk Gyula vára felé,
Ottan megszállánk egy szép sík mezőn egy folyóvíz mellé,
Én is leülék édes fiammal ő táborok közé.
Nagy sereg török odajött vala, aholott valának,
Holott a rabok, miként a barmok, úgy árultatának.*

*Három fő törökök ottan hozzám közel járulának.
Egyik közülük ekképpen köszönt: „Isten szabadítson!
Mit keressz te itt, Isten embere, a tatár táboron?”
Annakutána szép magyar nyelven szólott ilyen módon:
„Ha török téged itten megvenne, jobban lenne dolgod,
Mert oly országra visznek el téged, bizony megsiratod,
Születésednek napját s óráját ottan megátkozod.”
E szavát hallván ott a töröknek, igen megrémülék,
Előtte állván és sirva kérvén, neki így könyörgék:
Hogy szegény fejem dühödt pogánytól megvétenék.
Eleget kéré szegény fejemet a dühödt pogánytól,
De csak azt mondá, hogy ki nem bocsát addig a markából,
Míglen nagy summát bé nem hozatok értem országomból.
A pogány török kis fiacskámat megvevé e helyben;
Hogy látá lelkem, tőlem válását, szóla ilyenképpen:
„Ne adj el engem, szerelmes atyám, mert megvér az Isten!”
E szavát hallván kis magzatomnak, csak elcsudálkozám,
Okos beszédén én őnékie igen álmélnokodám;
Sírásom miatt amint szólhatnék, nékie ezt mondám:
„Nem adlak én el, szerelmes fiam, őrizzen az Isten!
Hanem a tatár ád el tégedet a török kezében.
Menj el, szép fiam! Nem vehetlek már többé az ölemben!”
E dolgon valék mind éjjel-nappal keserves bánatban,
Kis fiacskámért, az ártatlanért szörnyű zokogásban;
Szívszorításban voltam; gondoltam: majd szállok a sírban.*

A régi Magyarország

A CIGÁNYOK DIPLOMÁJA

– *Thaly Kálmán nyomán* –

A Rozália-hegység aljában, meredek dolomitsziklán állott Fraknó vára, az Esterházy család ősi fészke. Védte a természet, védelmezték a magas sziklák, de csak kellett ahhoz fegyver is, hogy a török ellen megtarthassák. Hiszen fegyverben nem is volt hiányosság, de mind ott rozsdásodott a fegyvertárban, mert nem volt, aki javítsa, gondozza. Aztán meg mit ér a lőfegyver, ha golyó nincsen hozzá? Márpedig a jobbágyok, a jámbor falusiak nem értettek az ilyen munkához. Erősen főtt a feje Esterházy János grófnak, ugyan kire bizza a vár fegyvereinek javítását, az új fegyverek készítését meg a golyóöntést.

Éppen ezen tépelődött a gróf, amikor jött az egyik gazdatisztje, és jelentette:

– Gróf úr, én a cigányokkal többet nem huzakodom! Napok óta mind azon kínoznak, hogy ők költözni akarnak. Ha nem ügyelünk, kifogyunk belőlük.

– Nem úgy van az – mondta a gróf –, állítsd csak elém azt a cigányt, aki költözni akar! Már éppen azt, aki lehangosabban lármázik.

Sokat várni nem kellett, betaszigálták a gróf elé Veöres Mihályt, a cigányok szószólóját.

Rákiált a gróf nagy hangerővel:

– Miért akartok ti elköltözni éntőlem? Hol van még olyan dolgok, mint az én birtokomon?!

– Kegyelmes gróf úr – mondta Veöres Mihály tisztességtudással –, a költöző madár is szereti a fészket, mégis elköltözik. Ami a madárnak szabad, miért nem szabad a cigánynak?

– Jól van, jól, de a költöző madár visszatér a fészkére, titeket meg hol keresselek, ha egyszer innen elbocsátalak?

– Kegyelmes gróf, mi elvégezzük, ami munkánk van, vissza is térünk, ahogy illik, de adja meg a szabadságunkat, mert az a cigánynak az élete.

– Jól van – azt mondta a gróf –, majd próbát tesztek veletek. Tudtok-e fegyvert tisztítani, kovácsolni, golyót önteni?

– Hát mi hogyan tudnánk!

Éppen ez kellett a grófnak. Mindjárt munkába állította a cigányokat, s hát egy hónap múlva csak úgy fénylett a sok fegyver, a golyó meg ott volt halomba öntve az udvaron.

Esterházy gróf a szemének se akart hinni, amikor ezt látta. Most már ő is szavának állt: elbocsátotta a cigányokat, de erősen lelkükre kötötte, hogy a mondott időre visszatérjenek hozzá. Még ezzel se érte be, diplomát készíttetett, fényes oklevelet aranyos pecséttel, s azt minden vármegyébe elküldte. Azt íratta a cigányok diplomájába:

„Én Galántai Esterházy János, adom tudtára mindenkinek, hogy Veöres Mihályt a cigányok vajdájává tettem. Csapatát oltalmam, protekcióm alá vettem, hogy a szentséges magyar korona alatt bármely vármegyében szabados mesterségük, úgymint kovácsolások és cserélések után megbántódás nélkül szabadon élhessenek, igaz útjukban és életük szabad táplálásában senkitől hántásuk vagy megháborításuk ne legyen.”

A cigányok állták a szavukat, Fraknó várába pontosan visszatértek, és ismét munkába álltak. Így ment ez évről évre, se a grófnak, se a cigányoknak nem volt panaszuk. Ez a diplomás szegődés annyira megtetszett a gróf utódainak, hogy ők is diplomát állíttattak ki a cigányoknak; kilenc ilyen diplomát őriz az Esterházy-levéltár.

LIPÓT CSÁSZÁR ÉS SZAVOJAI EUGÉN

– Tóth Béla nyomán –

A bécsi udvar nemcsak a magyar népet, a szabadságharcok vezetőit gyűlölte és üldözte, hanem azokat is, akik a császárnak, a birodalomnak dicsőséget szereztek. Azért gyűlölték az ilyen tehetséges államférfiakat, hadvezéreket, mert kiválóságukkal az ő törpeségüket mutatták meg.

Így történhetett, hogy a zentai csata előtt, 1697 szeptemberében Szavojai Eugén, a híres hadvezér, levelet kapott Lipót császártól. A vezér sejtette, sőt tudta, mi van a levélben: a bécsi katonai tanácsadók rábírták a császárt, tiltsa meg neki, hogy Zentánál megtámadja a török hadat.

Ezért aztán Szavojai Eugén fogta a levelet, eltette a zubbonya zsebébe, és riadót fúvatott. Megindította a sereget, és két óra alatt teljesen szétverte a törökök egész haderejét. A zentai diadal híre egész Európában visszhangzott: a kereszténység oly sok idő után megtörte a török félhold erejét.

Most már elolvashatta Szavojai Eugén a levelet; az volt benne, amit úgymond tudott: a császár megtiltotta neki, hogy ütközetbe bocsátkozzék.

No de azért Lipót császár tudta, hogy mi a hála!

Amikor Szavojai Eugént fogadta, egy jó szót sem szólt hozzá, némán vette át tőle a török császárság pecsétjét, amit a nagyvezértől zsákmányoltak.

De még csak azután mutatkozott meg a császári hála: másnap belép Szavojai Eugén szobájába Schlick gróf, a testőrség kapitánya, és a császár nevében követeli, hogy adja át a kardját. Egyúttal azt is közli a zentai győzővel, hogy Bécset nem hagyhatja el.

Erre a hadvezér így felelt:

– Íme, a kardom. Még párolog az ellenség véréből. És vissza se kapjam, míg nem forgathatom újra öfelségéért.

GÜL BABA

– Tóth Béla nyomán –

Budán, a Rózsadombon ma is mutogatják Gül Baba, a szent életű török dervis sírját.

Ki volt Gül Baba?

Zeki dervis, mert ez volt az eredeti neve, huszonnégyszer járta be gyalog az iszlám, a török hit földjét. A hosszú zarándoklás alatt mindig a szabad ég alatt tartózkodott. A fákat, a virágokat nagyon szerette, kristálytisza forrásban vagy pataokban végezte az előírt mosdást, és mert a rózsákat különösen kedvelte, elnevezték Gül Babának, ami annyit jelent: „a rózsák atyja”.

Gül Baba éppen Kandaharban tartózkodott, amikor közeledni érezte halálát. A szertartás előírása szerint megmosakodott, elmondta az előírt imádságokat, azután magába mélyedt.

Hosszú-hosszú vándorlásaira gondolt. Emlékezetében sorra megjelentek az országok, a városok és a falvak, amelyeket bejárt. Minden útjára szívesen gondolt vissza, de legszívesebben a magyarországi zarándoklásra emlékezett. Megjelent képzeletében a budai Vár, előtte a Duna folyó fényes szalagja, fent a nagy templom tornya... Könny szökött a szemébe, és felsóhajtott:

– Ó, Allah, tégy csodát, hadd lássam még egyszer Buda szépséges várát!

És íme: csoda történt. A haldokló csodálatos életerővel útra kelt, és két óra alatt Kandaharból elért Pest határába. Onnan egy pillantást vetett Buda szépséges várára, aztán összerogyott és meghalt.

A Rózsadombon temették el, a szépséges Vár, a Duna folyó közelében.

A PORCIÓ

– *Villányi Szaniszló nyomán* –

Amikor a szegény parasztember a töröktől megszabadult, még nagyobb baj szakadt a nyakába: neki kellett elszállásolni, etetni és fuvarozni a császári katonákat. Kivetették mindenkire a porciót, a katonaelátást, és annak, ha törik, ha szakad, meg kellett lennie.

De még a porció hagyján! Csakhogy a német katonák olyan nagybelűek voltak, hogy ezeket senki emberfia nem tudta jölköztetni.

Amikor már sok volt a panasz, a vármegye urai kiszálltak Magyar Szölgyénbe, hogy a népet meghallgassák és lecsendesítsék. Hiszen volt ott mit hallani!

Mindjárt előállt Csák Pál, s kezdte mondani:

– Tekintetes urak! Lakik nálunk egy Márton nevű katona. Megadunk mi annak mindent, amit lehet, de az olyan pokolbélű, hogy nem bírunk vele.

Három hete történt, hogy a feleségem egy reggel kivitt neki egy kétfontos kenyeret, egyebet adni nem tudott. Megkérdezte akkor Mártontól:

„Márton, mit főzzek ebédre? Péntek van, szép halat hoztam...”

„Ne főzzön halat! Az rossz!”

„Hát tyúkot főzök.”

„Azt se, főzzön nekem ökörhúst!”

„Hol vegyem? Csak bárány van a hússzékben. Azt főzök.”

„Az se kell. Menjen Komáromba, ott kap tehénhúst!”

De az asszonynak dolga volt otthon, nem mehetett el Komáromba. Akkor látta meg Márton, hogy pusztá kenyeret vitt neki reggelire. Fogta a kenyeret, és úgy hozzávágta, hogy azóta is betege az asszony.

Tessék már valamiképpen rajtunk segíteni, tekintetes urak!

Jól van, jól, halljuk a következőt!

A következő Szabó István volt, katonaviselt, írástudó parasztember, ő meg így kezdte a panaszt:

– Tekintetes urak, a katonának egy napra jár egy font hús. Azt én mindig kiteremtem. Adtam én a káplár úrnak mindig eleget, de hiába. Mert a múlt héten megevett egy font húst, utána elment a tyúkólhoz, ott egy tyúkot elfogott, és megkészítette magának. Amikor ezt szóvá tettem, még neki állott feljebb. Azt mondta nekem:

„Kutya teremtette, a szalonna nem hús, a káposzta nem hús, a táska nem hús, a saláta nem hús – tehénhús kell, teremtette!” De nem elég, hogy ezt mondta, elővette a katonakését, és ki akarta vele fúrni a tenyerünket. Alig tudtunk elfutni előle.

A káplár úr azt követeli, hogy ebédre két font húst adjunk, vacsorára egy tyúkot, kappant vagy kakast, amellet még túrós bélest.

Jól van, az urak minden panaszt feljegyeztek becsülettel.

Aztán az írást sürgős postával egyenest átküldték a katonaságnak.

A katonák pedig ezt a goromba választ küldték:

„A hős katonák az életüket kockáztatják a hazáért, ezért nem illő a parasztok hiábavaló fecsegését papírra vetni és velünk közölni. Aki a porciót meg nem adja, felelősségre kell vonni. Ha a tekintetes vármegyének ehhez ereje nincsen, a katonaság maga vesz elégtételt, de abban nem lesz köszönet.”

Most már nemcsak a parasztok, hanem a megyei urak is megtanulták, hogy a császári katonaságtól jobban kell félni, mint az ellenségtől.

PORCIÓ-ÉNEK

*Vagyon hazánkban két gonosz ember:
A Porció Pál és Forspont Péter.
Ez a Porció mindent földhöz vér,
Forspont pediglen ökröt, lovat kér.*

*A porcióért mindent eladtam,
Örökségemet zálogba hánytam,
Rongyos bocskorban alig maradtam,
Öt-hat rívó gyermek van rajtam.*

*Két kaszakövem, egy cséphadaróm,
Egy fatarisznyám, egy somfa botom,
Semmim sincsen több, mégis untatom,
A porcióért ezekváltatom.*

*Két tulkom vala, azt is megölte,
Tarka kecskémet tavaly megette,
Legjobb disznómat szekérre tette,
Tyúkjaimnak nyakukat szegte.*

*Vedd el, Úristen, rólunk e terhet,
Vesd ki hazánkból e rossz két embert,
A Porció Pált és Forspont Pétert,
Tehessünk még egyszer ökörre s lóra szert.*

HA ÚR VAGY, NE JÁRJ SZOLGA NÉLKÜL!

– *Hermányi Dienes József nyomán* –

Egész Erdélyország jól ismerte Simon urat, Kemény János fejedelem fiát. Sokan szerették, mert nagyon jószívű volt, mások inkább nevelték, mint együgyű, tedd el s elé se vedd embert.

Történt egyszer, hogy Simon úr hajnalban a lábujja hegyén osont ki tulajdon házából, nehogy az inasait felferje, s hát látja, hogy a gabonájában egy ló legel.

„De már ezt a kártevést nem tűröm!” – gondolja magában, azzal siet arrafelé, ahol a lovat látja.

Amikor odaér, akkor látja, hogy a lovat egy katona fogja kantárszáron, ő maga meg édesen aluszik. Feltaszigálja pálcájával a katonát, és azt mondja neki:

– Atyámfia, vidd a lovat a fűre az én gabonámból!

De a katona se vette tréfára a dolgot. Részeg volt, mint a csap, hát mindjárt a kardja után kapott, kirántotta, s úgy fogadkozott, hogy lábához teszi annak a fejét, aki ebből a jóízű álmából felköltötte.

Megijed Simon úr a katonától, és a villogó kardtól, mindjárt futásnak ered. Meg sem áll, csak a háza pitvarából mer visszapillantani.

A katona pedig visszadugja a kardot a hüvelybe, és mint aki jól végezte dolgát, tovább aluszik. A ló meg békésen legelészik a gabonában.

Délben pedig, amikor az ebéd elkészült, azt mondja Simon úr az egyik inasának:

– Eredj, fiam, aztán szólítsd asztalomhoz ebédre azt a katonát, aki ott legelteti a lovat a gabonában.

Jól van, az inas elfut, hívja a katonát, az meg jön is az első hívásra. Leül az asztalhoz nagy tisztességtudással, de Simon urat

nem ismeri meg, mert nagyon részeg volt hajnalban, amikor karddal támadta meg.

Jóízűen esznek-isznak együtt, s a katonának jókedve kerekedik. De Simon úr meg akarja leckéztetni, ezért a lakoma végén azt mondja neki:

– A reggel a búzámba vitted bé a lovadat, s hogy felköltöttelek, megharagudtál, és rám kardot rántottál. Másszor egyiket se cselekedd, atyámfia!

Azt mondja erré a katona:

– Hát nagyságod volt az, aki engem felháborított? Isten s a jó szerencse védelmezett, uram, hogy fejedet nem vettem. Ha úr vagy, ne járj szolgál nélkül!

A HÉVÍZI FORRÁS

– *Joseph Gebhardt nyomán* –

Élt a Székelyföldön egy Kökösi János nevű kocsis, aki elvesztette a szeme világát, elvesztette emiatt az állását is, és ezért úgy elkeseredett, hogy már arra gondolt: ő bizony megöli magát, nem él koldus módra.

Egy éjjel álmában egy öszöreg ember jelent meg előtte, és azt mondta neki:

– Eredj el, fiam, az Olt folyó mellé, ott Hévíz fürdőt könnyen megtalálod! A hévízi forrásban mindennap fürödj meg, és két hét alatt visszanyered a szemed világát. Amikor már jól látsz, indulj el a várrom déli oldala felé, tégy kétszáz lépést, és kezdj ott ásni, mert nagy kincset találsz!

Ezzel az öszöreg ember eltűnt, Kökösi János pedig elindult, hogy megfürödjön a hévízi forrás vizében. Hát halljatok csodát! Két hét múlva jobban látott, mint valaha.

Akkor elindult, hogy megkeresse a kincset. Sokat keresni nem kellett, alig fogott hozzá a munkához, már megcsendült valami, s lám, díszes régi edényt ásott ki a földből. Ásott tovább, hát edényeket, vázákat, díszes üvegeket talált a földben.

Egyszerre kiáltozást hallott; a szomszédban szántogató parasz-
tok kiáltoztak:

– El a földünkről, te semmiházi!

Örült Kökösi János, hogy ép bőrrel megszabadult, úgy meg-
ijedt, hogy még azt is otthagya, amit kiásott.

Híre járt azután a hévízi forrásnak, mert Kökösi János csodála-
tos gyógyulását szárnyára kapta a hír.

KÖRÜLGONDOLTA, MINT PRÉDA A BARÁTOK SZÉNÁJÁT

– *Dugonics András nyomán* –

A szegedi piarista szerzetesek, barátok kolostorában szolgált egy
Préda nevű ember, aki annyira nem szeretett dolgozni, hogy csak
azt várta, mikor temetik már a munkát.

Egyszer a templomban a kolostor főnöke, a gvárdián arról
prédikált, hogy az ember éppen úgy vétkezik a gondolatával, mint
a cselekedetével, mivel a gondolat egy a cselekedettel.

Tetszett ez Prédának, meg is jegyezte a gvárdián szavait. Arra
gondolt, majd hasznát látja még ő ennek.

Úgy is lett.

A gvárdiánnak hírül hozták, hogy amikor a marhákat legelőre
hajtják, sok kárt tesznek a barátok szénájában. Persze, mert a
szénakazal közel esett a marhacsapáshoz.

Hívhatja a gvárdián Prédát, és mondja neki:

– Fiam, a marhák kárt tesznek a szénában, eredj, árkold körül a kazlat, hogy ne férjenek hozzá.

Jól van, Préda hozzáfogott a munkához: elment a konyhára, és jókora elemózsiás csomagot készített magának. Aztán szép lassan kiballagott, a kazal mellett letelepedett, falatozni kezdett, utána meg elaludt. Ott lakozott a kazal mellett hason fekve, de csak amíg az eleségben tartott, s amikor az elfogyott, szépen hazament – nem dolgozott semmit.

Amikor visszatért, azt kérdezte tőle a gvárdián:

– No, Préda, körülárkoltad-e a kazlat?

– Úgy körül*gondoltam* az árkot, hogy jobban se lehetne.

Hát egy kis idő múlva jelentik a gvárdiánnak, hogy a barátok szénájának már a harmada elfogyott.

Szólítja a gvárdián Prédát, s mennek együtt a kazalhoz. Akkor látja a gvárdián, hogy ott semmiféle árok sincsen. Kezdi szidni Prédát, elmondja hanyagnak, elmondja hazugnak.

Hallgatja, hallgatja Préda a feddést nagy ártatlanul, aztán azt mondja a gvárdiánnak:

– Nem hazudtam, uram, mert a prédikáció szerint a gondolat egy a cselekedettel. Én pedig a kazalt helyesen körül*gondoltam*.

„Na megállj!” – gondolta magában a gvárdián, de nem szólt többet, csak körülárkoltatta a szénát.

De amikor hazatértek, a gvárdián Préda farát is körül akarta gondoltatni, ezért egy cédulával a városházához küldte. Azt írta a cédulán a strázsamesternek, hogy a cédula hordozóját fogassa le, és rajta huszonötöt vágasson. Fáradságának bére az a kulacs bor, amelyet Préda magával visz.

Szerencséjére vált Prédának, hogy útját a palánki iskola felé vette. Amúgy is gyanakodott a cédula tartalma felől, hát előszólított néhány tanulót, és velük a cédulát szóról szóra elolvastatta. Amikor felfogta „a fenékben járó dolgot”, leültette a diákokat, és velük együtt a bort megitta.

Bezzeg amikor hazatért, úgy sántikált, mint ha alig bírná a farát.

Már lesték a barátok, és jót nevettek rajta, amikor látták, hogy megjárta.

De Préda még nagyobbat nevetett, mert eszébe jutott, milyen okosan körülgondolta a huszonöt pálcát.

CSÁKI SZALMÁJA

– *Dugonics András nyomán* –

Ha valaki könnyelműen bánik a rábízott holmival, pénzzel, vagy éppenséggel kárt tesz más vagyónában, azt szokták mondani:

– Hallod-e, hé! Ez nem a Csáki szalmája!

Ugyan honnan ered ez a mondás?

A mondás szülőföldje Léva város és környéke, amely egykor a Csáki grófok birtokában volt. A Csákiak természetük szerint nagyon jószívű, adakozó, sőt könnyelmű gazdák voltak.

A parasztok hamar rájöttek arra, hogy a Csákiakat könnyű becsapni, s lám, ezt a „patvarosságot” eszelték ki: a búzát a lovakkal csak feliből nyomtatták el, így a szem benne maradt a kalászban, s minthogy az uraság a szalmát nekik adta, hazaviheték a búzaszemeket is. Otthon aztán a kézicséppel újra kicsépeltek a szalmát, és abból még sok búzát betakarítottak.

Szépen ment így a gazdálkodás, az úr is, a paraszt is elégedett volt azzal, amit kicsépeltek.

De a Csákiakról az Esterházyakra szállt át a birtok, azoknak pedig kemény tisztartóik voltak.

Hozták a parasztok a félig kicsépeltek, felibe-harmadába elnyomtatott búzát, de a tisztartók megnézték a kalászokat, észrevették a „patvarosságot”, és azt mondták nekik:

– Halljátok-e, hé! Ez nem a Csáki szalmája, hanem az Esterházyé!

Így született hát a mondás, amely a régi gazdálkodás emlékét is őrzi.

A FANCSALI FESZÜLET

– *Dugonics András nyomán* –

Azt szokták mondani a szomorú emberről:

– Olyan vagy, mint a fancsali feszület.

Milyen volt hát a fancsali feszület?

Az Abaúj vármegyei Fancsal községben a derék falusiak elhatározták, hogy feszületet csináltatnak. Amikor a pénz együtt volt, elmentek a kőfaragóhoz, és megrendelték a feszületet. De erősen kikötötték, hogy Krisztus urunk fejét élő ábrázattal készítse el, ne leszegett fejjel, holtan ábrázolja.

Elkészül a feszület, felállítják nagy ünnepélyességgel, s hát a következő éjjel olyan vihar támad, hogy az egész határt elveri a jég.

Másnap reggel összejönnek a falusiak, és kezdenek tanácskozni, bölcsködni, mind azt kérdezzetik, ugyan mi lehet ennek az oka.

Jön a lelkipásztor, kérdik tőle is. Ő meg azt mondja:

– Ennek nem más az oka, mint hogy az a látó feszület megsemmisítette a fancsaliak sok gonoszságát, és megbüntette őket.

„No, megállj!” – gondolták a fancsaliak, de a lelkiatyának egy szót sem szóltak. Ők bizony arra vetemedtek, hogy kővel, puskával Krisztust megvakították. Úgy összepuskázták a feszületet, hogy azon emberi ábrázatnak semmi nyoma nem maradt. Hát ettől szomorú a fancsali feszület, és ezért hasonlítják hozzá a szomorú, bús képű embert.

Rákóczi Ferenc szabadságharca

TOKAJI FERENC FELKELÉSE

– *Tarcali népmonda nyomán* –

Addig rabolták, fosztogatták, kínozták a német zsoldosok a hegyaljai falvak népét, míg itt is, ott is lázadni kezdtek a parasz-
tok. Sokan elszöktek hazulról, és az erdőkben bolyongtak, mások
kaszát-kapát ragadtak, és szembeszálltak a zsoldosokkal.

Ekkor Tokaji Ferenc szervezni kezdte a felkelést, bejárta Tar-
cal, Tokaj, Olaszliszka házait, felkereste a bujdosók erdei szállá-
sait, és mindenütt arról beszélt, hogy közös erővel kell a zsoldo-
sok ellen fellépni.

Tokaji Ferenc azt tapasztalta, hogy mindenütt szívesen hallgat-
ják s még meg is toldják a szavait. Ekkor nyilvánosan is fellépett:
a tarcali piactéren kezdett szónokolni.

– Ide hallgassanak, emberek! Ne tűrjék tovább a német garáz-
dálkodását! Mi már fegyvert ragadtunk, jöjjenek velünk, mert
úgy elkergetjük közös erővel a németet, mintha itt se lett volna!

Megállnak az emberek a piacon, hallgatják Tokajit, és kezde-
nek helyeselni:

– Úgy van, jól mondja! Miénk az ország, és kipusztít belőle a
német. Fegyverre, emberek!

Csakhogy ott volt a tarcali bíró is, az meg azt mondta:

– Hallod-e, Tokaji Ferenc! Hagyj fel az izgatással, s ebből a
községből tüstént menj el, mert rútul jársz!

De Tokaji nem ijedt meg tőle. Kivette zsebéből a pisztolyát, és
a bírót abban a helyben agyonlőtte.

A TARCALI VÁSÁR

– *Tarcali népmonda nyomán* –

A tokaji várat a labancok, a szerencsit a kurucok tartották megszállva, ketten kétfelől szorongatták Tarcal népét.

A labancok különös gonddal ügyeltek a tarcali szüretre, és azon a címen, hogy a rendbontást akarják meggátolni, kifosztották a szüretelőket.

Hát még a vásár! A tarcali vásár nem eshetett meg a labancok dézsmálása nélkül.

Történt egyszer, hogy a német labancok lejöttek a várból, a tarcali vásár egy részét bekerítették, és kezdték a vásárosokat zálogolni és fosztogatni.

De ekkor megjárták.

Egy Tarcali nevű katonaviselt ember előre készült erre a látogatásra, és társaival együtt már várta a labancokat. Amikor a zálogolás, a dézsmálás elkezdődött, Tarcali elkiáltotta magát:

– Hurrá a labancokra!

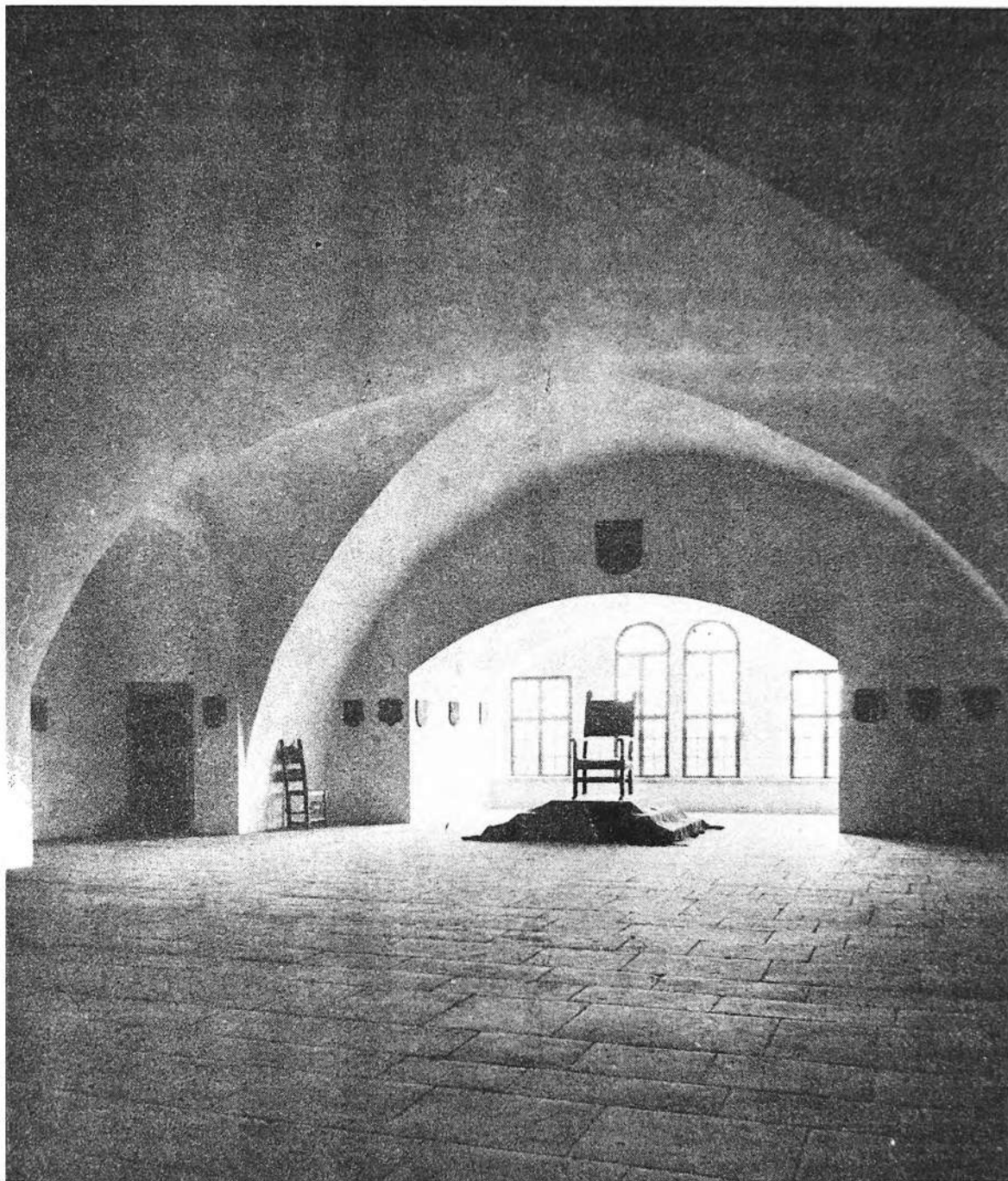
De hogy a nagy sokadalomban a labancot jobban megismerjék, Tarcali azt is hozzátette:

– Magyarok! Le a kalappal!

Ezt a vezényszót a német nem értette, a magyarok pedig mind hajadonfővel álltak, most már ki lehetett adni a jelszót:

– Üsd a kalapot!

Ütötték is, ahogy bírták. A kalap pedig a labanc fején volt, hát ott ütötték. Meg is emlegették a tokaji labancok a tarcali vásárt!

A sárospataki vár lovagterme

RÁKÓCZI HAZATÉR

– *Thaly Kálmán nyomán* –

Messze idegenben, a prágai jezsuitáknál nevelkedett Rákóczi, és a bécsi udvar mindent megtett, hogy hazájától elidegenítse.

Amikor tizennyolc esztendő korában hazatért, először sáros-pataki várában szállt meg. Már Sárospatakon tapasztalta, hogy a magyar népet kegyetlenül sanyargatja az idegen zsoldos katona, de még ennél is többet látott, amikor Szerencsre, majd Munkácsra ment.

Mit látott, mit tapasztalt Rákóczi?

A zsoldos büntetlenül verhette, kínozhatta a magyar jobbágyot; ha az panaszt tett, halállal lakolt. De hiába fordult a paraszt, a jobbágy a vármegyéhez is, mert azokat a megyei urakat, akik a nép pártját fogták, az idegenek elnevezték rebelliseknek, lázadóknak, és őket is törvény elé állították. Ott pedig olyan igazság volt, hogy egy német zsoldos vallomása többet nyomott a latban, mint az összes magyar tanú egybehangzó állítása.

Rákóczi igazságérzetét felháborították a törvénytelen ségek, a megtorlatlan rablások és kegyetlenkedések. Amikor pedig a magyar nép sok gondját, baját, szenvedését napról napra látta, egyre azon töprengett, milyen módon szolgálhatna igazságot ennek a saját hazájában kegyetlenül üldözött népnek, az ő népének.

De kivel oszthatná meg az érzéseit? A magyar urak elhúzódtak tőle, nem bíztak benne, mert idegenben nevelkedett, viselete is olyan volt, mint a bécsi uraké.

Végre egy vadászaton Rákóczi találkozott Bercsényi Miklóssal, a felső-magyarországi megyék fő hadbiztosával. Bercsényinek éppen az volt a hivatala, hogy a polgári lakosság és a katonaság vitás ügyeit rendezze; sokszor szolgáltatott igazságot az üldözötteknek, még többször érezte, tapasztalta, hogy gyenge ott az igazság, ahol fegyveres áll szemben a fegyvertelennel.

Éppen ilyen szövetséges, ilyen barát kellett Rákóczinak: mint-ha a sors állította volna őket egymás mellé, mindig összetartottak, a közös célokért együtt harcoltak, és még a bujdosásban is közös volt a sorsuk.

Együtt készítették elő a szabadságharcot: XIV. Lajos francia királlyal kerestek szövetséget.

De a bécsi udvarnak mindig ügyes kémei, besúgói voltak, Rákóczit is feljelentették, és a császár a bécsújhelyi börtönbe záratta. Abba a börtönbe, amelyből anyai nagypapját, Zrínyi Pétert a vérpadra hurcolták.

Hiába követelte Rákóczi, hogy ügyét magyar bíróság elé utalják, őt is hasonló végzet fenyegette, mint a többi magyar rebellist, mert bécsi bíróság készült ítélezni felette.

Álruhában, kalandos úton Rákóczi elszökött a bécsújhelyi börtönből, és Lengyelországba menekült. Barátja, Bercsényi Miklós már ott várt rá, mert az elfogatás elől sikerült egérutat vennie.

1703 tavaszán Rákóczi éppen egy vadászatról tért haza, amikor jelentették neki, hogy két magyar parasztember járja a várost, minden házba bekopogtatnak, és Rákóczi Ferencet keresik.

Amikor végre megtalálták, sírva borultak a lábához. Szakadozott beszéddel, sírva mondták el panaszukat, de elmondták azt is: csak Rákócziban bíznak, egyedül ő válthatja meg a szenvedő magyar népet.

Végre megnyugodtak a követek, akkor egy baltát kértek, azzal kettéhasították kézbeli botjukat. Ezekben a botokban hozták el Rákóczi jobbágyainak siralmas leveleit.

Mennyi szomorúság, keserűség és mennyi remény volt ezekben a levelekben!

A jobbágyok megírták, hogy az egész magyar nép olyan, mint a pásztor nélkül való nyáj, ide-oda kóborog, de ha a falvakban gyűlést tartanak, mindig Rákócziról tárgyalnak, mindenki tőle vár segédelmet. Az idő pedig megérett, mert a szenvedéseket

tovább tűrni nem lehet. Megérett azért is, mert a császárnak más háborúságai támadtak, Magyarországról sok katonáját kivonta; most jött el az alkalom a támadásra.

A követek száva, a levelek tartalma megindította Rákóczit, de ő mindig megfontoltan, okosan cselekedett, most sem akart semmit elhamarkodni. A követeket kedvező válasszal küldte vissza Magyarországra, de melléjük adta hűséges lovászát is, hogy híreket hozzon hazulról, kémlelje ki a németek állásait, a csapatok létszámát.

Amikor a lovász visszatért, és jelentette, hogy a helyzet kedvező, Rákóczi felkelésének tervét mindenütt lelkesedéssel fogadják, akkor már nem lehetett késlekedni.

Rákóczi nyílt parancsot és zászlókat küldött haza, aztán maga is útra kelt, hogy élére álljon a nép szabadságharcának.

Amikor az ország határára érkezett, bizony kicsiny sereggel találkozott, csak ötszáz puskás és ugyanannyi botokkal, baltákkal felfegyverkezett ember várta. De hamar híre futott érkezésének, és nemsokára Bereg és Ung vármegye népe csak úgy tódult a zászlaja alá. 1704-ben már az egész ország Rákóczi zászlaja alatt állott, s ez büszkén hirdette a jelszót: „Pro patria et libertate” – *A hazáért és a szabadságért.*

RÁKÓCZI FOGSÁGA

– *Dunántúli népmonda nyomán* –

Sokan elárulták Rákóczit, mert olyan becsületes volt, hogy nem ismerte a hamisságot. Elárulta az a francia tiszt is, akire titkos leveleit bízta, s amikor a bécsi kormány a titok birtokába jutott, Rákóczit elfogatta.

Kocsin vitték Rákóczit Bécsújhely felé, és ahol a kocsi elhaladt, kigyúlt a nép az utcára, és levett kalappal állt, így köszöntötte a rabot.

Amikor a kocsi Győrbe érkezett, ott éppen hetivásárt tartottak. A vásárosok mind az útra özönlöttek, levették a kalapjukat, úgy álltak sorfalat Rákóczinak.

A Győr és Abda közti hidat katonák őrizték. Amikor megláták, hogy a kocsiban Rákóczit viszik, egy frissen fogott pontyot ajándékoztak a fogolynak.

Rákóczi megjutalmazta a katonákat, de a pontyot visszadobta a Dunába, és azt mondta:

– Eredj, örülj a szabadságnak; bár a gondviselés hozzám is olyan kegyes lenne, mint én tehozzád, és visszaadná szabadságotmat!

ESZE TAMÁS, A TALPASOK VEZÉRE

– *Szabolcs-Szatmár megyei népmondák nyomán* –

Tarpán, a falu Kandia nevű részében lakott Esze Tamás, Rákóczi jobbágya. Hogy a családja sorsán könnyítsen, sőt vásárolt, ökrös szekéren fuvarozta mindenfelé, azzal kereskedett.

Ahogy az országot járta, mindenütt csak nyomorúságot látott, panaszt hallott: a föld népe nem élhetett az idegen zsoldosok rablásai, a tisztviselők dézsmálásai miatt.

Egyszer a sóhivatalnokok belékötöttek, el akarták kobozni tőle a sőt, amit drága pénzen vásárolt.

Megharagszik Esze Tamás, közējük vág, hát a sóhivatalnokok csak úgy ugráltak ki az ablakon előle.

Most már látta Esze Tamás, hogy itt csak ököllel lehet igazságot tenni. No, ha úgy, hát úgy.

Amikor az urak nem akartak a tarpai népnek legelőt adni,

felment a községházára, és követelni kezdte. Hiszen követelhetette, mégsem adták meg. No, ha nem: Esze Tamás az urak nyáját a legelőről elkergette, a népét meg odahajtotta.

Ezt már a pandúrok nem tűrhették: el akarták fogni.

Ekkor Esze Tamás elbujdosott hazulról, a beregi erdőbe ment; sokan éltek már ott, akiket a katonák üldöztek.

A bujdosók összebeszéltek, küldöttséget indítottak Rákóczihoz Lengyelországba, és arra kérték, szabadítsa fel a magyar jobbágságot, bontsa ki a szabadság zászlóját.

Amikor Rákóczi megérkezett Lengyelországból, Esze Tamás ott várta csapatával a határszélen.

Rákóczi akkor szép beszédet mondott, dicsérte a tarpai jobbágyokat, akik mellette fegyvert kötöttek, és Esze Tamást kinevezte ezredesnek. Gyalogosezredet bízott rá, ezért nevezték Esze Tamást a talpasok vezérének.

Sok csatában vitézkedett Esze Tamás, bátran harcoltak a talpasok, amíg ő vezette a sereget. De az úri tiszteknek sehogy se tetszett a jobbágyból lett ezredes: a harcon magára hagyták, az ezredétől minden felszerelést megvontak, sőt a jobbágy katonákat visszakövetelték tőle, mert kellett a munkás kéz a földesúri birtokon. Ebben nem engedett a nemesség, hiába adott Rákóczi Ferenc jó példát! Hiába szabadította fel a maga jobbágyait, magát Esze Tamást is, az urak egyre azt követelték, hogy a jobbágy térjen vissza a kasza, a kapa mellé, vagy ha vissza nem tér, akkor dolgozzon helyette a család.

Rákóczi elrendelte, hogy felmenti minden teher alól az olyan jobbágy családot, amelyik katonát ad, de hiába rendelte el, az urak a földesúri jogról nem mondtak le.

Írta is Esze Tamás, nagy keserőséggel Rákóczinak:

„Az ország főrendei nem akarják a haza szolgálatában való munkálkodását a jobbágnak, hanem kinek-kinek csak a jobbágyfogdosásra van gondja.”

Amikor Esze Tamás a sereggel Nyitrán táborozott, egy vasárnapon a kurucok istentiszteletre mentek. De nem együtt mentek,

Esze Tamás címere

hanem a katolikusok is, a reformátusok is a maguk templomába. Istentisztelet után a két csapat egymással összeszólalkozott: olyan vitatkozás támadt, hogy csak úgy zúgott, zengett a környék. A vitából verekedés, aztán lövöldözés támadt.

Meghallja ezt Esze Tamás, fut ki a sátrából, kezdi a verekedőket szidni, taszigálja, szétlökdösi őket.

Amíg ő így erősödik, a többi tiszt seregbontó ágyút hozat oda, és a verekedők közé lövet. Miért tették? Tudták-e, hogy Esze Tamás ott áll közepen, és békíti a verekedőket? Senki sem tudhatja. De az ágyúgolyó belészánt a tömegbe, pusztítja a verekedőket, elpusztítja Esze Tamást is.

Sírva szedték össze a holtakat a kurucok, de még akkor sírtak igazán, amikor Esze Tamás holttestét megtalálták.

Közös sírt ástak, azt kövel megjelölték, s mikor mindent elrendeztek, a talpasok ezt mondták:

– Bár mi mind meghaltunk volna, csak az ezredes úr maradt volna élve!

A NAGYENYEDI FÚZFÁK

– *Köváry László nyomán* –

Nagyenyed közelében, a Tövis felé vezető út két oldalán egy-egy hatalmas fűzfa állott. Ezek a fák a nagyenyedi diákok hősiességének emlékét őrizték.

Amikor 1704-ben a labancok erős sereggel és több ágyúval Nagyenyedet megtámadták, a polgárság felfegyverkezett, fegyvert ragadtak a diákok is, és bátran szembeszálltak az ellenséggel.

Ugyan milyen fegyvere volt a diákságnak?

A diáknak diákfegyver jár, ők bizony a híres *gerundiummal* verekedtek. Az pedig olyan súlyos bot, mint a gerenda, és olyan

A libertás, Rákóczi rézpénze

nehéz, mint az a latin igenév, amitől sok diáknak megfájdult a feje.

A diákok gerundiummal, a parasztok, a kézművesek kaszával, kopjával, karddal rohantak a támadó labancokra, azok meg úgy megijedtek a nem várt támadástól, hogy az első összecsapás után elfutottak.

Dicsőséges volt ez a küzdelem, de nagy volt a veszteség is: harminc nagyenyedi diák indult harcba a városért, a kollégiumért, és csak kettő maradt közülük életben.

A csata után a két diák hálát adott Istennek, hogy megtartotta

őket, majd közös akarattal a gerundiumot leszúrták a földbe a tövisi út mellett. A két gerundium fűzfából volt, és szépen megfogant: koronás szép fűzfa nőtt belőlük.

Amikor Jókai Mór arra járt, még látta az egyiket.

AZ ÓNODI VÉRES NAP

– *Rákóczi Ferenc emlékiratai nyomán* –

A vármegyék derék vezetői, akik megfogadták, hogy a harcot a szabadság elnyeréséig bátran folytatják, híven kitartottak Rákóczi mellett, mégis akadt néhány vármegye, amely megelégette a háború költségeit, pusztításait és fáradalmait.

A felvidéki Turóc vármegye nemesei körlevelet írtak a többi vármegyének, ebben a levélben Rákóczit megrágalmazták, a kuruc hadjárat költségeit felhánytorgatták.

Amikor ezt Rákóczi megtudta, országgyűlést hirdetett, és összehívta a rendeket Ónodra.

Megjelent az országgyűlésen Rakovszky alispán és Okolicsányi jegyző is, ők képviselték Turóc vármegyét.

Rákóczi pedig nyíltan felszólította Turóc vármegye küldötteit, mondják el élőszóval mindazt, amit a körlevélben panaszoltak.

Hiszen ha csak panaszkodni kell! Az urak elmondták, mi tenger kárt tesznek a kuruc hadak, amikor egy-egy vármegyén keresztülhaladnak, elpanaszolják azt is, hogy Rákóczi rézpénze, a libertás semmit sem ér: az iparos, a kereskedő el sem fogadja. Még a piacosok is eldugják, amivel kereskednek, ha meglátják, hogy valaki rézpénzzel akarna fizetni. És folyik, folyik a panasz az urak szájából, pedig Turóc vármegye nem is esik a hadak útjába.

Bercsényi hallani se tudja az ilyesmit, már erősen feszeng a

Rákóczi Ferenc arcképe (Mányoky Ádám festménye)

székén, többször a kardjára is csap haragjában. A fejedelem csitítja, visszatartja, mert még rárohanna a panaszkodó urakra.

Amikor Turóc megye követei befejezik a panaszkodást, megszólal a fejedelem.

Szemére veti Turóc megye nemeseinek, hogy sérelmekről beszélnek, holott ők maguk fogadták meg: minden áldozatot meghoznak a szabadság kivívásáért. Különben is becsületébe gázoltak a fejedelemnek, ezért ő nyilvánosan, az ország színe előtt elégtételt követel tőlük.

A fejedelem szavait mély csend követte. Senki sem szólalt fel, egyetlen megyei követ sem adott elégtételt a fejedelemnek.

Rákóczi csak várt, várt, a csend már elviselhetetlen volt. Nem szólt a fejedelem sem, csak a lelke háborgott. Hát ezért áldozta fel családját, jövőjét, vagyonát, mindenét?!

Amikor senki egy szót sem szólt mellette, végre nagy keserűségében mégis ő kezdett beszélni:

– Édes nemzetem! Hát ezt érdemeltem hazám ügye mellett való sok szíves fáradságom után?! Életemet, véretem, mindenemet érted szenteltem föl. Feleségemet, gyermekeimet, szerencsémét megvettem, sőt ami több, hozzád való szerelmökért, s virágzó szabadságodnak helyrehozataláért édes eleim is, kockára vetvén mindenöket, véröket, hitöket feláldozták. S rólam most azt hiszik, hogy hazám kárával kincseket gyűjtök... Készebb vagyok megvonni magamat az ország egyik szögletében, mint hogy a várt köszönet helyett zsarnoknak mondjanak. Nem tűröm, nem szenvedem el! Magammal koporsómba viszem!... Édes hazám, ne szenvedd rajtam ezt a gyaláztatot!

Ezekkel a szavakkal felállt, és nagy keserűséggel távozni készült.

Ebben a pillanatban Bercsényi Miklós felugrott, szemére vetette a jelenlevőknek, hogy távozni engedik szabadítójukat, ahelyett hogy igazságot szolgáltatnának neki. Így kiáltott rájuk:

– Tűritek a rágalmazók szavát? Nem! Nem!... Inkább haljanak meg ezek a gazok!

Bercsényi Miklós arcképe

Kardot rántott, és kardjának lapjával Rakovszky alispán vállára sújtott. Ekkor Károlyi Sándor, aki Bercsényi mellett állott, úgy vágta fejbe kardjával az alispánt, hogy az holtan rogyott össze.

Szörnyű verekedés támadt, a fejedelem csak nagy nehezen teremthetett rendet. Ő maga védte meg az egyik turóci ügyvédet, pedig az beszélt ellene leghevesebben.

SAJT ÉS SZABADSÁG

– *Tóth Béla nyomán* –

Amikor Rákóczi békefeltételeket ajánlott a császárnak, Bercsényi Miklóstra bízta a tárgyalásokat. Bercsényi közvetítők útján tárgyalt, a közvetítést Anglia és Hollandia követe vállalta el.

A holland követ úgy találta, hogy a kurucok az adott körülmények között túlságosan sokat követelnek. Alkudozni kezdett Bercsényi Miklóssal.

Csakhogy Bercsényi indulatos, szókimondó diplomata volt, s amikor látta, hogy a hollandus alkuszik, gögösen így szólt:

– Nem alkuszunk tovább, hollandus uram, mert mi szabadságot, nem sajtot keresünk!

A holland követ pedig, aki éppenséggel nem szégyellte a sajtkezeskedést, ami hazájának gazdagságot hozott, így felelt:

– Ha szabadságot kerestek, ne értéktelen rézpenzt adjatok a katonáknak, hanem vágjátok le a sok arany- és ezüstgombot a mentékről, abból veressetek pénzt, azzal fizessétek a vitézeket, majd jobb kedvvel, bátrabban harcolnak! Lám, Hollandia is kivívta a szabadságát, de a vezetői nem arany- és ezüstgombos, hanem ólomgombos mentében jártak.

KURUC-E VAGY LABANC?

– *Teremi népmonda nyomán* –

A Rákóczi-szabadságharc idején egy cseh kereskedő jött Magyarországra.

Útközben egy kuruc csapattal találkozott.

Megkérdik tőle a katonák:

– Mi vagy? Kuruc-e vagy labanc?

A jámbor cseh nem tudta, kikkel áll szemben, és azt mondta nekik:

– Labanc!

Erre a kurucok jól elverték.

Továbbment a cseh kereskedő, és most egy csapat labanccal találkozott.

A labancok is azt kérdezték:

– Mi vagy? Kuruc-e vagy labanc?

Most sem tudta, kivel áll szemben, eszébe jutott az előbbi csapat, hát azt mondta:

– Kuruc!

Erre a labancok is jól elverték, aztán végül elengedték az útjára.

Ahogy továbbment, megint találkozott egy csapat kuruccal.

Ezek is megkérdezték:

– Mi vagy? Kuruc-e vagy labanc?

Ezeknek már ezt felelte:

– Ne is kérdezzetek, csak üssetek!

KURUCLAPOS

– Nagyszalontai népmonda nyomán –

Hosszú ideig a török birtokában volt Gyula vára, és amikor visszavették, idegen katonaságot, német őrséget helyeztek el benne.

A kurucok megtámadták, de az őrség erősebb volt: a kuruc sereget viaszorította.

A visszavonuló kuruc sereg Nagyszalontán akart megpihenni, de a szalontaiak könyörögtek nekik:

– Az Istenért, csak be ne jöjjenek Szalontára, mert ha a német megtudja, mindenestül elpusztít minket!

Mit tehettek a kurucok?

A szalontaiak kárát nem akarták, ezért megállapodtak velük, hogy nem mennek be Szalontára, hanem egy szomszédos mezőn szállnak meg.

Úgy is történt. A kurucok megszálltak, a szalontaiak pedig nagy titokban ellátták őket enni- és innivalóval.

Azóta azt a helyet, ahol a kurucok megpihentek, *Kuruclapos*-nak hívják.

BERCSÉNYI MIKLÓS RÉZÁGYÚJA

– Thaly Kálmán nyomán –

Két bástya, hat földsánc, két gömbölyű bástya védelmezte Érsekújvár várát, emellett a Nyitra mocsarai is megnehezítették az ostromát. Pedig a kurucok mindenképpen el akarták foglalni, mert ez a vár uralkodott a Vág és a Garam folyó egész környékén.

Annyira fontosnak tartotta a fejedelem a vár elfoglalását, hogy Bottyán János tábornokkal együtt maga irányította az ostromot.

Végül éjszakai támadással foglalták el a hajdúk a várat, s nemsokára maga a fejedelem is belovagolt a piactérre.

Bottyán tábornok Ilosvay Imrét tette meg kapitánynak, ötszáz gyalogost és háromszáz lovast adott mellé.

1705-ben Bercsényi Miklós a várat kijavíttatta, és maga is ide költözött.

Annyira megkedvelte a környéket, hogy mindig csinosítgatta, parkot, sétautat csináltatott.

A vár bástyájára rézágyút állíttatott. Ez az ágyú Rákóczi pénzéből, a rézből vert libertásból készült, erről szól a felirata is. Ezt a verses feliratot latin nyelven maga Bercsényi költötte, római versmértékben:

*Nummus eram patriae, nervus belli atque moneta
Nunc libertatis vindico iura boans.*

*(A haza pénze valék, harc eszköze és emelője,
Most a szabadságnak dörgve vivom jogait.)*

SZEPES VÁRA

– Rákóczi Ferenc emlékiratai nyomán –

Magas sziklákon áll Szepes vára, erősen védelmezi a természet, védelmezi a labanc is, hiába ostromolja a kuruc, semmiképpen se tudja bevenni.

Már-már úgy látszott, hogy sikertelen marad az ostrom, amikor egy ember véghezvitte, amit az egész sereg nem tudott megtenni: megszerezte Szepes várát a kurucoknak.

Csáky Mihály uram nem volt labanc, de beszorult a várba, amikor a kurucok váratlanul körülzárták azt. Hű szolgája, Trencsényi Mátyás meg éppenséggel a kurucokkal érzett, és gazdájával együtt a várban élt.

Amikor Trencsényi Mátyás látta, hogy a kurucok újra meg újra hiába próbálkoznak a vár megvételeivel, gondolt egy nagyot: „Megszerzem én ezt a fejedelemnek!”

De hogy fogjon a dologhoz? Társaiban nem bízott, a németekkel nem is tárgyalt, egyedül akarta véghezvinni a vár megszerzését.

Először a visszavonulásról gondoskodott.

Sok kötelet szerzett, abból hágcsót készített, és ezt felerősítette a sziklára. A hágcsót lebocsátotta a mélybe, ezen akart menekülni.

Ezután jól felszerelte magát, megerősítette a szívét, és felkereste a parancsnokot.

Amikor a parancsnokkal szemben állt, hirtelen sót hintett a szemébe, azzal elvakította, aztán kardot rántott, és súlyosan megsebesítette.

A parancsnok kiáltozni kezdett, futott mindjárt a felesége, futottak hozzá a katonák, s akkor látták, hogy súlyosan megsebesült.

De Trencsényi Mátyás akkor már messze járt. Odafutott a hágcsóhoz, és azon leereszkedett, nemsokára a kurucok táborában volt.

A parancsnok súlyos sebét a várban kezelni nem tudták, mert orvosuk nem volt.

A labancok nem tehettek mást, a várat feladták, csak a szabad elvonulást kötötték ki.

Ezt a kurucok megadták, és Szepes várát birtokba vették.

Így szerezte meg Trencsényi Mátyás a várat, és megszerezte Rákóczi Ferenc kitüntetését is.

Vak Bottyán cimere

JÓLTEVŐ BOTTYÁN JÁNOS GENERÁLIS

– *Móricz Pál nyomán* –

Ahogy a tölgyfa kimagaslik az erdőből, úgy emelkedett ki Bottyán tábornok a kuruc vitézek sorából. Ő volt a híres „rajta generális”, aki vakmerő rohammal mindig győzött, és akinek testét a golyó nem fogta.

Bottyán generálist a szegény nép Jóltevő Jánosnak nevezte, mert megszabadította a zsaroló, kegyetlenkedő labanctól, a maga katonáit pedig rabolni nem engedte.

Eleinte még labancpárton volt, Ocskay Lászlóval párbajt vívott, és amikor megsebesült, Zólyom várába vitték.

Bercsényi nem hagyta nyugodni: ostrom alá vette a várat, ágyúkat hozatott, és a rozoga falakat lövette keményen.

Bottyán tábornoknak ezer gondja volt: kínoztta a sebe, gyenge volt a vár őrsége, a falakat meg már csak az imádság tartotta. Kétnapi ágyúzás után jelt adott Bercsényinek: tárgyalni akar.

Bercsényi bizonyosra vette, hogy Bottyán tábornok feladja a várat. Hiszen semmi reménye nem lehet arra, hogy a kurucok ellen megvédje. Annál jobban elcsodálkozott, amikor ilyen üzenet érkezett hozzá Bottyán tábornoktól:

– Tisztelteti az öreg Bottyán a főgenerális urat! Beteg a sebe miatt. Valami jóféle bor meggyógyítaná, de a várban már csak hitvány löre maradt. Szívesen venné, ha a főgenerális úr egy akó jó bort beküldene neki – aztán tetszés szerint lövöldözheti a várat.

Bercsényinek tetszett a tréfa. Egy akó helyett egész nagy hordó tokaji bort küldött Bottyán tábornoknak, és ezt üzenté:

– Annyit küldök, hogy még a köznémet is hadd igyék belőle!

Végül Bottyán tábornok mégis feladta a várat, elvonult onnan,

de katonáinak nagy része felcsapott kurucnak. Talán Bercsényi tokaji bora is tüzelte őket.

Később maga az öreg vezér is követte példájukat, és Rákóczi egyik legjobb tábornoka lett.

VAK BOTTYÁN LAKOMÁJA

– *Thaly Kálmán nyomán* –

Sokat portyáztak, kalandoztak a kurucok, hol itt, hol ott tűntek fel, s a német csak csodálkozott: ugyan honnan kerültek ezek ide? Ez a hadviselés nem volt szabályos, de gyakran eredményesnek mutatkozott; így volt akkor is, amikor Bottyán tábornok őrmestere, Bornemisza János portyára indult.

Bornemisza őrmester társaival meghúzódott a pozsony–nagyszombati út mellett, és jó leshelyről figyelte az utat, onnan várta a jó szerencsét.

Sokáig várni nem kellett: fényes hintó érkezett az úton, s mellette húsz-huszonöt vasas német. No, ez nagy úr lehet, ha ennyien kísérik!

Amikor a hintó közelükbe érkezik, Bornemisza jelt ad a legényeknek, egyszerre kiugrálnak, rárohannak a kísérő vasasokra, és kezdik szabni őket. Ketten a hintós lovak istrángját vágják el, a többiek azalatt végeznek a németekkel, csak ötöt hagynak életben, a többit mind levágják.

Ki utazik ilyen kísérettel? Ki ül a hintóban? Nem lehet tudni, az ajtót nem nyitják meg. No, ha nem, Végh János odaugrat, hogy az ajtót kinyissa.

Ahogy kinyitja, egy fényes ruhájú német tiszt rálő a pisztolyából. Abban a pillanatban Végh János felüti a pisztoly csövét, így a golyó nem a mellét találja, hanem a kalpagját fúrja keresztül.

Megharagszik erre Végh János, megragadja a német tisztet, és kirántja a hintóból.

A többiek a hintót felkutatják, és megtalálják benne a császári sereg hadipénztárát.

Ki lehet ez a nagy úr?

Kezdi vallatni az öt megmaradt kísérőt, de egyik sem mondja meg a fogoly nevét.

Megharagszik erre Végh János, aki nem tudja megbocsátani, hogy a tiszt majdnem lelőtte, és úgy pofon vágja a tisztet, hogy csak úgy csattan.

Erre elsápad az egyik kísérő, a gróf inasa, és megvallja, hogy ez a fényes ruhájú tiszt úr maga gróf Starhemberg Guido, a császári hadak főgenerálisa.

– Ha már elfogtuk, elvisszük Bottyán generálisnak – mondja Bornemisza János, pedig a kuruc generális most éppen Nyitrán táborozik, és végig a labanc vonalakon kell a főtisztet átvinni. De amit Bornemisza feltett magában, annak meg kellett lennie.

A kurucok Starhemberg alá könnyű magyar lovat adnak, a hadipénztárt magukhoz veszik, azzal elindulnak. Starhemberg mellett egy kuruc lovagol hegyes törrel, a másik oldalon Bornemisza felvont karabéllyal. Azt is tudtára adják: ha megmukkan, halál fia.

Ahogy haladnak, Vízkelet községen vezet át az útjuk. Ott egy császári hadnagy állomásozik, csak ötven katonája van, és éppen vígan mulatozik. Ezt onnan tudják a kurucok, hogy egy lányt borért küldött, viszi is neki a boroskancsót.

– Megállj, hűgom – azt mondja neki az őrmester –, az én nevem Bornemisza, de nem vagyok én azért bornemissza! Hoci azt a kancsót!

Jót ivott belőle, adott a többieknek is, ettől úgy felbátorodtak, hogy egy füst alatt ezeket a németeket is le akarták vágni. Meg is tették volna, ha a falusiak nem könyörögnek: ne tegyék, az Istenért, mert a községen áll bosszút a német!

Erdőkön, mocsarakon, úttalan utakon át haladtak az előkelő

fogollyal; az sem gondolta a bécsi szalonban, hogy ilyen utazásban lesz része!

Amikor a Vág folyó partjára érkeztek, ott már erősen nyomukban volt a német. Hamar szereztek egy halászbárkát, és átkeltek a folyón, de a bárka kicsi volt, kétszer kellett vele fordulni. Amikor visszatértek a csónakkal, már ötszáz német nyüzsgött a parton. Ekkor Bornemisza János kardot szegezett Starhemberg szívének, és arra kényszerítette, tiltsa meg a katonáknak az oktalan lövöldözést, mert őt pusztítják el, ha a kurucokra lönek.

Mit tehetett a tábornok? Parancsot adott a katonáknak, hogy ne lőjenek.

Így a csónak sértetlenül megérkezett a túlsó partra. Itt újra kezdődött a vad lovaglás: sűrű nádasokon, mocsarakon, tekervényes utakon át, olykor derékig vízben lovagoltak Nyitra felé.

Bottyán tábornok nagyon megörült, amikor megtudta, hogy a császári hadak főgenerálisa az ő fogságába esett. Mindjárt gyorsfutárt küldött Rákóczi fejedelemhez, aki ekkor Kassán székelt.

Ezután fényes lakomát rendezett a kuruc generális, Starhemberg tiszteletére, ahogy a katonai illendőség kívánta. Csakhogy azt már az ő szíve diktálta, hogy erre a lakomára meghívja Bornemisza János őrmestert és minden katonáját: a kuruc tisztek, altisztek és közlegények együtt étkeztek a császári sereg főgenerálisával.

VAK BOTTYÁN TESTÉT NEM FOGJA A FEGYVER

– *Thaly Kálmán nyomán* –

Szentül hitték a kurucok, hogy Vak Bottyán tábornok testét nem fogja a fegyver, őt sem karddal, sem golyóval megsebesíteni nem lehet.

Amikor Vak Bottyán fülébe ezek a hírek eljutottak, mint jó katona nagyon megörült, mert bízott benne, hogy ezzel is növelheti a kurucok bátorságát.

Most már csak azon töprengett, miképpen titkolja el a sebeket, mert bizony mindig az elsők között harcolt, kapott is sebet eleget.

Egyszer kémszemlére lovagolt, és Paks mellett összecsapott az ellenséggel. Ebben az összecsapásban a tábornok két sebet is kapott.

Az arcát kardvágás érte, combját pedig olyan puska lövés találta, hogy holtáig sántikált tőle.

Amikor a kurucok meglátták, hogy a tábornok úr sántikálva jár a táborban, megkérdezték tőle:

– Mi történt a lábával, tábornok úr? Csak nem sebesült meg kegyelmed?

Vak Bottyán pedig úgy felelt erre, ahogy illett:

– Sebesült bizony a kutya! Jól tudjátok, hogy az én testemet a fegyver nem fogja. Hanem a Duna-hídnál jártam az ácsok között, ott a gerendáról egy szilánk lehasadt, és erősen megütötte a combomat. Attól sántikálok.

Azt mondja erre az egyik kuruc vitéz a másíknak:

– Ugye, mondtam, komám, hogy Vak Bottyán tábornok úr testét nem fogja a fegyver? Éljen a tábornok úr!

A FEJEDELEM DAJKÁJA

– *Mezőladányi népmonda nyomán* –

Rákóczi kímélte a föld népét, erősen megtiltotta a kurucoknak a rablást, de amikor az élelem elfogyott, mégis el kellett venni a szegények szarvasmarháját is.

Erre a sorsra jutott a fejedelem öreg dajkája is: a kuruc katonák elhajtották egyetlen tehénkéjét.

A szegény öregasszony elindult, hogy felkeresse Rákóczi Ferencet, akit ő nevelt. El is érkezett gyalog Sárospatakra.

Amikor az öregasszony a vár kapujához érkezik, azt kérdi tőle az őr:

– Mit akar maga, mama?

– Szeretnék a fejedelemmel beszélni.

– Most nem lehet – mondja az őr –, jöjjön holnap!

Így ment ez három napon keresztül. A harmadik napon más őr állt a vár kapujában. Ennek odaadta a szegény asszony az utolsó krajcárját is, csak hogy Rákóczihoz bejuthasson.

Belépett a főkapun, bent már ajtót nyitottak neki, s hát egyszerre ott állt a fejedelem előtt! Illedelmesen állt, de egy tiszt rákiáltott:

– Boruljon le a fejedelem előtt!

Azt mondja erre az öreg dajka:

– Én boruljak le a Ferikém előtt, amikor én neveltem?

Rákóczi erre a szóra figyelmes lett.

– Jöjjön közelebb, néném – mondta az öregasszonynak.

Az öregasszony előlépett, és elővett egy kis csomagot. Felbontotta, hát egy kis dolmány volt benne.

– Megismered, Ferikém? Ez az a dolmány, amit még kicsi korodban hordtál. Megőriztem eddig, és most elhoztam neked. Itt van, tessék!

Rákóczi most már tudta, hogy ez az öregasszony az ő nevelő dajkája.

Odament hozzá, és azt mondta:

– Köszönöm, nevelő dajkám, hogy megtartotta és elhozta nekem. Van-e valami kívánsága?

– Jaj, édes fiam – már megbocsásson –, keresem a fiaimat. Kurucok, kuruc katonák, de sehol se találom őket. Meg aztán az egyetlen tehéncémet elhajtották a katonák...

– Ne legyen gondja, kedves dajkám, megkeresem a fiait! Megtéritek a kárát is.

A fejedelem mindjárt intézkedett, hogy az öregasszony fiainak szabadságot adjanak, és az öregasszonynak szép birtokot adományozott.

Ekkor az anyó térdre borult, és megcsókolta a fejedelem köntösét.

De Rákóczi felemelte, homlokon csókolta, és így búcsúzott tőle:

– Isten megáldja!

A TÁLTOS

– *Szamosszegi és tiszakőrödi népmonda nyomán* –

Rákóczi fejedelem igazi táltos lovon járt, úgy is hívták a lovát, hogy Táltos.

Szénfekete ló volt, csak a bal hátsó lábán viselt fehér jegyet.

Ez a Táltos cukron, búzán élt, más egyebet nem is evett. De igazi táltos volt: értette a fejedelem szavát, és még tanácsot is adott neki! Ő tanácsolta Rákóczinak, hogy visszajáról patkoltassa meg, mert akkor az ellenség soha el nem megy a nyomán: a patkó állása szerint éppen az ellenkező irányban üldözi.

Ha veszedelem volt, a Táltos nyerített és kapált, amikor pedig a fejedelem felült a hátára, úgy repült, hogy a lába nem érte a földet, de még a felhők közé is felszállt a fejedelemmel.

Amikor labanc sereg közeledett, kiverte a lábával, hogy hány ezred katonaság jön.

Egyszer Rákóczi elvesztette a csatát, és a labancok üldözőbe vették. Akkor a táltos ló a fejedelmet egy rejtekhelyre vitte, maga pedig lefeküdt a döglött lovak közé, és a fejét a mellette fekvő ló nyaka alá dugta.

Amikor a labancok jól elhaladtak, Táltos felállt, Rákóczi pedig előjött rejtekhelyéről, felpattant rá, és a kurucok után vágatott.

RÁKÓCZI KINCSEI

– *Nagyecsedí és nyírbátori népmonda nyomán* –

Tenger sok ezüst, arany, gyémánt csillogott-villogott Rákóczi kincseskamrájában, csillogott-villogott még a patkó is a ló lábán, mert az is aranyból volt. Annyi volt a földbirtoka, hogy keresztülmehetett az egész országon, mindenütt a saját földjén járt.

Amikor Rákóczi az országot elhagyta, és Lengyelországba ment, minden aranyát téglába verette, és az ecsedi vár falába berakatta. Az ezüstöt rudakba verette, és magával vitte. Az ezüst-rudakat hajón szállította, az meg a vár környékén az Ecsedi-lápba belesüllyedt.

Mások azt tartják, hogy a fejedelem minden kincsét abba a hosszú pincébe rejtették, amely Nagykarolytól Ecsedig húzódik. Nagy hírű pince ez: itt rejtőzött egykor maga a fejedelem is, ezért hívják még ma is *Rákóczi-pincének*.

RÁKÓCZI ÖRÖKSÉGE

– *Beregdaróci népmonda nyomán* –

Egyszer Rákóczi Ferenchez beállított egy öreg parasztember. Fel volt tarisznyázva alaposan.

Amikor a fejedelem leültette, az öregember elővette a tarisznyáját, és kirakott belőle egy rakás pogácsát. Ahogy kirakta, azt mondta Rákóczinak, hogy törjön ketté egy pogácsát.

Rákóczi megfogadta a szavát, kettétört egy pogácsát, s hát elállt a szeme-szája! A pogácsából csengő aranyak hullottak az asztalra.

Az öregember azt mondta:

– Azért raktam az aranyat pogácsába, mert félttem, hogy kirabolnak az úton. Ötven aranyra kell lenni egy-egy pogácsában. Ezt a fenséged nagyapja bízta rám, hát most elhoztam hiánytalanul, mert szükség lesz erre nemsokára.

Az öreg ravaszul mosolygott.

Rákóczi jutalmul neki akart adni egy pogácsát, de az öregember nem fogadta el. Akkor a gyémántköves óráját ajándékozta neki.

RÁKÓCZI KINCSTÁROSA

– *Vásárosnaményi népmonda nyomán* –

Rákóczi minden kincsét a Vöröstoronyban tartotta.

Egyszer megparancsolta a kincstárosának, hogy hozzon neki ezer aranyat.

De ugyan hogy hozza el, amikor a környék tele van rablókkal, még azoknál is rosszabb labancokkal?

A kincstáros keresett egy kis ládikót, azzal felment a Vörös-

PANNONIUS paſſim gelidas diſjectus in Alpes. Tibull.
Kupačsky János *1848.* *Őr. Pál. Sz. Ter. Máj.* *Bernardy Keel piata Oronale*
ſculp. et enſcul. 1877.

Kuruc vitéz fokossal
(Kupeczky János festménye)

toronyba, a ládikót félig megtöltötte arannyal, az arany tetejébe földet szórt, és rózsát ültetett bele.

Így már elvihette az ezer aranyat a sok országos rabló között is. Amikor Rákóczi ezt meglátta, azt mondta rá:

– No, látom, hogy ezt a kisebbik fejével gondolta ki!

Ezt pedig azért mondta, mert a kincstárosnak a fején egy kis gömb nőtt egy kardvágástól. Ebben a kisebbik fejben rejtőzött a kincstáros ravaszsága.

BEZERÉDY IMRE PÁRVIADALA

– *Thaly Kálmán nyomán* –

Rákóczi tisztjei személyes bátorságukkal is példát mutattak a kurucoknak, páros viaskodásban éppen úgy megállták a helyüket, mint a sereg vezetésében.

Híres vívó volt Bezerédy Imre is, sok ellenfelét legyőzte már, amikor egy rác kapitány párviadalra szólította.

Fertő-Szent-Miklós és Szerdahely között, egy korlátokkal körülvett réten folyt a párviadal.

A két vívó lóháton vágatott egymás felé, és karddal keményen összecsaptak. A rác kapitány kivédte Bezerédy kardcsapását, és visszavágott. Amikor Bezerédy háritott, markolatban eltört a kardja.

Most már biztosra vette a győzelmet a rác kapitány: erős csapást mért Bezerédyre. De Bezerédy jeles lovas volt, könnyű paripáját a korlát mellett olyan ügyesen forgatta, hogy a rác nem tudta megvágni.

Forgolódás közben a korlátnak ahhoz a részéhez talált közeledni, ahol kívülről a fegyverhordozója nézte az ura küzdelmét.

A derék fegyverhordozó kapott az alkalmon, és odaszólt Bezerédynak:

– Vitézlő uram! Odaakasztottam ám a fokost a nyeregkápára!

Meghallja ezt Bezerédy, leoldja a fokost, jobbjába kapja az ősi fegyvert, és úgy nyakszirten vágja a rác kapitányt, hogy mindjárt lefordult a lováról.

Bezerédy utódai Ménfőn őrizték azt az ezüsthokost, amellyel a hagyomány szerint a vitéz a rác kapitányt levágta.

BEZERÉDY IMRE ELBÚCSÚZIK AZ ÉLETTŐL

– *Regéci népmonda nyomán* –

Híres vitéz, jeles hadvezér volt Bezerédy Imre, párviadalban, hadvezetésben nem volt párja. A fejedelem nagyon szerette, mert egyszer az ő szeme láttára negyvenkét osztrák tisztet győzött le.

Hinni sem akarta a fejedelem, amikor hírül hozták:

– Bezerédy árulásra készül!

Mégiscsak hinni kellett, mert Bezerédy felesége jelentette fel az urát, neki elárulta a tervét.

Bezerédy Imre a haditörvényszék elé került, az meg hazaárulás miatt halálra ítélte.

Rákóczi sírt, amikor az ítéletet kimondták, de ez ellen ő sem tehetett: az árulónak ez a büntetése.

Sárospatakon volt a siralomház, oda vitték Bezerédyt kivégzés előtt.

Megkérdezték tőle, mi a végső kívánsága.

Bezerédy egy tükröt kért.

Kérdezik tőle a volt tisztársai:

– Ugyan minek az a tükör?

– Azt akarom megnézni, most is olyan bátor vagyok-e, mint

amikor az osztrákokkal verekedtem. – Aztán megkérte a tiszteket, hallgassák meg búcsúversét:

*El kell menni, meg kell halni,
Bevégeztem az életem.
Bűnös valék, itt a halál,
Tovább már nincs kegyelem.*

Nem is volt: másnap a hóhér kivégezte.

HOLLÓ-KŐ

– *Mednyánszky Alajos nyomán* –

Kár, kár, kár! – kárognak a hollók, amikor százával repülnek a magas sziklára, amelyet róluk Holló-kőnek neveznek. Mind azt kárognak: Kár vala Ocskay Lászlónak, ilyen nagy vitéznek lenni árulónak...

A Kárpátokban, a Holló-kő tövében állt Szomolány vára, amely a Rákóczi-szabadságharc idején a császáriak birtokában volt.

A kurucok mindenáron el akarták foglalni, Bercsényi a vakmerőségeről híres Ocskay Lászlót küldte ki a vár elfoglalására. De mit ér a vakmerőség, amikor várat kell ostromolni? Ocskaynak csak lovasai voltak, se gyalogság, se ágyú, mit lehet itt tenni? Nem kérdezte ezt Ocskay, hanem ostromlétrákat ácsoltatott, és éjjel támadott: meglepte a védőket.

Merész volt a vállalkozás, de talán sikerrel jár, ha az első ostromlétra el nem törik. De mikor eltört, és sok vitéz lezuhant a mélybe, a vár védői is felriadtak, és megrohanták azt a kis csapatot, amely feljutott a várba.

Hiába küzdöttek a kurucok, győzött a túlerő, mind fogságba estek.

Hogy megörült a vár parancsnoka, amikor a foglyok között felismerte Ocskayt, Rákóczi villámát! Annyira megbecsülte, hogy azt mondta neki:

– Ha becsületszavát adja kegyelmed, hogy szökéssel nem próbálkozik, szabadon járhat a várban s a környéken.

De számítás is volt ebben: a parancsnok Ocskayt el akarta tántorítani Rákóczitól, árulásra, átállásra kívánta buzdítani. Segítette ebben gyönyörű szép lánya, akivel Ocskay egyre többször találkozott. Végül megszerették egymást, s amikor Rákóczi kicserélte Ocskayt egy magas rangú császári tisztért, Ocskay feleségül kérte a szép Ilkát.

De a parancsnok azt mondta neki:

– Ön bátor katona, és én örömmel látnám családomban. De mivel ellensége az én uramnak, a császárnak, nem adhatom önnek a lányomat. De hagyja el Rákóczi zászlóját, kérje a császár öfelsége kegyelmét, s akkor megkaphatja az én atyai áldásomat is.

Ocskay tiltakozott, a szép Ilka sírva fakadt, de hiába, a várparancsnok nem engedett.

Ezután a két szerelmes titokban találkozott a Holló-kő tövében, aztán elbúcsúztak egymástól, és Ocskay visszatért a kuruc táborba.

Nemsokára újra megjelenik Ocskay a vár alatt, és levélben felszólítja a parancsnokot: adja fel Szomolány várát. De a levél mellett üzenet is volt: Ocskay azt üzenete Ilkának, hogy éjfélkor várja a Holló-kő alatt.

Csakhogy éjfélkor Ilka helyett az apja jelenik meg, és a várparancsnok újra felszólítja Ocskayt: lépjen át a császár szolgálatába.

Ocskay ismét tiltakozik, nem akarja Rákóczit elárulni, de a várparancsnok szavait fontolgtatni kezdi, s amikor legközelebb Ilka is megjelenik a találkozón – enged a parancsnoknak.

Ezután megkötik a szégyenletes alkut: Ocskay átviszi a regimentjét a császár zászlója alá, amnesztiát kér, és tiszti ranggal a császár szolgálatába lép.

Néhány nap múlva Ocskay megkapja a császár pecsétetes levelét, a feltételeit elfogadták.

A legközelebbi csatában, amikor Ocskay lovasságával a jobbszárnyon állt, harc közben ezredével kitört, és átállt a császáriakhoz. Ezredéből csak néhány hűséges kuruc maradt meg Rákóczi zászlója alatt.

Az áruló vidáman élt a szomolányi várban, készült a kézfogóra, és nem is sejtette, hogy néhány vitéze Jávorka Ádám vezetésével ott leskelődik a vár környékén, a legnagyobb veszedelemben, csak hogy őt elfoghassa.

Egyszer üzenet érkezett a várba: Ocskaynak üzent egy régi katonapajtása, hogy Verbón várja, mert fontos ügyben akar vele beszélni.

Az egész környék a császáriak birtokában van, Ocskay nem is gyanítja, hogy a közelben kurucok leselkednek. Pedig amikor késő este Verbóról hazafelé tart csak egy inas kíséretével, egyszerre megrohanják a kurucok, kicsavarják kezéből a kardot, megkötözik, s már indulnak is vele Rákóczi táborába. Jávorka jól ismeri az egész vidéket, úttalan utakon, nádasokon, ösvényeken vezeti a csapatot, és nemsokára megérkeznek Újvárba, Rákóczi táborába.

Amikor a nép megtudta, hogy Ocskayt elfogták, mind az utakra tódult, és így kiáltozott:

– Halál! Halál az árulóra!

Ha Jávorka és társai meg nem védik, Ocskayt a kurucok és a parasztok ott helyben ízekre tépték volna.

De nem így lett vége az árulónak: haditörvényszék ítélkezett fölötte, és az ítélet halálra szólt.

Beszélhetett Ocskay, hogy ha visszaadják a kardját, csodákat tesz ő még Rákócziért, senki se hallgatott az árulóra. Kivégezték, és fejét egy árbocfára kitűzték.

Ocskay László kivégzése

Kár, kár, kár! Kár vala Ocskay Lászlónak, ilyen nagy vitéznek lenni árulónak – károgtak a hollók, ezt károgták Holló-kőn is.

Mert a rossz hír szárnyon jár: Ilka is hamar megtudta, mi történt vőlegényével. Amikor a hírt meghallotta, elájult, súlyos betegségbe esett, és józan eszt többé nem nyerte vissza. Nem szólt senkihez, de mindennap elment a Holló-kő alá, ott töltött egy órát, és hallgatta a hollók károghását: Kár, kár, kár! Kár vala Ocskay Lászlónak, ilyen nagy vitéznek lenni árulónak...

FODOR LÁSZLÓ HALÁLA

– *Thaly Kálmán nyomán* –

Amikor Heister tábornok meghallotta, hogy Ocskay Lászlót elfogták, megüzente a fejedelemnek: ha Ocskayt kivégezteti, akkor ő tíz kuruc tisztet és katonát lefejeztet. Hiszen üzenhetett, mert az árulót úgy gyűlölték a kuruc táborban, hogy kegyelmet semmiképpen se kaphatott. Nem is kapott, Ocskay Lászlót az újvári piactéren kivégezték, fejét egy árbocfára feltűzték.

Heister pedig szavának állott.

Először Fodor László kuruc ezredest nevezte meg, mert a fejedelem többször ki akarta cserélni, labanc főtisztet ígért érte. Jól tudta Heister, hogy Fodor László kedves embere a fejedelemnek, ezért őt küldte elsőnek a vérpadra.

Még a szeme se rebbent Fodor Lászlónak, amikor közölték vele, hogy meg kell halnia. Sokszor szembenézett a halállal a csatamezőn, a vérpadon se riadt meg tőle.

Amikor a vérpadra felvezették, dolmánya zsebéből kihúzott egy finom kendőt, kibontotta, és kivett belőle tíz aranyat.

Elálmélkodott ezen a katonaság, nagyot nézett a hóhér is.

De Fodor László nem törődött az álmélkodással, hanem fogta a tíz aranyat, és odanyújtotta a hóhérnak. Azt mondta neki:

– Megemlékezzél róla, hogy egy kuruc ezredessel volt dolgod.

Azzal odalépett a tőkéhez, némán eltolta magától a hóhérsegedet, aki a szemét be akarta kötni, és rettegés nélkül szembenézett a halállal.

Kuruc lovas tiszt párdubőr kacagányban

A KISBOJTÁR

– Nyírbátori népmonda nyomán –

A Nyírségen történt, hogy a kurucok elfoglaltak egy falut. Ha elfoglalták, a falu szélén mindjárt tábor is vertek.

A labancok pedig két ravasz kémeket küldtek a tábor felé, és a kémek az erdő sűrűjében éppen arról tanakodtak, hogyan kémleljék ki a kuruc tábor.

Az erdő mellett Misi, a kisbojtár legeltette a teheneket. Amikor a sűrűből meghallotta a labancok suttogását, közelebb ment, s hát a kémek észrevették! De a két labanc csak kíváncsi kisfiúnak nézte Misit, és barátságosan szóltak hozzá. Aztán megkérték, vezesse el őket a kurucok táborához, de úgy, hogy senki meg ne lássa a közeledésüket.

Jól van, Misi elvállalta a vezetést, és megindult a két labanccal a kurucok tábora felé. Vezette őket árkon-bokron át, s addig bujkáltak ide-oda, míg végül a kisbojtár a két labancot Rákóczi testőrei közé vezette.

A testőrök mindjárt foglyul ejtették a labancokat, és vitték őket a tisztek elé.

A tisztek kihallgatták a kémeket. Megtudták tőlük, hogy a labanc sereg a következő napon fog támadni.

Másnap aztán, amikor a labancok rohamra indultak, alvó kurucok helyett ugrásra kész sereget találtak. A kurucok körülfojták az egész labanc sereget, és kit levertek, kit elfogtak.

Misit pedig kitüntették, felvették a seregbe, és jó katonát neveltek belőle.

Portyázó kurucok labancokat hajtanak maguk előtt
(G. Ph. Rugendas képe)

MILYEN NAGY A KURUCOK EREJE?

– *Kölcsei népronda nyomán* –

Egyszer az egyik labanc vezér azt mondta az egyik kémnek:

– Lopózz be a kurucok közé, és kémleld ki, hogy milyen nagy a kurucok ereje!

Jól van, a kém elment, és belopózott a kurucok táborába. Ott vendégeskedett sokáig, míg egy napon az egyik kuruc vitéz birokra hívta ki a vendéget.

Mindjárt öltre mentek, de a kuruc vitéz úgy odateremtette a labanc kémet, hogy csak úgy nyekkent.

Visszamegy a kém a labanc vezérhez, és jelenti:

– Alássan jelentem: a kurucok nagyon-nagyon erősek.

CSODÁLATOS MENEKÜLÉS

– *Jármi-paposi népmonda nyomán* –

Amikor Rákóczi fejedelem 1710-ben Nagykárolyban járt, kísérőivel a város végén, egy parasztházban szállt meg. Fáradt volt, és lepihent, de nem sokáig nyugodhatott, mert az örök jelentették, hogy ellenség közeledik.

Rákóczi és kísérői fáradtan, éhesen lóra kaptak, és a dombtető felé vágattak. A dombtetőn egy kápolna állt, mellette pedig egy alagút nyílt, azon át akartak elmenekülni a német elől.

Amikor a kápolnához érkeztek, már erősen nyomukban volt a német. Alig ment át a fejedelem a kísérőkkel az első pinceboltozaton, már hallották az ellenség kiáltozását: a németek utánuk mentek, ők is leszálltak a pincébe.

Rákóczi és kísérői már az alagútban voltak, a németek pedig a pinceboltozat alatt tolongtak. Ekkor Rákóczi felsóhajtott:

– Ó, csak szakadna rájuk az első pince!

Halljatok csodát! A fejedelem kívánsága teljesült: a pinceboltozat ráomlott a németekre, mindnyájan ott pusztultak.

Rákóczi fejedelem pedig nyugodtan folytatta útját.

Dobos András, a fejedelem udvari dobosa

RÁKÓCZI MENEKÜLÉSE

– *Kántorjánosi és laskodi népmonda nyomán* –

Sokszor üldözték Rákóczi Ferencet, de sohasem tudták elfogni, mert várait alagutak kötötték össze, és a föld alatt mindig elmene-kült. Ha meg az úton járt, a nyomán nem lehetett elmenni, mert lovára fordítva volt felferve a patkó.

Rákóczi egyszer azon az alagúton menekült, amelyik Vajától Bátorig vezet a föld alatt.

A labancok vallatni kezdték a várbelieket, de senki se vallott Rákóczira. Végre a lánya árulta el, mert beleszeretett egy német tisztbe.

Amikor az üldözők a várba érkeztek, Rákóczi lánya éppen a vőlegénye fehér ingét varrta. Az apja pedig megátkozta, hogy addig ne mehessen férjhez, míg nincsen készen az ing, de egy esztendőben csak egyet ölthet rajta.

Rákóczi lányának még holtában sincsen nyugodalma: minden évben megjelenik a várban, és egy öltést tesz a vőlegénye ingén.

MIÉRT ÁRULTA EL KÁROLYI SÁNDOR A FEJEDELMET?

– *Nyírségi népmonda nyomán* –

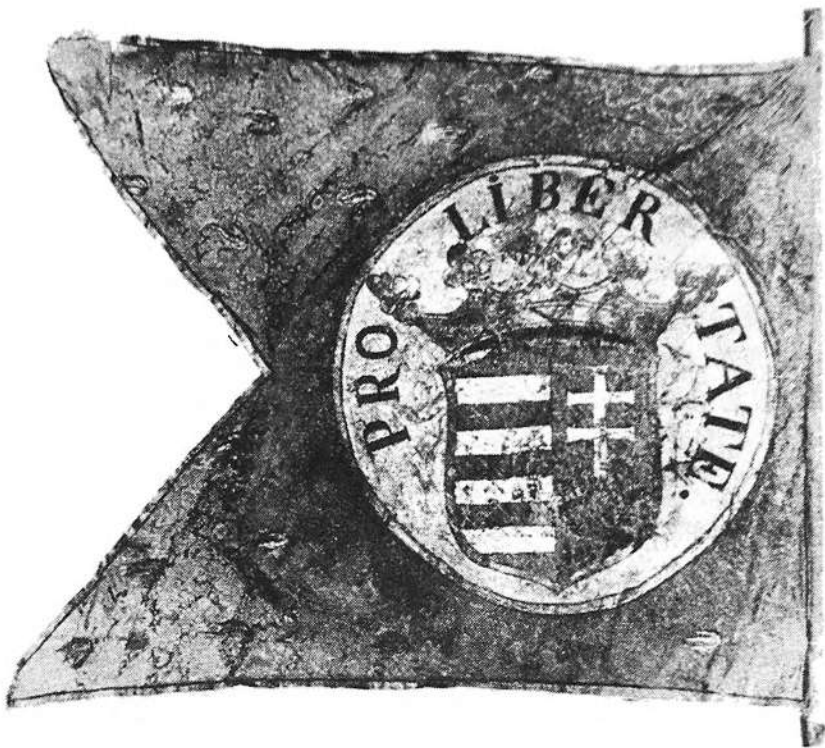
Sokan azt tartják, hogy Károlyi Sándor azért árulta el Rákóczit, mert a vagyonát akarta megszerezni. Pedig személyes bosszú vezette, mert a fejedelem megbántotta a hiúságát.

Egyszer vendégségben voltak együtt, és éppen arról folyt a szó, hogy milyen a bátor ember.

Károlyi azt mondta, az a legbátrabb, aki sohase nézi a harc végét, hanem nekimegy az ellenségnek, és harcol az utolsó csepp véréig. A bátor nem fut el, hanem elesik a harctéren.

A vendég urak megélték a szavait, tetszett is a dicsőség Károlyinak, de akkor megszólalt a fejedelem, és azt mondta:

– Az a legbátrabb, aki harc előtt gondolkodik. Gondol az árvák, az özvegyek könnyeire, a feldúlt falvakra, kitapasztalja az ellenség gyöngéit. Ezen elgondolkozik, csak ezután harcol, és kevés veszteséggel győz.

Rákóczi „libertás” zászlója

Ez ellen nem lehetett szólni. Nemcsak azért, mert fejedelmi szó volt, hanem azért sem, mert Rákóczinak igaza volt.

Csak hogy Károlyi Sándor sohasem bocsátotta meg Rákóczinak, hogy az urak előtt, a fényes társaságban így kitanította; meg is állta érte bosszúját – elárulta a fejedelmet.

A KURUCOK LETESZIK A FEGYVÉRT

– Szalay László nyomán –

Amikor a kurucok fénylő csillaga lehanyatlott, a bécsi udvar Pálffy Jánost bízta meg: tárgyaljon Rákóczival a béke pontjairól. Tárgyalt is Pálffy, de ugyan hiába, Rákóczi nem fogadta el a békét, mert a nemzet szabadságát nem biztosította.

Rákóczi elment Lengyelországba, hogy segítséget hozzon, s míg távol volt, Károlyi Sándorra bízta a vezényletet, mert igaz hívének, hű barátjának tekintette.

Károlyi Sándor pedig megegyezett Pálffy Jánossal, elfogadta a békepontokat, és előkészítette a kuruc sereg fegyvereinek letételét. Összevonta a kuruc lovasságot, több mint tízezer lovas, és Majténytől nem messze hosszú vonalban felállította a sereget.

Amikor Pálffy János császári tábornok odaérkezett, megszemlélte a dandárt, majd intett, és akkor a 149 zászlótartó körbeállt, és a kör közepén Károlyi meg a tisztjei esküt tettek a császárra. Károlyi Sándor így esküdött:

– Én, Károlyi Sándor, esküszöm a mindenható Istenre, mennynek és földnek teremtőjére: minekutána a császár és koronás király kegyelmes urunk öfelsége fejünknek és jószágunknak teljes kegyelmet adott, ezért ennek utána mindenkor utolsó csepp véremig öfelségének igaz híve leszek.

Felesküdött a többi tiszt is, és amikor ez megtörtént, Károlyi Sándor nagy szónoklatot mondott: megköszönte a király öfelségének az amnesztiát, a kegyelmet, Pálffy János tábornoknak pedig a közbenjárást.

Pálffy János ugyancsak szónoklatot mondott, és ezzel az árulás munkáját befejezték.

A zászlótartók otthagyták a zászlókat földbe szúrva, ezeket a német dragonyosok összegyűjtötték. Összeszedték a kurucok fegyvereit is – a szabadságharc végképp elbukott.

De Rákóczi Ferenc még akkor is bízott benne, hogy a harcot újrakezdheti. Levelet intézett a Szatmáron összeült rendekhez, s ebben a levélben leleplezte Károlyi árulását. Ezt írta Károlyi Sándorról:

„Sír a lelkünk, keserves gyötrelemmel kínlódik szívünk... hogy akinek becsületét, tekintélyét magunk terjesztettük, vétkeiket fedeztük, hitelét neveltük, belső titkosabb barátságunkba vettük, és szeretetünket és lelkünket vele közlöttük: abban kell nemcsak személyünknek, de hazánknek, igaz, hites ügyünknek veszedelme munkáját szemlélnünk.

De él még az Isten, megmutatja példás ostorával igazságát, kit mind Ocskayban és Bezerédyben is megmutatott, kiknek istentelenségétől ez annyiban különbözik, amennyivel nagyobb és súlyosabb veszedelmet hoz hazánkra.”

Késő már, késő: a kurucok letették a fegyvert, Károlyi és tisztársai megalkudtak, már csak a legjobbak tartanak ki Rákóczi mellett, s mert rab hazában nem élhetnek, inkább a száműzetés keserű kenyerét eszik.

ELAPAD A MAJTÉNYI FORRÁS

– *Kőváry László nyomán* –

Magyarország és Erdély határán, Majtény község közelében a dombokon két nagy szőlőskert fekszik.

Amikor Rákóczi csillaga lehanyatlott, ezekben a szőlőskertekben tiszték lappangtak.

Az egyikben labanc főtiszték húzódtak meg, ők a megadás feltételeit hozták el, azt közölték a kuruc tisztékkel, akik a másik szőlőből jártak át titkon hozzájuk. Átkozott mind a két szőlő: az egyikben árulók, a másikban cselszövők rejtőztek!

Amikor titokban már eleget beszéltek, közös megegyezéssel a szőlőskertek között, a szép, füves mezőn sátort vertek, és abban tárgyaltak egymással.

Addig tárgyaltak, míg a cselszövő labancok elérték céljukat: a kuruc tisztek elárulták Rákóczit.

A szőlőskertek között volt egy tiszta vizű forrás, abból ittak az ott dolgozó szőlőmunkások.

Amikor a kuruc tisztek a sátorból kiléptek, ők is inni akartak belőle, de halljatok csodát! A forrás elapadt. Azóta sincs benne egy csepp víz sem.

Mind egy szálig kiveszett a szép zöld fű is, mert az árulók lába tapodta., nem is terem azóta a mezőn, csak gyom és csalán.

RÁKÓCZI-EMLÉKFÁK

– *Hanusz István nyomán* –

Az élő fa barátja az igaz embernek: árnyékával, lombjának susogásával, szépségével védelmezi, megnyugtatja, gyönyörködteti.

Szerette az élő fát a Rákóczi-család minden tagja, jeles fák mellett pihentek, fákat, fasorokat ültettek.

II. Rákóczi György fejedelem a váradi veszített csata után Bánffi-Hunyadon egy fenyőfa alatt pihent meg, ez a fa a Barcsay-kertben állott.

Lorántffy Zsuzsánna emlékfája, az a vén tölgyfa, amely a rovnyei templomot egészen betakarja, hosszú ideig őrizte I. Rákóczi György feleségének emlékét.

Rákóczi György leveleit rendszeren ilyen módon keltezte: „Kelt Zborón, a száz hárs alatt.”

Eredetileg ötven pár hárs állt a fasorban, de később kétszázra egészítették ki a fák számát.

II. Rákóczi Ferenc a rovneyi parkban száz hársfát ültetett, ezzel elődje példáját követte, a zborói fasor párját teremtette meg.

Híresek a csukárdi tölgyek, Bazin mellett, mert alattuk táborozott Rákóczi Ferenc serege.

Bodrog-Sárán kegyelettel őrizték azt a csaknem két méter vastag Rákóczi-fát, amely alatt a fejedelem egykor táborozott.

Rákóczi emlékét őrizte az a tizenöt méter magas vadkörtefa is, amely Biharban, Déda közelében állt. Ez a föld egykor a fejedelem birtokában volt, a hagyomány szerint ide sereglettek jobbágjai, hogy elbúcsúzzanak tőle. A vadkörtefa alatt vett búcsút a hűséges jobbágyoktól.

Máramarosban, az érmezei határban állt egy hatalmas szilfa, ennek tövében költötte el utolsó ebédjét a fejedelem, amikor Lengyelországba kibujdosott. Az ott lakó ruszinok annyira tisztelték a fejedelmet, hogy a szilfa alá keresztet emeltek, és oda jártak imádkozni.

LABANC MUNDÉRBAN

– *Móricz Pál nyomán* –

Amikor Rákóczi elbujdosott, Károlyi meg letette a fegyvert, a hajdú kurucok még mindig nem akarták hinni, hogy vége a szabadságnak. Vártak, váraoztak, várták Rákóczit, Bercsényit. De egyik sem jött, annál inkább eljött Pálffy tábornok, és egyezkedni kezdett a hajdú kurucokkal.

Mit tehettek a hajdúk?

Megegyeztek a tábornokkal, hogy beállnak a császári seregbe, felveszik a sárga zsinóros huszárruhát, és fejükbe csapják a széles,

magas csákót. Ruhát cserélt a hajdú, de szívet nem. Erről Pálffy is megbizonyosodott, amikor az új lovasokat egy főgenerálisnak bemutatta.

Sok német katona örködött, ügyelt a hajdúkra, amikor a főgenerális Pálffy társaságában előttük ellovagolt.

De a főgenerális nem állhatta, nem tűrhette a sok nagy bajszú kurucot, megállott a hajdúk előtt, s kezdte őket szidni. Sokáig, nagy hangon szidta a hajdúkat, azok meg csak hallgatták. A főgenerális így fejezte be a szónoklatot:

– Megérdemelnétek, hogy mindnyájatok fejét lecsapassam!

Az egyik nagy bajszú, vén hajdú nem állhatta meg szó nélkül, kimordult a német főgenerálisra:

– Aztán ha levágnád a fejünket, akkor mire akasztanád ezt a bolond labanc csákót? Ó, te bolond német!

Pálffy gróf elmosolyodott ezekre a kuruc szavakra, és ilyen magyarázattal szolgált a főgenerálisnak:

– Azt mondja ez a vitéz, hogy már nagyon megbánták a kurucságukat.

Erre már a főgenerális se tehetett egyebet: elismerően bólogt.

BERCSÉNYI MIKLÓS BUJDOSÁSA

– *Mednyánszky Alajos nyomán* –

Lehanyatlott a kurucok csillaga, a romhányi csata után végképp lehanyatlott, menekült mindenki, de már csak Lengyelország felé volt szabad az út.

Bercsényi Miklós még ekkor is bizakodott, vagy nem tudta magát rászáni, hogy hazáját elhagyja, annyi bizonyos, hogy

Brunócra ment, ahol a Vág folyó közelében szép kastélya volt.

Alig tölt ott két napot, fut egyszer az inasa, és átad neki egy levelet.

– Gróf úr! Meneküljön azonnal, mert még az éjjel német csapatok támadják meg a kastélyt, ezek azt a parancsot kapták, hogy önt élve-halva megkerítsék! Minden utat elálltak már, csak a hegyeken át lehet menekülni.

Mármost mit lehet tenni? A hegyeken át aligha menekülhet, mert ott csak gyalogosan lehet járni, az utat is csak néhány pásztor vagy hegyivadász ismeri. Bercsényi fejsebe még nem győgyült meg, különben sem szokott ilyen gyalogos hegymászáshoz, a fiatal, életerős katonák biztosan utolérlik. Mit tegyen, kitől kérjen tanácsot?

Volt Bercsényi tisztjei között egy francia hadnagy, akit más francia tisztekkel együtt XIV. Lajos küldött Magyarországra, hogy Rákóczinak segítséget nyújtsanak. Ezt a hadnagyot hívatta Bercsényi, és tőle kért tanácsot.

A hadnagy elgondolkozott, aztán azt mondta Bercsényinek:

– Gróf úr! Készüljön fel, és induljon minél előbb. Én három-négy nap előnyt biztosítok önnek, addig a császáriak nem fogják üldözni. Ez elég idő ahhoz, hogy a lengyel határt elérje.

Bercsényi gróf kezet rázott a hadnaggyal, és egy megbízható hegyipásztor kíséretével nekivágott a hegyi útnak.

A császáriak még az éjjel a kastély alá érkeztek, körülzárták erősen, és már előre örültek: lám, ketrecbe zártuk az oroszlánt! Hogy meglepődik Bercsényi, amikor a nap felkel!

De korai volt az öröm: hajnalban láthatták, hogy a kastély felvonóhidját felhúzták, a lőrésen pedig fegyverek csöve kandikál ki. Úgy látszik, Bercsényi várta a támadást, és védelemre rendezkedett be. No, annyi baj legyen! Ha szárnya nincs, a kastélyból nem repül el – gondolta a császári kapitány, aki a kastélyt körülzárta.

Hiszen a körülzáráshoz elég volt a legénység, de az ostrom már

nem megy ágyú nélkül. A kapitány visszaüzent a táborba, hogy tüzérséget kér.

Másnap felvonult a tüzérség, és nekiirányozta az ágyúkat a kastélynak.

Ekkor üzenet érkezett a kastélyból: háromnap haladékot kérnek, addig ne kezdje az ellenség az ostromot.

A császáriak szívesen megadták a haladékot, mert nem féltek már Rákóczitól, Bercsényi pedig előbb-utóbb úgyis a kezükbe kerül. De azért a kalitkát, amelyből a madár rég kirepült, jól megerősítették, még egy századot rendeltek oda a kastély őrizetére.

Amikor a harmadik nap letelt, a felvonóhidat lebocsátották, és a császáriak bevonultak a kastélyba. Mindjárt a gróft keresték, mindenkinek jól az arcába néztek, mert személyesen nem ismerték ugyan Bercsényi Miklóst, de részletes személyleírást kapott róla minden tiszt. Hogy megörültek, amikor találtak a kastélyban egy hatalmas termetű férfiút, akire teljesen ráillett a személyleírás. Még a sebhely is ott volt a homlokán, erről biztosan fel lehetett ismerni.

Megörültek a császáriak a jó fogásnak, az *álgróft* mindjárt hintóba ültették, és erős őrizettel Pozsonyba küldték. Ott aztán hamar kiderült a francia hadnagy második csele: Bercsényi egyik hű szolgáját, aki nagyon hasonlított az urához, úgy kimaszkírozta, hogy a németek lépre mentek: Bercsényinek hitték.

Pozsonyban kivetkőztették a hű szolgát a gróf ruhájából, és sötét tömlöcbe zárták. De nemsokára elbocsátották, mert haditörvényszék elé nem vihették az ügyét, hiszen mindenki rajtuk nevetett volna.

Most már bottal üthették Bercsényi nyomát, mert egyheti előnye volt, és azt jól fel is használta. Nagy erőfeszítéssel mászott fel a magas hegyek csúcsára, és egyedül hűséges pásztorának köszönhetette, hogy a sok nehézséggel fejsebe ellenére megbirkózott.

Már-már megmenekültek, Trencsén vármegye határán jártak, amikor váratlanul katonai alakulat jött velük szembe. A pásztor

207 Isten Izzad buszra viszek, többet velem
nem beszéllek, talám könnyeb lesz szenvedni
ha fremeid ram nem neknek.

Té lesz oka peng emek, ne tulajdo-
nits senkemek, ne tart engemet viches-
nek, immar ajánlak Istennek, Fmri.

(Antio Alia)

IT bu-
sulz
kenye-
res mi-
dön sem-
mid mn-
ten, ionz

Isten ior
ad legyo
remisegben, föll nyilik arido majd
az gyönge füre, hova két fremünk
lat el bujdosunk ketten.

Oh edes pajtasom hogy ne buszalkod-
nek, midön az sok gondot (rajtam)

arra biztatta Bercsényit, hogy másszon fel egy fára a katonák elől, de erre a gróf nem volt hajlandó. Erre a pásztor egy árokba rejtette el a grófot, és faágakkal gondosan betakargatta, maga pedig felmászott egy fára.

Amikor a katonák elvonultak, már bátrabban haladtak, de egyszerre, teljesen váratlanul felhangzott a kiáltás:

– Állj! Adjátok meg magatokat!

A következő pillanatban húsz rongyos, tépett ruhájú, fenyegető külsejű alak vette őket körül.

Bercsényi gróf előhúzta pisztolyát, és azt mondta nekik:

– Nono, ne olyan sietve, barátaim!

A gróf rablóknak nézte a rongyos alakokat, pedig kuruc bujdosók voltak. Meg is szólalt az egyik:

– Uram, uram, nem Bercsényi gróf az úr?

– Az vagyok, de élve nem kerülök a kezetek közé – felelte a gróf.

– Ó, uram – felelték –, hiszen mi kurucok vagyunk, ott harcoltunk Rákóczi zászlója alatt. Parancsoljon velünk, mindenben szolgálatára állunk!

A bujdosók elvezették abba a barlangba, ahol szegényes otthonukat berendezték, ellátták étellel-itallal, már amennyire tőlük telt, aztán pokrócokból fekvőhelyet készítettek neki. Amíg ott pihent, mindig fegyveres őr állt a barlang előtt, ahogy a katonai rend kívánja.

A bujdosók elvezették Bercsényit Lengyelországba, onnan a gróf Franciaországba utazott, végül pedig Rodostóba ment, és haláláig szolgálta a fejedelmet.

A MÁRAMAROSI BOVCÁR-KÚT

– *Kárpát-ukrajnai népmonda nyomán* –

A német legyőzte Rákóczi seregét, ő meg néhány ruszinnal elindult Lengyelországba.

A németek lóháton üldözték és már-már utolérték Rákóczit, amikor Bovcárba érkezett – itt a község lakói elrejtették a németek előtt.

Rákóczi három napig maradt a faluban.

Amikor a németek elvonultak, a fejedelem meg akarta hálálni a falusiak jószágát.

Észrevette, hogy nincs kút a faluban, ezért a vizet messziről hordják. Nem késlekedett: kiválasztott néhány embert segítségnek, aztán feltúrta a kabátujját, és munkához látott.

Kiásták a kutat, aztán Rákóczi maga fogott hozzá a kút falának felrakásához. Munka közben vett egy sima követ, és rávéste: „Itt járt Rákóczi Ferenc, ő rakta a kút falát.”

Átadta a kutat, azzal továbbindult.

Lengyelországba ment.

A falusiak útikalauzt adtak mellé, hogy el ne tévedjen, a helységet pedig Őróla nevezik Bovcárnak, ami magyarul annyit jelent: itt járt a fejedelem.

Aki ezt nem hinné, annak megmutatják azt a sima követ, amelyre Rákóczi maga véste fel, hogy ő rakta a kút falát.

RÁKÓCZI ELBUJDOSIK

– Rákóczi önéletírása nyomán –

Amikor Rákóczi az ország határát átlépte, még nem sejtette, hogy holtig tartó bujdosás vár rá. Azért ment Lengyelországba, hogy újabb szövetségest szerezzen, és amíg ő ebben járt, az áruló Károlyi Sándor letette a fegyvert.

A bécsi udvar megígérte a haza törvényes szabadságának helyreállítását, megígérte Rákóczi birtokainak visszaadását is, de a fejedelem nem bízott az annyiszor megszegett királyi szóban. A becsület követelte tőle, hogy a békét ne fogadja el, mert saját birtokát megtarthatta volna, de a népnek tett ígérését nem váltotta volna be. Ahogy maga írta:

„Semmi mást nem remélhettem, csak a nemzet és a lakosok örökös szidalmait és átkait, hogy ha magamnak biztosságát megszerelve, a nemzetnek józan ésszel előre látható nyomorúságaiba beleegyezem.”

Lengyelországban sem élhet biztonságban, a német kémek, ügynökök fenyegetik életét, ezért Franciaországba készül.

Danzig városáig elkísérték udvari emberei, kuruc hívei, akik nagy hűséggel és eltökélt szándékkal követték, de ott búcsút kellett tőlük vennie; csak annyi udvari embert tarthatott maga mellett, amennyit el tudott látni.

Szomorú búcsú volt ez. Rákóczi úgy bánt híveivel, mint az atya gyermekeivel; amikor visszaküldte őket, akkor is a javukat akarta. Ezek a hű kurucok birtokukat, örökségüket önként elhagyták, hogy Rákóczit szolgálják, és most a fejedelem útiköltség nélkül kénytelen őket elbocsátani. Mégis haza kell térniük, mert így még kegyelemben részesülhetnek, minél később térnének haza, annál kisebb a remény.

Rákóczi hosszú időt töltött Franciországbán, majd amikor

Mikes Kelemen arcképe (Ismeretlen festő műve)

arról értesült, hogy Károly császár és magyar király hadra készül a török ellen, követet küldött a török szultánhoz.

Nemsokára visszaérkezett a követ, hozta magával a szultán aranypecsétes levelét.

Volt abban a levélben sok szép ígéret, hát még mennyi a követ szavaiban! Rákóczinak ígérte a szultán az összes katonai műveletek irányítását, két és fél millió költséget emlegetett, tehát reményt nyújtott a szabadságharc újrakezdésére.

Rákóczi közölte Orléans-i Fülöp herceggel a szultán tervét, de a herceg nem lelkesedett érte. Figyelmeztette Rákóczit, hogy a török rövidesen békét kér, mire ő odaérne, talán be is fejezik a háborút.

Rákóczi sem bízott a törökben, ő is látta a veszedelmet, de így felelt a herceg aggodalmaira:

– Engem eskü kötelez arra, hogy a fejedelemséget és a hozzám hű rendeket az iga alól felszabadítsam, és biztosságukról, még életem kockáztatásával is, gondoskodom.

A herceg elcsodálkozott, amikor ezeket a szavakat hallotta, mert ilyesmit sem mondani, sem tenni nem szoktak. De Rákóczi nagysága éppen abban állott, hogy másnál többet vállalt, és amit elvállalt, azért mindhalálig munkálkodott.

A GÁLYARABOK

– *Mikes Kelemen levele nyomán* –

A bécsi udvar annyira félt az elárult, kifosztott Rákóczitól, a sereg nélkül való Bercsényitől, hogy amikor a törökkel békét kötött, külön pontban követelte: a kuruc hadak egykori vezéreit a határ közeléből el kell távolítani.

Mit tehetett a török császár?

Erőtlen volt ahhoz, hogy tiltakozzék, pedig Rákóczit nagyon tisztelte. Mászt nem tehetett, a bécsi követelésnek engedett, de két fényes gályát küldött el a bujdosókért. A nagyobbik gálya a fejedelmet és kíséretét vitte, a kisebbiket Bercsényinek és társainak szánta a török császár.

Amikor Rákóczi a gálya fedélzetére lépett, elsütötték tiszteletére az ágyút. Aztán felhúzták a vasmacskákat, és az evezősök munkához láttak.

Kétszázhusz gályarab evezett, ötvenkét evező csapott egyszerre a vízre, és minden lapátot három-négy rab húzott. Hej, de milyen evezés ez! A szerencsétlen gályarabok a padhoz vannak láncolva, ruházatuk csupa rongy, egymáshoz egy szót sem szólhatnak, és az örök ostorral verik őket. Egy-egy evezőhúzás úgy megrántja a karjukat, azt hinné az ember: kiszakad tőből.

A szegény rabokat nagy részvéttel nézte Mikes Kelemen, a fejedelem hű kísérője. Hát még mikor megtudta, hogy a gályarabok között nemcsak németek, franciák, lengyelek és oroszok vannak, hanem magyarok is.

Mikes két magyar rabot talált az evezősök között, és mindjárt szóba ereszkedett velük. Azt kérdezte tőlük:

– Vajon nem lehetne-e módot találni arra, hogy innen megszabaduljanak?

A gályarabok szomorúan csóválták a fejüket.

– Ugyan miért mennénk mi már Magyarországra? Feleségünk, gyermekünk ennyi időtől fogva meghalt – miből élnénk meg Magyarországon? Itt ételt adnak, és megszoktuk már ezt a nyomorúságot.

Húszévi fogság, kegyetlen gályarabság még a lelket, a honvágyat is kiölte szegényekből.

Mikesnek meg eszébe jut: de hiszen az ő sorsa sem sokkal különb, mint a gályaraboké. Család nélkül, hazájától távol úgy él, mint a gályarabok: megszokja a nyomorúságot.

Nemhiába készített ilyen anagrammát, betűcserét Bercsényi: Rodostó – Ostorod.

A RODOSTÓI KAKUKK

– *Gulácsi népmonda nyomán* –

A rodostói bujdosókat erősen kínozta a honvágy, ébren is csak álmodoztak, mindig Magyarországon jártak.

A fejedelem ebben is példát mutatott a híveinek, sohasem panaszkodott honvágyról, nem keserítette őket a múlt emlegetésével.

Egyszer mégis felsóhajtott:

– Csak még egyszer hallanék egy kis hazai kakukkszót!

Meghallotta ezt a sóhajtást Mikes Kelemen, a fejedelem hűségese kísérelője.

Ha meghallotta, mindjárt azon kezdett töprengeni, hogyan szólaltassa meg a kakukkot a rodostói kertben.

Nem sokáig töprengett, másnap reggel titokban kiosont a kertbe, ott egy fa alatt a fűbe lehasalt, tenyerét a szájához tette, és elkezdte a kakukk szavát utánozni.

Meghallja Rákóczi fejedelem a rodostói kakukkszót, és igen elcsodálkozik rajta.

Keresni kezdi a kertben, ugyan merre lehet az a kakukkmadár. Ahogy keresi, ott látja hűségese íródeákját, Mikes Kelement a fűben.

Mindjárt tudta, hogy ő a rodostói kakukk, és hű emberét könnyes szemmel megölelte.

TÖRÖK VENDÉGSÉGBEN

– *Mikes Kelemen levelei nyomán* –

Hadakozásra hívták Rákóczit Törökországba, de békességre érkezett: a szultán béketárgyalásokat folytatott, az aranypecsétes levélben tett ígéretetek mind füstté váltak.

A bujdosók Marseille kikötőjéből indultak, egy hónapig hajóztak, amíg Gallipoliban kiköthettek. Itt kocsiba szálltak, és Drinápoly felé haladtak, de a város előtt, az úton szembetalálkoztak a helytartó kapitányával, aki kétszáz török tisztet vezetett Rákóczi elé.

A kapitány köszöntötte Rákóczit Khalil nagyvezér és a szultán nevében, aztán a bujdosókat megvendégelte.

Szép sátrak voltak felállítva, ott tálalták a fényes lakomát. De ha fényes volt is, ott jóllakni nem lehetett, legalábbis Mikes Kelemen, a fejedelem hűséges kísérője egy törökországi levelében ilyen panaszt tesz a török lakomázásról:

„Eb szokás! Kutya szokás! Alig mártottunk egyszer a tálban, már elvitték előlünk, a másodikát, harmadikát, egyszóval hetven vagy nyolcvan tál így repült el előlünk. Némelyikben még nem is mártottunk, már vitték – úgy tetszik, hogy csak az orrunkat akarták megvendégetni, és így koplalva keltünk fel a gazdag ebédttől. Felfogadtam akkor haragos koplalásomban, hogy soha éhen török vendégségbe nem megyek. De az italról szó sem volt. Az való, hogy amennyit ettünk, semmi szomjúságot nem okozott.”

Ha ilyen a fényűzés, az előkelő vendéglátás, ugyan milyen lehet a mindennapi vendégeskedés a töröknél?

Mikes Kelemen, aki hosszú éveket töltött Törökországban, egyik levelében ezt is megírja:

„Azt nem kell várni, hogy valaki a házához híjon bennünket. Bizony nincsen is az a nagyravágyódásom, hogy valaki magához

híjon, mert ugyanis miért; ott ád egy pipa dohányt, egy findza kávét, azután egy-két szó után a hosszú hallgatás; – mikor pedig a füstölőt eléhozzák, már az arra való, hogy el kell vakarodni a háztól. Azt ugyan talán meg lehetne kérdezni a gazdától, hogy: mint vannak a kend gyermekei? – de azt kérdezni, hogy: mint vagyon a kend felesége? – azt nem javallom senkinek, mert botokkal kísérnék ki a házból. Micsoda nyájasságért kívánhatja hát valaki a török barátságot, hanem csak éppen valamely haszonnért?”

Bizony, mindenütt keserves a hontalan, a bujdosó élete, keserves a törökök országában is, hiszen a bujdosók sem a szokásokat, sem a nyelvet nem ismerik, és ha lassan-lassan hozzá is szoknak ehhez az élethez, mindig eszükbe jut: lám, nálunk más a szokás, más a nyelv, és más az élet. Ha szebb, ha csúfabb, az a miénk, egyedül otthon, a mi hazánkban élhetnénk boldogan, itt csak bécsületből szolgálunk életünk fogytáig.

RÁKÓCZI HALÁLA

– *Mikes Kelemen levelei nyomán* –

Erősen féltette Rákóczi fejedelem a bujdosókat, a tétlenségtől és az unalomtól féltette őket, mert ez a kettő sorvasztja mindenkor a száműzött hontalant, ezektől kell leginkább tartani.

Maga a fejedelem jó példát mutatott: Rodostóban is mindig dolgozott, és olyan rendtartással élt, amely a kísérőket is foglalkoztatta.

Délelőtt, egészen ebédig a fejedelem olvasással és írással töltötte az időt, ebéd után az esztergaműhelybe megy, fűr, farag, úgy dolgozik, mint a jó mesterember. Ahogy Mikes Kelemen írja:

„Ebéd után pedig aki látná, azt mondhatná, hogy valamely mesterember; vagy fúr vagy farag, vagy az esztergában dolgozik. És az ő gyönyörű szakálla sokszor tele forgáccsal, hogy maga is neveti magát. És úgy izzad, mintha munkája után kellene enni kenyerét. Őtet minden csudálja; ő pedig neveti az olyat, aki azon panaszkodik, hogy elunja magát...”

Így peregnek a napok egymás után, de 1735 tavaszán a bujdosók észreveszik, hogy a fejedelemnek valami belső baja, betegsége van. Maga a fejedelem erősen titkolja, erőszakolja a vidámságot, de testében erősen fogyatkozik, sokszor a hideg borzongatja.

Egy reggel, amikor Mikes Kelemen megpillantja, elijed tőle, mert az arca, amely a természet szerint mindenkor piros volt, úgy elsárgult, mintha sáfránnyal kenték volna meg.

Húsvétkor, Jézus halálának napján, nagypénteken halt meg a fejedelem, és nyáját pásztor nélkül hagyta.

Rákóczi testét bebalzsamozták, szívét Franciaországba küldték, ahogy maga kívánta, holttestét pedig három napra közszemlére kitették.

Megnézték a fejedelem testét a törökök is, és ahogy nézték, nézegették, egymás között suttogni kezdtek. Arról suttogtak, hogy a fejedelem nem halt meg, hanem titkon elment valahová, ez itt másvalakinek a teste, akit a fejedelem ruhájába öltöztettek. Harminc-negyven török is fogadkozott: Rákóczi nem halt meg, ez mind csak praktika, ennek ők nem hisznek!

– Bár igazat mondanának! – sóhajtott fel Mikes Kelemen. Ámbár mégis igazat mondtak: Rákóczi Ferenc maga a magyar szabadság, és az sohasem pusztul el.

RÁKÓCZI FEHÉR KERESZTJE

– *Egyházaskéri népmonda nyomán* –

Amikor a szegedi kocsisok fuvarban jártak Törökországban, az egyik kocsis kérdezősködni kezdett:

– Hol lakik Rákóczi Ferenc?

Sokáig kérdezősködött, míg végre egy basára talált, aki eligazította.

De ez a basa sem ment el vele, hanem csak azt mondta a kocsisnak:

– Te keresztény vagy, odamehetsz, de én magam nem tarthatok veled.

Jól van, a kocsis egyedül ment, és megtalálta az öreg Rákóczi Ferencet.

Köszönti, s megmondja, hogy ő Kis-Magyarországba való, mert az osztrák lecsökkentette az országot. Nem olyan már az élet, mint Rákóczi korában volt.

Kérdi tőle Rákóczi:

– Hogy élnek a magyarok?

– Hát bizony sínylődnek – feleli a kocsis.

Akkor azt mondja neki Rákóczi:

– Gyere velem!

Vezeti, vezeti, hát felérnek egy hegy tetejére. Ott a tetőn áll a fehér kereszt.

Rákóczi megmutatja a kocsisnak, és azt mondja:

– Akkor tudunk mi titeket felszabadítani, amikor ez a fehér kereszt Magyarország felé fordul. Azt én már meg nem érem, hanem az ivadékod felszabadít titeket.

Ebben a kötetben mintegy kétszáz év, a XVI. és a XVII. század történetének mondáit beszéltem el. Háború, osztályharc, pártvillongás, török, tatár és német pusztítás jellemzi a két évszázad történetét.

Kardcsattogás, ágyúzás, vérontás és siralom mindenfelé, ugyan mit tanul ebből a mai olvasó?

A mondák olvasója a magyar nép szenvedéseit és élni akarását ismeri meg, azt a múltat, amelyet a krónika és a nép szájhagyománya őrzött meg számunkra.

De a monda költője nemcsak elbeszél, hanem ítél is. Jellemes, bátor férfiakat állít elénk, akik utolsó csepp vérükig küzdöttek hazájukért, és elvetemült árulókat mutat be, akik a hódító török vagy német rablókkal együtt gyilkolták és fosztogatták honfitársaikat. Elítéli a monda költője a népet sanyargató magyar urakat, megbélyegzi az árulókat, a hitehagyottakat és a pártoskodókat is.

Színes, érdekes elbeszélésével, határozott társadalombírálatával így vált a monda nemzedékek nevelőjévé. Dózsa, Zrínyi és Rákóczi évszázadokon át lelkesítette nagyszerű példaadásával az ifjúságot, Kerecsényi, Hegedűs hadnagy pedig árulásával örök gyalázatot hozott nevére.

Mátyás király halála után az urak olyan királyt választottak, akinek üstökét a kezükben tarthatták. A gyenge királyok a főuraktól éppen úgy nem védték meg a népet, mint a török betörésétől. A magyar jobbágy, paraszt már nem tűrheti tovább a nyomorúságot: Dózsa György vezetésével parasztháborút indít. Izzó vastrónon égetik el a parasztok királyát, de a nép ettől sem retten meg. Dózsa fejét úgy tiszteli, mint a szentek ereklyéjét.

A kettős királyság, Szapolyai János és Ferdinánd egyidejű

uralkodása erkölcsi tekintetben is kárt okoz: a főurak, a városok és a kapitányok azt a királyt ismerik el, akitől többet várhatnak. Züllik az ország, mindenki a maga hasznát lesi. Mindenki? Ebben a korban is akadnak olyan vitézek, mint Bodó Ferenc, Nyáry Lőrinc és mások, akik nem másolják meg a szavukat, kitartanak a király mellett, akinek hűséget esküdtek. Ezek a vitézek inkább börtönben sorvadnak el, semhogy hitüket, becsületüket bemocskolják.

A mondák arról tanúskodnak, hogy a küzdelem nemcsak fegyverrel, hanem ésszel, ravaszsággal is folyt a török, a tatár és a magyar között. Különösen a falvak bírái, öreg parasztjai, katonaviselt vezetői tűnnek ki ebben a harcban. Bizony nemegyszer megszalasztotta a jól felfegyverzett ellenséget egy-egy ravasz parasztember.

A monda költője látható örömmel beszéli el a fegyvertelen falu és a fegyveres ellenség küzdelmét, mert érzi, hogy hallgatói, olvasói szívvel-lélekkel kívánják a fenyegetett falusiak győzelmét. Hogyne kívánnák, amikor a falusiak a magukét védik a betörő rablókkal szemben, s különben is minden jóérezsű ember azok mellett áll, akik fegyvertelenek, akiket félteni kell a túlerő támadásától.

Nehéz elviselni a török igát, de jön már a felszabadító harc: a keresztény sereg egymás után szabadítja fel Budát, Esztergomot, Kanizsát. Mennyi remény megy ekkor füstbe! Az ország egyik fele német, a másik török, alig valami marad a magyarnak. Amit a német felszabadított, azt a magáénak tekinti, és a szegény magyar úgy él hazája földjén, mint az üldözött vad: erdőkben, barlangokban, nádasokban húzódik meg, hogy az életét mentse.

Amikor a jobbágy, a paraszt sorsa már elviselhetetlen, Rákóczi Ferenc bontja ki a szabadság zászlóját, és megindítja a szabadságharcot, amelynek oly sok dicsőséges emléke ma is elevenen él a néphagyományban. De nemcsak az emlék él, hanem a hit is: a szabadságharc elbukhatott, mert elárulták, de él még Rákóczi, és eljön, hogy rab népét felszabadítsa. A népmonda költője hisz és

bizakodik, hitét, optimizmusát nemzedékről nemzedékre hagyományozza; ezt a hagyományt találja meg az olvasó ebben a könyvben is.

A krónikás vagy a népi mondaköltő mindig pártos, határozottan állást foglal, amikor az eseményeket elbeszéli. Ez az állásfoglalás egyértelmű, amikor török–magyar harcokról, tatár pusztításról szól a monda, de a kettős királyság idején már nem az, mert Szapolyai hívei nyilván másképpen írnak és beszélnek, mint Ferdinánd alattvalói. Ha ezeket az ellentmondásokat a könyv végén elhelyezett jegyzetek tükrében vizsgálja az olvasó, világos képet nyer, s emellett fejlődik történelemkritikai érzéke is.

A mondák egy részét *eredetmagyarázónak* nevezik, mert ezek egy vár, címer, sírhely eredetét beszélnek el. Ilyen eredetmonda a *Székelytámad, Székelybánja*, amely János Zsigmond erdélyi fejedelem bosszújára emlékeztet: ő építtette a két várat a székelyekkel, akik ellene lázadtak. Ide tartozik *A Bakócz család címere*, mely a jobbágyi sorból nemességre emelt család címerének képeit magyarázza meg. Eredetmonda *A török szultán sirja* is, mert ebben a Szigetvár ostroma idején elhunyt császár haláláról és síremlékéről olvashatunk.

A mondák nagy része hősök, vitézek pályafutásáról vagy kiemelkedő hőstettéről szól, ezeket *hősmondáknak* hívják.

Ha az egész pályafutás bemutatására kerül sor, akkor *ciklusról* vagy *mondakörről* szoktak beszélni, ugyanis egy-egy monda rendszerint csak a pálya egyik legfőbb szakaszát mutatja be.

A mondaköröket a hős személye kapcsolja össze. Könyvünkben ilyen mondakört Dózsa Györgyről, Zrínyi Miklósról, a szigetvári hősről, és Rákóczi Ferencről talál az olvasó.

A mondák felkutatása fáradságos, nehéz feladat. Egy részük régi krónikák, levelek, emlékiratok szövegében rejtőzik, másik csoportjukat népköltési gyűjteményekben, kéziratok vagy magnetofonszalagon őrzött változatokban lehet megtalálni.

A szigetvári népmondákat Kováts Valéria, a tarcaliakat Dobos Ilona, a karcsaiakat Balassa Iván gyűjteményéből merítettem.

Különösen sokat merítettem Ferenczi Imre és Molnár Mátyás *Fordulj kedves lovam* című kötetéből, amely szebbnél szebb Rákóczi-mondákat tartalmaz. Ezen a helyen mondok köszönetet a gyűjtőknek a szövegek átengedéséért.

A mondákat egykorú, hiteles forrásokból vagy a néphagyományból merítettem, és minden szépségüket igyekeztem megőrizni. Azt beszéltem el, amit a forrás tartalmazott, Arany János figyelmeztetését tartottam szem előtt: az előadásban szabad változtatni, a költésben nem.

Helyenként szóról szóra követtem az eredetit, másutt verset idéztem, hogy az olvasó a kor stílusát, verselését is megismerje. Különösen Tinódi, Zrínyi, majd Mikes nyelvének, fordulatossága előadásának bemutatását tartottam fontosnak, mert így a magyar költői nyelv fejlődéséről is szemléletes képet mutathattam be.

A népmonda előadásmódját is iparkodtam követni. Ezért adtam elő ironikus, tehát ellenkező értelemben a Caraffa tábornok úrról szóló mondát. Itt abban áll az irónia, hogy a halhatatlanság a halál utáni felmagasztaltatást szokta jelenteni, de Caraffa esetében a halhatatlanság azt jelenti, hogy a magyar káromkodásba foglalta a nevét. Ugyanilyen iróniával beszéltem el annak a török szerzőnek mondáját is, aki virágos stílusban dicsőíti a török előkelőségeket, szidja az aljas, hitvány gyaurokat, és csak azoknak bocsát meg közülük, akik elhagyják hitüket, renegátok lesznek. Mi, magyarok, az ott emlegetett gyaurok utódai, bizony csak ironikus értelemben foghatjuk fel a török krónikás szavait.

Abban is követtem a népmonda előadásmódját, hogy a tettekről, a szavakról beszéltem, az érzéseket, gondolatokat csak ritkán mutattam be. A monda, éppen úgy, mint a ballada, nagyon szűkszavú, nem kedveli az érzésvilág bemutatását.

A könyv illusztrációit a kortársak képeiből, metszeteiből, rajzaiból válogattam össze, mert ezzel is a korstílust kívántam szemléltetni. Hiteles, egykorú szöveghez ugyanannak a kornak a képzőművészete illik.

A magyarázó jegyzetek kiegészítik, megvilágítják, dátumokhoz

kötik a mondákban közölt eseményeket. Ezekből kitűnik, hogy a monda költője gyakran egyoldalúan mutatja be az eseményeket, a hősoket felmagasztalja, az árulókat megbélyegzi, és némelyikük még a csodákban is hisz.

Felhívtam az olvasó figyelmét néhány szépirodalmi olvasmányra is. Ezeknek szerzői Jókai, Gárdonyi, Jankovich, Hegedüs Géza és mások, a múltat színesen, költői képzelettel mutatják be. Idéztem néhány irodalomtörténeti vagy történeti művet is, hogy könyvem olvasóját a tudományos irodalommal megismertessem, s ezzel bevezessem a történeti kutatómunkába.

A magyarázó jegyzetekben a földrajzi neveket eredeti, történelmi alakjukban közöltem. Tájékoztatóul a régi vármegyék nevét tüntettem fel, mert így a történelmi atlasz segítségével az olvasó jól eligazodik.

Az ugyancsak eredeti források nyomán írt *Régi magyar mondákat* az olvasók szívesen fogadták, elismerte a kritika is. A sorozat második kötetét azzal a reménnyel indítom útjára, hogy ezt is örömmel olvassa majd az ifjúság.

Lengyel Dénes

Függelék

A KÉPEK JEGYZÉKE

SZÍNES TÁBLÁK

1. Thury Gyula vízfestménymásolata ismeretlen török mester miniatúrájáról. A kép bal felső sarkában aranyozott ezüstpáncélban, díszesen szerszámozott lovon II. Lajos király látható
2. Ismeretlen művész kuruc kori csataképe

SZÖVEG KÖZÖTTI KÉPEK

1. Keresztes vitéz Dózsa seregéből ..... (XVI. századi német fametszet)	23
2. Dózsa a tüzes trónon ..... (XVI. századi fametszet)	39
3. II. Lajos király gyerekkori páncélja	55
4. Magyar foglyok török rabságban	63
5. Kassa városa 1617-ben ..... (Hufnagel György metszete)	71
6. Komárom 1595-ben ..... (Hufnagel György metszete)	79
7. Janicsár harcos	89
8. Verbőczi István arcképe	101
9. Magyar tűzerek a XVI. században	107
(Rézkarc)	.
10. Magyar puskás és török íjász	111
(XVI. századi címerkép)	
11. Magyar katonák a XVI. században	123
(Részlet a csikmenasági oltárképről, 1543)	
12. Eger vára 1617-ben	133
(Hufnagel György metszete. A latin nyelvű felirat fordítása: Eger, Felső-Magyarország legerősebb vára, melyet a török gyakran megrohant, végül III. Mohamed alatt megostromolt és elfoglalt)	

13. Zrínyi Miklós, a szigetvári hős arcképe	151
(Nicolò Nelh műve 1567-ből)	
14. Szigetvár 1566. évi ostroma	153
(Török miniatúra)	
15. Szolimán szultán arcképe	159
(A latin nyelvű felirat fordítása: Szolimán, a törökök császára)	
16. Gyula vára	167
(A német nyelvű felirat fordítása: Gyula, város és vár, nem messze Nagyváradtól. A város nem nagyon jelentős, de a vár mégis fontos, 1693-ban a keresztények visszahódították)	
17. Keresztény foglyok kínzása	173
(Fametszet 1545-ből)	
18. Balassi Bálint arcképe	193
(Olajfestmény)	
19. Magyar falvak kirablása	201
(Fametszet)	
20. Török portyázók magyar rabokat kísérnek	207
21. Gyalogos hajdú	213
22. Lovas hajdú	221
(Fametszet)	
23. Konstantinápolyi részlet	223
(A latin nyelvű felirat fordítása: Európa végső határa, egykor Trákia, most Konstantinápoly)	
24. XVII. századi fegyverek	235
25. Gyalogos hajdú	241
(Fametszet)	
26. Bocskai István arcképe	261
(Rézmetszet. A latin jelmondat fordítása: Isten intése szerint)	
27. Bocskai István a hajdúi között	267
(Zimmermann Márton rézkarca)	
28. Bocskai István koronája	271
29. A hajdúk közös címere	275
30. Árva vára	281
31. Zrínyi Miklós, a költő arcképe	325
32. Zrínyi Miklós halála	327
(Zimmermann Márton rézkarca. A német nyelvű szöveg a vadászaton bekövetkezett szerencsétlenséget beszéli el)	
33. Zrínyi és Frangepán kivégzése	337
(Egykorú metszet)	

34. Teleki Mihály arcképe	347
(Olajfestmény)	
35. Thököly a börtönben	357
(Mitelli rézkarca. Az olasz nyelvű szöveg írója megérdemelt büntetésnek tartja, hogy Thökölyt láncra verték)	
36. Eszférgom ostroma	359
(Rézkarca)	
37. Buda ostroma 1686-ban	361
(A. V. Westerhut metszete; a nagybetűvel jelzett részeket olasz nyelvű jegyzet magyarázza)	
38. A Buda felszabadításának ünnepére veretett érem	363
(Feliratának magyar szövege: A császár villáma végre lesújtott; nyugszik már a hősök sírja és Buda, melyet dicsőséges vér öntözött)	
39. Ki akar török turbánt venni?	365
(Mitelli tréfás metszete az ostrom utáni vásárról)	
40. Munkács vára	369
41. Zrínyi Ilona képmása	371
42. A sárospataki vár lovagterme	413
43. Esze Tamás címere	419
44. A libertás, Rákóczi rézpénze	421
45. Rákóczi Ferenc arcképe	423
(Mányoki Ádám festménye)	
46. Bercsényi Miklós arcképe	425
47. Vak Bottyán címere	431
48. Kuruc vitéz fokossal	441
(Kupeczky János festménye)	
49. Ocskay László kivégzése	447
50. Kuruc lovas tiszt párducbőr kacagányban	449
51. Portyázó kurucok labancokat hajtanak maguk előtt	451
(G. Ph. Rugendas képe)	
52. Dobos András, a fejedelem udvari dobosa	453
53. Rákóczi „libertás” zászlója	455
54. „Mit búsulsz, kenyeres”	463
(Bugá Jakab vagy Kapitány István bujdosóéneke)	
55. Mikes Kelemen arcképe	467
(Ismeretlen festő műve)	

IDŐRENDI TÁJÉKOZTATÓ

Tájékoztatónkban a királyok, fejedelmek uralkodásának és a legfontosabb történelmi eseményeknek évszámait közöljük

Jagelló Ulászló király	1490–1516
Dózsa Györgyöt a keresztések élére állítják	1514
Temesvár ostroma	1514
Szabács és Nándorfehérvár eleste	1521
A mohácsi ütközet	1526
Szapolyai János király	1526–1540
Ferdinánd király	1526–1564
Kőszeg ostroma	1532
Izabella régens királynő	1540–1559
A török elfoglalja Buda várát	1541
Székesfehérvár eleste	1543
Izabella királynő átadja az országot Ferdinándnak	1551
Veszprém, Drégely, Temesvár és Szolnok eleste	1552
Eger vitézei elűzik a törököt a vár alól	1552
I. Miksa király	1564–1576
Szigetvár és Gyula eleste	1566
Karácsony György felkelése	1569–1570
János Zsigmond halála	1571
Báthori István erdélyi fejedelem	1571–1586
Parasztháború Szlavóniában Gubec Máté vezetésével	1572–1573
Békés Gáspár felkelése	1573–1575
I. Rudolf magyar király	1576–1608
Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem	1581–1602
Esztergom ostroma – Balassi Bálint halála	1594
Győr visszavétele a töröktől	1598
A kassai nagytemplom elfoglalása	1604
Bocskai István erdélyi fejedelem	1605–1606
Báthori Gábor erdélyi fejedelem	1608–1613
Bethlen Gábor erdélyi fejedelem	1613–1629
I. Rákóczi György erdélyi fejedelem	1630–1648

Parasztfelkelés a Felső-Tisza-vidéken	1631–1632
II. Rákóczi György erdélyi fejedelem	1648–1660
Apafi Mihály erdélyi fejedelem	1661–1690
A nagyszöllősi csata	1662
Zrínyi Miklós halála	1664
Zrínyi Péter, Frangepán Ferenc és Nádasdy Ferenc kivégzése	1671
Teleki Mihály sikertelen hadjárata	1678
Thököly Imre szabadságharca	1678–1690
Esztergom felszabadítása	1683
Thököly Imre török fogsága	1685–1686
Zrínyi Ilona védi Munkács várát	1685–1688
Buda ostroma és bevétele	1686
A zentai csata	1697
II. Rákóczi Ferenc hazatér	1703
Az ónodi országgyűlés	1707
A szatmári béke	1711
II. Rákóczi Ferenc Törökországba érkezik	1717
II. Rákóczi Ferenc halála	1735

A SZÖVEGBEN ELŐFORDULÓ RITKÁBB SZAVAK, SZEMÉLY- ÉS HELYNEVEK MAGYARÁZATA

A címszavak közlésekor a forrásban található alakot vettük alapul; a helyes szóalakot, illetőleg a mai helyesírásnak megfelelő írásmódot a magyarázó rész elején közöljük

akó – régi űrmérték, kb. 0,5 hl-nek felel meg

akcse – akcsa, török aprópénz. A Krími Kánságban ezüsből verték

Alkorán – a *Korán*, a mohamedánok szent könyve

Almási-barlang – az udvarhelyi Vargyas-patak mellett a hegy oldalában van. Független sziklafalon nyílik, kitűnő rejtkehely volt a török időben

Alvinc – Vintul de jos, nagyközség Erdélyben, a Maros bal partján. Itt gyilkoltatta meg Castaldo tábornok Fráter György bíbornokot 1551. december 17-én

Apafi Mihály – (1661–1690) Erdély fejedelme. Hol Teleki Mihály, hol meg a felesége. Bornemissza Anna kormányzott helyette

apáti rév – Makótól délre, Apátfalva mellett, a Maros partján

Apor Péter – (1676–1752) *Erdélynek változása* (Metamorphosis Transylvaniae) c. művében mutatja be kora társadalmát. A könyvhöz Cserei Mihály jegyzeteket csatolt; új kiadása 1978-ban jelent meg, (Kriterion Kiadó, Bukarest)

Attila – a hun király nevét Dózsa György beszédében olvassuk. A beszéd nem maradt ránk, a történetíró költötte. Felfogása szerint Dózsa a hun királyt a magyar haza első elfoglalójának tekinti. Így tekinti később Arany János is, ezért készül róla eposzt írni, s ebben festené a népet szabadnak, boldognak... A legfrissebb történelmi kutatások nem tartják igazolt történelmi ténynek, hogy Dózsa György Cegléden beszédet mondott

audiencia – kihallgatás

Babócsa – kisközség Somogy megye nagyatádi járásában, a Rinya partján

Bakócz Tamás – (1442–1521) esztergomi érsek, 1513-ban mint pápai küldött tért vissza Rómából. Magával hozta X. Leó pápa bulláját, és ennek alapján keresztes háborút hirdetett a török ellen. Jobbágyszármazású volt, ezt nem is szégyellte, de hamar beletanult az urak erkölcsébe: hatalmas vagyont gyűjtött

Balassi Bálint – (1554–1594) korának legnagyobb lírai költője, a végvári harcok hőse. 1594 tavaszán vonult Esztergom alá, május 19-én sebesült meg. Halálát vérmérgezés okozta. Szobra Esztergomban és Budapesten áll, műveinek kritikai

kiadását Eckhardt Sándor rendezte sajtó alá. Regényes életrajzát Dienes András *Bogáncs hadnagy* címmel írta meg

bán – főrangú tisztviselő, a határvidéki tartományok védelmezője és kormányzója.

A horvát bán rangban a nádor után következett

Bánffi Dénes – (megh. 1674) kolozsvári főkapitány, a védővárak seregének főparancsnoka. Elítélte Teleki Mihály politikáját, ezért a fejedelem tanácsadója szövetséget, ligát szervezett ellene, és a fejedelemné kijátszásával kivégeztette. Teleki cselszövését, Bánffi Dénes kivégzését Jókai *Erdély aranykora* c. regényében mutatja be

Bártfa – Bardijov, város a Keleti-Beszkidék tövében, a Topoly völgyében, az egykori Sáros vármegyében

Basirius Izsák – (Basire, 1507–1576) XVII. századi angol hittudós, a konzervatív protestáns felfogás híve. II. Rákóczi György fejedelem támogatta, mert külföldi és maradi felfogású volt. Fel is használta Apáczai Csere János ellen. Basirius jó szövetségesnek bizonyult a fejedelem számára, mert feltékeny volt Apáczaira, aki tudásával és népszerűségével felülmúlta őt

Básta György – (1544–1607) Basta I. Rudolf király olasz származású hadvezére, Erdély kegyetlen zsarnoka. Írásban is kifejtette, hogy Erdélyt mint gyarmatot kell kezelni, s úgy is bánt vele, talán még kegyetlenebbül

Báthori Boldizsár – Báthori Zsigmond fejedelem nagybátyja, a törökbarát politika híve. A fejedelem 1594-ben Szamosújváron kivégeztette

Báthori Gábor – (1589–1613) Erdély fejedelme. A hajdúk segítségével szerezte meg a fejedelemséget, ezért Habsburg-ellenes politikát vártak tőle. Erre számítottak a főurak is

Báthori Zsigmond – (1572–1613) Erdély fejedelme, 1594-ben a törökpárti urakat kivégeztette, majd 1597-ben Erdélyt átengedte a Habsburgoknak; később visszatért, és csak 1602-ben mondott le végleg a fejedelemségről

Bécsújhely – Wiener Neustadt, város Alsó-Ausztriában, nem messze Soprontól

Békés Gáspár – (1520–1579) erdélyi politikus, aki a császár támogatásával fejedelem akart lenni. Báthori István a kerelőszentpáli csatában legyőzte (1575), később kibékült vele

Béldi Pál – (1621–1679) Erdély egyik vezető politikusa. Teleki Mihály összeesküvéssel vádolta meg, ezért a fejedelem elfogatta, és börtönbe vettette

Belgiojoso Jakab – (megh. 1626) császári tábornok. 1604-ben Felső-Magyarország kapitánya lett. Első feladatának tekintette, hogy a protestánsok templomait elfoglalja

Bercsényi Miklós – II. Rákóczi Ferenc fejedelem barátja és harcostársa. 1703-ban lengyel csapatokkal segítette Rákóczit, 1705-ben részt vett a nagyszombati békealkudozásban, támogatta a fejedelmet Ónodon. A szatmári békét nem fogadta el, elkísérte Rákóczit Rodostóba is.

Beregszászi Pál – XVII. századi szilágysági prédikátor és énekszerző. *Keserves zokogó sírással teljes história* c. hosszabb költeményéből itt csak részletet közzéhattünk

Besztercebánya – Banská Bystrica, város a Garam folyó partján, az egykori Zólyom vármegyében

Bethlen Gábor – (1580–1629) Erdély fejedelme. Kis országát politikai, gazdasági, művelődési szempontból felemelte, nemzeti királyság kialakítására törekedett, de szövetségesei veresége miatt tervét nem valósíthatta meg. A XVII. század egyik legkiválóbb alakja

Bethlen Miklós – (1642–1716) Erdélyben Apáczai Csere János tanítványa volt, később külföldi egyetemeken is tanult. 1664 novemberében meglátogatta Zrinyi Miklóst, a költőt, így lett tanúja halálának. Élményét sok más értékes feljegyzéssel együtt *Önéletírás* c. művében beszélte el. Az *Önéletírás* 1980-ban újra megjelent

Betlen – Beclean, kisközség Erdélyben a Szamos folyó partján. Itt állt a Bethlen család kastélya. Apafi Mihály Betlenben végeztette ki Bánffy Dénest

Bezerédy Imre – Bezerédy, Rákóczi lovasezredese, a dunántúli részek parancsnoka. Árulásra készült, de tervét leleplezték, 1708-ban Sárospatakon a fejedelem lefejeztette

Bocatius – (1549–1621) családi nevén: Boch János, Kassa város humanista műveltségű főbírája

Bodó Ferenc – *Szapolyai János* hű vitéze. Ferdinánd király a bécsújhelyi börtönbe záratta, ott is halt meg

Bodola – kisközség Háromszékben. Egykor a község közepén állt Béli Pál kastélya, ma már a romjait sem lehet megtalálni

Bonfini – B., Antonius (1427–1503), latinul író olasz történétíró; hosszan tartózkodott Mátyás király udvarában, hadjárataira is elkísérte, tehát szemtanúként írhatta meg a kor történetét

Bornemissza Anna – (megh. 1688) Apafi Mihály erdélyi fejedelem felesége. Naplójában bemutatja kora társadalmát. Szerepel Jókai és Móra írásaiban

Bornemissza Gergely – az egri vár egyik hőse, az *Egri csillagok* főszereplője

Bottyán János – (1645?–1709) kuruc tábornok. A császári seregben ezredes volt, 1704-ben Rákóczihoz csatlakozott. Bevette Érsekújvárt, elfoglalta a Dunántúl nagy részét. Jókai *Szeretve mind a vérpadig*, R. Várkonyi Ágnes *A kuruc kor hősei*, *Két pogány közt*, Jankovich Ferenc *Dunántúl*, Szász Imre *Szól a síp* c. művében szerepel

Brunóc – Brunovce, község Nyitrában, itt állt Bercsényi kastélya

bucslódi – búslakodik, töprenkedik

Budetin – Budetin vára Zsolna közelében állt. 1485-ben került a Szunyogh család birtokába. A vár később honvédkaszárnya lett, de sokáig mutogatták a kőfülkét, amelybe egykor Katalint apja befalaztatta. A fülsze falán a Szunyogh család

címere állt. A budetini mondát Arany János *Katalin, Jókai Szeretve mind a vérpadig* c. művében dolgozta fel
Bugac – puszta, Kecskeméttől délre

Caprara, Aeneas Silvus – (1631–1701) olasz származású tábornok, a Habsburgokat szolgálta. Eredmény nélkül ostromolta Munkács várát

Caraffa, Antonio – (1646–1693) olasz származású császári tábornok. Ő hozta létre a hírhedt eperjesi vértörvényszéket (1687), amely koholt vádak alapján perbe fogta a vagyonos polgárokat és nemeseket. Ezeket vagy kifosztotta, s úgy engedte szabadon, vagy kínzással beismerő vallomásra kényszerítette őket. Az „eperjesi hóhérról” Jókai *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. történelmi munkájában írt

Castaldo, Giovanni – (1500–1562) olasz származású császári tábornok. 1551-ben orvul megölette Fráter György bíborost

Czibak Imre – mint Szapolyai János király híve Ferdinánd király seregei ellen küzdött. Végül Gritti meggyilkoltatta 1534-ben

Csáktornya – a Muraközben, a régi Zala vármegye déli részén fekszik. Ma: Čakovec, Szlovéniában. Itt írta Zrínyi Miklós a *Szigeti veszedelem* c. eposzt, ennek közelében érte halálos szerencsétlenség vadászat közben

csausz – a szó eredeti jelentése szerint: őrző. Átvitt értelemben a szultán testőreit nevezték csauszoknak

Csele-patak – a Duna mellékvize, Mohács felett ömlik a Dunába

Cserai Mihály – (1668–1756) erdélyi történetíró és politikus. *Historia* c. művében Apafi fejedelem korát mutatta be

Csesznek – község Veszprém megyében. A vár a Cuha völgy feletti hegyen állt

Csík vármegye – a székely vármegyék egyike, a Székelyföld egy része. A feudális korban Csíkszék volt a neve, tréfásan Csíkországnak is nevezik

Csonka-torony – Nagyszalontán áll, Petőfi és Arany is megénekelte. A toronyban Arany János-émlékkiállítást rendeztek be

Dancka – Gdańsk (Danzig) lengyelországi város régi magyar neve

dervis – mohamedán szerzetes. A dervisek egy része vándorol, más részük kolostorhoz hasonló elzárt helyen él

Deszni – Körös menti község

dézsma – a latin *decima* (= tizedik) szóból ered, azt jelenti: tizedrész. Ez a tized vagy tizedrész a föld terméséből eredetileg az egyháznak járt, később a földesurat megillető szolgáltatást is így nevezték

Dienes József – (1699–1763) Hermányi D. J., nagyenyedi református pap és író.

Nagyenyedí Demokritos c. művében Erdély régi világát, a társadalom mindennapi életét humoros formában mutatja be

Dobó István – (1500?–1572) Eger várkapitánya; kétezer vitézével megvédte a várat Ahmed fővezér és a budai basa százötvenezer főnyi seregével szemben. Tetteit Gárdonyi örökölte meg az *Egri csillagokban*

Dobzse László – II. Ulászló királyt (1490–1516) már a csehek is gúnyolták, mert ez volt a szavajárása: *dobzse* = jól van. A gúnynév Magyarországon is elterjedt. Petőfi királygúnyoló kedvében így ír *Dobzse László* c. versében:

*Ha éhezni méltóztatott
Király öfelsége,
Egyik-másik alattvaló
Hitta meg ebédre.*

Dorozsma – ma: Kiskundorozsma, nagyközség Csongrád megyében, Szeged mellett

Dózsa György – az 1514-i parasztháború vezére. Az izzó vastrónon megégetett parasztkirály a legyőzött és mégis legyőzhetetlen forradalom jelképévé vált. Irodalmunk gazdag Dózsa ábrázolásában; itt csak néhány jelentősebb szerző művére hívjuk fel a figyelmet. Eötvös József (*Magyarország 1514-ben*), Tabéry Géza, Szabó Pál, Győry Dezső és Gergely Sándor történeti regényt írt róla; Jókai, Sárközi György, Illyés Gyula drámában ábrázolta; Petőfi, Ady, Juhász Gyula és Juhász Ferenc versben mutatta be fenyegető alakját. Geréb László *Magyar parasztháborúk* c. könyvében a kortársak műveit közölte, Hegedüs Géza *Így élt Dózsa György* címmel életrajzot írt róla

dragonyos – díszes tarajú sisakot viselő lovas katona

Drégely – Drégelypalánk község (Nógrád megye) közelében egy hegy csúcsán állt Drégely vára

Dugonics András – (1740–1818) szegedi tudós, piarista tanár, író. *Magyar példabeszédek és jeles mondások* c. művében számos szólásmagyarázatot, mondát őrzött meg. Ízes magyar stílusa Móra Ferencet is megragadta, számos témát is kölcsönzött tőle

egzekváltatom – az *egzekvál* ige a latin nyelvből ered (*exsequor*), azt jelenti: végrehajt. Aki „egzekváltatik”, azon végrehajtják a műveletet, az erőszakos adóbehajtást

elsikul – elcsúszik

Érsekújvár – város Komáromtól északra, Nyitra vármegyében. Ma: Nové Zámky. Várát Bottyán tábornok vette be a kuruc szabadságharc idején

Esze Tamás – (1666–1708) a Rákóczi-szabadságharc egyik kezdeményezője. „a csaták pajzsa”. Pályafutását Komáromi János *Esze Tamás, a mezítlábasok*

ezredese, Szántó György pedig *Esze Tamás talpasai* c. regényében örököltette meg

Fancsal – nagyközség Heves megye hatvani járásában

Felmér – nagyközség Erdélyben, Fogarastól északra. 1534. augusztus 10-én a község közelében gyilkoltatta meg Gritti és Dóczy az erdélyi vajdát, Czibak Imrét

fermán – firmán, rendelet, parancs. Olyan okirat, mely a szultán kézjegyével van ellátva

Fertő-Szent-Miklós – község az egykori Moson vármegyében

Fodor László – a kuruc szabadságharc ezredese. Heister tábornok azért végeztette ki tizedmagával 1710-ben, hogy Ocskay haláláért bosszút álljon

Fogaras vára – Erdélyben, az Olt folyó közelében állt. Ebben a várban töltötte gyermekkorát Cserei Mihály, apja volt a vár kapitánya

font – a magyarországi font 0,56 kg súlynak felel meg

Forgács Zsigmond – (1560?–1621) mint a felső-magyarországi hadak kapitánya 1611-ben Báthori Gábor erdélyi fejedelem hadai ellen harcolt

forspont – előfogat, ezzel kellett ingyen szállítani a hivatalos úton levő tisztviselőket és katonákat

Fraknó – a fraknói vár az egykori Sopron vármegyében, a Rozália-hegység aljában állt. A vár az Esterházy család birtokában volt. Ma: Forchtenstein, a község: Forchtenau Ausztria burgenlandi tartományában

Frangepán Ferenc – Zrínyi Péter sógora. Mindkettőjüket a Wesselényi-mozgalomban való részvétel miatt végezték ki 1671-ben

Fráter György – Martinuzzi Gy. (1482–1551), családi nevén: Ugyeszenovics. Váradi püspök, Szapolyai János király tanácsadója, majd János Zsigmond gyámja. Az országot a Habsburgok uralkodása alatt akarta egyesíteni, de a törökkel sem szakított egészen. Castaldo Alvincen meggyilkoltatta. Jókai *Fráter György* c. regényében mutatja be pályafutását.

Fülek vára – Salgótarjától északra állt, ma Filakovo, Szlovákiában

Gernyeszeg – Garnesti, kisközség Erdélyben, Szászrégen közelében. Ma is itt áll a Teleki-kastély

Gönc – város a Felső-Tisza vidékén, átmenetileg Abaúj-Torna vármegye székhelye volt

Görgény vára – Erdélyben, a Marostól délre, a Görgényi-havasokban állt; a Rákóczi-szabadságharc után lerombolták

Gritti Alajos – először Szapolyai János, majd Ferdinánd király diplomatája. Czibak Imre meggyilkoltatása miatt 1534-ben kivégezték

Gül Baba – „a rózsák atyja”; mohamedán főpap; síremléke, türbéje, ma is mohamedán zarándokhely, a budai Rózsadombon áll
gvárdián – a katolikus szerzetesek otthonának, a kolostornak főnöke

Gyöngyösi István – (1629–1704) korának egyik legnépszerűbb elbeszélő költője.
Márssal társalkodó murányi Venus c. költeményében elbeszéli Murány ostromát és az érdekházasság történetét. Mindezt az udvari költő ügyességével mondja el: a valóságot kiszínezi, és az érdeket leplezni igyekszik

Gyulafehérvár – Alba Julia, város és erősség Erdélyben, Alsó-Fehér vármegyében, az Ompoly és a Maros találkozásánál. A város az erdélyi művelődés egyik középpontja volt

Gyulaffi Lestár – Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem bizalmas embere

Hágia Szófia – Hagia Sophia, a Szent Bölcsesség temploma Konstantinápolyban
hajdú – gyalogoskatoná. A hajdúk magyar, szerb és más nemzetiségű üldözött jobbágyokból, pásztorokból, elpusztított falvakból menekült parasztokból szerveződtek csapattá. Bocskai István a XVII. század elején kiváltságot adott nekik, és letelepítette őket

Harsány – Nagyharsány, község Baranya megye siklósi járásában

Hegyalja – a Zemplén-hegység déli része, a Hernád és a Bodrog közt Tarcalig és Monokig terül el

Heltai Gáspár – (1490–1574) a régi magyar irodalom egyik legjobb prózaírója. Krónikájában a múltat színesen mutatja be, állatmeséiben az ókori tanításokat keresztény oktatásokkal helyettesíti, de beleszövi a mesék értelmezésébe korának eseményeit, saját élettapasztalatának tanulságait is

Héttorony vára – törökül: Jedikule. A vár Konstantinápoly mellett, a Márvány-tenger partján állt. Eleinte a janicsárok laktanyája volt, később börtönül szolgált. Itt tartották fogságban Szilágyi Mihályt, Béli Pált, Török Bálintot és még sok más magyar rabot

hit alatt – eskü alatt, eskütevással fogad valamit

Homoród – folyó Erdélyben, az Olt folyóba ömlik. Forrása a Hargita hegységben van

hópénz – a katonák egy hónapra járó zsoldja

Horváth Mihály – (1809–1878) történétíró, *Magyarország történelme* c. művében színesen eleveníti fel a magyar múltat

Ibafa – község Baranya megye szigetvári járásában

Illésházy István – (1540–1609) magyar főúr; a bécsi udvar felségárulási pert indított ellene, hogy hatalmas vagyonát elkobozhassa. Illésházy az üldözés elől Lengyelországba menekült, majd Bocskai István szabadságharcához csatlakozott

independens – latin szó, azt jelenti: független. Azokat a kálvinistákat nevezték így, akik szerint vallási ügyekben a gyülekezet teljesen független az egyházi és a világi hatóságoktól

Istvánffy Miklós – (1538–1615) történétíró, kora történelmének egyik legjobb forrása. Szülőfalujában, Kisasszonyfán élt az öreg kovács, akivel még beszélhetett Dózsa kivégzéséről

Izabella királyné – Szapolyai János király felesége, János Zsigmond anyja. Buda elfoglalása után (1541) fiával Lippára, majd Gyulafehérvárra költözött. 1552-ben elhagyta az országot

János Zsigmond – erdélyi fejedelem, Szapolyai János fia

jezsuiták – Jézus társasági katolikus szerzetesek, az inkvizíciós eljárások is az ő feladatkörükbe tartoztak

Jurisich Miklós – Jurisics, Kőszeg várkapitánya. Szolimán nagy seregét 1532-ben tartóztatta fel

Káldi György – (1574–1634) a jezsuita rend tudós tagja. Bibliafordítása 1626-ban jelent meg

Kálvin János – Calvin (1509–1564), protestáns hitújító, új vallási rendszert dolgozott ki a katolikus tanítással szemben

kancellár – magas rangú tisztviselő. A vezetése alatt álló kancelláriában fogalmazták meg a király rendeleteit és az országgyűlés törvényeit

Kandahar – város Afganisztánban

Kanizsai Dorottya – Perényi Imre nádor felesége

kanonok – magas rangú katolikus pap, a püspök tanácsadó és kormányzó testületének tagja

Karcsa – község Zemplén vármegyében

Karintia – szövetségi tartomány Ausztriában

Károlyi Sándor – (1668–1743) mint Szatmár vármegye főispánja, 1703-ban Dolhánál leverte Esze Tamás kurucait, majd Rákóczihoz csatlakozott. A szatmári béke megkötésével (1711) a fejedelmet elárulta. Árulása jutalmául grófi rangot és nagy birtokot kapott

Kassa – város az egykori Abaúj-Torna vármegyében. A Habsburg-ellenes felkelések egyik központja. Ma Kosice Szlovákiában

Kemény János – II. Rákóczi György erdélyi fejedelem lengyelországi hadjáratának (1657) vezére volt. A krími tatárok elfogták, fogságából 1658-ban szabadult.

Önéletrása a múltat színesen világítja meg. A török ellen vívott nagyszöllösi csatában esett el (1662)

Kenyérmező – Erdélyben, a Maros folyó két partján

Kinizsi Pál – Mátyás király hadvezére; a nagy király halála után a főurak pártjához csatlakozott. Pályafutását Tatay Sándor beszélte el ifjúsági regényében

Kismarton – ma: Eisenstadt, község a Fertő tó közelében

Kjátib Cselebi – XVII. századi török történetíró.

Kocsord – község Mátészalka közelében

Koháry István – (1649–1731) 1667-től a füleki vár kapitánya volt. Először a török, majd Thököly ellen harcolt. Három évig raboskodott, a börtönben verseket írt

Kóka – község Pest megyében. Kókától északra fekszik Dány és Zsámbok

Konstantinápoly – Isztambul, a régi Törökország fővárosa

kótyavetye – olyan hatósági árverés, amelyen a holmit, az értéktárgyat olcsón, áron alul adják el

Kovacsóczy Farkas – (1540–1594) államférfi, Erdély kancellárja. Tanulmányait Páduában fejezte be, kitűnően ismerte a görög és a római klasszikusokat. Tőlük tanult életbölcseletet, az ő műveikből merített bátorságot a halálfélelem ellen is. Báthori Boldizsárral együtt törökbarát politikát hirdetett, ezért Báthori Zsigmond 1594-ben kivégeztette

Köváry László – (1820–1907) Erdély kiváló történetírója. Műveiben számos mondat is közölt. Jókainak ő mutatta be Erdély szépségét és számos történeti nevezetességét

Kravál (kravall) – botrány, felfordulás

Lemberg – város Galíciában, ma Lvov (Ukrán SZSZK)

Léva – város a Garam folyó közelében, Bars vármegyében

Lippa vára – a Maros folyó partján, Arad vármegyében állt

lófarkas zászló – arany félholdon függő hosszú lófarok, amely aranygombos dorongon csüng. Ezt a zászlót csak a szultán, a nagyvezér és a basa használhatta

Losonczy István – 1551-től temesi főispán és Temesvár kapitánya. Hősi védelem után kénytelen volt 1552-ben a várat feladni. Ahmed basa hitszegően járt el: Losonczyt kivégeztette, és fejét Konstantinápolyba küldte

Madarász – község Bihar vármegyében

Magyar Szölgyén – Madarsky Seldin, község a régi Komárom vármegyében, a Dunától északra

Majláth István – erdélyi vajda. Elfogatását két változat is őrzi. 1541-ben a moldvai vajda fogatta el, ez a hiteles változat

Majtény – I. Nagymajtény

Makovica vára – Sáros vármegyében, Lubló közelében állt

Máréfalva – Satul Mare, község a Székelyföldön, Udvarhely vármegyében

Marosvásárhely – város Erdélyben, Maros-Torda vármegyében

Martinuzzi György – I. Fráter György

mártír – vértanú

Medgyes – Medias, város és vár Erdélyben, Nagy-Küküllő vármegyében

Mednyánszky Alajos – (1784–1844) romantikus író, német nyelvű monda- és legendagyűjteménye értékes forrás

Ménfő – község Győr vármegyében

Mikes Kelemen – (1690–1761) II. Rákóczi Ferenc hűséges kísérője. 1707-ben lett a fejedelem apródja, majd udvartartásának egyik vezetője. *Törökországi levelek* c. művében elbeszélte a mindennapi eseményeket, bemutatta a fejedelem jellemének kitűnő vonásait, és beszámolt saját gondjáról-bajáról is. Az ízes nyelven, székelyül írt munka ma is élvezetes olvasmány, ebből vettük a kötet néhány mondáját

Mohamed – (570–632) a mohamedán, iszlám vallás alapítója. Arab próféta, egyistenhívő vallásfelekezetet alapított; ennek voltak hívei azok az oszmán törökök is, akik hazánk nagy részét meghódították

Moldva – történelmi táj a hasonló nevű folyó mellett, a Kárpátoktól keletre

Móricz Pál – (1870–1936) író, a hajdúk életének reális ábrázolója. II. Rákóczi Ferencről életrajzi regényt írt

Munkács – ma: Mukacevo, város az Ukrán SZSZK-ban. A munkácsi várrendszer a XVI. században épült ki, a felső várban állt az ún. nagypalota. 1705-ben II. Rákóczi Ferenc francia hadimérnökökkel korszerű várrá építtette

Murány vára – a Murányi-fennsíktől délre, Gömör vármegyében, Nagy-Rőce közelében állt. Wesselényi Ferenc 1645-ben foglalta el. A vár a Wesselényi-féle mozgalom központja volt, ezért Lotaringiai Károly ostrom alá vette, és Széchy Mária hősie ellenállását leküzdvé el is foglalta. Az itt talált iratokat a perben felhasználták. A vár ostromát először Gyöngyösi István énekelte meg, majd Petőfi, Arany és Tompa Mihály írt róla elbeszélő költeményt

Nádasdy Tamás – 1527-től Ferdinánd király budai kapitánya, 1529-ben török fogságba esett, ezután Szapolyai János Király szolgálatába állt

nádor – a király után a legfőbb méltóság a feudális Magyarországon. A nádor mint az ország legfőbb kapitánya, a bíróságok feje és az országgyűlés elnöke nagy hatalommal rendelkezett, ezért követelték újra meg újra a nádori hivatal betöltését

Nagyboldogasszony temploma – a budai Mátyás-templom

Nagyenyed – Aind. város Erdélyben

Nagyida – Velka Ida, nagyközség Kassától délre

Nagykároly – Carei, város Szatmár vármegyében

nagykereki vár – Bocskai várát Bihar vármegyében a XV. és XVI. században építették fel

nagylaki vár – Nagylak község Csongrád megyében fekszik

Nagymajtény – Moftinul Mare, mezőváros Szatmár vármegyében

Nagyszalonta – Salonta, város Bihar vármegyében

Nagyszöllös – község Erdélyben, Nagy-Küküllő vármegyében

Nándorfehérvár – Belgrád régi magyar neve

nyilas – a dülő megnevezése. A dülőket régebben nyilvetéssel osztották fel a falu jobbágyai között

Nyitra – város a Nyitra folyó völgyében

nyomtat – a nyomtatás a gabona kicsépelésének ősi módja

Ocskay László – (1680?–1710) kuruc brigadéros, kalandos múlt után mint hadnagy csatlakozott a kurucokhoz. Rákóczi 1707-ben birtokkal adományozta meg. Ocskay elárulta a kurucokat, s ekkor tisztjei megfogadták, hogy kézre kerítik. 1710-ben elfogták, és Heister tábornok fenyegetőzése ellenére kivégezték. Thaly Kálmán balladát, Jókai regényt írt Ocskay életéről és bűnhődéséről. (Jókai: *Szeretve mind a vérpadig*)

Olt – a Duna bal oldali mellékfolyója. A csiki hegyek közt ered, egész hossza kb. 530 km.

Ónod – nagyközség Miskolctól délre, Borsod vármegyében, a Sajó partja mellett. Az ónodi országgyűlés 1707. május 31-től június 22-ig ülésezett

Orbán Balázs – (1830–1890) néprajzi író, a Székelyföld legjobb kutatója. A *Székelyföld leírása* c. hatkötetes művében számos mondát és legendát is közölt.

Orbán Balázs műve jó néhány Jókai-regény, -elbeszélés forrása

Óvár – ma: Mosonmagyaróvár

palást – a harang teste, henger alakú része

Pálffy János – (1664–1751) Felső-Magyarország vezénylő tábornoka. A szatmári béke megkötése után (1711) az uralkodó fényesen megjutalmazta

Palota vára – Várpalota, Veszprém vármegyében

patvarosság – ördögösség, ördögi ravaszság

Péter moldvai fejedelem – Rares Péter 1527–38, majd 1541–46 között volt moldvai vajda. A török hűbéreseként kihasználta a magyarországi pártharcokat

Pethő Gergely – (1570–1629) politikus, katona és történétíró. *Rövid magyar cronica* c. művében mint kortárs és szemtanú írta meg az eseményeket 1626-ig

Petneházy Dávid – (1645–1678) Thököly egyik legbátrabb tisztje. Amikor a vezért a váradi basa elfogta, tisztársaival együtt I. Lipót királyhoz pártolt át. Nem valószínű, hogy megmérgezték volna, de jellemző, hogy ezt költötték, és el is hitték. Dávid Csaba *Buda megvétele* címmel regényt írt róla

Petrovics Péter – Szapolyai János híve, János Zsigmond egyik gyámja

Pilismarót – község Komárom megyében

porció – hadiadó, az ingyenes katonatartás terhe. A hadsereg az élmezést is beszállásolással biztosította, s ilyenkor a katonáról és lováról gondoskodni kellett

porkoláb – várkapitány

poroszló – fegyveres törvényszolga

Porta – a török szultán udvara, ill. kormánya

Rabutin, Jean Louis – (1642–1717) I. Lipót király hadvezére

rác – a szerbek régi neve

Rácország – Szerbia régi neve

Rakamaz – község Szabolcs-Szatmár megyében

I. Rákóczi Ferenc – (1645–1676) Erdély fejedelme. Zrínyi Ilonával kötött házassága révén kapcsolatba került a Wesselényi-féle mozgalommal, de Zrínyi Péter elfogatásának hírére letette a fegyvert

II. Rákóczi Ferenc – (1676–1735) Munkács ostroma idején anyja, Zrínyi Ilona mellett tartózkodott. Ifjúkorát idegenben töltötte: jezsuiták nevelték. Magyarországi tapasztalatai, Bercsényi Miklós szavai meggyőzték róla, hogy egyedül ő hivatott a nép szabadságának kivívására. 1700-ban XIV. Lajos francia királyhoz fordult támogatásért, ekkor megbízottja, Longueval elárulta, ezért fogságba vetették. Innen Lengyelországba menekült, majd a tiszaháti felkelők felhívására hazatért. Az ónodi országgyűlésen (1707) joggal háborodott fel: ő hozta a legnagyobb áldozatot, s mégis önzéssel vádolták. Önzetlenségét, hősiességét és leleményességét csak a nép ismerte fel: költészetében a mesehősök vonásaival ruházta fel. Erről győz meg Ferenczi Imre és Molnár Mátyás *Fordulj kedves lovam* c. könyve is, melynek összegyűjtött népmondáiban Rákóczi élete fényesen tükröződik. Rákócziról és szabadságharcáról szinte valamennyi magyar költő és író megemlékezett. Pályafutásának mai értékelését Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes könyvében találja az olvasó

II. Rákóczi György – (1621–1660) Erdély fejedelme. Háborút indított János Kázmér lengyel király ellen, hogy a lengyel trónt elfoglalja. Hadjárata kudarcra végződött, ekkor került fogságba Kemény János és a két Barcsay testvér is. A fejedelem rendezte a gyulafehérvári vitát, s ebben Apáczai Csere Jánost kemény szavakkal lehordta

Rákos mezeje – a Rákos-patak két partján terül el. A legtöbb középkori országgyűlés színhelye volt

Rodostó – ma: Tekirdağ, török kikötőváros a Márvány-tenger partján. Itt lakott a bujdosó Rákóczi fejedelem, itt írta *Törökországi levelek* c. művét Mikes Kelemen

Sándor István – (1750–1815) tudományos kutató. *Sokféle c.* művében számos érdekes történetet közölt

Sár folyó – a Lajta folyó régi neve

Sáros megye – Galícia határán, a Tisza jobb parti részein terült el

Segesvár – Sighisoara, város Erdélyben

Somló vára – Veszprém megyében, Somlónémetváros felett állt

Somlyó – Szilágyosomlyó, község Szilágy vármegyében, Erdélyben

Stubnica – Stubica Gornja, község Zágráb vármegyében

Szabács – vár és város a Száva partján, Belgrádtól nyugatra

Szabadka – Subotica, város a régi Bács-Bodrog vármegyében

Szalárdi János – XVII. századi történétíró. *Síralmas krónikájában* a XVI. és a XVII. század eseményeit beszélte el

Szalay László – (1813–1864) történétíró, számos XVI. és XVII. századi forrásmunkát adott ki. *Magyarország története c.* művében színesen beszélte el hazánk múltját

Szamos folyó – Erdélyben ered, a Tisza bal oldali mellékfolyója

Szamosközy István – (?–1612) Erdély történétírója

Szamosújvár – Gherla, város Erdélyben. Szolnok-Doboka vármegyében

Szapolyai János – (1487–1540) erdélyi vajda, majd magyar király

Szárzajta – Aita Seaca, község Háromszékben

szász – német nyelvű népcsoport, mely II. Géza király uralkodása alatt telepedett le Erdélyben

Szatmár vára – a Szamos folyó partján állt

Száva – a Duna jobb oldali mellékfolyója, Belgrádnál ömlik a Dunába

Szeben – Sibiu, Nagyszeben, város Erdélyben

Széchy Mária – híres szépség, tizenhét éves korában Bethlen István felesége lett, majd Kun Istváné, végül Wesselényi Ferenc nádoré

Szécsény – község Nógrád megyében

Székelybánya – Háromszék vármegyében, Sepsiszekén állt

Székelytámad – Székelyudvarhelyen építették fel. Mindkét várat lerombolta a székelység 1599-ben

Szendrő – vár és város Belgrádtól keletre, a Duna mellett

Szendrő – község Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

Szepes vára – Szepes vármegyében, a szepesi síkság közepén kiemelkedő hegyen láthatók a vár romjai

Szepesi Csombor Márton – (1595–1623) jeles utazó: bejárta Dániát, Hollandiát, Angliát, Francia-, Német-, Cseh- és Lengyelországot. *Útjáról Europica varietas c.* könyvében számolt be

Szerdahely – Dunajská Sreda, Dunaszerdahely, a Csallóközben

Szerémi György – XVI. századi történetíró. Latin nyelvű emlékirata érdekes, de kevésbé hiteles

Szirmay Antal – (1747–1812) történetíró, számos monda megörökítője

Sziszek – város Zágráb vármegyében

Szlavónia – történelmi terület Horvátországtól keletre

Szombati kapu – a budai Vár kapuja, ma: Bécsi kapu

Szomolány vára – a Kis-Kárpátokban állt

Szondi György – Drégely hős védője. Önfeláldozását, apródjai sorsát Tinódi Sebestyén, majd Kölcsey Ferenc, Czuczor Gergely és Arany János énekelte meg. Meghalt 1552-ben

Sztrigy – a Maros bal oldali mellékfolyója

Szücs István – történetíró, megírta Debrecen város történetét három kötetben

Takáts Sándor – (1860–1932) történetíró. Népszerű könyve: *Török–magyar bajviadalok*. Új kiadásban = *Bajvívó magyarok*

Tarpa – község Szabolcs-Szatmár megyében. Esze Tamás szülőfaluja, itt áll a kuruc hős szobra

Teleki Mihály – (1634–1690) Apafi Mihály erdélyi fejedelem tanácsosa, Bánffí Dénes, majd Béli Pál bukásának okozója. 1678-ban indult hadjáratra a császáriak ellen, több várat sikerült is bevennie, mégis kudarcot vallott

Temes – a Duna bal oldali mellékfolyója, Pancsovánál ömlik a Dunába

Temesvár – Timișoara, vár és város a Béga folyó két partján

Thaly Kálmán – (1839–1909) költő és történetíró, a Rákóczi-kor jeles kutatója. Mint költő balladákban örökítette meg a kurucok dicsőségét, mint történetíró kiadta a *Rákóczi Tár* c. hatalmas gyűjteményt, megjelentetett számos okmányt, forrásmunkát, és tanulmányokat írt a kuruc korról. Főbb művei: *II. Rákóczi Ferenc ifjúsága*, *Ocskay László*, *Bottyán János*. A kuruc kor felelevenítése nála politikai célt szolgált: a függetlenségi párt Habsburg-ellenességét erősítette. Munkássága értékes, de egyoldalú: a nemesség szerepét kiemeli, a szegényparasztságát pedig háttérbe szorítja

Thököly Imre – (1657–1705) „a kurucok királya”, erdélyi fejedelem. 1678-tól számos eredményes hadjáratot vezetett a császáriak ellen. Amikor a török több csatát vesztett, a váradi basa Thökölyt okolta, azért fogatta el, hogy magát mentse, hiszen őt terhelte a felelősség. Thököly kiszabadult ugyan a fogságból, de törökországi emigrációra kényszerült. Életrajzát Angyal Dávid írta meg, az ifjúság számára Benedek Elek dolgozta fel a *Nagy magyarok élete* c. sorozatban; Takács Tibor *Thököly ifjúsága* és *A kaftános fejedelem* címmel írt róla regényt.

Thurzó György – (1567–1616) magyar főúr, Árva vármegye főispánja, majd nádor. A gazdag főúr a tehetséges ifjakat külföldi egyetemekre küldte, sokat költött a kultúrára

Tinódi Sebestyén – (kb. 1505-10–1556) énekszerző. Históriais énekeiben szem- és fültanúk elbeszélése nyomán beszélt el korának eseményeit. Költeményeiből kitűnik izzó hazaszeretete: dicsőíti a hősokeket, akik bátran megvívják a törökökkel, és becsmérli az árulókat, a nép nyomorúságával nem törődő urakat. Históriais énekeinek „nótái”, dallamai olyan szépek, hogy amikor egy óceánjáró bárzongoráján lejátszzák őket, az idegeneket is elragadják – így ír erről Benedek Marcell *Délsziget* című irodalomtörténeti regényes művében

Tiszakürt – község Szolnok megyében

tisztartó – olyan gazdatiszt, aki több gazdaságot igazgatott

toborzó tánc – a toborzás a katonafogdosás egyik módja. A toborzó alakulat a kocsmában húzta a nótát, itatta az odagyült falusi legényeket. Amikor már eleget ittak, az örmester egy-egy forint felpénzt kínált nekik, és a katonacsákót a fejükre próbálta. Ha a pénzt elvették, a csákót elfogadták, már katonák is voltak. Ehhez járult a toborzó tánc: ezt járták a toborzó katonák, hogy kedvet csináljanak az elámitott falusiaknak a nehéz, sok évig tartó katonasághoz. Jókai *Rab Ráby* c. regényében bemutatja, miképpen folyt a katonafogdosás, a toborzás Szentendrén

Tokaj – nagyközség Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, közel a Bodrog és a Tisza összefolyásához

Tokaji Ferenc – az 1697. évi hegyaljai felkelés vezetője. A császáriak elfogták, börtönben halt meg

Tomori Pál – (1475?–1526) kalocsai érsek, a mohácsi ütközet vezére. Elesett a mohácsi csatában

Torda – város Erdélyben, az Aranyos folyó partján

Tóth Béla – (1857–1907) író, a régi magyar emlékek népszerűsítője. *Magyar ritkaságok* c. könyvében, mint a cím is mutatja, a kuriózumokat gyűjtötte össze

Török Bálint – előbb I. Ferdinánd, majd Szapolyai János híve és hadvezére. 1541-ben a szultán elfogatta, és börtönbe záratta. A Héttoronyban halt meg 1550-ben. Kortársa, Tinódi Sebestyén sokszor ír róla, szerepel Gárdonyi Géza *Egri csillagok*-jában is. Arany János 1853-ban írja meg *Török Bálint* című balladáját, amikor oly sok magyar várja osztrák börtönében a szabadulást

Trencsén megye – az egykori vármegye határai: Morvaország és a Kárpátok, Árva, Turóc és Nyitra vármegye

Trencsén vára – 1600-ban az Illésházy család birtokába került. A vár Trencsén városa felett állt, a város pedig a Vág folyó mellett terült el

Tubero Lajos – (1459–1527) dalmát történetíró. Latin nyelvű történeti munkájában korának társadalmáról nyújt képet. Értékesek a Dózsáról írt részletek, bár Tubero a görög-római történetírók példáját követve nemcsak történelmet írt, hanem költött is. Ahogy Livius költött beszédet mondat el Hannibál pun

vezérel, úgy Tubero is saját gondolatait, korának sajátos képeit, hasonlatait adja elő, amikor Cegléden a parasztkirályt megszólaltatja
Turóc vármegye – az egykori vármegye határai: Nyitra, Trencsén, Árva, Zólyom vármegye

Újvár – Érsekújvár, ma: Nové Zámky

úrvacsora – vétele keresztény szertartás: a protestánsok kenyér és bor vételével ünneplik Krisztus emlékét, így veszik magukhoz az Urat

Vág – a Duna bal parti mellékfolyója, Komáromnál ömlik a Dunába

vajda – Erdély kormányzója

vakarodni – elvakarodni, székely tájszó; azt jelenti: elmenni, eltávozni

Várad – Nagyvárad, Oradea, város a Sebes-Körös két partján, Bihar vármegyében. 1660-ban Ali basa elfoglalta, és csak 1692-ben szabadult fel

Vargyas – Varghis, község a Székelyföldön, Udvarhely vármegyében. A község közelében van a híres Rika-erdő, ezt Réka királynéről, Attila feleségéről nevezték el, akinek itt állott a háza. Vargyas felett nyílik az Almási-barlang, ez ma is idegenforgalmi látnivaló

Varkocs György – 1543-ban Székesfehérvár várkapitánya volt, a vár védelmében esett el

Venus – (ejtése a latin szabályok szerint: *venusz*, de magyarosan *vénusznak* is ejtik) a szépség megtestesítője, a szerelem istennője az ókori latin mitológiában

Verancsics Antal – (1504–1573) jeles történetíró, először Szapolyai János király, majd Izabella királyné hive volt, végül pedig Ferdinánd királyhoz pártolt. Bonfini művét akarta folytatni, az volt a terve, hogy megírja Magyarország történetét Mátyás halálától kezdve. Gazdag anyagot gyűjtött, de a feldolgozásra már nem volt ideje, jegyzeteit azonban kiadták

Verbó – Vrbové, község a Vág folyó közelében, Nyitra vármegyében

Verbőczy István – (megh. 1542-ben) Werbőczy, Szapolyai köznemesi pártjának egyik vezetője, aki a parasztság szabadságmozgalmával határozottan szembe fordult. Szerepel Kemény Zsigmond regényében, a *Zord időben*

Vergilius – (i. e. 70–19) Publius V. Maro római költő, a reneszánsz idején nagyon népszerű volt. Dante őt választja vezetőjének, amikor a Pokol felkeresésére indul, a haldoklók nemegyszer az *Aeneis* című költeményt olvassák, hogy ebből merítsenek erőt, ahelyett hogy keresztény, egyházi vigasztalást várnának. Ezt látjuk akkor is, amikor a súlyos műtét előtt álló Balassi az *Aeneis* soraiból merít erőt. Papja meg is rója érte

Vezekény – egykori kisközség Nagysallótól délre, a Garam partja mellett, Bars vármegyében. Közelében van a csatamező, ahol 1652-ben négy Esterházy esett el a törökkel vívott harcban

Vida György – tordai hadnagy, Teleki Mihály mulattatója. Tréfáinak legnagyobb része közönséges, durva, részegekhez illő ocsmányság
Vittenberga – Wittenberg német város, az Elba folyó partján terül el. Egyetemét 1502-ben Bölcs Frigyes alapította, ennek számos magyar hallgatója is volt
vivat – a latin *vivo, vivere* igéből ered, annyit jelent: éljen!

Wallenstein, Albrecht – (1538–1634) császári generalisszimusz. Amikor 1626-ban legyőzte Mansfeld seregét, győzelmét nem aknázza ki. Ezért nemcsak a tüzesvérrű Zrínyi György, hanem a bécsi udvar is bizalmatlanná vált vele szemben
Wesselényi Ferenc – (1605–1667) II. Ferdinánd király udvari tanácsosának fia, a nagyszombati jezsuiták tanítványa. 1644-ben Széchy Mária segítségével meghódította Murány várát. Később mint az ország nádora Habsburg-ellenes mozgalom szervezésében vett részt

Zágráb – Zagreb, város a Száva folyó közelében, a Szlyemle-hegység déli tövében. Egykor Horvát-Szlavónország fővárosa volt

Zetelaka – Zetea, nagyközség a Székelyföldön, Udvarhely vármegyében

Zimony vára – Szerém vármegyében, Nándorfehérvártól északra állt

Zólyom vára – a Garam és a Zalatna félszigetén egy magaslaton épült

Zrínyi Ilona – (1643–1703) Munkács várának hős védője, II. Rákóczi Ferenc édesanyja. Apját, Zrínyi Pétert, és nagybátyját, Frangepán Ferencet 1671-ben az uralkodó lefejeztette. 1682-ben Thököly Imre felesége lett, követte férjét a száműzetésbe is, Nikodémiában halt meg. Pályafutását Takáts Sándor *Magyar nagyasszonyok*, Dénes Zsófia *Zrínyi Ilona* c. művében írta meg

Zrínyi Miklós – (1508–1566) törökverő hős. Szigetvárnál a Bécs ellen induló török sereget egy hónapig feltartóztatta. Hősi halálával példát mutatott. Nemcsak a magyar, hanem szinte az egész európai irodalom megemlékezett haláláról. Theodor Körner német drámaíró *Zrínyi*je romantikus pátosszal ábrázolt főalak. Sok tekintetben hasonlít ehhez Jókai *A szigetvári vértanúk* c. drámájának főhőse

Zrínyi Miklós – (1620–1664) költő és hadvezér. Hőskölteményében Szigetvár 1566. évi ostromát, dédapja hősiességét mutatta be. A *Szigeti veszedelem* korszerű mondanivalót tartalmazott: költője ezzel a török elleni harcra buzdította nemzedékét. Zrínyi Miklós pályafutását Laczkó Géza *Német maszlag, török áfium* c. könyvében, Benedek Elek a *Nagy magyarok élete* című sorozatban mutatta be. Életének, költészetének modern, tudományos értékelését Klaniczay Tibor művében találja az olvasó

Zrínyi Péter – (1621–1671) horvát bán, a Wesselényi-mozgalom részese. A bécsi udvar megbízottja törbe csalta, Bécsbe ment, hogy ártatlanságát bizonyítsa, de idegen bíróság elé állították, és a császár 1671-ben kivégeztette

Zsámbok és Dány – községek Pest megyében, Kóka közelében

zsolozsma – zsolozsmázik, zsolozsmát mond: papi kötelességét teljesíti, az ún. breviáriumot olvassa. Ebben a breviáriumban az év minden napjára előírt imádságokat, zsoltárokat, himnuszokat, bibliai történeteket állítottak össze, s ezeket minden felszentelt papnak el kell naponta végeznie

Tartalom

A MAGYAR KIRÁLYSÁG
HANYATLÁSA

A lacikonyha	7
Hogyan koronáztak meg egy ökröt?	9
Kinizsi Pál és a papok	10
A Bakócz család címere	12
Kemence	14

A PARASZTHÁBORÚK

Dózsa György párviadala	19
A keresztes hadjárat	21
A parasztháború	24
A ceglédi beszéd	28
Dózsa György bosszúja	30
Temesvár ostroma	32
Dózsa György halála	34
Dózsa György kovácsa	40
Úri huncutságok	41
Az utolsó keresztesek	43

HARC A TÖRÖK HÓDÍTÓK ELLEN

A budai farsang	49
Szabács vára	50
Zimony vára	52
II. Lajos király táborba száll	54

A mohácsi vereség	56
Kecskés Pál hűsége	59
Kanizsai Dorottya	61
Dobozy Mihály és hitvese	62
Szapolyai János koronázása	64
János király Tokajban	66
Ugass a farkasokkal!	69
Nádasdy Tamás	72
Budavár ostroma	74
Mire jó a kövér asszony?	76
Komárom ostroma	78
A katonai becsület	81
Jurusich Miklós, a kőszegi hős	85
Czibak Imre halála	91
A török szultán elfoglalja Buda várát	93
Török istentisztelet Budán	98
Üröm után ízlik a méz	99
Péter moldvai fejedelem törbe csalja Majláth Istvánt	102
Meddig van a Nap az égen?	105
György barát	106
Szolimán szultán öfelsége elfoglalja Esztergom várát	110
Varkocs György halála	117
Csanád ostroma	118
Veszprém veszedelme	121
Temesvár siralmas romlása	122
Makovica vára	127
Drégely veszedelme	129
Eger ostroma	131
A szegedi veszedelem	134
Árokháti Lőrinc tréfája	138
Szentivány veszedelme	139
Arszlán basa ágyúja	141
A nagyidai cigányok	142
A komondor	143

Zuniga	144
Székelytámad, Székelybánja	146
A győri szekeresek	147
Zrínyi György és Wallenstein	148
Az aranytyúk	149
Zrínyi Miklós, a szigetvári hős	150
Spártai felelet	158
A török szultán sírja	160
A szigetvári alagutak	161
A fekete ember	162
A bugaci portya	166
Fogat fogért	170
A budetini kőfülke	175
Nyáry Lőrinc	178
Turi György halála	183
A nickei virágok	184
Parasztháború Szlavóniában	186
A Pókai testvérek	188
Dancka ostroma	190
Balassi Bálint levelet ír	192
Balassi Bálint halála	194
A köszamár	196
Sziszek ostroma	197
Somlyó vára	199
Hétjámborok szigete	200
Kata, Bara, Mara	201
Zetelaka	202
Asszonysziget	203
Törökvágás	204
Bálint hídja	205
Zákány-rét	206
Csíkszentgyörgy	209
Kőrispatak	210
Török cenzúra	210

Többet ésszel, mint erővel!	211
Az aransarkantyú	212
Szücs Jankó	216
A rab asszony meg a fia	217
Az altatódal	218
Panaszi-tó	220
Vérsziget	222
A vitéz asszony	222
Az óriás perlec	224
Pipaszó és ágyúszó	227
Lányrablás	229
Veszmezeje	231
Ahmed basa	232
A harsányi templom	236
A hitvita	237
Istenkas	238
A Szent Anna-tó	238
A nagyszalontai Csonka-torony	240
Várjános-tó	242
Rövid fuvar	243
A Kókai-dűlő	245
A pásztorok bírása	246
A Dobozi-dűlő	247

KÉT POGÁNY KÖZT

A Báthori-család címere	251
A kard az, de a kar nem az!	252
Hunyadi János buzogánya	253
Drága istentisztelet	254
Legyen hal!	255
Hintapolitika	257
Bocskai István	260

Perzsihalom	273
Tokaj ostroma	274
Dezső vára	276
Bocaius uram Budán	277
Két pogány közt a farkas torkában	279
A magyarok Vittenbergában	280
Bethlen Gábor hadjárata	284
A fejedelmek és az ágyúk	287
A fegyverszünet	288
A fejedelemasszony	289
Az utazó tarisznyája	290
A nevezetes alamizsna	291
A Felső-Tisza-vidéki parasztfelkelés	292
A debreceni Rákóczi-harang	300
A szalontai csata	301
A hajdúk „futása”	304
Murány ostroma	305
Ember tesz fogadást – eb, aki megtartja	311
A páncéling	314
A nagyenyedi szűz lányok	316
A nagyszöllősi ütközet	317
Átkelés a Dunán	319
A gyulafehérvári vita	321
Német világ Erdélyben	323
Zrínyi Miklós halála	324
A tatárok rabságában	328
A csodadoktor	331
Nagyvárad veszedelme	333
Cserei Mihály gyermekkora	334
A rebellió	335
Koldustáska	339
A liga	341
Halálos ítéletek	345
Teleki Mihály és a székelyek	348

Teleki Mihály megleckézteti az apródját	349
Vida György tréfái	350
Petki Farkas lánya	351
A kristálypohár	353
Fülek vára	354
Hátravan még a feketelevés!	357
Thököly Imre bujdosása	358
A magyar oroszlán	360
A budavári eperfa	362
Az árulás	364
Kanizsa felszabadítása	367
Munkács vára	368
Caraffa tábornok halála és halhatatlansága	374
Török vendégek Kismartonban	375

KÜZDELEM A TATÁR RABLÓK ELLEN

Házsártos mező	379
Kár-hágó	380
A tatár kán csengettyűje	381
Tatárhídja	383
Les-hegy	385
Sólyom-kő	387
Lakatos Imre hőstette	388
Egy tatár rabságba esett prédikátorról és kisfiáról ...	389

A RÉGI MAGYARORSZÁG

A cigányok diplomája	395
Lipót császár és Szavojai Eugén	397
Gül Baba	398
A porció	399

Porció-ének	401
Ha úr vagy, ne járd szolga nélkül!	402
A hévízi forrás	403
Körülgondolta, mint Préda a barátok szénáját	404
Csáki szalmája	406
A fancsali fészület	407

RÁKÓCZI FERENC SZABADSÁGHARCA

Tokaji Ferenc felkelése	411
A tarcali vásár	412
Rákóczi hazatér	414
Rákóczi fogsága	416
Esze Tamás, a talpasok vezére	417
A nagyenyedi fűzfák	420
Az ónodi véres nap	422
Sajt és szabadság	426
Kuruc-e vagy labanc?	427
Kuruclapos	428
Bercsényi Miklós rézágyúja	428
Szepes vára	429
Jóltevő Bottyán János generális	432
Vak Bottyán lakomája	433
Vak Bottyán testét nem fogja a fegyver	436
A fejedelem dajkája	437
A Táltos	438
Rákóczi kincsei	439
Rákóczi öröksége	440
Rákóczi kincstárosa	440
Bezeredy Imre párviadala	442
Bezeredy Imre elbúcsúzik az élettől	443
Holló-kő	444
Fodor László halála	448

A kisbojtár	450
Milyen nagy a kurucok ereje?	451
Csodálatos menekülés	452
Rákóczi menekülése	453
Miért árulta el Károlyi Sándor a fejedelmet?	454
A kurucok leteszik a fegyvert	456
Elapad a majtényi forrás	457
Rákóczi-emlékfák	458
Labanc mundérban	459
Bercsényi Miklós bujdosása	460
A máramarosi Bovcár-kút	465
Rákóczi elbujdosik	466
A gályarabok	468
A rodostói kakukk	470
Török vendégségben	471
Rákóczi halála	472
Rákóczi fehér keresztje	474
Utószó	475

FÜGGELÉK

A képek jegyzéke	483
Időrendi tájékoztató	487
A szövegben előforduló ritkább szavak, személy- és helynevek magyarázata	491

KOMJÁTHY ISTVÁN

Mondák könyve

Nyolcadik kiadásban jelennek meg a hun és magyar mondák. Feldolgozójuk, Komjáthy István a mondai töredékek, krónikás naivságok és történelmi, művelődéstörténeti tények tiszteletben tartása mellett írói szabadsággal ismertette a csak népmesenyomokban fennmaradt magyar mitológiát, „naiv eposzunkat”, melyet már Arany János is sajnálkozással említ elveszett értékeink között. A magyar népmesékből és a rokon népek hagyománykincséből kialakított teremtmendától a krónikáírók által őseinknek hitt hunok mondáin át egységes szál vezet egészen a honfoglalásig, majd Árpád dédunokájának, a későbbi Istvánnak megszületéséig. A kötet végén a jegyzetek és az író utószava világosan eligazítják a gyermekolvasót, hogy mindebből a szépen kikerekedő messzi világból mennyi a tényekkel igazolható történelmi valóság és mennyi a monda, amely mögött szintén a történelem rejtőzik a magyarság kialakulásának és őstörténetének, honfoglalás előtti életének homályos évszázadai.

MÓRA KÖNYVKIADÓ

Tizenkét éven felülieknek

ISBN 963 11 5191 3

Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest

Felelős kiadó: Sziládi János igazgató

Felelős szerkesztő: Grabner Mária

Szakmailag ellenőrizte: Gyapay Gábor

Műszaki vezető: Szakálos Mihály

Képszerkesztő: Diósi Katalin

Műszaki szerkesztő: Deák Ferencné

105 000 példány. Terjedelem: 32,5 (A/5) ív + 2 db színes és 1 db fekete tábla.

IF 5768

A szedés a Nyomdaipari Fényszedő Üzemben készült (868338/8)

Dabasi Nyomda (86-1779), Budapest–Dabas, 1987

Felelős vezető: Bálint Csaba igazgató

LENGYEL D

MAGYAR MONDÁK A TÖRÖK VILÁGBÓL ÉS A KURUC KORBÓL

A könyv az író nagy sikerű mondagyűjteményét, a *Régi magyar mondákat* folytatja tovább az időben. Mintegy kétszáz év – a XVI–XVIII. század – történelmének mondáit adja az olvasó kezébe, elsősorban e századok három óriásának, Dózsának, Zrínyinek és Rákóczinak az alakja köré csoportosítva. Szinte a teljes Dózsa-, Zrínyi- és Rákóczi-mondakört az olvasó elé tárja, de bőven hoz mondai anyagot, folyamatosan a Mátyás király halála utáni évektől egészen a Rákóczi-szabadságharc bukásáig. Nemcsak a történetírók, krónikások anyagából merít, hanem bátran felhasználja az emlékiratokat, néprajzi gyűjteményeket, sőt a népmondai anyagot is. A hét fejezetbe sorolt mondákat utószó, gazdag képanyag, térkép, időrendi tájékoztató, valamint a ritkább szavak, személy- és helynevek magyarázata egészíti ki.

MÓRA KÖNYVKIADÓ